

KMÜ EFAD

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

8 CİLT
VOLUME ■

1 SAYI
ISSUE ■

HAZİRAN / JUNE 2025

E-ISSN: 2667-4424 ■

Yayıncı / Publisher

Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye | Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mehmet GAVGALI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına | Owner on Behalf of the Karamanoglu Mehmetbey University

Editörler / Editors

Prof. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. İsmail AKKAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Arş. Gör. Muhammed Talha SEYİTHAN	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye

Alan Editör Kurulu / Field Editor Board

Prof. Dr. Alaattin UCA	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Abdullah DAĞCI	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Hamdi CAN	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Esin EREN SOYSAL	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Hatice KÖRSULU	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Murat KARADEMİR	Selçuk University, Konya, Türkiye
Doç. Dr. Nilüfer ÖZTÜRK AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Serap SARIBAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Doç. Dr. Tanık Tuna GÖZÜTOK	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPINAR	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Deniz Berk TOKBUDAK	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Emre KOÇ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Murat POYRAZ	Kırşehir Ahi Evran University, Kırşehir, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKELİ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Dr. Arş. Gör. Fırat SOYSAL	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye

Türkçe Yazım Editörleri / Turkish Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTÜRK	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Dr. Arş. Gör. Abdullah TOPCU	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye

İngilizce Dil Editörleri / English Language Editors

Dr. Arş. Gör. Emre BEYAZ	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Arş. Gör. Meryem Senem BAŞCI	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye
Arş. Gör. Rahmi Doğukan CANDAN	Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye

Dergi İletişim / Journal Contact

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunus Emre Yerleşkesi 70200 Karaman/Türkiye

Tel: +90 338 226 2141 Fax: +90 338 226 2139

E-mail: efad@kmu.edu.tr - Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad> - <http://kmu.edu.tr/efad/tr>

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, çift-körleme hakemlik süreci yürüten, dizin ve platformlarında taranan açık erişimli akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup, yayıncının ve derginin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Dergi hiçbir ad altında yazar veya kurumundan ücret almamaktadır. Türkiye'de yayımlanmaktadır. Dergi Türkçe ve İngilizce dillerinde makaleler yayımlanmaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey University Faculty of Literature Journal (KMÜ EFAD) is an open access academic journal published in one volume and two issues (June and December) annually, conducting a double-blind refereeing process, and scanned in indexes and platforms. All content responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors and does not reflect the institutional opinion of the publisher and the journal. The journal does not receive any remuneration from the author or the institution under any name. It is published in Turkey. The journal publishes articles in Turkish and English.

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah SOYKAN	Balıkesir University, Türkiye
Prof. Dr. Adem ÖGER	Neşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI	Necmettin Erbakan University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet SARI	Atatürk University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet YİĞİT	Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL	Bursa Teknik University, Türkiye
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. Ali AÇIKEL	Gaziosmanpaşa University, Türkiye
Prof. Dr. Beate BÖHLENDORF ARSLAN	Philipps-Universität Marburg, Almanya
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN	Atatürk University, Türkiye
Prof. Dr. Çağatay BENHÜR	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. Ercan OKTAY	Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye
Prof. Dr. Erdiç YÜCEL	Necmettin Erbakan University, Türkiye
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR	Necmettin Erbakan University, Türkiye
Prof. Dr. Hanifi VURAL	Gaziosmanpaşa University, Türkiye
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA	Trakya University, Türkiye
Prof. Dr. Hasan YILMAZ	Necmettin Erbakan University, Türkiye
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ	Niğde Ömer Halisdemir University, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim KUNT	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU	Ankara University, Türkiye
Prof. Dr. İsmet ÜZEN	Çankırı Karatekin University, Türkiye
Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT	Ankara University, Türkiye
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Karadeniz Teknik University, Türkiye
Prof. Dr. M. Ali HACIGÖKMEN	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. M. Kirami ÖLGEN	Ege University, Türkiye
Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN	Necmettin Erbakan University, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Hilmi DEMİR	Ankara Sosyal Bilimler University, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KURT	Karamanoğlu Mehmetbey University, Türkiye
Prof. Dr. Murat DURUKAN	Mersin University, Türkiye
Prof. Dr. Nergis BİRAY	Pamukkale University, Türkiye
Prof. Dr. Osman DOĞANAY	Aksaray University, Türkiye
Prof. Dr. Özdemir KOÇAK	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR	Alanya Alaaddin Keykubat University, Türkiye
Prof. Dr. Recep DURGUN	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. Sinan GÖNEN	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN	Pamukkale University, Türkiye
Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI	Selçuk University, Türkiye
Prof. Dr. Turan KARATAŞ	Ankara Sosyal Bilimler University, Türkiye
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK	Hoca Ahmet Yesevi International Türk-Kazak University, Kazakhstan
Assoc. Prof. Dr. Catherine DRAYCOTT	Durham University, United Kingdom
Doç. Dr. Erkan ALKAÇ	Mersin University, Türkiye
Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE	Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Türkiye
Doç. Dr. Nurullah YILMAZ	Atatürk University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Thomas ZİMMERMANN	Bilkent University, Türkiye
Dr. Olimpiu POP	Babes-Bolyai University, Romania
Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÖNCEL	Atatürk University, Türkiye
Dr. Warren EASTWOOD	Birmingham University, United Kingdom

DİZİNLER & VERİ TABANLARI / INDEXES & DATABASES

[Crossref](#)

[ROAD: the Directory of Open Access
scholarly Resources](#)

[WorldCat](#)

[MLA International Bibliography](#)

[ERIH PLUS](#)

[Index Copernicus International](#)

[Asos Indeks](#)

[EuroPub](#)

[SOBIAD](#)

[OpenAIRE](#)

[Scilit](#)

[Index of Academic Documents \(IAD\)](#)

[OpenAlex](#)

[Bielefeld Academic Search Engine \(BASE\)](#)

[ScienceGate](#)

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) [Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](#) ile lisanslanmıştır. DOI tarafından yönlendirilmektedir. Yazar ve hakemleri için [ORCID](#) tanımlaması kullanılmaktadır. Açık erişimli bir dergidir.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of the Faculty of Letters (KMÜ EFAD) is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivative 4.0 International License](#). It is driven by [DOI](#). It uses [ORCID](#) identification for authors and reviewers. An open access journal.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Akın BİNGÖL	Kafkas University, Kars, Türkiye
Ali OZAN	Pamukkale University, Denizli, Türkiye
Aynur CİVELEK	Aydın Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye
Badegül CAN EMİR	Karadeniz Teknik University, Trabzon, Türkiye
Başak KALFA	Çankaya University, Ankara, Türkiye
Berna KAVAZ KINDİĞİLİ	Atatürk University, Erzurum, Türkiye
Bulent KIRMIZI	Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Türkiye
Ceyhan Akın CENGİZ	Celâl Bayar University, Manisa, Türkiye
Derviş Ozan TOZLUCA	Selçuk University, Konya, Türkiye
Eda ÇAKMAKKAYA	Erzurum Teknik University, Erzurum, Türkiye
Emine SÖKMEN	Ankara Sosyal Bilimler University, Ankara, Türkiye
Emre TAŞTEMÜR	Uşak University, Uşak, Türkiye
Erdener PEHLİVAN	Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye
Erdoğan BURULDAĞ	Çankırı Karatekin University, Çankırı, Türkiye
Fatih ŞİMŞEK	Sakarya University, Sakarya, Türkiye
Fatma ERKEK	Çankırı Karatekin University, Çankırı, Türkiye
Gül GEYİK	Atatürk University, Erzurum, Türkiye
Gülümser BOZKURT	İstanbul Aydın University, İstanbul, Türkiye
Hacer KUMANDAŞ	Kafkas University, Kars, Türkiye
Hacer KARA	Necmettin Erbakan University, Konya, Türkiye
Hakan ÖNİZ	Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Hilmi DEMİRAL	Recep Tayyip Erdoğan University, Rize, Türkiye
Kevser TAŞDÖNER	Adıyaman University, Adıyaman, Türkiye
Leyla Burcu DÜNDAR	Başkent University, Ankara, Türkiye
Mihriban ARTAN OK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Nevşehir, Türkiye
Musa TILFARLIOĞLU	Gümüşhane University, Gümüşhane, Türkiye
Mustafa KARAGEÇİ	Kafkas University, Kars, Türkiye
Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU	Gümüşhane University, Gümüşhane, Türkiye
Süleyman Ertan TAĞMAN	Mehmet Akif Ersoy University, Hatay, Türkiye
Tahir BİLİRLİ	Karabük University, Karabük, Türkiye
Yaşar ŞİMŞEK	Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Türkiye
Züleyha USTAOĞLU	Manisa Celâl Bayar University, Manisa, Türkiye
Öner GÜLER	Bartın University, Bartın, Türkiye
İbrahim Ethem KOÇAK	Gaziantep University, Gaziantep, Türkiye
İlknur TÜRKOĞLU	İstanbul Gelişim University, İstanbul, Türkiye
Şükrü ÜNAR	Mehmet Akif Ersoy University, Hatay, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Tralleis Konut Alanı'ndan Ele Geçen Figürlü Plaster Başlık..... 1**
Figured Pilaster Capital from the Residential Area of Tralleis
Gencay GÜLOĞLU

İnceleme Makalesi / Review Article

- Bronz Çağı'ndan Bugüne Yerleşim Adı Olarak Ura'nın Devamlılığı..... 13**
Continuity of Ura as A Settlement Name from The Bronze Age to Today
Ayhan YALÇIN

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Lyudmila Ulitskaya'nın Yeşil Çadır Romanında Ölüm Motifi 27**
The Motif of Death in Lyudmila Ulitskaya's Novel "The Big Green Tent"
Emine ÖZTÜRK KIZMIŞ

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Mardin Müzesi'nden İç Kalıp Teknikte Üretilmiş Cam Parfüm Şişeleri 36**
Glass Perfume Bottles Produced in Core-Formed Technique From Mardin Museum
Kasım EKER & Ali Yalçın TAVUKÇU

İnceleme Makalesi / Review Article

- Edebî Eleştiri ve Yakın Okuma: Modern Dönemde Metin Analizi 49**
Literary Criticism and Close Reading: Textual Analysis in the Modern Era
Arif AKBAŞ

İnceleme Makalesi / Review Article

- Mehmet Gülerüz'ün Eserlerinde Deforme Bedenler: Kimlik ve Toplumsal Eleştiri..... 73**
Deformed Bodies In Mehmet Gülerüz's Works: Identity And Social Criticism
Emrullah ŞEKERCİ & Murat KARADEMİR

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Anadolu Aydınlanmasının Kültürel Artalanı ve Hasan-Âli Yücel..... 89**
Cultural Background of Anatolian Enlightenment and Hasan-Ali Yücel
Hüseyin TOPDEMİR

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Platon'da Nomos'un (Yasanın) Meşru Zemini Olarak Physis (Doğa) 108**
Physis (Nature) As the Legitimate Ground of Nomos (Law) in Plato
Serpil TİMUR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

İnceleme Makalesi / Review Article

- Tarihçi ve Sezgi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme..... 118**
An Evaluation on the Relationship Between Historian and Intuition
Şenol YURDAKUL

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Karaman'da Yeni Bir Tarihöncesi Yerleşim Alanı: Çeştepe 137**
A Prehistorik Findspot in Karaman: Çeştepe
Abdullah AKGÜL

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Deprem Sonrası Kültürel Miras Yönetiminde Uluslararası İşbirliklerinin Bibliometrik Analizi: 2010-2025 144**
Bibliometric Analysis of International Collaborations in Post-Earthquake Cultural Heritage Management: 2010-2025
Serdar BAĞLIBEL

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Osmanlı Devleti'nin Hapishane Islahatı Çerçevesinde Akşehir Hapishanesi..... 179**
Akşehir Prison Within The Framework of The Ottoman Empire's Prison Reform
Nazik Betül GÜNEY

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Hannah Arendt Düşüncesinde Yargı Yetisinin Politik Anlamı 203**
The Political Meaning of Judgment in The Thought of Hannah Arendt
Melek Aygül ÖZDOĞAN

Araştırma Makalesi / Research Articles

- Pierre Bourdieu'nun Kavramları Işığında Türkiye'de Toplum Çevirmenliği: Kahramanmaraş Depremi Örneği..... 204**
Community Interpreting in Türkiye in the Light of Pierre Bourdieu's Concepts: The Example of Kahramanmaraş Earthquake
Gamze ÖZTÜRK ORAL & Ayla AKIN

KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS

Kitap İncelemesi / Book Review

- M. A. Yekta SARAÇ (2019), Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye 221**
M. A. Yekta SARAÇ (2019), Classical Literature Literacy Rhetoric and form-Phyterm-Size-Phonor
Baha RJOUR

MAKALELER

ARTICLES

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 10/08/2024

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 07/01/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Güloğlu, G. (2025). Tralleis Konut Alanı'ndan Ele Geçen Figürlü Plaster Başlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 1-12.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1531336>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

TRALLEİS KONUT ALANI'NDAN ELE GEÇEN FİGÜRLÜ PLASTER BAŞLIK

Gencay GÜLOĞLU*

Öz

Tralleis Antik Kenti konut alanı, kent ile özdeşleşen yapı kompleksinin batısında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. Geniş bir alanı kaplayan bu yapı kompleksi, günümüz Aydın kentine en yakın konumda olan yükselti üzerinden başlayarak gymnasium yapısının batı cephesine kadar uzanmaktadır. Yapılan kazı çalışmaları sırasında birçok mekân açığa çıkarılmış olup bu mekânların bazıları yaşam alanı bazıları ise üretim işliği olarak kullanılmıştır. Ele geçen birçok kalıp ve metal cürufları bu alanın kentin üretim merkezi olabileceğini göstermektedir. Ayrıca üretim işliği olarak kullanıldığını düşündüğümüz mekânların kentin su sistemine bağlandığını gösteren künkler tespit edilmiştir. Yaşamın sürdürüldüğü mekânların bazılarında zemin genelde bitkisel ve geometrik mozaikler ile kaplanmıştır. Helenistik Dönemden MS 7. yüzyıla kadar küçük buluntuların ele geçtiği bu alanın yoğun buluntu grubu MS 2-4. yüzyıl arasına tarihlendirilmektedir. Özellikle MS 2. yüzyılda gerek Batı Anadolu'da gerekse de kentte imar faaliyetlerindeki artış göze çarpmaktadır. Bu durum Roma imparatorlarından Hadrianus (MS 117-138) ve Antoninus Pius (MS 138-161) yıllarındaki hakimiyetleri boyunca imar faaliyetlerine verdikleri önem ile açıklanabilir. 2006 yılında konut alanında yapılan kazı çalışmalarında ele geçen figürlü plaster başlık 23x40 cm ölçülerinde olup dikdörtgen formludur. Beyaz mermerden üretilen başlığın iki köşesinde aslan kabartması yer almaktadır. Geç Roma Dönemi özellikleri gösteren başlığın üzerinde matkap izleri dönem özelliği olarak göze çarpar. Yaprak dilimleri birbirlerinden bağımsız olarak direkt *ion kymationun* üzerinden filizlenirken ana yaprak damarı komşu yapraklara iplikler ile bağlanmıştır. Başlığın stil özellikleri incelendiğinde MS 3 yüzyılın ikinci yarısı özellikleri göstermesi bu alanda bulunan küçük buluntuların tarihlendirilmesine paralellik oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Plaster Başlık, Tralleis, Konut Alanı, Akhantus, Ion Kymationu.

* Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mardin/Türkiye.

E-Posta: gencayguloglu@artuklu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6575-977X>.

** Çalışma yazarın devam eden Doktora tezinde yer alan figürlü plaster başlığın detaylı yazılmış halidir.

FIGURED PILASTER CAPITAL FROM THE RESIDENTIAL AREA OF TRALLEIS

Abstract

The residential area of the ancient city of Tralleis was unearthed during excavations conducted to the west of the associated building complex. This building complex, which covers a large area, extends from the elevation closest to the modern city of Aydın to the western facade of the gymnasium building. During the excavations, numerous rooms were revealed, some of which were utilized as living spaces, while others functioned as manufacturing workshops. The discovery of numerous molds and metal slags suggests that this area may have served as a production centre for the city. Additionally, pipes connecting the production workshops to the city's water system were found. In some of the living spaces, the floors were adorned with vegetal and geometric mosaics. The dense assemblage of finds from this area, dating from the Hellenistic period to the 7th century CE, is primarily attributed to the 2nd to 4th centuries CE. Notably, the 2nd century CE experienced a surge in construction activities both in Western Anatolia and within the city, likely influenced by the emphasis on construction by Roman emperors Hadrian (117-138 CE) and Antoninus Pius (138-161 CE). In the 2006 excavations, a figured plaster capital was uncovered in the residential area, measuring 23 x 40 cm and exhibiting a rectangular form. This capital, crafted from white marble, is adorned with lion reliefs at two corners. Displaying Late Roman characteristics, the capital features distinctive drill marks typical of the period. The leaf segments sprout directly from the Ionic kymation, with the main leaf vein connected to adjacent leaves by threads. The stylistic attributes of the capital, indicative of the 3rd century CE, align with the dating of other small finds from the area.

Keywords: Pilaster Capital, Tralleis, Residential Area, Acanthus, Ionic Kymation.

Giriş

Tralleis Antik Kenti, kuzeyinde Kestane Dağları (Messogis), güneyinde Büyük Menderes Irmağı (Maiandros), doğusunda Tabakhane Deresi (Eudon) çayı ile çevrili yüksek bir trapez üzerinde ve günümüz Aydın şehrinin kuzeyinde kurulmuştur (Erön, 2020: 53, Murat, 2022 a: 241). Kentin kuruluşuyla ilgili çeşitli söylemlerin olmasına karşın tam olarak ne zaman kurulduğu ile ilgili veriler yetersizdir. Ancak Tralleis adı ilk olarak antik yazarlardan Xenophon'un Anabasis adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır (Xenophon, 1.4.8). Anabasis'te Tralleis adına Kyros'un ordusunun Maiandros'a vardığında komutanlarından Ksensas ve Pasion'un gemi ile kaçtığından bahsetmektedir. Ayrıca Kyros istese Ksensas ve Pasion'u yakalayabileceğini söylemektedir. Fakat böyle bir tutum içine girmez, sebebini de Kyros "*Hiç kimse yanımda bulunan adamlarımdan yararlandığımı, gitmek istediği zamansa yakalatıp, kötü davranıp ellerinden mallarını aldığımı söylemeyecek. Oysa Tralleis'te muhafaza edilen karılarına ve çocuklarına dilediğimi yapabilirim; ama onları karı ve çocuklarından yoksun bırakmayacak, bana hizmet etmelerinin ödülü olarak göndereceğim*" (Xenophon, 1.4.8) şeklinde açıklar.

Bir diğer antik yazar olan Strabon ise kentin konumu hakkında bilgi vermektedir. Strabon kentten "*Magnesia'dan sonra yol Tralleis'e ulaşır. Mesogis Dağı solda, yolun sağında, Lydialılar, Karialılar, Ionialılar, Miletoslular, Mysialılar ve Magnesia'nın Aiolislileri tarafından işgal edilen Maiandros Irmağı'nın ovası bulunur. Aynı tür topografya Nysa ve Antiokheia'ya kadar devam eder. Tralleisliler'in kenti, kesik bir trapezin üzerine, doğu tarafından tahkim edilmiş bir tepede kurulmuş ve civarındaki bütün yerler iyi korunmuştur*" şeklinde bahseder.

Tralleis Antik Kentinde kazı çalışmalarına ilk olarak Carl Humann ve Wilhelm Dörpfeld tarafından 1888'de başlanmıştır. Kentin gymnasium yapısında kısa süreli gerçekleştirilen

çalışmaların ardından Edhem Bey tarafından 1902-1903 (Edhem, 1904: 55) yıllarında gymnasium ve çevresinde kazılar gerçekleştirilmiştir. Uzun süre yapılmayan kazı çalışmalarının ardından ilk olarak Rafet Dinç, daha sonra sırasıyla Abdullah Yaylalı, Aslı Saraçoğlu ve Nurettin Öztürk başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir. Günümüzde, Tralleis Antik Kenti kazı çalışmaları Murat Çekilmez tarafından yürütülmektedir.

Konut Alanında Yapılan Kazı Çalışmaları

Tralleis Antik Kenti konut alanı kazı çalışmaları 1999-2002 yılları arasında Rafet Dinç (Dinç, 2019: 12) 2006 yılında Abdullah Yaylalı (Yaylalı, 2007: 7) 2021 yılında Nurettin Öztürk (Öztürk, 2023: 277-290) başkanlığında sürdürülmüştür. Kentteki konut alanı Tralleis ile özdeşleşen ve halk arasında Üç Gözler olarak bilinen hamam-gymnasium yapısının (Erön, 2020: 53) 150 m batısında yer alır (Dinç, 2019: 12). 1999 yılında bu alanda başlayan kazı çalışmaları yapı bütünlüğünü anlamak amacıyla sürdürülmüştür. 2000 yılından itibaren alanın konut alanı olduğu anlaşılmış ve bu adı almıştır (Dinç ve Dede, 2003: 345). Konut alanında yapılan kazı çalışmalarında bir villa tespit edilmiş olup villanın kileri, *peristilli* havlusu, havuzu, kabul salonu ve bu yapı topluluğuyla alakalı işlevi tam olarak tespit edilemeyen iki mekân açığa çıkarılmıştır (Dinç ve Dede, 2003: 345). Ayrıca villa etrafında atölye ve işlik olarak kullanılan iki ev kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Dinç'e göre bu evler villa sahibi için çalışan ustalara ait olmalıdır. Yapılan kazı çalışmaları sırasında Helenistik Dönemden MS 7.yüzyıla kadar devam eden çeşitli küçük buluntular ele geçmiştir. Bu buluntular içerisinde *unguentarium*lar, kandil ve kandil parçaları, dokuma tezgâhı ağırlıkları, seramik parçaları, sikkeler, mozaik taban ve çeşitli kalıplar ele geçmiştir (Dinç ve Dede, 2003: 343).

Alanda Yaylalı başkanlığındaki bir ekiple 2006 yılında tekrar kazı çalışmalarına başlanmıştır. Yapının geniş bir bölümünde devam eden kazı çalışmaları esnasında üç mekân ve dört adet kuyu (Yaylalı, 2007: 566) açığa çıkarılmıştır. Mekânlardan 1 No.lu mekân olarak adlandırılan yapı dikdörtgen plana sahipken, 2 ve 3 No.lu mekânlar ise yaklaşık kare plana sahiptir. 1 No.lu mekân içerisinde yapılan kazı çalışmalarında zemine dökülmüş olan krem ve kırmızı renkli sıva kalıntıları yapının renkli sıva ile kaplandığını göstermektedir (Yaylalı, 2007: 563). Kazı çalışmaları sırasında bu mekân içerisinden Roma Dönemine ait seramik parçaları ve geneli Bizans Dönemine ait birçok sikke ele geçmiştir. 1 No.lu mekânda zemine ulaşılmasının ardından bitişiğinde yer alan ve daha küçük boyutlara sahip olan 2 No.lu mekân içerisinde kazılara başlanmıştır. Mimari olarak 1 No.lu mekâna benzer üslupta duvar işçiliğine sahip olan 2 No.lu mekân içerisinde Roma ve Bizans Dönemlerine ait seramik parçaları ve iki adet Roma Dönemine ait sikke ile karşılaşmıştır. 2 No.lu mekân içerisinde tamamlanan kazı çalışmalarının ardından hemen bitişiğindeki 3 No.lu mekânda kazılara başlanılmıştır. Yapılan kazı çalışmaları sırasında mekânın içerisinden güney yönüne uzanan başka bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Bu duvarı takip etmek için genişletilen kazı çalışması sonucunda künk sistemine ulaşılmıştır. Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan künk sistemi, bu yapı grubunun temiz su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapıldığını göstermektedir. Gerek yapının duvar işçiliği gerekse ele geçen buluntular künk sisteminin Geç Roma-Erken Bizans Dönemine tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur (Yaylalı, 2007: 563), (Fig. 1).

Figür 1. Konut Alanından Elegeçen Künkler (Yaylalı, 2008: Res. 7).

Açmanın içerisinde doğudan batıya doğru uzanan tabanı ve duvarları düzgün tuğlalar ile çevrili kanala ulaşılmıştır. Daha sonra bu kanalın 1 No.lu açma içerisinde tespit edilen 1 No.lu kuyu ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Kanalın üzerinin düzgün şekilde kapatılmadığı ve kuyunun özensiz olarak yapılması bu sistemin kanalizasyon olabileceğini akla getirmektedir (Yaylalı, 2007: 264). 1 No.lu kuyuya yaklaşık 6.25 m uzaklıkta aynı mimari üslupta inşa edilen 2 No.lu kuyu açığa çıkarılmıştır. 1 ve 2 No.lu kuyuda görülen özensiz işçilik bu yapıların kanalizasyon ya da atık suların depolanması amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Bu yapıların ilerisinde 5 No.lu açma içerisinde kırık olarak 3 adet *pithos* tespit edilmiştir. Depolama amacıyla kullanılan *pithos*ların aynı seviyede ele geçmesi ve birbirlerine olan uzaklıklarının yaklaşık 5 m olması aynı dönemde kullanıldığını göstermektedir. Alanda yapılan çalışmalarda *pithos*ların altında mermer kaide ve kaidenin altında da makalenin konusunu oluşturan köşeleri aslan kabartması şeklinde işlenen diğer kısımlarında ise bitkisel bezemenin yer aldığı plaster başlık ele geçmiştir (Yaylalı, 2007: 565), (Fig. 2).

Başlık üzerinde bitkisel motiflerin altında *ion kymationu* yer almaktadır. Roma Konut Alanı olarak isimlendirilen yapıya göre daha erken stil özellikleri gösteren başlığın devşirme olarak kullanıldığı sonucu karşımıza çıkar. 2006 yılında alanda yapılan kazı çalışmalarının ardından yıkılma tehlikesi bulunan duvarların sağlamlaştırılması yapılarak kazılar tamamlanmıştır. 2021 yılına dek kazı çalışmalarına ara verilen alanda Nurettin Öztürk tarafından başkanlığı yapılan bir ekiple tekrar kazılara başlanmıştır. Asıl amacın bu yapı kompleksini anlamak olduğu çalışmalarda toplam 5x5 m ölçülerinde 22 açma açılmıştır. Toplamda 704 m²'lik alanda kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kazı çalışmalarında yapı kompleksiyle alakalı birçok mekânın yanı sıra işliklerin de olduğu alanlar açığa çıkarılmıştır. Alanda yapılan kazı çalışmalarında Helenistik Dönemden başlayıp MS 7. yüzyıla kadar uzanan sikke, seramik parçaları, heykel parçaları, kemik objeler, metal eserler, tespit edilmiştir (Öztürk ve diğ., 2023: 280).

Figür 2. Tralleis Antik Kenti Konut Alanı (Tralleis Kazı Arşivi)

Figürlü Plaster Başlık

Korinth düzeni, başlığının kökeni ve oranlaması ile ilgili bilgileri Vitruvius aktarmaktadır (Vitruvius, IV: 9-10). İlk olarak MÖ 5. yüzyıl sonlarında Yunanistan'da ortaya çıkan korinth düzeni İmparator Augustus Dönemiyle birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (İdil, 1984: 1; Öztaner-Koçak, 2022: 89). Korinth başlıkları genelde *kalathos* bölümü üzerinde bitkisel *akhantus* yaprakları ve *helikslerin* işlendiği, köşelerde volütlerin bulunduğu, görünüş olarak, sepet formuna sahiptir.

Figürlü başlıklar ilk olarak Geç Helenistik Dönem ile birlikte İran, Mısır ve Paphlogonia bölgesinde görülürken MS 2. ve MS 3. yüzyılda yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Öztaner-Koçak, 2022: 89). Figürlü başlıklara bakıldığında genelde ana kompozisyon, mitolojik sahneler, hayvan betimlemeleri, masklar ve insan kabartmaları şeklindedir (Mercklin, 1962: 1-60, Kaplan, 2008: 84. Lev. 65h). Anadolu'da birçok antik kente yapılan kazı çalışmalarında aslan figürlü başlıklara rastlanılmıştır. Özellikle Soli-Pompeiopolis (Kaplan, 2008, Lev. 65h), Hierapolis (Rossignani-Sacchi, 2011: 234-247), Aphrodisias (Dillon, 1997: 755) ve Kaunos (Öztaner-Çizmeli Öğün, 2012: 360) gibi kentlerde ortaya çıkarılan başlıklar örnek olarak verilebilir.

Tralleis Antik Kenti kazı evi deposunda bulunan ve makalenin konusunu oluşturan TRL.06.RKA.73 envanter numarası verilen eser beyaz damarsız mermerden üretilmiştir. Başlığın yüksekliği 23 cm genişliği 40 cm kalınlığı 10 cm *akanthus* yüksekliği 9.1 cm *akanthus* genişliği 10.8 cm *akanthus* derinliği 3 cm aslan yüksekliği 10.5 cm aslan genişliği 19 cm'dir (Fig. 3).

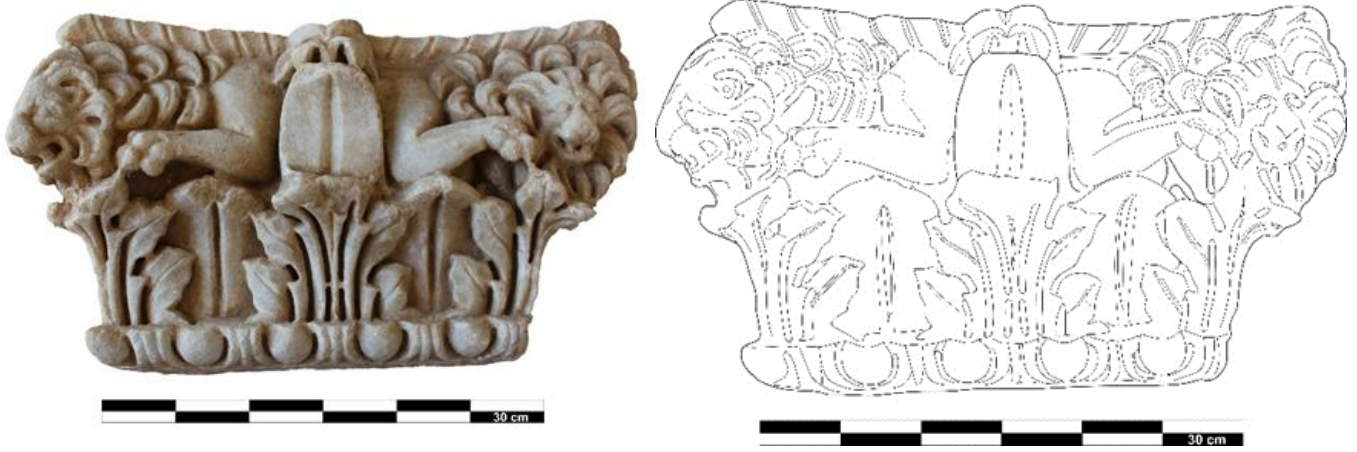

Figür 3. Tralleis Konut Alanından Ele Geçen Figürlü Plaster Başlık (Tralleis Kazı Arşivi)

Son derece iyi korunmuş olan başlığın üzerinde zamanla oluşan aşınma dışında herhangi bir tahribat söz konusu değildir. Tek sıra *akhantus* yaprak çelenginin işlendiği *kalathos* yüzeyinde yapraklar *ion kymation*'unun üzerinden filizlenmektedir. *Kalathosun* altından yani *kalathos* zemininden filizlenmeyen *akhantus* yapraklarının yaprak dilimleri derin kanallar ile gösterilmiştir. *Akhantus* yaprağının orta kaburga bölümü yan yaprak dilimleri ile ince iplik şeklinde bağlanmıştır. Yaprak dilimleri tek merkezden filizlenmeyip birbirinden bağımsız olarak *ion kymationun* üzerinden filizlenmektedir. Sarkık üst yaprak, *kalathos* yüzeyinin ortasına ve köşelerde yer alan iki aslanın arasında işlen dil yaprağa değerek dış bükey kıvrım oluşturmuştur. Yan yapraklar derin kanallar ile orta kaburgadan ayrılmaktadır.

Yan yaprakların uçları dikenli şekilde işlenilmiş olup yaprak damarları ince derin olmayan ince çizgi ile belirtilmiştir. Yaprak damarları ince şekilde gösterilen yan yaprak dilimlerinin damarları *akhantus* yaprağının derin kanallarına bağlanmaktadır. Komşu yapraklar ile birbirine bağlanmayan *akhantus* yapraklarının arasında dil yapraklar yer almaktadır. Dil yaprakların üzerine gelen yan *akhantus* yaprak dilimleri hacimli olarak gösterilmesi başlığa hareketlilik katmıştır. *Akhantus* yaprak dilimleri kendi aralarında yaprak kenarlarından birbirine değerek derin kapalı gözler oluşturmuştur. *Kalathos* yüzeyinin orta kısmında işlenen *akhantus* yaprağı ile kenarlarda işlenen *akhantus* yapraklarında küçük de olsa farklılar göze çarpar. Örneğin orta kısımda bulunan *akhantus* yaprağının dilimleri kenarlarda yer alan *akhantus* yaprağının dilimlerine göre daha küçük yapılmıştır. *Kalathos* yüzeyindeki *akhantus* yapraklarının arasına iki dil yaprak işlenmiştir. Dil yaprakların sağında ve solunda bulunan *akhantus*ların yaprak uçları

belli oranda bu yaprakların üzerlerini örtmektedir. Tıpkı *akhantus* yaprakları gibi *kalathos* zemininden filizlenmeyen bu dil yapraklar uçlara doğru dışa çekilmiş ve *akhantus* yapraklarında olduğu gibi başlığa derinlik vererek kompozisyon bütünlüğü sağlanmıştır. İki yaprak diliminden oluşan dil yaprakların damarları derin kanal şeklinde gösterilmiştir. İon kymationun üzerinden yükselen ve başlığın köşelerinde yer alan aslanların ayaklarına değerek kıvrılan dil yapraklar pençeden komşu *akhantus* yaprağına kadar olan kısımda derin kapalı boşluklar oluşturmuştur. *Akhantus* yapraklarının ve dil yaprakların altında *kalathos* zemini üzerine beş yumurtadan oluşan *ion kymationu* bulunmaktadır. Küçük ve hacimli işlenen yumurtalar kabuklarından derin kanallar ile ayrılmıştır. Yumurtalar üst kısımdan doğrusal bir hat ile kesilmiş ve yarım şekilde gösterilmiştir. Yumurtaların arasına işlenen ok uçları, yumurta kabuklarına bitişik olarak verilmiştir. Ok uçları üst kısımda bulunan *akhantus* yapraklarının orta kaburgasından çıkar şekilde gösterilmiştir. Yüzeysel olarak işlenen ok uçları yumurta kabuğuna 3/2 oranında bitişik betimlenmiş olup *kalathos* zeminine doğru kabuktan ayrılmaktadır. *Kalathos* yüzeyinin orta kısmında bulunan *akhantus* yaprağının üzerinden üst dil yaprak filizlenmektedir. Alt sıra dil yapraklara göre daha dar şekilde veril üst dil yaprak geniş kanal ile iki dilime ayrılmıştır. Yaprağın sağında ve solunda başlığın köşelerine kadar uzanan aslan figürleri yer alır. Sağ köşeye işlenen aslan kabartması cepheden verilmişken sol köşeye işlenen aslan kabartması profilden verilmiştir. Sağ köşede bulunan aslan figürünün ağzı açık dişleri görünür şekildedir. Özellikle öndeki dişler alt çene ve üst çenenin birleşmesi sonucunda ağız içinde derin kapalı boşluk oluşmuştur. Kısa burunlu olarak işlenen aslan kabartmasının gözleri ve göz çukurları doğal şekliyle canlandırılmıştır. Sol pençesini öne doğru atması ve ağzının açık olması saldırı pozisyonunda olduğu göstermektedir. Aslanın yeleleri de sahneye uyumlu olarak hareketli olarak işlenmiştir. Yeleler alev hüzmesi şeklindedir. Ayrıca her yele buklesinin ortası başlıktaki kompozisyona uyumlu olarak derin kanallar ile ikiye ayrılmıştır. Sol köşede işlenen aslan ise profilden verilmiş olup başını hafif sağa doğru çevirmiştir. Ağzı açık şekilde betimlenen aslanın dişleri görülebilmektedir. Bu durum sağ köşedeki aslanda da aynıdır. Aslanların diş araları matkapla boşaltılmış olup bunun sonucunda başlıkta derinlik oluşmuştur. Ayrıca ağzın bu şekilde açık verilmesi aslanların saldırı pozisyonunda olduğunu göstermektedir. Sağ köşedeki aslana göre başı oldukça küçük işlenen aslanın burun ayrıntısı çizgisel olarak gösterilmiştir. Ayrıca göz çukurlarından ağız kenarına inen hat kabartmaya doğallık kazandırmaktadır. Gözler badem şeklinde işlenmiş olup göz bebeği detayı verilmemiştir. Sol ön pençesi köşe *akhantus* yaprağı ile birleşmekte olup pençenin altında yelenin işlenmiş olması başlığa derinlik kazandırmıştır. Sol köşedeki aslan kabartmasının profilden verilmesi ile yelelerde başın hareketine uygun şekilde verilmiştir. Ayrıca yelerin her bir buklesi tıpkı sağ köşedeki aslanda olduğu gibi derin kanallar ile ikiye ayrılmaktadır. Başlığın köşelerinde bulunan iki aslan figürünü birbirinden ayıran dil yaprak bulunmaktadır. Başlıkta bulunan *abakus* çiçeği *kalathosun* merkezindeki bu dil yaprağın arkasından filizlenmektedir. Kısa saplı olarak işlenen *abakus* çiçeği iki yapraktan oluşmakta olup yaprak dilimleri sağa ve sola doğru yatırılmıştır. *Abakus* çiçeğinin sapı ve yaprak dilimlerinin araları boşaltılarak derin kapalı boşluklar oluşturulmuştur. İki yana açılan yaprak dilimlerinin damarları derin ve açık şekilde verilerek *abakus* çiçeğine hacim kazandırılmıştır. *Abakus* levhasının orta kısmında yer alan *abakus* çiçeğinin sağında ve solunda kalan *abakus* levhası urgan silme ile süslenmiştir (Fig. 4).

Figür 4. Tralleis Konut Alanından Ele Geçen figürlü Plaster Başlık ve Çizim Çalışması (Tralleis Kazı Arşivi)

Tarihlendirme

MÖ 5. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan ve ilk olarak Bassae Apollon tapınağında uygulanan korinth düzeni (İdil, 1984: 1) MÖ 1. yüzyıl ile birlikte yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır (Öztaner- Koçak, 2022: 93). MS 2. yüzyılda İmparator Hadrianus Dönemiyle birlikte Anadolu'da Pergamon ve Ephesos gibi kentlerde bezeme okullarının stilleri gelişmeye başlamıştır (İdil, 1984: 18). Bu stilden ayrı olarak Helenistik Dönemden itibaren heykeltraşlık konusunda bilinen ve MS 2. yüzyılın ortalarından itibaren Roma sınırları içerisinde tekelleşmeye başlayan Aphrodisias Bezeme Okulu aktif olmaya başlar (İdil, 1984: 27, Kaya, 2018: 22). Tralleis figürlü plaster başlığı stil özellikleri bakımından Aphrodisias Bezeme Okulu özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Aphrodisias 1985 yılı kazılarında Tetrapylon'un güney doğusunda bulunan ve 85-182 envanter numaralı (Dillon, 1997: 755) başlık ile benzerlik göstermektedir (Fig. 5).

Figür 5. Aphrodisias Kazılarında Ele Geçen 85-182 Envanter Numaralı Plaster Başlık (Dillon, 1997: Fig. 25, B15)

İki parça olarak ele geçen bu başlık üzerinde aslan avı sahnesi yer almaktadır. Yine Aphrodisias'tan ele geçen ve Dillon tarafından birinci grup içerisinde gösterilen A2 ve A3 figürlü plaster başlıkları ile stil özellikleri bakımından benzerdir. A2 başlığı üzerinden *ion kymationu* üzerinde *kalathos* yüzeyinin ortasına Aphrodite işlenirken başlığın köşelerinde *akhantus* yaprakları işlenilmiştir (Fig. 6).

Figür 6. Aphrodisias Kazılarında Ele Geçen
65-442 Envanter Numaralı Plaster Başlık
(Dillon, 1997: Fig. 3, A2)

Figür 7. Aphrodisias Kazılarında Ele Geçen
66-87 Envanter Numaralı Plaster Başlık
(Dillon, 1997: Fig. 4, A3)

A3 başlığında ise *kalathos* yüzeyinin merkezinde Tanrı Apollon işlenmiştir. Tralleis figürlü plaster başlığı ile benzerlik figürlerin *kalathos* zeminin üzerine işlen *ion kymationun* üstünde işlenmiş olmasıdır (Dillion, 1997: 737), (Fig. 7).

Benzer örnekler ile karşılaştırıldığında Aphrodisias Bezeme Okulu stiliyle uyum içerisinde olan Tralleis Konut Alanı figürlü plaster başlığını MS 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmemiz yerinde olacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Kentte yapılan kazı çalışmaları Gymnasium, Sütunlu Cadde, Roma Konut Alanı, Arsenal, Nekropol, Piskoposluk Sarayı ve Dükkanlarda gerçekleştirilmiştir. Yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mimari yapıların MS 2. yüzyıl Hadrianus Dönemi ve daha sonralarında inşa edildiği kabul edilmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir tanesi Tralleis'in sık sık depremler ile yıkıldığı ve tekrar imar faaliyetinde bulunulduğudur. MÖ 26/25 yıllarında Tralleis merkezli meydana gelen depremden Eusebius "Tralleis bir depremle harabeye döndü" şeklinde bahsetmektedir (Guidoboni, et al 1994: 174). Antik kaynaklarda İmparator Augustus Döneminde gerçekleşen bu depremden sonra, Khairemon'un elçi olarak Roma'ya gittiği ve Senatus'tan yardım istediği anlatılmaktadır (Öntürk, 2020: 42). İmparator Augustus gelen bu yardım talebini reddetmeyerek kente imar faaliyetlerinde yardımda bulunmuş ve kent bu yardımlar sonucunda Augustus'u kentin kurucusu ve kurtarıcısı olarak kabul etmiştir (Poljakov, 1989: 36,1, Öntürk, 2020: 110). Yapılan kazı çalışmalarında Augustus Dönemi öncesi mimari yapılarının bulunamama sebebi gerçekleşen bu deprem olmalıdır. Augustus ile birlikte tekrar imar görmeye

başlayan Tralleis Antik Kenti, Hadrianus Döneminde imar faaliyetleri açısından zirveye ulaşmış ve bu faaliyetler Antoninus Pius Döneminde de devam etmiştir (Erön, 2020: 58). Mimarideki bu gelişim bölgeden ele geçen sikke darbında da göze çarpmaktadır (Murat, 2022b: 170). Makalede anlatımını yaptığımız başlığın MS 1. yüzyıldan sonra yapılmış olması gerekmektedir.

2006 yılı Roma Konut Alanında yapılan kazı çalışmalarında, ele geçen plaster başlık, başka bir yapıda kullanılmış olup bulunduğu alanda devşirme olarak kullanılmıştır. (Yaylalı, 2007: 565). Söz konusu başlığın bölgede sık gerçekleşen ve örneğini verdiğimiz depremler ile yıkılan başka bir yapıdan getirilip alanda kullanılmış olması mümkündür. Alanda yapılan kazı çalışmalarında herhangi bir yazıtın ele geçmemesi alanın yapım tarihi hakkında kesin verilerin olmamasına sebep olmaktadır. Ayrıca alanda yapılan kazı çalışmalarından ele geçen Helenistik Döneme tarihlendirilen megara kasesi parçası ve Roma Dönemine tarihlenen kandiller başlığın tarihlendirilmesine yardımcı olmamaktadır (Fig. 8).

Fig. 8. Konut Alanından Elegeçen Megara Kasesi ve Kandiller (Yaylalı, 2008, Res. 8-9)

MS 2. ve 3.yüzyılda Anadolu'da sevilerek kullanılan hayvan figürlü sütun başlıklarına Tralleis'te şimdilik tek örnekte rastlanılmıştır.

Çevre kentlerden ele geçen özellikle Aphrodisias Antik Kenti başlıklar ile stil ve üslup olarak karşılaştırılan başlığın MS 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek mümkün olacaktır. Ayrıca başlık üzerinde yer alan yumurta ve ok dizisi başlığın MS 3. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığını göstermektedir (Karaosmanoğlu, 1986; Vandeput, 1997).

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu makale, yazar Gencay Güloğlu'nun devam eden doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Akdeniz, E. (1997). 1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları, *14. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 233-254.
- Dillon, S. (1997). Figured Pilaster Capitals from Aphrodisias, *AJA*, 101 (4), 731-769.
- Dinç, E. Y. (2019). Tralles, Aşağı Kent Metal Üretim Atölyeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dinç, R. & Dede E. (2003). Tralleis (2000) Kazı Raporu, *24. Kazı sonuçları Toplantısı*, 1, 405-418.
- Dinç, R. & Dede E. (2004). Tralleis 2002 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 339-354.
- Edhem, H. (1904). Fouilles de Tralles (1902-1903), *BCH*, 28, 54-92.
- Erön, A. (2020). Tralleis Hamam-Gymnasium Latrinası'ndan Bir Grup Korinth Plaster Başlığı, *Amisos*, 5 (8), 51-74.
- Guidoboni, E., Comastri, A., Traina, G. (1994). *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*, Bologna.
- İdil, V. (1984). Anadolu'da Roma İmparatorluk Çağı Korinth Başlıkları. *Anadolu*, XX, 1-49.
- Kaplan, D. (2008). Kappadokia Komanası'nda (şar) Bulunan Tapınak Üzerine Yeni Gözlemler. *Arkeoloji Dergisi*, (XI), 105-117.
- Kaplan, D. (2013). Kilikia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Mimari Süslemeleri. Yayınlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Karaosmanoğlu, M. (1986). *Roma Çağı Yumurta Dizisi*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Kaya, F. H. (2018). Roma Dönemi'nde Anadolu Kökenli Korinth Başlıklarının Yayılım Alanı: Sanat ve Sanatçının Devrimi. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, (4), 6- 32.
- Ksenophon. (2015). *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*. (A. Çokana, Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Murat, M. K. (2022a). Tralleis Kazısı Gymnasium Alanında 2007 Yılında Bulunan Roma Sikkeleri. *Amisos*, 7/12, 241-257.
- Murat, M. K. (2022b). Kızıldere Definesi'ndeki Antoninler Dönemi İmparatoriçe Sikkelerinin Tipolojik İncelemesi. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(2), 169-178.
- Öntürk, M. (2020). Roma Dönemi'nde Batı Anadolu'da (Asia Eyaleti'nde) Meydana Gelen Depremler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Öztaner, S. H. & Çizmeli Öğün, Z. (2012). Kaunos Bazilikası, O. Bingöl, A. Öztan, H. Taşkıran (Ed.), *DTCF 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011), Anadolu /Anatolia Ek III. 2 içinde* (ss. 357-366). İstanbul, Ege Yayınları.
- Öztaner, S. H. & Koçak İ. E. (2022). Nysa Girlandlı/Eros Figürlü Korint Başlıkları. *Höyük*, 22, 85-111.

- Öztürk, N. & Güloğlu, G. (2023). 2021 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 42. Kazı Sonuçları Toplantısı, IV, 277-290.
- Poljakov, F. B. (1989). *Die inschriften von Tralleis und Nysa. Teil I: Die inschriften von Tralleis.* (36) Habelt, Bonn.
- Rossignani, M. P. & Sacchi, F. (2011). Progetto architettonico e cicli figurativi nella stoa-basilica di Hierapolis di Frigia. F. D'andria-I Romeo (Ed.), *Roman Sculpture in Asia Minor* (JRA Suppl.80).
- Strabon. (2009). *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: XII, XIII, XIV), (Çev. A. Pekman). İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Vandeput, L. (1997). *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor: Sagalassos a Case Study*, Brepols.
- Vitruvius. (2015). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. (S. Güven, Çev.). Ankara, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınevi, (2015).
- Von Mercklin E. (1962). *Antike Figuralkapitelle*, Berlin, Deutsches Archaeologisches Institut.
- Yaylalı, A. (2008). 2006 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 29. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1, 555-576.
- Yaylalı, A. (2009). 2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3, 17-40.
- Yaylalı, A. (2010). 2008 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2, 375-386.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): İnceleme Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 17/01/2025
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 06/03/2025 **Yayınlanma Tarihi (Publication Date):** 30/06/2025
Atıf Künyesi (Citation): Yalçın, A. (2025). Bronz Çağı'ndan Bugüne Yerleşim Adı Olarak Ura'nın Devamlılığı. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 13-26.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1622209>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

BRONZ ÇAĞI'NDAN BUGÜNE YERLEŞİM ADI OLARAK URA'NIN DEVAMLILIĞI

Ayhan YALÇIN*

Öz

MÖ 3. binyıl içinde Anadolu'ya yapılan Luvi göçleri sonrasında güney Anadolu'da da Luvi nüfusu yaygınlaşır. Asur Koloni Çağı'nda, MÖ XIX. yüzyıla gelindiğinde bugünkü Silifke yerleşimi yakınlarında da Luviler yaşamaktadır. MÖ XIII. yüzyılın metinlerindeki destansı anlatım, MÖ XIX. yüzyılda Ura'nın, Akdeniz ticaret hayatında oldukça etkin bir liman olarak yer almaya başladığı düşündürmektedir. Ura kelimesinin Luvice'de büyük-ulu anlamına geldiği kabul edilir. Ura adı, Hitit Kralı I. Arnuwanda (MÖ XV. yüzyıl sonu MÖ XIV. yüzyıl ortası) döneminde yöredeki yerel ileri gelenlerle yapılan anlaşma kayıtlarında da yer alır. Ura, MÖ XIII. Yüzyıla gelindiğinde, bir liman ve tüccar şehri olarak öne çıkar. Bu dönemde Hititler'in Akdeniz'de kontrol ettiği en önemli limandır. Ura, Hitit devletinin yıkılmasından sonra da unutulmaz ve Demir Çağı'nda Asur Kralı II. Sargon'un seferleri sırasında (MÖ 715) Harrua biçiminde görünür. MÖ VI. yüzyıl ortasında Babil Krallığı bölgedeki Pirindu krallığı üzerine sefer düzenler. Bu seferler sırasında Ura, bir liman adı değil, dağlık alanda bir başkent adıdır. Bu durumda anlaşılmaktadır ki Ura kelimesi, tarih içinde sadece bir kent adı değildir. Daha geniş anlamda bir bölge adıdır. Kilikya'da Helen kolonilerinin kurulması sonrasında ve Helenistik Dönem'de Ura kelimesi, Hyria veya Hermia biçiminde telaffuz farkıyla yaşamaya devam eder. Orta Çağ'da Kilikya'ya Türk (Anadolu Selçuklu) seferlerinin başlamasıyla, Ura kelimesi Türkçeye de geçer. Bunun sonucunda, 16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tahrir kayıtlarında, Silifke'ye bağlı bir köy adı olarak yer alır ve Türkçe'de 16. yüzyıldan günümüze kadar "Ura" veya "Uğra" olarak söylenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ura, Harrua, Liman, Başkent, Luviler.

* Emekli Öğretim Görevlisi, Mersin. E-posta: ayyalcin33@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8818-0517>.

CONTINUITY OF URA AS A SETTLEMENT NAME FROM THE BRONZE AGE TO TODAY

Abstract

Following the Luwian migrations to Anatolia in the 3rd millennium BC, the Luwian population spread to southern Anatolia as well. During the Assyrian Colonial Age, 19th century BC, the Luwians lived near the current settlement of Silifke, among others. The epic narratives of the texts of the 13th century BC suggest that Ura began to prosper as an active port of Mediterranean trade routes in the 19th century BC. There is evidence that the word Ura means great in Luwian. Likewise, the word Ura appears in the agreement records made with local notables in the region during Hittite King I. Arnuwanda's (late 15th century BC - mid 14th century BC) reign. In the 13th century BC, the settlement of Ura came to the fore as a port and merchant city. Ura was the most strategic port controlled by the Hittites in the Mediterranean during this period. Ura would not disappear from records after the collapse of the Hittite state. In the Iron Age, during the campaigns of the Assyrian King Sargon II (715 BC), the name Ura appears in the form of Harrua. In the middle of the 6th century BC, the Babylonian Kingdom organizes a campaign against the Pirindu Kingdom in the region. During these campaigns, Ura was not the name of a port city but the name of a capital in a mountainous area. Following this, it is understood that the word Ura is not simply the name of a single city. It is the name of a region in a broader sense. After the establishment of Greek colonies in Cilicia and in the Hellenistic Period, the word Ura continues to exist with a difference in pronunciation as Hyria or Hermia. With the beginning of the Turkish (Anatolian Seljuk) campaigns to Cilicia in the Middle Ages, the word Ura also enters Turkish. As a result, it appears in the 16th century Ottoman Empire census records as the name of a village affiliated to Silifke and has been pronounced as "Ura" or "Uğra" in Turkish from the 16th century to the present.

Keywords: Ura, Harrua, Port, Capital, Luwians.

Giriş

Anadolu'nun coğrafi konumu, ilk yerleşimlerin ortaya çıktığı dönemlerden itibaren hem bir geçiş güzergâhı hem de bir yerleşim alanı olmuştur. Bu nedenle, Anadolu'ya uğrayan insan toplulukları, diğer bölgelerde olduğu gibi, yaşadıkları yerleri isimlendirmişlerdir. Bu bağlamda günümüzde Silifke olarak adlandırılan yerleşim alanı civarının bilebildiğimiz en eski adı, *Ura*'dır. Bu ad, ilk olarak Hitit kralı I. Arnuwanda döneminden itibaren (MÖ XV. yüzyıl) geçer.

Bu çalışmada Ura adının MÖ XV. yüzyıldan günümüze kadar kullanılma süreci sorgulanmaktadır. Daha sonra, Helenistik ve Roma dönemlerinde resmi kayıtlarda bu adın yerine başka adlar kullanıldığı görülse de Ura adının kullanımı bugüne kadar unutulmadan devam etmiştir. Bu nedenle Ura adının yaklaşık 4 bin yıllık bir geçmişi olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Ura/Silifke civarının, maddi kalıntılar ve tarihsel/jeolojik harita ışığında Neolitik ve Kalkolitik çağlarındaki durumu özetlenmiştir. İkinci bölümde, Bronz Çağı ve Hititler Döneminde Ura adının ortaya çıkışı ve kullanım süreci tarihsel gelişmelerle birlikte açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, Demir Çağı ve Helenistik Dönem'de Ura adının kullanımındaki değişim ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde ise Roma-Doğu Roma dönemleriyle Türkler/Osmanlı döneminde Ura adının son kullanım durumu açıklanmaktadır.

1. Neolitik'ten Kalkolitiğe Geçiş Dönemi

Silifke ve yakın çevresinde, insan yaşamına dair en eski kanıtlar, Kılıç Kökten'in araştırmaları ile ortaya çıkarılmıştır. Kılıç Kökten, 1957 yılında yüzey araştırmaları kapsamında Paleolitik buluntuların yer aldığı Taşucu'ndaki Sırtlanini mağarasını inceleyip duyurmuştur. Yine aynı dönem kalıntılarına rastlanabileceği ihtimalini değerlendirdiği Silifke/Sayağzı Mahallesi yakınlarındaki Kocayar sığınağı, Kızılin, Akin, Küllüklün, Aptalin ve Gülnar yolundaki Melengiç Boğazı mağaralarına dikkat çekmiştir¹.

Paleolitik Dönem ile ilgili adı geçen sınırlı bilgiyi bir yana bırakırsak, Ura adının kastettiği yer olan Silifke ve çevresinde insanların yerleşik olarak yaşadığının kanıtlanabileceği en eski dönemin Kalkolitik Dönem olduğu söylenebilir. Bu konuda, 1950 ve 60'lı yıllarda James Mellaart ve David H. French'in yaptığı yüzey araştırmaları hâlâ en önemli bilgi kaynaklarıdır. French'in araştırmasına göre Silifke Kalesi çevresi, Sarıcalar höyüğü ve Tekir Hüdede/Hüdede höyükleri yüzeyinde özellikle Kalkolitik Dönem kırmızı-koyu kahverengi ve devetüyü rengi seramik kalıntılarına rastlanmıştır². Ahmet Ünal'ın keşfettiğini belirttiği Taşucu ve Akyapı höyükleriyle³ şu an hızla yok edilen Gülümpeşalı höyüğü ise hiç incelenip değerlendirilmemiştir.

Neolitik dönemin yaşanması kuşkuyla olsa da Kalkolitik Dönem yaşantısının kesin olduğu dile getirilen bu yerleşim kalıntıları, MÖ 4000-3000 arasında bölgenin yerleşim yapısı hakkında da fikirler vermektedir. Gerek kale etekleri ve gerekse Hüdede ve bugün yok olan Sarıcalar höyükleri, adı geçen dönemde yerleşimlerin yine Göksu Nehri güzergâhına paralel tarzda ortaya çıktığını göstermektedir. Çünkü her üçü de -nehrin yatağı zaman zaman değişse de- yatağa çok yakın pozisyonda yer almaktadırlar. Göksu Deltası'nın jeolojisi ve coğrafyası üzerine Orhan Gürbüz ve Özcan Koç'un araştırmaları sonucunda ortaya koydukları 2000-2500 yıl önceki antik çağ Göksu Deltası kıyı hattı, yerleşimlerin bulunduğu hat ile uyumludur. Çalışmada, bu uyumluluğu gösteren Göksu Deltası haritası da yer almaktadır. Bu harita, Koç'un araştırmasında yer alan haritayı esas alarak eklemeler yaptığımız haritadır⁴. Bu haritada (Şekil.I) Hüdede höyüğünün bulunduğu yerde, Göksu Nehri'nin ağzının, tam bir liman biçiminde olduğu görülmektedir. Hüdede höyüğü de bu limana bitişiktir. Delta, bu uzun zaman dilimi içinde çok büyük ölçekli alüvyon malzeme ile dolarak yükselmiştir⁵. Haritaya göre deniz, deltanın batısında da bugünün Çavuşbucağı, Gülümpeşalı mahallelerine bitişik olarak gösterilmektedir.

¹ Kökten, 1958: 12.

² French, 1965: 181.

³ Ünal, 2003: 27.

⁴ Koç, 2007: 83. Alternatif harita için: Gürbüz, 1994: Fig. I.

⁵ 1984-2017 yılları arasında, sadece 33 yılda bile "Göksu deltası kıyı çizgisi değişim oranlarının bazı bölgelerde bir hayli yüksek olduğu ve bu durumun kıyının geometrik gelişimini önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmiştir" (Kılar & Çiçek, 2018: 102).

Şekil 1: 2000-2500 Yıl Önce Göksu Deltası Kıyı Çizgisi ve Ura Limanının Olası Yeri (Harita aslı: Koç 2007, 83).

Bu durumda, Roma Dönemi'nden en az 3000 yıl önce, yani Bronz Çağı başlangıcında denizin, bugünkü Silifke kentinin bulunduğu alana daha da sokulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, yörede Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı yerleşim yapısının birebir belirlenmesini sağlayan kazı ve araştırmalar yapılmasa da Göksu Nehri vadisindeki Kilisetepe ve Mersin Yumuktepe bulgularına dayanarak yerleşim yapısı, biçimi, tercihleri ve sosyal ekonomik uğraşlar için adı geçen yerlerde çıkarılan sonuçlar burası için de ihtiyatlı olmak kaydıyla kabul edilebilir. Ancak en önemlisi, Göksu Deltası'nın bir bütün olarak Suriye-Ortadoğu-Kıbrıs-Doğu Akdeniz havzası ile İç Anadolu arasında kültürel, ticari, endüstriyel geçiş güzergâhı olduğunu⁶ kesinlikle söyleyebiliriz. Yerleşimlerin çapı ve büyüklüğü

⁶ French, 1965: 179; Kurt, 2001: 102.

düşünüldüğünde ise şimdiki verilerle bunların, Tarsus Gözlükule ve Yumuktepe yerleşimleri düzeyinde ve büyüklüğünde olmadığı görülmektedir. Diğer bir deyimle bu yerleşimleri daha ziyade küçük köy veya ticari uğrak noktaları olarak görmek gerekir.

2. Bronz Çağı ve Hitit Döneminde Ura Adı ve Ura'nın Yeri, İşlevi

Anadolu'da Erken Bronz Çağı içinde, özellikle MÖ III. bin başlarından itibaren batıdan Orta Anadolu'ya ve MÖ 2400 civarında güneye, Kilikya'ya yapıldığı düşünülen Luvi istila ve göç dalgalarının⁷ Yumuktepe'de görülen izlerinin Anadolu'nun iç bölgeleriyle bağlantı sağlayan en iyi iki geçişten birisi olan Göksu Vadisi'ne de ulaşması beklenir. Nitekim Kilisetepe kazılarında elde edilen bilgiler⁸ Silifke ve Göksu Deltası ağzı için de geçerlidir. Erken Bronz Çağı'nın Göksu Deltası'ndaki nadir bilgi kaynakları olan noktalar, Yine Silifke Kalesi'nin olduğu tepenin etekleri, Sarıcalar ve Hüdede höyükleridir. Buralarda yapılan yüzey araştırmaları, Kalkolitik'ten Bronz Çağı'na en azından kullanılan eşyalar bağlamında yerleşimdeki sürekliliği ve çevre bölgelerle etkileşimi göstermektedir⁹. Tay projesi kapsamında Silifke Kalesi civarında yapılan araştırmada, burası düz yerleşim olarak tanımlanmış ve MÖ III. bin yıl çanak çömleklerinin de bulunduğu ve bu yerleşimin Erken Bronz Çağı'na kadar gittiği saptanmıştır¹⁰.

Luvi göçleri sonrası yörenin nüfus yapısında meydana gelmesi beklenen değişimleri biz, kısmen kullanılan eşyalardan gözlemleyebilirsek de daha net kanıtları ancak yazılı belgelerden görebiliriz. Hitit yıllıklarında, kral I. Arnuwanda'nın seferleri nedeniyle (MÖ XV. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl ortası) yöredeki insanlara değinilir ve Ura adı ilk kez duyulur. "Ura protokolü olarak literatüre geçen" -Arnuwanda'nın yerel kabile ileri gelenleriyle yaptığı- anlaşma, yöredeki Luvilerin henüz devlet örgütlenmesi düzeyine ulaşmamış olduğunu gösterir¹¹. Artık, *Ura* sözcüğü yöre için binyıllar boyu temel belirleyici coğrafi adlandırma olacaktır.

Ura¹² adı, MÖ XIII. yüzyıla ait diğer bir belgede de geçer. Bu belgenin içeriği destansı bir metindir ve MÖ XIX. yüzyıla ait olan ticari faaliyetlere değinir. Bu metin (KBo 12.42 + ABoT 49), Ura limanı ve Ura'lı tüccarların Eski Asur Ticaret kolonileri çağındaki etkinliğinden söz eder. Bu metinde, "Ura'lı ve Zallara'lı tüccarlar, bol miktarda köle (NAM.RA), tahıl, şarap, sığır, koyun, katır, merkep, gümüş, altın, lapislazuli, Babil taşı, dağ kristali, demir, bakır, tunç ve kalay getirip onları stokta tutmakla övünmektedirler"¹³.

Hitit İmparatorluk çağının sonlarında, yani Geç Bronz Çağı'nda İmparatorluğun Doğu Akdeniz üzerinden ihtiyaçlarının giderilmesinde en önemli işlevi üstlenen liman, Ura'dır. Bu bağlamda özellikle kral III. Hattuşili (M.Ö. 1267-1237)¹⁴ döneminde belgelerde liman olarak Ura

⁷ Macqueen, 2013: 30.

⁸ Erhan, 2009: 34-37.

⁹ French, 1965: 177-201.

¹⁰ Bakar, 2015: 28.

¹¹ Ünal, 2003: 18-19. Matessi, 2021: 13.

¹² Ura kelimesi Luvice olup "büyük" demektir (Laroche, 1959: 102). Ahmet Ünal ise Ura kelimesinin Luvice 'büyük-ulu' anlamına geldiğini reddetmektedir. Ünal, bu kelimenin Anadolu'da Luvi yayılım alanı dışında da görülmesi nedeniyle Luvice olmadığını, muhtemelen Hattice veya Hurrice kökenli bir sözcük olduğunu savunmaktadır (Ünal, 2002: 139).

¹³ Ünal, 2003: 18.

¹⁴ Tarihlendirmelerde, Trevor Brice'in önerdiği kronoloji (2003) esas alınmıştır.

adı geçer. “Bir tüccar kolonisi kurulmuş olan Ura Limanı, kral III. Hattuşili döneminde ticari bir güç olarak kabul ediliyordu. Ugarit'ten kalkan gemiler mallarını, Ura'da boşaltmaktaydı”¹⁵. Bu dönemlerde Ugarit'te ticaret yapan Ura'lı tüccarlar, *majestelerinin tüccarları*¹⁶ veya *büyük kralın tüccarları*¹⁷ olarak adlandırılmaktadır. II. Şuppiluliuma (M.Ö. 1207- ?) olması gereken Hitit kralı dönemine tarihlenmesi önerilen bir metne göre ise Ugarit kralından 500 ton kadar buğdayın yine Ura'lı tüccarlarca Mukiş'ten getirtilip Ura üzerinden Hatti ülkesine nakledilmesi istenmektedir. Bu talep, benzer metinlerde de yer almaktadır¹⁸. Bu dönemde, Kıbrıs'tan gemilerle nehrin ağzının liman olduğu Silifke'ye (Ura?) gönderilecek mallar, Göksu Nehri'nde nehir tekneleri ile içeriye doğru, Kilisetepe'ye taşınmış olabilir. Daha sonra vadinin yeniden genişlediği Karaman Bucakkışla'ya ulaşıncaya kadar ulaşım karayoluna yönelmiş olabilir. Aksi takdirde, denizasırlı ülkelerden gelen mallar güvenli bir yolla iç bölgelere taşınamazlar¹⁹.

Ura protokolünde adı geçen Ura ve bizce aynı yer olan Geç Bronz Çağı'nda Hititlerin en önemli limanı Ura'nın konumu tarihçiler ve Hititologlar tarafından çok tartışılmıştır: A. Ünal, R. H. Beal, J. Yakar, A. Taffet, O. Casabonne, A. Lemaire, M. Forlanini, L. Zoroğlu, S. de Martino, H.C. Melchert²⁰. Silifke (Seleukia-du-Kalykadnos) ve çevresinde Ura adının yer aldığı herhangi bir yazılı kayıt bulunamasa da²¹ genel kanaate göre Ura'nın Göksu Deltası civarında olduğu kabul edilebilir²². Öte yandan Ali M Dinçol ve arkadaşları tarafından Ura'nın Korykos'a yerleştirilmesi hipotezi hiçbir belgeye dayanmaz, hatta muğlak görünür²³. Ura'nın yeri için A. Ünal, Yumuktepe²⁴; R. H. Beal ise Aydıncık (antik Kelenderis) gibi aykırı önerilerde bulunur²⁵.

Tüm diğer tartışma, öneri ve kanıtlara rağmen, Bizanslı Stephanus'un *Ethnika* adlı eserinde, Calycadnus Irmağı'nın aktığı Isauria'daki Seleucia'nın aşağısında Hyria yer aldığı bilgisi, Casabonne, Lemaire, Forlanini'nin de vurguladığı üzere, oldukça dikkat çekicidir²⁶. Bu ifade bize, Helen çağına kadar adını sürdüren Ura'nın, Helen telaffuzuyla “Hyria” ya dönüşmüş olarak yaşadığını gösterir. Bu ifadedeki “Seleucia'nın aşağısı” vurgusu ise, çok önemlidir. Bu vurgu, daha önce de tartıştığımız üzere, 2500 yıl kadar öncesini gösteren haritalarda hâlâ liman ağzı karakteri gösteren, Kalkolitiğe kadar kanıtlar veren, Silifke'den 7 km kadar aşağıdaki Hudede höyüğü ve yakınlarındaki Saray mahallesi adlandırmalı alanın Ura Limanı olduğu kanısını güçlendirir.

¹⁵ Yakar, 1976: 123.

¹⁶ Ünal, 2003: 21.

¹⁷ Beal, 1992: 70.

¹⁸ Ünal, 2003: 23.

¹⁹ Casabonne, 2005: 67.

²⁰ Melchert, Ura'nın kent olarak en olası konumunun Göksu Nehri'nin ağzında, günümüz Silifke'sinde olduğunu savunmakla beraber, Tarhuntassa vassal krallığı içinde olduğu fikrini reddetmekte ve bu görüşünde, Lemaire (1993) tarafından öne sürülen değerlendirmeyi takip etmektedir (Melchert, 2007: 507-513).

²¹ Casabonne, 2005: 69.

²² Postgate, 2007: 15-18.

²³ Beal, 1992: 69.

²⁴ Ünal, 2003: 24.

²⁵ Beal, 1992: 65-73.

²⁶ Özyıldırım, 2006: 19. O. Casabonne'ye ve M. Forlanini'ye göre Ahmet Ünal'ın söylediğinin aksine, Seleucia'nın önceki adı Bizanslı Stéphanus'un belirttiği Hyria ismi kabul edilebilir bir bilgidir (Casabonne 2005, 69; Forlanini 2017, 24).

Ura'nın yerinin Hudede höyüğü civarı olduğu iddiasını destekleyecek diğer bir kanıt ise Ura protokolüdür (CTH 144, KUB XXVI 29 + KUB XXXI 55)²⁷. Hitit kralı Arnuwanda'nın Ura yerel önderleriyle yaptığı bu anlaşmada/protokolde bazı yerleşimlerin adları geçer: Uksu, Hutu/Hudu, Lalatta, Partanta, Iyaninna. Bu yerleşimlerden üç tanesi bugün de benzer seslerde telaffuz edilmektedir:

1-Lalatta: Roma devri Olba krallığının bazı paralarında "Olba kralı, Kennaton/Kennatis ve Lalatton/Lalassis kabilelerinin kralı" ifadesi yer alır. Bazı antik çağ yazarları Lalassislerin kenti Lalasseis'in, Ermenek Hadim civarında olduğunu belirtir. Ancak Forlanini'nin bu anımsatmasının dışında, Olba bölgesinde de Lalassis kabilesinden bir grup insanın yaşadığı küçük bir yerleşim söz konusu olabilir. Bu durumda Lalatta kelimesinin Lalatta→Lalatton/Lalassis→Lalasseis→Laleşehri biçiminde Helenceye ve Türkçeye geçiş ve dönüşümü olması beklenebilir. Olba kalıntılarının 7 km kadar doğusunda bulunan bir antik yerleşimin bugünkü adı Cambazlı'dır. Burada şimdilik bronz-Hitit çağı kalıntılarına rastlanmasa da burada yaşayan köylüler, eskiden buraya "Lale Şehri" dendiğini belirtmektedir. O halde, Hitit döneminin Lalatta yer adı, Helen telaffuzuyla Lalasseis ifadesine dönüşürken, oradan da Türkçe söylenişe geçerek Lale Şehri'ne dönüşmüş olabilir.

2-Partanta: Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyıl tahrir ve 19. yüzyıl nüfus kayıtlarında Silifke'nin bir köyü olarak Persenti adı geçer. 19. yüzyıl Avrupalı seyyahları da Tekir köyünün bir km doğusundaki Persendy kalıntılarından söz eder. Partanta'nın Persenti/Persendi'ye dönüşmesi²⁸ mümkün olabilir.

3-Hutu/Hudu: Bugün Silifke'nin Tekir (Atayurt) köyünde ve Göksu Deltası kıyısına yakın noktada Topraktepe ya da Hudede/Hudude höyüğü vardır. Bizce, Bronz Çağı'nın Hutu/Hudu sözü uzun tarihsel süreçte Türkçeye Hu+dude=Hü+ dede biçiminde geçmiş olması beklenebilir. Daha önce vurguladığımız gibi, James Mellaart, David H French bu höyükten söz etmiştir. Onların raporlarına göre, burada kalkolitik ve bronz çağları yaşanmıştır. A. Matessi'ye göre de burası, önemli bir limana ev sahipliği yapmak için küçük görünse de Ura limanının yeri için aday olabilir²⁹.

Bu üç yerleşimin, kuzeyde dağlar arasındaki Helenistik ve Roma dönemleri Olba'sı, yani günümüzde bile halk arasında söylenen adıyla Ura'sı ile aynı bölge içinde yer alması ve protokol ya da anlaşmanın da Ura adını içermesi; bunların hepsinin tesadüf olması beklenemez. Bu durum, Ali M. Dinçol'un Ura'nın sadece kent değil bölge adı da olduğu önerisi³⁰ ile rahatlıkla açıklanabilmektedir.

Aşağıda tarafımızdan yeniden düzenlenmiş haritada, Ura bölgesi ve Hitit İmparatorluğu içindeki konumu gösterilmiştir (Şekil 2).

²⁷ Ünal, 2003: 19; Forlanini, 1988: 146.

²⁸ Forlanini, 1988: 146.

²⁹ Matessi, 2021: 13).

³⁰ Dinçol vd., 2000: 14-15.

Şekil 2: Ura Bölgesi ve Hitit İmparatorluğu Dönemindeki Konumu (Harita Aslı: Dinçol vd., 2001: 86).

Halen Tekir köyünde yaşayanlar, Hüdede höyüğünün 300-500 m doğusundaki ırmak kıyısına yakın alana “Saray Mahallesi” demektedir. Burada 30 yıl öncesine kadar modern yerleşim de vardı. Ayrıca zeminin yaklaşık 1 metre kadar altında ırmak yönüne doğru, düzgün kesilerek yerleştirilmiş çok büyük blok taşlar yer almaktadır. Haydar Çoruh’un (BOA.ŞD.500.35/3’ten) aktardığına göre burada, 1875 yılında Osmanlı İmparatorluğu Tekfur Gölü bataklığının kurutulması için mösyö Galan’a bir keşif yaptırmıştır. Bu keşfe göre Silifke’nin 8 km doğusunda tekfur bataklığı bulunmaktadır. Bataklık üçgenimsi bir yapıya sahiptir ve iki küçük kenarı 4’er km, büyük kenarı ise kuzey-güney istikametinde tahmini olarak 5,5 km uzunluğundadır. Bataklığın yüzölçümü yaklaşık 800 hektar civarındadır. Mösyö Galan’ın “Büyük Tekyar nehrinin yatağı üzerinde üç köprü olup bunların hemen hemen tamamı toprak altında kalmıştır.

Bundan anlaşılan bu ovada önceleri gidiş geliş yapılan önemli yollar mevcuttu ve sair binalar gibi bazı eserler dahi adı geçen Büyük Tekyar'ın asla bataklık olmadığı ve olsa bile bundan pek az önce kurutulduğu, bu ovada yerleşilmiş olduğu açıktır. Büyük Tekyar, duvardan meydana getirilmiş bir havuzun ortasında akmakta olup işbu husus ise şu anda bir metre kadar su altında kalmıştır"³¹ biçiminde ifade ettiği raporda yer alan veriler de göz önüne alındığında, buradaki yerleşimde eski liman yapıları veya tüccar depoları kalıntıları mevcut olabilir. Göksu Nehri burayı alüvyonlarla kapatınca, kesin yeri tartışılan Ura'nın limanı, sonuçta Göksu'nun delta birikintilerine gömülmüştür³². Sonuç olarak, Hüdede höyüğünde ve yakınındaki bu alanda detaylı bir arkeolojik araştırma ve bir kazı yapılırsa, belki de antik Ura Limanı ve kalıntıları bulunabilecek; Hitit Devletiyle, Ugarit, Mısır ilişkileri ve Kilisetepe-Akdeniz bağlantısı daha da kesinleştirilip netleştirilebilecektir.

3. Demir Çağı'nda ve Helenistik Dönem'de Ura Adı

Geç Bronz Çağı sonunda deniz kavimleri istilalarıyla Hitit devletinin Akdeniz bağlantısı kesilip çöküşü yaşanınca, Kilisetepe kalıntılarında da görüldüğü üzere, bölgede Miken seramikleri ve kültürü ağırlık kazanır³³. Artık Ura Limanı, Bronz Çağı'nın en önemli Anadolu limanı olarak adından söz ettirmez. Bu dönemin birkaç yüzyıllık yetersiz kaynaklarının ardından erken Helen ve Asur kaynakları Göksu Deltası'ndaki sosyal ve siyasal gelişmelere, yeri geldikçe değinirler. Demir Çağı'nda, yörenin de yer aldığı tüm dağlık Kilikya bölgesine Hilakku denilir ve yerel küçük rahip krallıklar burada hüküm sürmektedir. Asur kralı II. Sargon MÖ 715'te Muşki-Frig kralı Mita'nın güneye sarkmasını önlemek ve Kilikya'yı denetim altında tutmak üzere yaptığı seferde, Kalykadnos (Göksu) üzerindeki *Harrua*'yı da ele geçirir³⁴. Bronz Çağı kenti Ura adının Asur devri *Harrua*'sı ile aynı olduğu kabul edilerek³⁵ "Silifke ile eşitlenmesi, Silifke'ye kadar bir Frig istilasının da kanıtını oluşturur. Çünkü *Harrua*, II.Sargon'un Frigler'den geri aldığı şehirlerden birisidir"³⁶. Ancak, bu devrin siyasi ve ekonomik olarak adı daha çok duyulan yerleşimleri, doğu-Ovalık Kilikya'daki yerleşimlerdir. *Harrua*, onlara göre gölgede kalan bir yerleşimdir. Bu nedenle de MÖ XI. yüzyıldan MÖ VI. yüzyıla kadar hakkında çok fazla bilgi bulunan yerlerden değildir.

MÖ VI. yüzyılda Asur etkisinin sona erdiği yörenin kıyıları daha belirgin biçimde Helen koloni yerleşimleri ile donanırken, bütüncül anlamda Kilikya'da etkinliğini sürdüren siyasi güç ise artık Yeni Babil Krallığı olmuştur. Kilikya'daki yerel rahip krallıklar genellikle Babil otoritesini kabul eden birer vassal haline gelmiştir. Babil kaynaklarında adı geçen ve Ura bölgesinde hüküm süren yerel güç ise Pirindu yerel krallığıdır³⁷. Pirindu'nun eski (belki de yazlık) başkenti, Gülnar'ın birkaç km güneyinde, Kelenderis-Zeyne-Mut antik güzergâhını kontrol eden, üzeri düz bir tepede konumlanan Meydancikkale = Kirshu'dur. Kral Appuası'nın idaresindeki Pirindu'nun asıl başkenti ise Ura olarak geçer. Ancak burası, bir liman kenti değil, dağlık, ormanlar içinde bir kenttir. Bu durumda, Ali M. Dinçol'un Ura'nın sadece kent değil bölge

³¹ Çoruh, 2019: 273-279.

³² Taffet, 1999: 133.

³³ Korkmaz, 2013: 87.

³⁴ Kurt, 2001: 174.

³⁵ Hild & Hellenkemper, 1990: 369.

³⁶ Kurt, 2001: 174.

³⁷ Kurt, 2005: 307.

adı da olduğu önerisi daha makul hale gelmektedir. Babil kralı Neriglissar'ın MÖ 557-556 yıllarındaki Kilikya Seferi sırasında ele geçirdiği Ura dağlık kenti varsa da liman kenti Ura adı, belki de Bizanslı Stephanos'un söylediği dönüşüme uğramış ve Helence Hyria adı ile anılmaya başlanmıştır. Zaten bu yüzyıllarda kıyılarda Aphrodisias, Holmoi, Kelenderis, Soloi gibi Helen koloni yerleşimleri yoğunlaşmıştır.

Bu bağlamda olmak üzere, kahramanlar çağı Helen efsanelerinde adı geçen Mopsos ve Sarpedon, yörede birer kent kurucusu ve kahraman olarak anılmaya başlanacaktır. Yörenin artık çöken Hitit dünyası ve kültürüyle bağı kopmuş ve özellikle kıyı yerleşimlerinde Helen inanış, kültür dünyasının etkileri belirginleşmiştir. Bilhassa MÖ VI. V. yüzyıllardan başlayarak ve Makedon fetihleriyle zirveye ulaşarak Anadolu'nun birçok şehri, temel efsaneleri ustaca ve yüksek derecede imalat yoluyla kullanarak, kendilerinin Helenik kökenlerini iddia etme çabasına yönelirler³⁸. Strabon'a göre (bugünkü Taşucu'ndaki) Holmoi adlı Hellen kolonisinden göç edenlerin yerleştiği Helenistik Seleucia³⁹ da bu çabaya yönelen yerleşimlerdenidir.

4. Roma, Doğu Roma ve Türkler Döneminde Ura Adının Kullanımı

Demir Çağı'nda Ura adıyla anılmaya devam eden dağlık yerleşim, Helenistik Dönem'de, yukarıda değindiğimiz Helen etkisiyle Olba adıyla anılmaya başlanmıştır. Zeus Olbios tapınım merkezine (Uzuncaburç/Diocaesarea) en yakın konumda yer alan Olba akropolisi, az sayıda nüfusa sahip, surla çevrili bir kale yerleşimi özelliği taşımaktadır⁴⁰. Bu adlandırma, bölgenin Arap saldırıları sonrasında 7. yüzyılın ikinci yarısında terkedilmesine⁴¹ kadar devam eder. Ama Emel Erten'e göre "Olba yakınındaki Diocaesarea MS 10. yüzyılda bir kale yerleşimi niteliğinde varlığını korumaya devam eder. MS.12. yüzyıla gelindiğinde ise Diocaesarea, Selçuklu – Doğu Roma sınır hattı üzerinde yer almaktadır. Buna karşılık, aynı dönemler içinde Olba'nın da varlığını sürdürdüğünü gösteren yazılı kayıtlara rastlanmadığı gibi, bunu doğrulayan herhangi bir arkeolojik veri de elde edilmiş değildir" ⁴². Erten, Diocaesarea ile Prakana kentlerini aynı yerleşimin iki farklı adı kabul ettiği için bu yargıya varmaktadır. Oysa diğer bir yazımızda vurguladığımız üzere Prakana kenti, Mut-Silifke-Gülнар yollarının birleşim noktası olan bugünkü Zeyne köyü civarındaki, 1930'lara kadar varlığını sürdüren Alakilise adlı köyün bulunduğu yerde konuşlanmıştır (bkz: Yalçın 2022, 77-80). Dolayısıyla Diocaesarea'da yerleşimin 10-12. yüzyıllarda kale yerleşimi olarak varlığını sürdürdüğü yargısı, arkeolojik ve yüzey araştırmaları ile elde edilmiş bilgi ve bulgulara dayanarak değil, Prakana hakkındaki yazılı kaynakların verdiği bilgilere dayalı bir yargıdır. Yani diğer bir deyimle, Diocaesarea'da da yerleşim, büyük bir ihtimalle Olba'daki gibi 7. yüzyılın ikinci yarısında son bulmuştur.

Bu durumda, Türk (Anadolu Selçuklu) fetihleri sırasında kimi yer adları Doğu Roma egemenliğinde Mut-Silifke civarlarında yaşayan yerli halktan, Türklere ve Türkçeye telaffuz farklarıyla da olsa geçmiş olabilir. Yöre adı Roma-Doğu Roma resmi kayıtlarında her ne kadar Olba olarak geçiyorsa da yöre halkı arasında hâlâ Ura adı anılıyor olmalı ki bu adı duyan Türkler, aynı adlandırmayı devam ettirmiştir.

³⁸ Casabonne, 1999: 72.

³⁹ Strabon, 2000: 255.

⁴⁰ Sarıiz, 2014: 21.

⁴¹ Erten, 2014: 68.

⁴² Erten, 2014: 69.

Osmanlı-Türk egemenliği döneminde halkın bu adlandırmasının tarihsel kayıtları da vardır. Nitekim 1500-1551 yılları arası Osmanlı tahrir defterlerinde yörenin Ura/Uğra adıyla kaydedildiği görülür⁴³. 19. yüzyıl sonlarında V.M. Ramsay, Uzuncaburç/Diocaesarea yakınındaki kent olan Olba'nın bu adının, Ura kelimesinin Helenleşmesi ile bu hale geldiğini belirtir. Dolayısıyla Olba'nın bulunduğu mevkiye yerel halk tarafından hâlâ Oura/Uğra denilmesinden dolayı antik Olba'yı, Ura'nın yeri olarak önerir⁴⁴. Nitekim Th. Bent de (16. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerindeki Ura-Uğra kaydından haberdar olmadığı için, sadece) Yörükler tarafından Oura biçimindeki (söylendiğini sandığı) adlandırmanın büyük olasılıkla antik Olba isminden bozulduğunu belirtmektedir⁴⁵. W. F. Albright yörede yerel adlandırmada kullanılan Uğuraları ("mutluluk alanında") ifadesinin Th. Bent tarafından Oura'ya dönüştürüldüğünü düşünse de bu, eski Ura adının Türkçedeki deformasyonunun sonucudur⁴⁶.

Sonuç

MÖ XV. yüzyıldan itibaren kayıtlarda görülmeye başlayan Ura kelimesi, Luvica'de "büyük-ulu" demektir. İlk kullanımında bir liman kentini ve burada yaşayan tüccarları adlandırmakta kullanılmaktadır.

Hitit Kralı I. Arnuwanda'nın güney Anadolu'ya yaptığı sefer kapsamında, MÖ XV. yüzyıl sonu ile XIV. yüzyıl ortasındaki zaman diliminde, yerel kabile yaşlıları ile yapılan anlaşmada adı geçer. Bu anlaşmada, yaşlıların yaşadığı yöre-bölge olarak Ura adı kullanılır.

Ura'nın bir liman ve tüccar yerleşimi olarak, MÖ XIII. yüzyılda Hititlerin Akdeniz'den ticari ihtiyaçlarının karşılanmasında ve deniz güvenliğinin sağlanmasında adı daha sık geçmeye başlar. Bu kelime, Hitit Devletinin yıkılmasından MÖ VIII. yüzyıla kadar, bilinen tarihi kayıtlarda duyulmaz. Ura kelimesi MÖ 715'te Asur Kralı II. Sargon'un Hilakku seferi kapsamında, Harrua biçiminde söylenişi ile tekrar geçer. Ura'nın bu sırada da bir kıyı şehri olması ihtimali kuvvetlidir.

MÖ 557'de Babil Kralı Neriglissar'ın Kilikya seferinde Pirindu Krallığı başkenti olarak Ura adı tekrar kayıtlarda geçer. Ancak bu kez Ura, bir liman kenti değil, dağlık alanda bir kenttir. Bu yıllara yakın tarihlerde Kilikya kıyılarında Helen kolonileri kurulması süreci başlar. Bu sırada yerel halk arasında Ura kelimesi unutulmamış olmalı ki Helen telaffuzuna Hyria biçiminde geçerek kullanılmaya devam eder.

Demir Çağı'nda Pirindu Krallığı'nın başkenti olarak geçen Ura kentinin adı, Roma ve Doğu Roma dönemlerinde Olba adına dönüşür. Ancak halk arasında kullanılmaya devam edilmiş olmalı ki Orta Çağ'da (MS 12-13. yüzyıllar) Türk (Anadolu Selçuklu) fetihleri sırasında Türkçe'ye de geçmiştir. Nitekim 16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tahrir defterlerinde Silifke'ye bağlı "Ura-Uğra" köyü olarak kaydedilmiştir. Ura kelimesi, MS.19. yüzyıl sonlarında Ramsay'ın da kaydettiği üzere aynı yöreyi adlandırmak için Oura biçiminde kullanılmaktadır. Ura kelimesi,

⁴³ 1506-1507 tarihli ve 31 numaralı Osmanlı tahrir defterlerinde kelime, Göynüklü cemaatinin yaşadığı köy olarak gösterilip "Ura" biçiminde yer alır (TT.d. no: 31, s.395). Yine 1519-1520 tarihli defterde "Ura" köyü biçiminde kaydedilmiştir (TT.d. no.83, s. 171). 1530 tarihli *Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri*'nde de (s. 276) "Ura" köyü olarak kayıtlıdır. 1551 tarihli defterde ise "Uğra" köyü biçiminde yer alır (TT.d. no: 272, s. 280).

⁴⁴ Ramsay, 1960: 22.

⁴⁵ Bent, 1891: 222.

⁴⁶ Davesne vd., 1987: 373, dn 27.

yine aynı yörenin adı olarak günümüzde de kullanılmaktadır. Sonuç olarak Ura kelimesi, en az 4 bin yıldır unutulmamış ve kullanılmaya devam eden bir kelimedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Bakar A. (2015). Seleucia ad Calycadnum: Arkeolojik Veriler ve Yerleşim Tarihi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Beal R.H. (1992). The Location of Cilician Ura. *Anatolian Studies*, XLII, 65-73.
- Bent J. Th. (1891). A Journey in Cilicia Tracheia. *The Journal of Hellenic Studies*, 12, 206-224.
- BOA. (1996). 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri 937/1530,1. Ankara.
- Brice, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. Ankara, Dost Kitabevi.
- Casabonne O. (1999). Notes Ciliciennes. *Anatolia Antiqua*, 7, 69-88.
- Casabonne O. (2005). "Quelques ret Hypothèses sur Ura et la Cilicie Trachée. *Colloquium Anatolicum*, 4, 67-81.
- Çoruh H. (2019). Osmanlı Döneminde Bataklik Islah Çalışmaları (1840-1920). *Journal of Strategic Research in Social Science*, 5 (1), 267-294.
- Davesne A, Lemaire A. & Lozachmeur H. (1987). Le Site Archéologique de Meydancikkale (Turquie); du Royaume de Pirindu à la Garnison Ptolémaïque. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 2, 359-383. <http://dx.doi.org/10.3406/crai.1987.14501>.
- Dinçol A.M, Yakar J, Dinçol B. & Taffet A. (2000). The Borders of Appanage Kingdom of Tarhuntassa- a Geographical and Archaeological Assesment. *Anatolica*, XXVI, 1-29.
- Erhan N. H. (2009). Seramik Buluntular Işığında Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağında Çukurova-Kıbrıs İlişkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Erten E. (2014). Arkeolojik Veriler ve Tarihsel Olaylar Işığında Olba'da Yerleşimin Son Bulması. *Seleucia ad Calycadnum*, IV, 57-72.
- Forlanini M. (1988). La Regione del Tauro Nei Testi Hittiti. *Vicino Oriente*, 7, 129-169.
- Forlanini M. (2017). South Central: The Lower Land and hattmelcerttassa. *Hittite Landscape and Geography* (ss. 241-252). Leiden/Boston.
- French D.H. (1965). Prehistoric Sites in the Göksu Valley. *Anatolian Studies*, 15, 177-201.

- Gürbüz O. (1994). Göksu Deltası'nın Doğu Kıyısındaki Kıyı Çizgisinin Gerilemesi ve Sonuçları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 29, 409-417.
- Hild F. & Hellenkemper H. (1990). *Kilikien und Isaurien*, Tabula Imperii Byzantini V. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Kılar H. & Çiçek, İ. (2018). Göksu Deltası Kıyı Çizgisi Değişiminin DSAS Aracı ile Belirlenmesi. *Coğrafya Bilimleri Dergisi*, 16 (1), 89-104.
- Koç Ö. (2007). Göksu Deltasının Jeolojik Evrimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Korkmaz Z. (2013). Kilikya Demir Çağı Yerleşimleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kurt M. (2001). Eskiçağda Göksu (Kalykadnos) Havzası. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kurt M. (2005). MÖ VI.-V. Yüzyıllarda Kilikya Bölgesi: Küresel Güçler ve Siyennesis Krallığı. *Tarihin Peşinde*, 13, 303-326.
- Laroche E. (1959). *Dictionnaire de la Langue Louvite*. Paris.
- Macqueen J. G. (2013). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. Ankara, Arkadaş Yayınevi.
- Matessi, A. (2021). The ways of an empire: Continuity and change of route landscapes across the Taurus during the Hittite Period (ca. 1650–1200 BCE). *Journal of Anthropological Archaeology*, 62, 101293, <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2021.101293>.
- Melchert H.C. (2007). Melchert, H. C., The Borders Of Tarhuntassa Revisited. *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan* (ss. 507-513). İstanbul.
- Mellaart J. (1954). Preliminary Report on Survey of Pre-classical Remains in Southern Turkey. *Anatolian Studies*, 4, 175-240.
- Oruç S. Z. (2013). Harbor Settlement Patterns of Second Millenium BC in Cilicia and The Amuq. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Özyıldırım M. (2006). 359 Seleucia Konsili Kararlarının Çözümlemesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Postgate N. (2007). The Kilise Tepe Area in Pre-Classical and Hellenistic Times. N. Postgate, D. Thomas (Ed.), *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia 1*, (ss. 15-18). Ankara, British Institute at Ankara.
- Ramsay V.M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. İstanbul, MEB Yayınları.
- Sarıöz E. (2014). Tiyatro Kazısı Sikke Buluntuları Işığında Olba Tarihi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Strabon (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası*, (çev: Adnan Pekman) İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Taffet A. (1999). The Likely Locations of Middle and Late Bronze Age Harbors in Cilicia- An Assessment Based on Levantine Models. *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (Ile millénaire av. J.-C. – IVe siècle ap. J.-C.)*. (ss. 127-135). İstanbul.
- Tapu Tahrir Defterleri (BOA. TT.d. no: 31-83-272).
- Ünal A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal A. (2003). Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura. *Olba*, VII, 13-40.

Yakar J. (1976). Batı Anadolu'da Hitit Yayılımı. *Anatolien Studies*, XXVI, 117-126.

Yalçın, A. (2022). Antik Kilikya Kenti Prakana'nın Konumu Hakkında Düşünceler. *Arkhaia Anatolika*, 5, 74-83.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 06/02/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 07/03/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Öztürk Kızmış, E. (2025). Lyudmila Ulitskaya'nın Yeşil Çadır Romanında Ölüm Motifi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 27-35.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1634867>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

LYUDMİLA ULITSKAYA'NIN YEŞİL ÇADIR ROMANINDA ÖLÜM MOTİFİ

Emine ÖZTÜRK KIZMIŞ*

Öz

Kökleri Rus klasik edebiyatına uzanan modern Rus nesrinin tanınması açısından Lyudmila Ulitskaya önde gelen yazarlar arasında yer almaktadır. Dünyada ve ülkemizde eserleri daha çok kadın edebiyatı çerçevesinde ele alınan Ulitskaya'nın çok yönlü bir edebî zenginliği vardır. Rusya tarihindeki farklı zamanlara şahitlik etmesi yazarın nesrini tema, motif, karakter ve anlatım yöntemleri açısından çeşitlendirmiş görünmektedir. Yazar tarafından Sovyet muhaliflerine ithaf edilen *Yeşil Çadır* (Зелёный шатёр) Ulitskaya'nın yaratıcılığını tanımamız açısından öne çıkan eserlerinden biridir. Sovyet tarihinden gerçekliklerle kurgu öğelerinin bir araya getirildiği *Yeşil Çadır* romanında aşk, evlilik, göç, hapis, sürgün gibi pek çok motif arasından ölümün en öne çıkan motif olduğu gözlemlenmiştir. Bu makalede metne dayalı yöntemle motif incelemesi yapılarak *Yeşil Çadır* romanının teknik ve içerik bakımından açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Motif, ölüm, postmodern, Rus edebiyatı, Ulitskaya.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Rusça Birimi, Ankara/Türkiye.

E-Posta: ozturkemine@ankara.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4802-5384>.

THE MOTIF OF DEATH IN LYUDMILA ULITSKAYA'S NOVEL "THE BIG GREEN TENT"

Abstract

For the recognition of contemporary Russian prose, deeply rooted in Russian classical literature, Lyudmila Ulitskaya is a significant figure whose works are often examined within the framework of women's literature globally and in Turkey; Ulitskaya's literary contributions are richly diverse. Her living experiences across different periods of Russian history seem to have broadened her prose regarding her themes, motifs, characters, and narrative techniques. *The Big Green Tent* (Зелёный шатер), dedicated to Soviet dissidents by the author, stands out as one of her principal works, offering insight into her creative genius. *The Big Green Tent*, which intertwines historical realities of the Soviet era with fictional elements and recurring themes such as love, marriage, migration, imprisonment, and exile, places the motif of death at the forefront. This article analyses *The Big Green Tent* through a motif analysis of the theme of death, focusing on technical and thematic dimensions alike.

Keywords: Death, motif, postmodern, Russian literature, Ulitskaya.

Giriş

Edebî eser incelemelerinde motif kavramı 20. yüzyıldan itibaren önemli bir unsur hâline gelmiştir. Özellikle A. N. Veselovski ve V. Propp'un yaklaşımlarıyla motif kavramı netlik kazanmış, içerik ve teknik anlamda edebî eserlerin ele alınmasında temel öğelerden biri olmuştur. En basit tanımıyla "Eserde anlam taşıyan en küçük birim" (Tselkova, 2001: 594) olarak bilinen motif, daha geniş bir tanımla "Folklor veya edebiyatın belirli bir anlatı geleneğinden alınmış, semantik olarak benzer olayları içeren konuların genelleştirilmiş biçimidir" (Silantyev, 2008: 130). Zamanla, herhangi bir olayın, kavramın, nesnenin, hareketin eserde motif işlevi görebileceği anlaşılmıştır. İncelenen kavramın edebî bir eserde motif olarak ele alınabilmesi için eserin karakterlerinden ve anlatılan olaylardan bağımsız olarak dikkati çeker bir biçimde eser boyunca tekrarlanmış olması gerekir (Peçerskaya, Nikanorova, 2010). Motifler belirli dönemlerde farklı yazarların eserlerinde tekrarlanabildiği gibi, belirli bir yazarın yalnızca bir eserinde vurgulanan öğe olarak da karşımıza çıkabilirler (Silantyev, 2008: 131). Edebî metinlerde motif incelemesi yapılırken eser diline odaklanılan leksikolojik veya morfolojik yaklaşım, anlamsal açıdan bir bütünlük oluşturarak motifi meydana getiren sözcüklerin odak noktası olarak seçildiği semantik yöntem, kurgunun içeriğinin ve zaman-mekân düzleminin oluşumunda motifin rolünün incelendiği narratif yöntem (anlatımsal yaklaşım) gibi pek çok farklı tekniğe başvurulmaktadır. (Silantyev, 2011) Bu çalışmanın odağını ise ölüm motifinin narratif bir değerlendirmesi oluşturmaktadır.

Mitolojik anlatılardan modern döneme edebî yapıtların başlıca motiflerinden biri olan ölüm kavramı Rus edebiyatında da kendine sıklıkla yer bulmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'dan gelen etkilerle çeşitlenerek modern döneme kadar pek çok farklı şekle bürünmüş ve imgelediği alt metinler bağlamında türlü anlamlar kazanmıştır. Klasik Rus edebiyatı eserlerinde daha çok ölüm döşeginde, sevdiklerinin huzurunda can veren kişilerin gibi Ortodoks ritüelleriyle resmedilen, insanın varoluşunun nihai bir aşaması olan doğal ölümler anlatılmıştır. Ancak ateist materyalizm felsefesi, devrimci ve ütopyacı fikirler gibi Batı kökenli

farklı felsefi yaklaşımların Rusya’da yükselmeye başlamasının etkisiyle cinayet ve intihar kavramları da Rus sanatına girmiştir. Böylece eserlerde işlenen ölüm motifi çeşitlilik göstermeye başlamıştır (Kılar, 2022: 47). Modern dönemde daha çok insanın varoluş problemiyle ilintili bir şekilde işlenen ölüm kavramının, Rus yazar Lyudmila Ulitskaya’nın (1948-) da sanatında sıklıkla başvurduğu motiflerden olduğu gözlemlenmektedir.

Modern Rus edebiyatının önemli isimlerinden olan Lyudmila Ulitskaya yazdığı öykü ve romanlarıyla klasik Rus edebiyatı geleneklerini günümüze postmodern tonlarla aktarmaktadır. *Yeşil Çadır* (Зелёный шатер) ise Lyudmila Ulitskaya’nın 2011 yılında yayımlanmış romanıdır. Olay örgüsü ve biçim bakımından Rus postmodern edebiyatının örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman Josef Stalin’in 1953 yılındaki ölümünden başlayarak Rus şair Josef Brodski’nin 1996 yılında vefat etmesine kadar olan süreci kapsamaktadır. Eserin başlangıç ve sonucunun odağına yerleştirilmiş olan ölüm motifi bahsi geçen çağın dönemin aydınları üzerindeki etkilerini hissedebilmemiz açısından dikkat çekicidir. Otuz bir başlık altında ele alınan farklı karakterlerin birbiri içine geçmiş hikâyeleri aracılığıyla Sovyetler Birliği tarihinde Çözülme Dönemi¹ olarak adlandırılan Stalin sonrası dönemin farklı katmanlardan Sovyet vatandaşları üzerindeki etkilerini gözlemlediğimiz romanda, aynı zamanda “Altmışlılar”^{**} adıyla bilinen grubun yazgısının da yazarca açık bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Roman kahramanlarının bütünü ele alındığında toplumsal sistemi eleştiren ve sisteme karşı duran karakterler olmaları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda *Yeşil Çadır* Sovyet tarihinde “muhalif hareket” (dissidentstvo) olarak adlandırılan hareketin edebî bir çıktısı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yazarın kendisi de 2007 yılındaki bir röportajında “Her hâlükârda bu kesinlikle bir kuşak kitabı. Daha genç bir çağdaş olarak ait olduğum kuşağı irdelemek benim için önemliydi. Ben tam olarak altmışlılar insanı sayılmam, daha genç kanada aitim...” (Ulitskaya, Arhangelski, 2011) sözleriyle bu romanda bir kuşağı anlatmak istediğini bizzat vurgulamıştır. Bahsi geçen kuşağın aktarımında ölüm motifinin temel anlatım ögesi olarak tercih edilmesi romanın irdelenmeye değer bir yönü olarak dikkat çekmektedir. Bu sebeple makalede metne dayalı yöntemle *Yeşil Çadır*’ın talantolojik bağlamda bir değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada ölüm motifinin *Yeşil Çadır* karakterlerinin gelişimi, konular arası zamansal ve mekânsal geçişlere katkısı gibi yapısal ve içeriksel işlevleri incelenerek yazarın ölüm motifi aracılığıyla hayat ile kurgusu arasında oluşturduğu bağa dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Yeşil Çadır Romanında Ölüm

Eser incelemesinin daha anlaşılır olabilmesi için *Yeşil Çadır*’ın konusundan bahsetmek gerekirse roman, Viktor Yuliyeviç adlı bir edebiyat öğretmeninin etrafında kenetlenen ve devrim öncesi Rus edebiyatı ve sanatıyla bağ kuran üç arkadaşın hayat hikâyelerini kapsamaktadır. Sanya, Miha ve İlya adındaki bu üç arkadaş yaşamları çok farklı yönlerde ilerlese de iletişimlerini

¹ Çözülme Dönemi: Nikita Kruşçev’un 1956 yılında 20. Komünist Parti kurultayında Stalin dönemi politikalarını eleştirdiği ve Stalin’in özel bir kişi olarak kutsanmasının yanlış olduğu gibi fikirlerini sunduğu “Kişi Kültü ve Sonuçları” adlı bildirisini okumasından sonra Sovyetler Birliği’nde yaklaşık 20 yıl süren özgürleşme ortamının tanımlandığı dönem.

^{**} Altmışlılar: 1950’lerden 1980’li yıllara kadar olan süreçte, yani Çözülme Dönemi’nde yaşanan özgürlük ortamının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve sanatları, yaşam tarzları, eleştiri üsluplarıyla özgünlük gösteren Sovyet entelijensiyasına verilen ad.

daima sürdürürler ve Viktor Yuliyeviç de eski öğrencilerinin hayatlarında varlığını hep devam ettirir. Üç arkadaştan İlya, dönemin aktif faaliyet gösteren muhalif aydın tiplmesi şeklinde sunulurken, Miha politikayla aslında İlya kadar bağlantılı olmayan, pedagoji alanında ilerlemek isteyen bir dilbilimci olarak çizilmiştir. Sanya ise çocukken parmağını trajik bir şekilde kaybeden bir müzik tutkunu olarak müzikoloji alanında uzmanlaşmış bir aydındır. Eserin merkezine İlya karakteri yerleştirilmiş olsa da roman ilerledikçe merkez noktası değişir; sırasıyla Miha ve Sanya karakterlerinin öznel hikâyeleri üzerinden Sovyetler Birliği Çözülme Dönemi'nin sıradan insanların gündelik gerçeklikleri okura sunulmuştur.

Kendisine *Yeşil Çadır*'ın nasıl ortaya çıktığı sorulduğunda Ulitskaya, uzun yazılar kaleme almaktansa kısa öyküler yazmayı daha çok sevdiğini, bu eserinde ise her bir alt başlığın kendi başına olay örgüsü olan birer öykü olarak görünen, fakat bir araya geldiklerinde konu bütünlüğü oluşturan bir roman elde etmeyi amaçladığını ifade etmiştir (Ulitskaya, Arhangelski, 2011). *Yeşil Çadır*'da ölüm motifinin hem farklı olayların birbirine bağlanmasında yapısal bir unsur hem de ana ve yan karakterlerin hikâyelerine eklenerek ve roman boyunca sıklıkla tekrarlanarak bölümlerin konu bütünlüğünü sağlayan anlam köprüleri olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Eserde ölüm motifiyle ilk kez giriş bölümünde karşılaşılacaktır. Farklı toplumsal kesimlerden ve çeşitli yaşlardan vatandaşların Stalin'in ölümünü haber aldıklarında verdikleri tepkilerle kurgunun zamansal olarak başlangıç noktası okura verilmiş olur. Burada ölüm motifinin Sovyet toplumunda Stalin algısının anlaşılmasını sağlamak için içeriği pekiştiren bir motif ve kurgunun zamansal boyutunun ortaya konmasında yapısal bir unsur olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Romanda ölüm motifinin ikinci olarak karşımıza çıktığı nokta ise başkahramanlardan İlya ve Olga'nın trajik aşk hikâyelerinin anlatıldığı, esere de adını veren "Yeşil Çadır" bölümüdür. Burada annesi Sovyet iktidarına bağlı bir edebiyat editörü ve KGB generali Afanasi Mihayloviç'in örnek bir Sovyet genci olarak yetiştirdikleri kızları Olga'nın giderek değişip muhalif düşüncelerle tanışması ve İlya ile başlayan gönül ilişkisinden itibaren tamamen bir muhalife dönüşmesinin hikâyesi anlatılmaktadır. Olga ve İlya büyük bir aşk yaşayarak evlenirler ve yeraltı edebiyatı faaliyetlerini birlikte çift olarak yürütürler. Olga'nın siyasi faaliyetlerden dolayı üniversiteden atılmasından sonra emekliye ayrılan babası Afanasi Mihayloviç'in şehir dışındaki çiftlik evinde yasadışı basım yapan çiftin ilişkisi, İlya'nın yurt dışına göç etmek istemesiyle bozulur. İlya'nın gidişinden bir yıl geçmeden vefat eden Afanasi Mihayloviç başarılarla dolu kariyerinin sonunda askerî mezarlığa unvanı yazılmadan defnedilmiştir. Afanasi Mihayloviç'in ölümüyle ilgili verilen tek detay budur. Yetiştirdiği çocuğunun dahi iktidardan uzaklaşması büyük bir KGB generalinin bir hiç sayılması için yeterlidir. Afanasi Mihayloviç'in ölümünden kısa süre sonra eşi Antonina Naumovna'nın ölümü gerçekleşir. Tüm hayatını sert bir anne ve Sovyet iktidarının sadık bir kalemi olarak geçiren Antonina Naumovna yaşlandıkça akli melekelerini yitirerek sessiz sedasız bir şekilde ölür. "Yeşil Çadır" bölümünde ölenler bununla sınırlı kalmaz. Kısa bir bölüme bütün ailenin ölümü sığdırılmıştır.

Büyük aşkı İlya'nın Avrupa'ya göç etmesinden iki yıl sonra kansere yakalanan Olga, İlya'dan bir gün haber geleceği umuduyla kanserle savaşırken yıllar sonra aniden büyük aşkıdan bir telefon alır. İlya da kansere yakalanmıştır. İletişime geçmelerinden bir süre sonra İlya'nın ölüm haberi gelir. Bu haberle adeta çılgına dönen Olga, rüyasında yeşil bir çadıra doğru giden insanlar görür. Bu insanlar arasında ölmüş ve hayatta olan tanıdıkları vardır. Kalabalıkla beraber bu yeşil çadıra doğru ilerleyen Olga'nın gördüğü kişiler arasında İlya da vardır ve

Olga'yı çağırılmaktadır. Olga'nın bu rüyasını arkadaşı Tamara'ya anlatmasından sonra anlatıcı devreye girer ve İlya'nın ölümünden tam kırk gün sonra Olga'nın da öldüğünü bildirir ve bölüm biter. Akademisyen D. Y. Tişçenko (2014: 192) buradaki yeşil rengine Ortodoksluk açısından bir yorum getirmiştir. Bu anlayışa göre yeşil renk yaşamın ölüme galip gelişini simgelemektedir. Çadırın ise herkesi eşit bir seviyeye getirdiğini belirten Tişçenko, ölümle herkesin barıştırıldığı yorumunda bulunmuştur. Bu bölümden sonra ise General Afanasi Mihayloviç'in hayatta olduğu döneme bir geri dönüş yapılarak generalin yasak aşk yaşadığı Sofya karakteriyle olan hikâyesine geçilir. Generalin emekli olup şehir dışındaki eve yerleşmesinden sonra karşılaşmalarıyla tekrar görüşmeye başlayan çiftin heyecanlı kavuşmaları Sofya'nın ansızın ölmesiyle son bulur.

Zamanda sürekli geri ve ileri gidişler yaşanan romanda metres Sofya'nın ölümünden sonraki "Tüm Yetimler" (Все сироты) bölümüyle generalin eşi Antonina Naumovna'nın cenazesine geri dönülür. Sovyet Yazarlar Birliği'nin sadık üyesi Antonina Naumovna iktidarın gözünden düşmemek için din adamlarından oluşan aile köklerini dahi saklamış, sanki onlar hiç var olmamış gibi bir yaşam sürmüştür. Kızı Olga'yla arasındaki bağların kopma derecesine gelmesi dahi Antonina Naumovna'nın iktidar yanlısı duruşunu asla değiştirmemiştir. Bütün yaşamını Sovyet öğretilerini destekleme ve yaymayla geçiren Antonina Naumovna'nın cenazesinde çok az kişinin olması, hiç kimsenin ağlamamasının vurgulanması ve Yazarlar Birliği defin memuru Ariy Luvoviç hariç kimsenin cenazeyi pek de umursamamasının verilmesi açısından "Tüm Yetimler" adlı bölüm çarpıcıdır. Yazar, Antonina Naumovna'nın ölümünün eserdeki insanlar ve toplum için önemsizliğini vurgulamak istercesine cenaze defin memurunun hikâyesiyle bölüme başlayıp yine memur Ariy Luvoviç'in cenaze sonrası tramvaya binip evine gitmesiyle bitirmiştir. Burada babadan oğula geçen defin memurluğu görevini devralan küçük memur tiplmesi, klasik Rus edebiyatının küçük insan tiplmelerinin modern bir kopyası gibidir. Antonina Naumovna'nın cenazesi için çırpınan tek kişininse bu küçük memur olması Ulitskaya kaleminin sembolik anlatımına açık bir örnek olarak ele alınabilir.

Sovyet tarihinin son dönem aydınları olan Altmışlılar kuşağını ele alırken Ulitskaya hapis, kaçış, ölümün yanı sıra göç kavramına da temel motif olarak başvurmuştur. Araştırmacı A.Y. Gorbachev (2013) Altmışlılar'ın Sovyet iktidarı altındaki yazgısını "1960-80 yıllarında muhalif aydınlar sunulan üç seçenek vardı: Demir parmaklıklar, akıl hastanesi veya göç. Çoğunlukla üçüncü yol tek kurtuluş yolu olarak ortaya çıkıyordu, ancak bu yol ağırlıklı olarak yetkililerce gizli bilgiye sahip olmadığı düşünülen beşerî bilimler alanındaki aydınlar için açılıyordu" (Gorbachev, 2013: 62) şeklinde özetlemiştir. Bu kuşakla özdeşleşmiş olan göç kavramının *Yeşil Çadır*'daki diğer baskın motiflerden biri olması şaşırtıcı değildir. Tıpkı Sovyet tarihinde olduğu gibi roman karakterleri de sürgün veya akıl hastanesinden kaçmak için göç etmeyi kabul ederler. Romanda hem göç hem de ölüm motifinin kesiştiği çarpıcı hikâyelerden biri de Hitler rejiminin ırkçılığından kaçarak Rusya'ya göçen Yahudi Doktor Edvin Yakovleviç Vinberg'in vefatıdır. Vinberg, Sovyetler'in de yıllar sonra "ötekiler" için tehlikeli bir yere dönüşmesi üzerine Almanya'ya dönerken İlya'nın yan koltuğunda uçağın kalkışı esnasında şüpheli bir biçimde aniden ölür. Otoriter bir rejimden kaçan göçmenin yine otoriter bir rejimde, sadece kimliğinden ötürü kendini özgür hissedemeyip göçe zorlanması ve bunun sonucunda da öz vatanına dönmeden yaşamını kaybetmesi 1980'lerde Sovyetler Birliği'nden ayrılışın zorluğunu göstermesi açısından önemlidir.

Eserde ölüm motifinin kurguda işlenmesinin zirveye ulaştığı karakter Miha karakteri olmuştur. Kendisi de şiirler yazan ve edebiyat öğretmenleri Viktor Yuliyeviç'in sayesinde Rus edebiyatıyla küçüklüğünden itibaren büyülenmeye başlayan Miha, eserde sembolleşmiş karakterlerden biridir. İlya kadar siyasetin içinde değildir, kuzeni Marlen'den ve Mayakovski şiirlerinden etkilenerek komünizmi benimsemişse de sistem içerisinde maruz kaldığı durumlarla beraber adeta düşünsel bir evrim geçirmektedir. Anlatıcı Miha'nın bu evrimini şöyle anlatır:

"Festivale gelen Belçikalı Rus arkadaşı Pyer Zand devrime karşı bilinçli nefretiyle Miha'nın kafasını allak bullak etmişti. Miha komünizm üzerine kişisel ve tarafsız bir görüş edinmeye karar verdi. Bu iş için neredeyse iki yıldan fazla harcadı. Önce Marks'ı okudu, sonra tam ters yöne giderek her şeyin daha basit olduğu ilk sosyalistlere yöneldi, sonra Hegel'e yolu düştü ve kendi kendinin etrafında tam tur dönüp Lenin'in yönüne doğru ilerledi. ... Miha'nın kafası kazan olmuştu. Okudukça okuyordu ve kafasındaki sorular çoğaldıkça çoğalıyordu, tatmin edici cevaplarsa giderek azalıyordu. Sosyalizm hakkında Viktor Yuliyeviç'le konuşmayı denemişti, ama o da yüzünü ekşitip sosyal bilimlere bir yatkınlığının olmadığını söyledi. En meraklı ve bilgililerden biri olan İlya ateşe körükle gitti. En etkili alevi Orwell'in Samizdat yayını olan '1984'ü aldı. ... İlya artık zaferini kutlayabilirdi; Miha'nın devrim coşkusu körelmişti." (Ulitskaya, 2022: 477)

Miha karakterinin devrime inanan sıradan bir Sovyet gencinden muhalif bir aydına dönüşümü eserde birkaç bölüm boyunca çok yönlü olarak aktarılmıştır. Alyona ile olan gergin ilişkisi duygusal açıdan Miha üzerinde yıkıcı etkiler bırakır. Alyona uzun süre aşkına karşılık vermemişken birdenbire evlilik teklifini kabul eder. Ancak hiçbir zaman Miha'yla tam anlamıyla romantik bir bağ kurmaz. Onunla arasında görünmez duvarlar örmüştür. Duygusal olarak gelgitler yaşayan bir kadın olması da Miha'yla olan ilişkisinde düşüşler ve yükselişlerin yaşanmasına neden olur. Alyona'yla olan ilişkisi bozuldukça işine yönelen Miha, bir ihbar sonucu işinden atılması ve uzun süren işsizlik döneminin ardından dönüşüm sürecine girer. Çalıştığı okuldaki başka bir pedagogun onun yasaklı bir romanı okuduğunu raporlamasıyla sistem onu adeta toplumun dışına iter. Doktora tezini yazması dahi engellenir. Yardım için gittiği tanıdıkları, tez danışmanı, arkadaşları ona yardım edemez. Sistem karşıtı gizli edebiyatın yayılması için çabalayan yeraltı insanların Miha'ya bir iş sunmasıyla genç adam kendini tehlikeli işler içerisinde bulur. İlya aracılığıyla tanıştığı muhalif Edik karakteriyle ortak yasadışı dergi çıkarmaya başlamasıyla hayatı giderek değişen Miha, gittiği Kırım seyahatinde Stalin döneminde göçe zorlanmış Tatarlarla tanışmasıyla iktidarın kara listesine iyiden iyiye girmiş olur. Sürgüne gönderilmesi ise Miha'nın yaşamında tam bir dönüm noktası hâline gelir. Sürgünden tamamen değişmiş ve ruhen çökmüş olarak dönmüştür. Döndükten sonra kendine bir iş bulamayışı onu daha da köşeye sıkıştırır. Tatar muhaliflerinden Mustafa Usmanova'nın kızı Ayşe'nin yabancı basına ve ünlü muhalif Saharov'a ulaşmasını sağladığı için Sovyet iktidarı malum seçimi Miha'ya da sunar. Ya soyunun geldiği İsrail'e göçecektir ya da kendisini daha kötü şeyler beklemektedir. Alyona bunu duyduğunda histerik bir tepki vererek İsrail'e gitmek istemez. Miha ile iletişimini keserek içine kapanır. Çocuklarıyla dahi ilgilenmeyi bırakır. Kendisine verilen düşünme süresi boyunca Miha işe dahi çocuğuyla giderek bir yandan da çıkış yolu aramaktadır. Ancak çıkış yolu yoktur. Komiser belirli aralıklarla Miha'yı yanına çağırmaya ve ülkeyi terk etmesi yönünde psikolojik baskı yapmaya devam etmektedir. Miha en sonunda komiser eşinin İsrail'e gitmeyi reddettiğini, kendisinin de böyle bir göçe ve ailesinden ayrılmaya hazır olmadığını söyler. Bunun üzerine siyasi büro Miha'ya yönelik tehditlerini artırır. Son

hamle olarak işyerinde Miha'nın imzasıyla gönderilmiş değerli evraklar olduğu yönünde bir kumpas kurarak onu köşeye sıkıştırırlar. Tüm bunların ardından Alyona'nın annesinin gelip torununu ve kızını götürmesiyle Miha yolun sonuna geldiğini anlar. Bu çıkmazda sıkışıp kalan Miha sonunda intihar eder. Miha karakterinin ölümünün anlatıldığı "İMAGO" bölümü sembolik bir önem taşımaktadır. "İmago" sözcüğü Rusça *Ansiklopedik Biyoloji Sözlüğü*'nde "Bir böceğin gelişimindeki son evre" (Gilyarov & Redkol, 1986) olarak verilmektedir. Türk Dil Kurumu *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*'nde de aynı şekilde anlamını gördüğümüz bu evrenin Miha'nın camdan atlamadan önce son sözleri olması dikkat çekicidir. Ulitskaya Miha karakterinin çocukluğundan erişkinlik dönemine kadar düşünsel metamorfozunu çizmiştir. Burada altmışlı yıllar kuşağının Sovyet iktidarının uygulamaları sonucunda dönüştüğü "şey" ve iktidara karşı gelmenin bireyler için sonuçlarını göstermesi açısından varoluşsal bir yaklaşım gözlemlenmektedir. Ulitskaya böceklerin biyolojik olarak artık değişim göstermeyecekleri ve bir varlıktan başka bir varlığa dönüşerek son hâllerini aldıkları bu nihai evreyle insan ölümünü aynı düzlemde anlatmıştır.

"Banyoya gitti, duş aldı. Temiz bir gömlek giydi. Pencereye yaklaştı. Çerçeveler aşınmış, camlar kirliydi ama pervaz temizdi. Pencereyi açtı, yağmur, alacakaranlık, şehrin zayıf, cılız ışığı vardı. Sokak lambaları henüz yanmamıştı ama hafif bir ışıltı vardı.

Kirletmemek için botlarını çıkardı ve pencere pervazına sıçradı, güçlkle tutundu. "İmago, imago!" diye mırıldandı ve kendini hafifçe aşağı bıraktı.

Kanatlar nedir? Kitinindeki bir çatlağın arasından katmanlı uçma uzuvlarının nemli uçları dışarı çıkar. Kanat uzun ve yumuşak bir hareketle dışarı sızar, havada kuruyarak açılır ve ilk çırpışa hazırdır. Bir yusufluğu gibi tülüksü, veya bir kelebeğin gibi zar şeklinde, karmaşık ve muhteşem bir damar desenine sahip, katlanamayan eskisi ya da ekonomik ve güvenli bir şekilde katlanabilen bir kanat...Yere kabuğunun kitini – ucanın boş tabutunu bırakarak uzaklara uçar; yeni bir hava yeni ciğerlerini doldurur ve yeni, kusursuz işitme organında yeni bir müzik çalar.

Masanın üzerinde gözlüğü ve son şiirini yazdığı sayfa kalmıştı." (Ulitskaya, 2022: 583)

Bu ölüm sahnesinden eserde ölüm mefhumuna karşı negatif bir tutum gözlemlenmez, aksine yeni bir başlangıç olarak resmedilmiştir. Diğer canlı türlerinin biyolojik gerçeklikleri üzerinden Miha karakterinin yolculuğunun başka bir boyutta başka bir şekilde devam edeceği hissi vurgulanmıştır. Sovyet Yazarlar Birliği sadık üyesi Antonina Naumovna'nın kimsenin gelmediği, gelen az kişinin de neredeyse üzülmediği cenazesine karşın Miha karakterinin cenazesi, yardım ettiği Tatarlar tarafından Taşkent'te Müslüman adetlerine göre, Moskova'da Rus arkadaşları tarafından Hristiyan adetlerine göre, kuzeni Marlen tarafından Kudüs'te Musevi inancına göre düzenlenir. Cenazeye katılan herkes ağlamaktadır. Eserdeki cenaze ritüellerinin tasviri ölüm motifini destekleyen yapısal unsurların başında gelmektedir.

Miha'nın intiharından sonra olayların merkezi Sanya'ya geçer. Formalite bir evlilikle Batı'ya göçen Sanya, üniversitede müzikoloji dersleri vererek yaşamını sürdürür. Çocukluk aşkı Liza ile buluşan Sanya geçmişe dair taşıdığı tüm duyguları Liza'yla konuşmak, onunla yaşayamadıklarını artık yaşamak istemektedir. Üç arkadaşın sağ kalan Sanya'nın hikâyesiyle beraber roman, anlatıcının "Saat gecenin ikisiydi, doksan altı yılının yirmi sekiz ocağıydı. O gece şair öldü" (Ulitskaya, 2022: 634) sözleriyle son bulur. Sanya ve Liza son bölüm boyunca müzikten

ve yaşamını yitirmiş olan arkadaşları Miha ve İlya'dan bahsederler. Burada Liza'nın "Herkesi Sovyet İktidarı öldürdü. Korkunç!" (Ulitskaya, 2022: 629) tiradı aslında bizlere tüm romanın üzerine konumlandığı zeminini de gösterir. Ulitskaya'nın Sovyet muhaliflerine ithaf ettiği bu romanında anlatılan ölümler, iktidarın kurallarına karşı gelen vatandaşları yok etmesini göstermek için kullanılmıştır. Aslında doğal ölümler gibi görünse de tüm bunlar birer "cinayet" in sonucu olarak verilmiş gibidir.

Sonuç

Yeşil Çadır'a bütüncül bir biçimde bakıldığında neredeyse tüm karakterlerin hikâyesinin sonu olarak karşımıza çıkan ölüm motifinin eserde hem teknik bir araç hem de içeriği pekiştiren bir unsur olarak kullanıldığı söylenebilir.

Teknik açıdan bakıldığında ise ölüm motifi aracılığıyla kurgunun zamansal düzleminde geri ve ileri gidişler yapıldığı gözlemlenmiştir. Ölüm motifine zamansal bir araç olarak bu şekilde başvurulması eserdeki sayıca fazla olan konuların tematik bir bütünlük içerisinde sunulmasını mümkün kılmıştır. Hikâyesi verilmek istenen kahramanların ölümlerinden önceki ve sonraki dönemlerin anlatımıyla okurun karakterlerin çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve hatta ölümleri sonrasında geride bıraktıkları yaşam hakkında bilgi edinmesi ve eserin zamansal çerçevesinin geniş bir perspektifte verilmesi sağlanmıştır. Josef Stalin ve Josef Brodski'nin ölümlerinin eserin giriş ve sonuç bölümlerine yerleştirilmesiyle tüm romanın zamansal sınırları yazarca çizilmiş hâldedir.

Ölüm motifinin eserin içeriğine katkıları değerlendirildiğinde karakterlerin yaşamları boyunca takındıkları tutumların sonuçlarının gözlemlenmesi açısından pekiştirici bir özellik taşıdığı söylenebilir. Tüm yaşamını Sovyet değerlerini savunma ve koruma üzerine geçiren ve edebiyat dergilerinde yöneticilik yapan Antonina Naumovna'nın cenazesine neredeyse hiç kimsenin katılmamış olması ve Yazarlar Birliği'nin cenaze işlerinden sorumlu memurun yerine getirmesi gereken bir görevinden ibaret olarak tasvir edilen ölümünün karşısında İsrail'den Moskova'ya, Kırım'a, Taşkent'e kadar uzanan bir üzüntü seli olarak anlatılan Miha karakterinin ölümü bu anlamda eserin iki zıt kutbunu oluşturmuştur. Eserin başlangıç ve bitiş zeminini oluşturan Josef Stalin'in ve muhalif şair Josef Brodski'nin ölümleri de benzer şekilde iki zıt kutup olarak karşımıza çıkmıştır. Eserdeki bu dört ölüm sembolik birer ölümdür de dememiz mümkündür. Zira nesil olarak Antonina Naumovna Stalin'in korku imparatorluğunda yetişmiş "sadık" nesilken, Miha Çözülme Dönemi'nde gizli gizli de olsa muhaliflik yapabilen "asi" nesli simgelemektedir. Partisine sadık Antonina Naumovna'nın cenazesinin detaylı bir şekilde anlatıldığı bölümün "Tüm Yetimler" olarak başlıklandırılması ise bunun sıradan bir karakterinkinden ziyade "babalarını" kaybeden bir neslin cenazesinin olduğu izlenimini yaratmaktadır. Miha'nın yaşam hikâyesine baktığımızda Yahudi olması, yeraltı dergisinde şiirler yazması, SSCB tarafından göç etmeye zorlanması gibi durumlar Brodski'nin yaşamından kesitler gibidir. Tüm zamanların muhalifi olmayı başaran Lyudmila Ulitskaya, Sovyetler Birliği'nin son döneminden sıradan insanların yaşamlarını anlatırken iktidarın öldürdüğü, ölüme sürüklediği, ölmek zorunda bıraktığı farklı karakterleriyle hem Sovyet baskısını yaşamış muhalif aydınları anmıştır hem de ölen bir devre işaret ettiği anıtsal bir roman kaleme almıştır. Altmışlıları bir kuşak olarak farklı perspektiflerle sunduğu romanındaki depresif atmosfer ölüm motifiyle daha

da hissedilir hâle gelmiştir. Gerçek yaşamdan alınan vefatlar ve kurgu karakterlerinin ölümleriyle eser zamansal olarak çok katmanlı ve geniş uzamlı bir özellik göstermektedir.

Çıkar Çatışması

Beyanı Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Gilyarov, M.S, Redkol A.A. (1986). *İmago, Biologičeskiy entsiklopedičeskiy slovar*, Moskva, 14.07.2024 tarihinde https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_biology/2036/%D0%98%D0%9C%D0%90%D0%93%D0%9E adresinden erişildi.
- Gorbaçev, A. Y. (2013). Problematika i stil russkoy poezii russkogo zarubejya tretyey volni emigratsii: istoriko-literaturniy kontekst. *Ruskiy yazık i literatura*, 1, 60 – 64.
- Kilar, A. (2022). Motiv smerti v russkoy literature XIX-go veka: kulturniy aspekt. *Jurnal filologičeskih issledovaniy*, 4, 46-49.
- Peçerskaya, T.İ. & Nikanorova, Ye. K. (2010). *Syujet i motivy russkoy klassičeskoj literaturı*, izd. NGPU, Novosibirsk
- Silantyev, İ. V. (2008). Motiv, Tamarçenko, N.D. (Ed.), *Poetika: Slovar aktualnih terminov ponyatij* İçinde (ss. 130-131) izd. Kluganoy, Moskva,
- Silantyev, İ. V. (2011). *Poetika Motiva*, Yazıkı slavyanskoy kultırı, Moskva.
- Tişçenko, D. Y. (2014). Roman L. Ulitskoy “Zeleniy şatır”: problematika, poetika. *Dialog kultur-dialog o mire i vo imya mira*, 2, 190-194
- Tselkova, L. N. (2001). Motiv, Nikolyukin A. N. (Ed.) *Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatij* İçinde (s.594) İntelvak, Moskva
- Türk Dil Kurumu (2024). *Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*, 15.07. 2024 tarihinde <https://sozluk.tdk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Ulitskaya L. (2022). *Zeleniy şatır*, İzdatelstvo AST, Moskva.
- Ulitskaya, L., Arhangelski, A. (2011,15 Aralık). *Razgovor pod “Zelenim şatrom”*, 19.08.2024 tarihinde https://www.hse.ru/data/2011/09/02/1268300018/Ulitskaya_Razgovor_pod_zelenym_chatrom_15022011.pdf adresinden erişildi.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 15/04/2025

Gönderim Tarihi (Submission Date): 27/11/2024
Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Eker, K. & Tavukçu, A. Y. (2025). Mardin Müzesi'nden İç Kalıp Teknikte Üretilmiş Cam Parfüm Şişeleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 36-48.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1592483>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

MARDİN MÜZESİ'NDEN İÇ KALIP TEKNİKTE ÜRETİLMİŞ CAM PARFÜM ŞİŞELERİ

Kasım EKER*
Ali Yalçın TAVUKÇU**

Öz

Parfüm, insanlık tarihi boyunca hem kültürel hem de sosyal öneme sahip bir malzemedir. Gündelik hayatta, kötü kokuların engellenmesi ve güzel etki yaratmak amacıyla, kutsal törenlerde (cenaze, evlilik ve ibadet), yemeklerde ve kumaşlarda kullanılmıştır. Duyguları ve anıları canlandırma kapasitesine sahip yağlar ile güzel kokulu malzemelerin birleşmesinden elde edilen parfüm 19. yüzyıldan itibaren farklı esansiyel yağlar ve kimyasal bileşenlerin belirli oranlar içerisinde harmanlanmasıyla yeniden tanımlanmış, modern parfümerinin temelleri atılarak, kültürel ve toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Parfüm başlangıçta aristokratlar tarafından kullanılmış, zamanla tüm topluma yayılmıştır. Kokuların pahalı olması nedeniyle, Antik Dönem'de şişelerin özenli işçiliğe sahip olduğu görülmektedir. MÖ 4. binden itibaren üretilen parfümlerin korunmasında pişmiş topraktan şişeler kullanılırken, MÖ 1550'lerden itibaren cam kapların üretilmeye başlamasıyla birlikte form çeşitliliği artmıştır; amphoriskos, alabastron, aryballos ve oinokhoe kullanılan kaplardan bazılarıdır. Bu makalenin amacı Mardin Müzesi Koleksiyonu'ndaki iç kalıp tekniği ile yapılmış cam parfüm şişelerinin tanınması, Mardin ve çevresinde Antik Dönem cam üretimi ve ticaretinin değerlendirilmesidir. Mardin Müzesi'nde korunan iç kalıp tekniğinde üretilen üç adet cam parfüm şişesi incelenmiştir. Alabastron ve amphoriskos formundaki şişeler satın alma yolu ile müzeye kazandırılmıştır. Bu kaplarda siyah, opak beyaz, kobalt mavisi ve sarı renkler kullanılmıştır. Malzemeler, form ve bezeme açısından benzer örneklerle karşılaştırılarak tarihlendirilen eserlerin benzer örneklerine özellikle Anadolu'da çok sık rastlanmadığından bu çalışma ile bilim dünyasına kazandırılması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mardin Müzesi, Cam, Parfüm şişesi, İç Kalıp Tekniği.

* Öğr. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksek Okulu, Ordu/Türkiye. E-posta: kasimeker@odu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1263-5543>.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum/Türkiye. E-posta: atavukcu@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6047-0803>.

*** Bu çalışma, yazar Kasım EKER'in lisansüstü tezinden üretilmiştir.

GLASS PERFUME BOTTLES PRODUCED IN CORE-FORMED TECHNIQUE FROM MARDIN MUSEUM

Abstract

Perfume is of material, cultural, and social importance alike in human history. In day-to-day life, it has been a part of sacred ceremonies (funerals, marriage, and worship), food, and fabrics to prevent bad odours and the creation of an effect of beauty. Perfume, obtained from the combination of oils and fragrant materials that have the capacity to revive emotions and memories, has been redefined by blending different essential oils and chemical components in certain ratios since the 19th century, laying the foundations of modern perfumery and becoming an integral part of cultural and social life. Aristocrats were the initial users of perfumes, and the material spread to society at large over time. Due to the high cost of fragrances, the bottle containers had elaborate workmanship in Antiquity for purposes of effective preservation. While terracotta bottles were used to preserve the perfumes produced from the 4th millennium BC onwards, the variety of forms increased with the production of glass vessels from 1550 BC onwards; amphoriskos, alabastron, aryballos and oinokhoe are some of the vessels used. The aim of this article is to identify the glass perfume bottles made with the inner mould technique in the Mardin Museum Collection and to evaluate the ancient glass production and trade in and around Mardin. The article examines three glass perfume bottles made with the inner moulding technique preserved in the Mardin Museum. The bottles in the form of alabastron and amphoriskos were acquired by purchase. The colours of these vessels are black, opaque white, cobalt blue and yellow. The artifacts were dated by comparing them with similar examples in terms of materials, form, and decoration. Since similar examples are not frequently encountered especially in Anatolia, it will be useful to bring them to the world of science with this study.

Keywords: Mardin Museum, Glass, Perfume bottle, Core-Formed Technique.

Giriş

Antik Çağdan bu yana temizlenmek, güzel kokmak ve kötü kokulardan arınmak isteyen insanoğlu, bazı ağaçların ve reçinelerin yandığında farklı kokular çıkardığını fark etmiştir. Neolitik Dönemde yerleşik hayata geçişten itibaren ilk kokulu yağlar, zeytinyağı ve susam yağı içerisine kokulu bitkilerin karıştırılması ile ortaya çıkmıştır (Yentürk, 2005: 7). Sanat ve bilim konusunda birçok buluşa sahip Mısırlıların, parfüm konusunda da öncü olduğu duvar resimlerinden anlaşılabilmektedir (Cole, 2006: 23; Civelek, 2019: 2-3; Karakurt, 2021: 4). Özellikle güzel kokulu yağlar, cenazelerin kötü kokmaması için mumyalama sırasında kullanılmıştır. Asurlular, Grekler ve Romalılar, Araplar, Asya ve Avrupalılar tarafından hoş kokular kullanılmıştır. Yakın Doğuda ise parfüm ile ilgili ayrıntılı bilgiler, kullanılan hammaddeler ve oranları gibi bilgiler Sümer III. Ur Hanedanlığı Dönemine (MÖ 2100-2000) ait tabletlerden öğrenilmektedir (Limet, 1978: 148; Civelek, 2019: 3). Minos'ta Linear A ve Linear B yazıtları, bu konuya ilişkin bilgiler sunmaktadır ve MÖ 2. binyılda parfüm üretimi ve kullanımının yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Güveloğlu, 2018: 30; Karakuş, 2019: 6). MÖ 7- 6. yüzyıllarda özellikle Korinth üretimi aryballos ve alabastronlar, kısa sürede bütün Akdeniz, Ege, Karadeniz'e yayılmıştır (Byl, 2012: 59-62; Civelek, 2019: 6- 9). Romalılar birçok alanda olduğu gibi parfüm yapımı ve kullanımı konusunda Greklerden etkilenmiştir (Karakurt, 2021: 7). Roma'da, ağaç kabuğu, baharat ve çiçek gibi maddelerin kaynatılıp damıtılması ile elde edilen kokular, zeytinyağı, bitkisel yağlar veya hayvansal yağlarla karıştırılarak kullanılmıştır (Demir, Timur ve Gürsoy, 2020: 23). Parfüm ve hoş kokulu yağların kullanım alanlarına bakıldığında, mezar hediyesi olarak, sporcuların karşılaşmalar sonrası rahatlamak için, hamamlarda temizlik sonrası

hoş kokmak amacıyla bazı yemek ve şaraplara aroma katmak için ve tanrılara adak olarak sunulduğu görülmektedir (Yıldırım, 2009: 141; Atila, 2021b: 35; Eker, 2021: 121).

Parfüm kaplarının yapımında önceleri pişmiş toprak, metal daha sonraları ise cam tercih edilmiştir. En erken cam parfüm kapları MÖ 1550'li yıllara tarihlenmektedir ve opak camdan iç kalıp tekniği ile üretilmiştir. Özellikle küçük boyutlu şişeler yaygındır (Hayes, 1975: 5; Grossman, 2002: 7; Fossing, 1940, 36, 42; Gürler, 2021: 89). MÖ 2. bin sonlarında Hititlerin yıkılışı ile özellikle Anadolu'da üretimi yavaşlayan cam sanatı MÖ 8. yüzyılda tekrar canlanmaya başlamıştır. MÖ 3. yüzyılda cam üretiminde Suriye ve İskenderiye iki önemli merkez olmuştur (Gürler, 2021: 88). İç kalıp tekniği MÖ 1. yüzyıla kadar kullanılmaya devam etmiş ve MÖ 1. yüzyıl ortalarından itibaren serbest üfleme tekniğinin gelişmesiyle birlikte bırakılmıştır.

Mardin Türkiye'nin güneydoğusunda ve Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan Anadolu'nun köklü tarihine sahip olan kentlerinden biridir ve tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Farklı kültürlerin bir arada yaşadığı kent, bu çok kültürlü yapıyı günümüzde de sürdürmektedir. (Erdoğan ve Dilaver 2006: 269). Bu makalenin amacı, Mardin Müzesi koleksiyonundaki iç kalıp tekniği ile yapılmış cam parfüm şişelerinin tanınması, Mardin ve çevresinde Antik Dönem cam üretimi ve ticaretinin değerlendirilmesidir. Çalışmanın içeriğini, Mardin Müzesi'nde korunan, iki adet alabastron ve bir adet amphoriskos oluşturmaktadır. Malzemelerin tarihlenmesinde, dönem özellikleri dikkate alınmıştır. Bu çalışma ile Anadolu'daki iç kalıp tekniğinde üretilen cam parfüm kaplarının repertuarına katkı sağlaması düşünülmüştür.

1. İç Kalıp Tekniği (Figür 1, 2)

Cam kapların üretilmesinde çeşitli teknikler kullanılmıştır. Bunlardan en erkeni "iç kalıp tekniği"dir. MÖ 2. bin yıl ortalarından itibaren kullanılmıştır. Uzmanlar tarafından "çekirdek sarma / kum çekirdek / iç kalıp ya da kayıp balmumu" olarak da adlandırılmıştır (Gürler, 2000: 7-8; Civelek, 2009: 82; Baykan ve Baykan, 2012: 15; Goldstein, 1979:38, Fig. 11). Bu teknikle genellikle amphoriskos, aryballos, alabastron, oinokhoe gibi küçük dar ağızlı şişeler üretilmiştir. Cam kapların en erken örnekleri MÖ 2. bin yıl ortalarında Mezopotamya, Mısır ve Kuzey Suriye başta olmak üzere, Anadolu, İtalya ve Karadeniz yerleşimlerinde ortaya çıkarılmıştır. MÖ 2. binlerin ortalarında Tel Atchana ve Büklükale'de ortaya çıkarılan iç kalıp tekniğinde üretilmiş şişelere ait parçalar Anadolu'da bu dönemden itibaren camın varlığını göstermesi bakımından önemlidir. (Barag, 1985: 36, 42, no.7, Şekil 1; Tek, 2005: 109; Matsumura, 2013: 277, Şekil 6). MÖ 6. yüzyıl ortalarından MS 1. yüzyıl başlarına kadar iç kalıp tekniğiyle üretim sürmüştür (Harden, 1981: 52, 53; Lightfoot, 1991: 67-74; Grossmann, 2002: fig. 3).

İç kalıbın hazırlanışı konusunda Grose (1989), kum, kil, çamur ve bağlayıcı bir organik maddelerin birleştirilmesi ile oluştuğunu ifade ederken, Tait (1991) ve Uzun (2004), daha ayrıntılı bahsederek 6 ölçek at dışkısı, 2 ölçek elenmiş kum ve 2 ölçek toz hâlinde kilin çok az suyla karıştırılarak hazırlandığından söz etmektedir. Uygulamada, öncelikle yapılacak kabın formunda kum, kil, çamur ve bağlayıcı organik maddelerden hazırlanan bir kalıp oluşturulmaktadır (Grose, 1989: 31). Oluşturulan kalıp noble üzerine tutturularak, yaklaşık 800 C° de ısıtılarak camın sarılması için hazırlanmakta ve hazır olduktan sonra, pota içindeki eriyik hâldeki cama daldırılmaktadır. Böylece, üstteki cam tabaka, kalıbın biçimini almaktadır. Form, düz bir zeminde ileri geri hareket ettirilerek düzeltilmektedir. Ardından cam iplikleri sarılarak ve sivri uçlu metal bir çubuk ya da tarak yardımı ile aşağı yukarı çekilerek bezemeler (zikzaklar,

balık sırtı ya da kuş tüyü gibi) oluşturulmaktadır. Gerekirse kulp ve kaide eklenmektedir. Soğumanın ardından form içindeki kalıp, kabın kırılmamasına dikkat edilerek temizlenmektedir (Gürler, 2000: 7; Civelek, 2009: 82; Eker ve Eker, 2016: 200; Tavukçu, 2020: 26). Cam kabın kalıptan sorunsuz bir şekilde ayrılabilmesi için, kalıpla form arasında bir ayırıcı malzeme kullanılmış olması gerektiği konusunda bazı düşünceler bulunmaktadır. Bimson ve Werner, bu teknikle üretilen çok sayıda malzemeyi analiz etmiş ve ayırıcı beyaz renkli bir maddenin kullanıldığını tespit etmişlerdir (Bimson ve Werner 1967:121,122.). Bu maddenin kireç olabileceği tespit edilmiştir. (Goldstein, 1979: 28, dn. 39, 40). Bu teknikte yapılan kapların yüzeylerinin genellikle parlak olduğu görülmektedir. Tekniğin kullanıldığı ilk zamanlarda, zeminde opak beyaz ve siyah renkli cam kullanılmışken, daha sonraları koyu ve açık mavi, sarı, beyaz renkli cam yoğun kullanılmıştır.

Figür 1. (Kullanılan tanımdan esinlenerek Kasım EKER tarafından modellenmiştir; Eker & Eker, 2016: Şekil 2).

Figür 2. (Kasım EKER tarafından modellenmiştir. Eker & Eker, 2016: Şekil 4).

2. Mardin Müzesinden İç Kalıp Teknikte Üretilmiş Cam Parfüm Şişeleri

Mardin müzesinde cam eserleri arasında iç kalıp tekniğinde üretilmiş üç adet cam parfüm şişesi çalışma kapsamına alınmıştır. Bunların ikisi alabastron (Kat. No. 1 ve 2), diğeri ise amphoriskostur (Kat. No. 3). Eserler form ve bezeme özelliklerine göre ele alınarak benzerleri ile karşılaştırılmış ve dönemi içerisindeki yeri konusunda çıkarımlar yapılmıştır.

2.1. Alabastron

Antik dünyada alabastronlar özellikle kadınlar tarafından kişisel güzellik rutinlerini gerçekleştirmek için kullanılan krem, yağ ve kokuların korunması ya da tıbbi sıvı maddelerin saklanması amacıyla kullanılmıştır. Formun Mısır'da ilk olarak alabaster taşından (su mermeri) üretilen örneklerinden adını aldığı bilinmektedir; daha sonraları pişmiş toprak, cam ve metalden örnekleri görülmektedir (Pliny Naturalis Historia, Vol.IV, Book XIII, 1938: 266,267; Başaran, 1998: 160; Civelek, 2019: 7). MÖ 2. bin yıl ortalarından Helenistik Dönem'e kadar kadın mezarlarında, yaygın şekilde mezar hediyesi olarak bulunmaktadır (Boardman, 2013: 73; Soslu, 2022: 136)

Dar boyun ve uzun gövdeye sahip olan bu kaplar, genellikle kulpsuz veya karşılıklı iki kulplu, boyundan gövdeye doğru genişleyen dibe doğru uzayıp incelen oval veya sivri diplidir (Er, 2004: 17; Saltuk, 1997: 19; Eker, 2018: 1249; Soslu, 2022: 136). Klasik Dönemde ince uzun, oval dipli bir yapıya sahipken (Goldstein, 1979: 124, no. 257) MÖ 2. yüzyıl ortalarından itibaren sivri diplidir (Eker, 2014: Kat. No. 5). Klasik Dönemde beyaz zemin üzerine mor cam ipliğinden bezemeler yapılırken (Metropolitan Museum, 17.194.770) Helenistik Dönemde lacivert üzerine beyaz, açık mavi ve sarı cam iplikleri ile bezemelerin uygulandığı görülmektedir (Metropolitan Museum, 81.10.295). Bu tip kaplarda bezeme olarak kuş tüyü, zikzak, balık pulu, sarmal gibi öğeler kullanılmıştır. Sürme şişesi olarak kullanılan örneklerde, bir cam aplikatör kullanıldığı dikkat çekmektedir (<https://art.thewalters.org/object/47.41/>). MÖ 8. yüzyıldan itibaren cam alabastronlar, Doğu Akdeniz, Rodos, Mezopotamya, Kıbrıs, Fenike kıyıları ve İskenderiye gibi merkezlerde yaygın olarak üretilmiştir (Barag, 1985: 79, 81; Grose, 1989: 110, 159-160). Mezopotamya'da yaşayan cam ustalarının MÖ 7. yüzyılda batıya göç ederek Rhodos Adası'na yerleştikleri ve iç kalıp tekniğini kullanarak üretimi devam ettirdikleri bilinmektedir (Harden, 1981: 52; Soslu, 2022: 138). Barag'a göre, genellikle Akdeniz kıyısı boyunca ve Ege'de MÖ 7. yüzyıldan itibaren iç kalıp tekniğinde yapılmış alabastronlar görülmektedir (Barag, 1985: pl.7, no.48-51). McClellan ve Fossing ise, iç kalıp tekniğindeki cam alabastronların MÖ 6. yüzyıldan önceye gidemeyeceğini ifade etmektedir (Fossing, 1940: 59; McClellan, 1985: 36, 37). Harden ve Grose yaptıkları çalışmalarda cam alabastronları Akdeniz Grubu altında üç farklı tip olarak değerlendirmişlerdir (Harden, 1981: 55-135; Grose, 1989: 95-108, 110-114, 115-121, 122-125). Alabastronların MÖ 7.yüzyıldan itibaren silindirik gövdeli, MÖ 2. yüzyıldan itibaren ise gövdenin dibe doğru sivrildiği görülmektedir. Erken dönem örnekleri genellikle süslemesizken (Goldstein, 1979: 102, no.200), süsleme içerenlerde ise dalga motifinin kullanıldığı; geç dönemlere doğru tüy, dalga fisto ve sarmal gibi bezemelerle süslendiği görülmektedir (Metropolitan Museum, 17.194.579).

Mardin Müzesi'nde iki adet alabastron korunmaktadır; silindirik gövdeli alabastron (Kat. No. 1) ve sivri dipli alabastron (Kat. No. 2). Müzeye satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Her iki eser iç kalıp tekniğinde üretilmiştir.

Silindirik gövdeli ve düz tabanlı alabastronun (Kat. No. 1) yüksekliği 8 cm, ağız çapı 2,7 cm, taban çapı ise 2,3 cm'dir. Boyun kısmı kırık, dibe doğru genişleyen silindirik bir gövde ve düz dipli olan alabastronun omuz hizasında karşılıklı duran, dalgalı biçimli tutamakları yer almaktadır. Opak siyah cam üzerine beyaz cam iplikleri ile yapılmış dalgalı bezeme, boyundan gövdenin altına kadar devam etmektedir. Eserin benzerilerini Goldstein 1979: 104), *Yakın Doğu İç Kalıp Camlar MÖ 8.-7. Yüzyıl Tipi Grubu* başlığı altında incelenmiş ve MÖ 8.- 7. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Grose (1989: 76) bu tip alabastronları *Mezopotamya İç Kalıp Şişeler grubu* içerisinde değerlendirerek, MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemiştir. Hayes (1975: 10), silindirik gövdeli alabastronları *Mavi ve Renkli Gövdeli 5. yüzyıl Tipi Grubu* altında incelemiş ve MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemiştir. Mardin Müzesi Kat. No.1, *Grose'nin Yakın Doğu İç Kalıp Camlar grubuna* ait olmalıdır ve MÖ 5.-4. yüzyıllara tarihlenen örnekleri ile benzerdir. (Goldstein, 1979:105, no. 210).

Özellikle Mezopotamya'daki cam ustalarının Batı'ya giderek, bu sanatı yaydıkları bilinmektedir (Harden, 1981:52-53; Grose 1989:110). Bu bilgi doğrultusunda, eserimizin benzerleri hem Doğu'da hem Batı'daki birçok yerleşimde karşımıza çıkabilmektedir. Mardin Müzesi alabastronu (Kat. No.1), form ve teknik olarak Kartaca (Grose, 1989: fig. 41), Irak (Goldstein, 1979, No. 204), Doğu Akdeniz (McClellan 1984: Pl. 1, I.A.İ.2), Kuzey Karadeniz Bölgesi (Kunina, 1997: 249, no.14) ve Adana Müzesi (Kavaz Kındıgılı 2023: kat. No. 10) örnekleri ile benzerlik göstermektedir. Bezeme yönünden benzerleri İran (Goldstein, 1979: No. 206), Sardis'te (Saldern, 1980: Pl. 1, No 1) görülebilmektedir. Klasik Dönem cam alabastronlarında yaygın olarak kullanılan tutamaklar Mardin Müzesi örneğinde kullanılmıştır. Form ve bezemesi benzerleriyle karşılaştırıldığında, özellikle düz tabanlı olması nedeniyle, Kat. No. 1, MÖ 5.-MÖ 4. yüzyıllar arasına tarihlenebilir.

2.2. Sivri Dipli Alabastron

Sivri dipli alabastronun (Kat. No. 2) yüksekliği 7 cm, ağız çapı 2,1 cm ve taban çapı 0,5 cm'dir. Dışa çekilip içe doğru katlanmış ağızlı, silindirik kısa boyunlu, dibe yakın kısımda şişkin gövdeli ve sivri diplidir. Boyunda, karşılıklı iki tutamağa sahiptir. Yarı saydam opak siyah cam üzerine opak beyaz cam ipliğiyle yapılmış dalgalı bezemelidir.

Sivri dipli alabastronlar Geç Helenistik Dönemde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde pişmiş topraktan örneklerine de sıklıkla rastlanan cam alabastronlar iç kalıp tekniğinde üretilmiştir (Grose, 1989:115, Gürlü, 2021: 90-91). MÖ 2. yüzyıldan itibaren üretimine başlanan bu formlar MÖ 1. yüzyıl sonlarına kadar sevilerek üretilmiş ve kullanılmıştır (Grose, 1989, 123, fig. 8). Sivri dipli alabastron olarak incelenen Kat. No. 2 benzeri alabastronları, Hayes (1975: 13) *Helenistik: A Sınıfı* grubu altında incelemiş ve MÖ 2.-1. yüzyıllara tarihlenmiştir. Grose ise (1989: 169, No. 16) *Sınıf III:E; Alabastron Form III:5* olarak adlandırılmış ve Doğu Akdeniz üretimi olan Suriye- Filistin örnekleri MÖ 2. yüzyıl ortaları- 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Harden (1981: 122, Form 18) sivri dipli alabastronları, *Akdeniz Grup III Form 18* altında incelenmiş ve MÖ 3. yüzyıl sonlarına vermiştir.

MÖ 2. yüzyıl ortalarından MÖ 1. yüzyıla kadar tarihlendirilen bu alabastronların benzer örnekleri, MÖ 2. yüzyıl ortaları ile 1. yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlendirilen Kral Amathus'un mezarında ortaya çıkarılmıştır. Suriye-Filistin etkili Kıbrıs örneği hem gövde yapısı hem de

bezeme özelliğinin benzerliği ile önemli örnekler arasındadır (Grose, 1989: 340-343; Tait, 1991: 44, no 49; Civelek, 2009: 85, Resim 1). Akdeniz ve Ege kıyılarında Geç Helenistik Dönemin yaygın formlarından olan sivri dipli alabastronun Anadolu'da yaygın bir şekilde kullanıldığı ortaya çıkarılan eserlerden anlaşılabilmektedir. Form ve bezeme özelliği ile Patara (Baybo, 2003: 22, Lev. 1, Çiz. 2, no. 4,5), Assos (Arslan, 2008: 53, Resim 7, no.2), Stratonikeia-Akdağ (Civelek, 2009: 85, Resim 1), Adana Müzesi (Kavaz Kındıgılı, 2023: Kat. No. 7) benzerlik göstermektedir. Uygulanan bezeme farklılık gösterse de form olarak benzemesi ile Kahramanmaraş Müzesi örneği (Eker, 2016: 332-333 Res 3.5), kullanılan renk ve bezeme farklı olsa da form olarak benzemesi ile Bergama Müzesi örneği (Atıla ve Gürler, 2009: 18, Kat. No. 3) ile benzerdir. Bunun dışında İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan Çandarlı, Myrina, Assos, Kyme gibi antik kentlerde ortaya çıkarılan benzer örneklerle de karşılaştırılabilir (Atik, 1990: 16). Analojilerden yola çıkılarak yukarıda sözü geçen birçok eserle benzer olan Kat No. 2, MÖ 2.- MÖ 1. yüzyıl ortalarına tarihlenebilir.

2.3. Amphoriskos

Grekçe amphora, ἀμφί (amphi- karşılıklı) ve φορέω (phoréō: taşımak) kelimelerinin birleşmesinden oluşan amphoriskos ise, parfüm ve benzeri kozmetik ürünlerinin korunduğu amphoranın minyatür hâlidir (Er, 2004: 24-25; Temür, 2013: 540; Eker, 2018: 1250). Dar ağızlı, iki kulplu ve genellikle silindirik gövdelidir. Önceleri pişmiş toprak örneklerine daha sık rastlanan bu formun MÖ 6.-5. yüzyıllardan itibaren camdan olanlarının üretildiği görülmektedir ve MÖ 2.-1. yüzyıllara dek üretim devam etmiştir (Goldstein, 1979: 125, no. 260). İç kalıp tekniğiyle üretilen amphoriskoslarda görülen bezemeler, alabastronlarda kullanılanlarla benzerdir (Grose, 1989: 174, no. 180-181). Bergman ve Oliver tarafından, çift kulplu olsa da bu formlar alabastron olarak tanımlanmış ve MÖ 2.-1. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Bergman ve Oliver, 1980: 12). Harden tarafından, form amphoriskos olarak nitelenmiş ve *Akdeniz Grubu I* MÖ 6.-4. yüzyıllara, *Akdeniz Grubu II* MÖ 4.-3. yüzyıllara ve *Akdeniz Grubu III* MÖ 3.-1. yüzyıllara tarihlenmiştir (Harden 1981:122-123). McClellan tarafından, *Amphoriskos Tip IV. B* olarak adlandırılmış ve MÖ 2. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir (McClellan, 1984: 145-156, Plate 33). Cam amphoriskosların ortalama boyları 5cm-12,5 cm arasında değişmektedir. Özellikle MÖ 6.-5. yüzyıllarda opak beyaz üzerine mor cam ipliği bezemeli örnekler üretilmişken, ilerleyen zamanlarda lacivert üzerine opak beyaz, sarı ve turkuaz gibi renklerde cam ipliklerle bezemeler yapılmıştır. Genellikle boyun ve dip kısmında sarmal diyebileceğimiz yatay bantlar, gövdede ise zigzag ve bazen de dalga bezemesinin varlığı dikkat çekmektedir.

Mardin Müzesi'nde korunan bir adet amphoriskos bulunmaktadır (Kat. No. 3). Alabastronlarla benzer ağız yapsına sahiptir; dışa çekik düz bir disk biçimindedir. Uzun silindirik boyunlu, boyundan biraz daha geniş çapta silindirik gövdeli, yuvarlak tabanlıdır. Boyunda ağzın hemen altından çıkıp omuza birleşen karşılıklı iki kulpa sahiptir. Lacivert cam üzerine sarı renkli cam ipliğinden dalgalı bezeme ile süslenmiştir. Mardin Müzesi Kat. No. 3, Grose'nin iç kalıp tekniğinde üretilmiş formlar arasında Doğu Akdeniz üretimi MÖ 2.-1. yüzyıllar arasına tarihlediği örnekler benzerdir (Grose, 1989:174, no. 180-181). Ayrıca Elaiussa Sebaste ve Sardes'te benzer örnekler görülmektedir (Sırası ile, Gençler, 2009: 21, Resim 2; Hayes 1975: Pl. 3.38). Adana Müzesinde ise, kaideli ve iki halka kulplu bir başka benzeri de yer almaktadır (Kavaz Kındıgılı

2023: Görsel 1, Kat. No. 3). Mardin Müzesi amphoriskosu, MÖ 2.-1.yüzyıla ait örneklerle benzerdir.

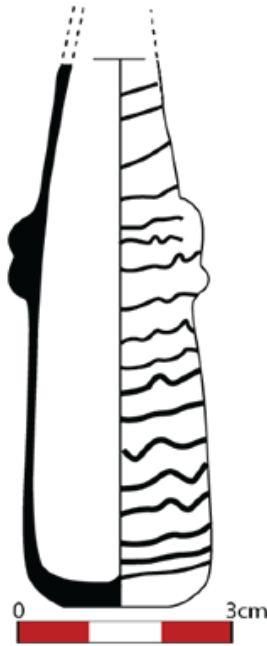
Değerlendirme ve Sonuç

Parfüm ve kokulu kremler, MÖ 4. binin ortalarından itibaren bütün Akdeniz dünyasında bilinen hem dini törenlerde hem de günlük hayatta kullanılan bir ürün olmuştur. Pahalı ve değerli olan kokulu yağlar/parfümlerin korunması amacıyla, pişmiş toprak, cam ve metalden çeşitli kaplar kullanılmıştır. MÖ 2. binden itibaren cam kapların üretimi giderek artmıştır; Helenistik Dönemde ve Roma İmparatorluk Döneminde oldukça yaygınlaşmıştır. İç kalıp tekniği, özellikle minyatür kapların yapımında kullanılmıştır. MÖ 8. yüzyılda Mezopotamya ve Batı Asya'da bu tip kaplar üretilirken MÖ 7. yüzyıldan itibaren iç kalıp tekniğinde cam kap üretimi tekrar canlanmış ve yoğun bir şekilde devam etmiştir. Özellikle Doğu Akdeniz'deki yerleşimlerde üretilmiş ve kullanılmış, ilerleyen zamanlarda özellikle Helenistik Dönemde Batı Akdeniz'e yayılmıştır.

Günümüze kadar camla ilgili olarak dünyada ve Türkiye'de birçok çalışma yapılmıştır. Anadolu'da cam üretiminin varlığını kanıtlayan çok sayıda arkeolojik veri bulunmuştur. İç kalıp tekniği de Anadolu'da MÖ 8. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. Bu teknikle üretilen kaplara Sardes, Tralles, Bergama, Antiochia, Amorium gibi merkezlerde rastlanmıştır. Mardin Müzesi'nde korunan cam kaplar arasında, üç adet iç kalıp tekniğiyle üretilen iki cam alabastron ve bir amphoriskos dikkat çekmektedir. Mardin Müzesi Kat. No. 1, MÖ 5.- MÖ 4. yüzyıllar arasına, Kat. No. 2 ve 3 ise MÖ 2.- MÖ 1. yüzyıl ortalarına benzerleriyle karşılaştırılarak tarihlenmiştir. Mardin merkezi ya da çevresinden satın alınıp müzeye kazandırılan bu eserlerden, Kat. No. 1'in ağız kısmı hariç, Kat. No. 2 ve 3'ün sağlam durumda olmaları, bu eserlerin mezar buluntusu olabileceğini düşündürmektedir. Zira cam, kırılğan bir malzeme olduğundan, mezar dışında sağlam bir şekilde bulunma olasılığı daha düşüktür. Ayrıca, mezarlardan bu tip örnekler daha fazla gelmektedir.

Özellikle Kıbrıs, Suriye vb. Akdeniz ülkelerinin Anadolu'ya yakınlığı ve tarih boyunca ticari ilişkilerinin olması ve Mardin'inde bu ticari yol üzerinde oldukça önemli bir konumda yer alması camların ticari yollarla Mardin'e gelmiş olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz kentlerde ortaya çıkarılan cam fırını kalıntıları, cüruf parçaları gibi cam üretimine ait malzemeler yakın bölgelerde cam üretim olduğunu göstermektedir. Kentte yapılan arkeolojik çalışma ve araştırmalarda birçok cam buluntuya rastlanmış ancak bugüne kadar herhangi bir cam atölyesi veya cam üretimine ait bir kalıntı ortaya çıkarılmamıştır. Bu nedenle, cam üretiminin varlığından kesin olarak söz edilememekle birlikte, bundan sonra yapılacak çalışmalarda Mardin gibi tarihi oldukça eskiye dayanan kadim bir kent ve civarında, camla ilgili verilere dikkat edilmeli ve cam üretim atölyelerinin varlığı aranmalıdır.

Katalog

Kat. No. 1. Alabastron

Envanter No: 5611

Müzeye Geliş Şekli: Satın alma

Ölçüleri: K. Yüksek: 8 cm, Taban Ç.: 2.7 cm

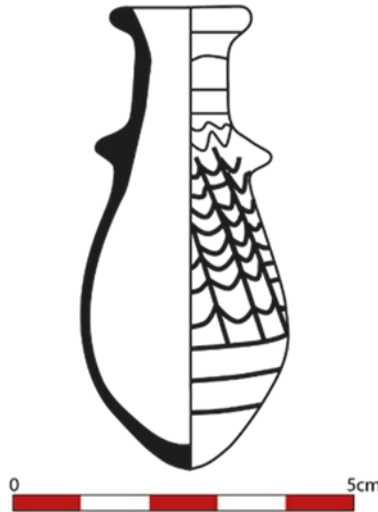
Yapım Tekniği: İç kalıp Tekniği

Bezemesi: Boyunda sarmal, gövdede dalga bezemesi

Tanımı: Ağız ve boynun bir kısmı kırık, dibe doğru genişleyen silindirik gövde, düz taban, omuz hizasında iki yanda karşılıklı yunus biçimli tutamaklar, opak siyah cam üzerine beyaz dalga bezeme.

Benzer Örnekler: Barag 1985: Plate 7, No. 48; Goldstein, 1979: No. 204; Grose, 1989: no.42; Kavaz Kındığılı 2023: Kat. No.10.

Tarih: MÖ 5. – MÖ 4. Yüzyıl

Kat. No. 2. Alabastron

Envanter No: 5480

Müzeye Geliş Şekli: Satın alma

Ölçüleri: Yüksek: 7 cm, Ağız Ç.: 2.1 cm,

Yapım Tekniği: İç kalıp Tekniği

Bezemesi: Boyun ve dipte sarmal, gövdede fisto

Tanımı: Dışa çekilip içe doğru katlanmış ve ateşte parlatılmış ağız, silindirik kısa boyun, dibe doğru daralan gövde, boynun bitiminde karşılıklı tutamaklar, opak beyaz cam ipliğinden boyun ve dipte sarmal, gövdede fisto bezemesi.

Benzer Örnekler: Hayes, 1975: No. 27; Civelek, 2009: Resim 1; Taştür 2016: Fig. 11; Lightfoot 2017: cat. 8; Kavaz Kındığılı, 2023, Kat. No. 7.

Tarih: MÖ 2. – MÖ 1. yüzyıl

Kat. No. 3. Amphoriskos

Envanter No: 5673

Müze Geliş Şekli: Satın alma

Ölçüleri: Yük.: 10.6 cm, Ağız Ç.: 2.7 cm,

Taban Ç.: 2.5 cm

Tekniği: İç kalıp Tekniği

Bezemesi: Gövdede dalga, Boyunda sarmal, gövdede dalga

Tanımı: Tabla şekilli ağız, ince silindirik boyun, boyundan biraz daha geniş silindirik gövde, oval taban, omuzdan başlayıp ağzın altında son bulan karşılıklı kulplar.

Benzer Örnekler: Hayes 1975: plt.3.38; Goldstein, 1979: No. 204, 206, No. 263; Gençler, 2009: 21, Resim 2; Kavaz Kındıgılı 2023: kat. No. 3

Tarih: MÖ 2. yüzyıl ortaları – MÖ 1. yüzyıl

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Kasım EKER (%60) ve Ali Yalçın TAVUKÇU (%40) oranında katkı sunmuşlardır.

Kaynakça

- Arslan, N. (2008). 2006 Yılı Assos Kazı Çalışmaları. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 8, 49-58.
- Atik, Ş. (1990). İç Kalıp Tekniği ile Yapılmış Anadolu Kaynaklı Cam Kaplar. *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu*, 16-29.
- Atila, C. (2021a). (Ed.) Myken Dünyasında Parfüm ve Parfüm Kapları. C. Atila & G. E. Erginer (Ed.), *Antik Çağdan Günümüze Parfüm* (ss. 19-30). Ankara, Myrina Yayınları.
- Atila, C., (2021b). Antik Yunan Dünyasında Parfüm ve Parfüm Kapları. C. Atila & G. E. Erginer (Ed.), *Antik Çağdan Günümüze Parfüm* (ss. 31-61). Ankara, Myrina Yayınları.
- Başaran, C. (1998). *Arkeolojiye Giriş*. Erzurum, Akademik Araştırmalar.
- Baybo, S. (2003). Patara Kazılarında (1989-2001) Ele Geçen Cam Eserler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Baykan, C. & Baykan, D. (2012). *Eskiçağ'da Cam*. İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Bergman, S. M. & Oliver, A. Jr. (1980). *Ancient glass in the Carnegie Museum of Natural History*. Pennsylvania, Board of Trustees, Carnegie Institute, Pittsburgh.
- Bimson, M. & Werner, A. E. (1967). Problems in Egyptian Core Glasses. *Research Laboratory, British Museum*, 121,122.
- Boardman, J. (2003). *Siyah Figürlü Atina Vazoları*. İstanbul, Homer Kitabevi.
- Byl, S. A. (2012). The Essence and Use of Perfume in Ancient Egypt, Master of Arts, University of South Africa, Africa.
- Canav Özgümüş, Ü. (2013). *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Civelek A. (2019). Antik Dönemde Parfüm. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 163, 1-12.
- Civelek, A. (2009). Stratonikeia - Akdağ Alabastronu Üzerine Gözlemler. *Arkeoloji ve Sanat*, 130, 81-88.
- Cole, J. K. (2006). The History of Fragrance. *The Herbarist*, 72.
- Demir, B., Timur S.S. & Gürsoy, R. N., (2020). Parfümler: Formülasyonları, Dünü, Bugünü ve Yarını. *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy*, 40 (1), 20-30.
- Eker, F. & Eker, K. (2016). Antik Çağ Cam Yapım Tekniklerinin 3D Modelleme Çalışması ile Yeniden Ele Alınması. *ODÜSOBİAD*, 6 (15), 198-214.
- Eker, F. (2016). Kahramanmaraş Müzesi'ndeki İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Kaplar. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 325-342.
- Eker, F. (2018). Antikçağ'da Cam Kap Formlarının Kullanımı Üzerine Bir Deneme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (4), 1248-1261.
- Eker, F. (2021). İç Kalıp Teknikte Üretilmiş Cam Koku Şişeleri Üzerindeki Bezeme Öğeleri. C. Atila & G. E. Erginer (Ed.), *Antik Çağdan Günümüze Parfüm* (ss. 121-144). Ankara, Myrina Yayınları.
- Er, Y. (2004). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Erdoğan, E.& Dilaver, Z., (2006). Kültürlerin Buluştuğu Kent; MARDİN. *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 269-274.
- Fossing, P. (1940). *Glass Vessels Before Glassblowing*. Munksgaard, Copenhagen.
- Gençler, Ç. (2009). Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Goldstein, S. M. (1979). *Pre-Roman and Early Roman Glass in the Corning*. Museum of Glass Corning, New York.

- Grose, D. F. (1989). *The Toledo Museum of Art: Early Ancient Glass*. New York, Hudson Hills Press.
- Grossmann R. A., (2002). *Ancient Glass a Guide to the Yale Collection*. New Haven, Yale University Art Gallery.
- Gürler, B. (2000). *Tire Müzesi Cam Eserleri*. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Gürler, B. (2021). Helenistik ve Roma Döneminde Cam Parfüm Kapları. C. Atila & G. E. Erginer (Ed.), *Antik Çağ'dan Günümüze Parfüm* (ss. 87-108), Ankara, Myrina Yayınları.
- Güveloğlu A. (2018). *Antik Çağ'da Beslenme ve Damak Tadı*. İstanbul, Pinhan Yayıncılık.
- Harden, D. B. (1981). *Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum 1: Core-and Rod-Formed Vessels and Pendants and Mycenaean Glass Objects*. London.
- Hayes, J. W. (1975). *Roman And Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*. Toronto, Royal Ontario Museum.
- Karakurt, M. (2021). Antik Çağ Mısır, Hellen ve Roma Dünyasında Parfüm Kullanımı. C. Atila & G. E. Erginer (Ed.), *Antik Çağ'dan Günümüze Parfüm* (ss. 1-18). Ankara, Myrina Yayınları.
- Kavaz Kındığılı, B. (2023). Adana Müzesi İç Kalıp Teknik Üretimi Cam Kaplar. *ODÜSOBİAD*, 13 (2), 1617-1634.
- Kunina, N. (1997). *Ancient Glass in the Hermitage Museum*, ARS Publisher, St. Petersburg.
- Lightfoot, C. S. (1991). Anatolian Iron Age. A. Çilingiroğlu & D.H. French (Ed.), *The Proceedings of the Second Anatolian Iron Ages Colloquium*, (ss.67-74). Oxbow Monograph.
- Limet, H. (1978). Pharmacopée et Parfumerie Sumériennes. *Renue D'Histoire De La Pharmacie* 66, 147-159.
- Matsumura, K. (2013). "Büyükkale" Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu. M. Doğan Alparslan & M. Alparslan (Ed.), İstanbul, Yapı kredi Yayınları.
- McClellan, M. C. (1984). *Core-Formed Glass from Dated Contexts (Classical, Mediterranean)*, PhD Thesis, Univesity of Pennsylvania, Philadelphia.
- Plinius (1962). *Natural History* (Ed.-Çev. D. E. Eichholz), Vol. X (books xxxvi–xxxvii) London.
- Pliny (1938). *Natural History, Volume IV: Books XIII*. (Translated by H. Rackham. Loeb), Classical Library 330. MA: Harvard University Press, Cambridge.
- Saltuk, S. (1997). *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Soslu, A. (2022). *Burdur Müzesi Cam Eserleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Tait, H. (1991). *Five Thousand Years of Glass, The British Museum*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Taştemür, E. & Gürler, B. (2019). *Doğu Trakya Müzeleri Cam Eserleri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tavukçu, A. Y. (2020). *Elazığ Müzesi Cam Eserleri*, Ertual Akademi Yayıncılık, Erzurum.
- Tek, A. T. (2007). Antik Dönem'de Anadolu'da Cam Üretimi. *Seres, III. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri*, Eskişehir, 108-123.
- Temür, A. (2013). Two Fake Glass Amphoriskoi from Samsun. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (25), 539-549.
- Uzuner, B. (2004). *Bulunuşundan Üfleme Cam Teknikleri* AKANTAŞ, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Von Saldern, A. (1980). *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, Harvard University Press, London.

- Yentürk, A. (2005). Uygarlık ve Parfüm: Bir Yolculuğun Tarihçesi. Ş. Şentürk (Ed.), *Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya Parfüm*, (ss. 7-47), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Ü. (2009). Antik Dönemde Kadın ve Süslenme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Online Kaynaklar

- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/249997>
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/245446>
- <https://art.thewalters.org/object/47.41/>
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/249814>

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): İnceleme Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 19/12/2024

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 14/04/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Akbaş, A. (2025). Edebî Eleştiri ve Yakın Okuma: Modern Dönemde Metin Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 49-72.

 DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1604310>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

EDEBÎ ELEŞTİRİ VE YAKIN OKUMA: MODERN DÖNEMDE METİN ANALİZİ

Arif AKBAŞ*

Öz

Edebiyat teorisi, edebiyatın doğasının ve edebî analiz yöntemlerinin sistematik olarak incelenmesidir. 19. yüzyıldan bu yana edebiyat bilimi; edebiyat teorisi ve entelektüel tarih, ahlak felsefesi, sosyal felsefe ya da insanların anlamı nasıl yorumladığıyla ilgili disiplinler arası temaları içermektedir. Modern akademideki beşerî bilimlerde, edebiyat biliminin ikinci tarzı post-yapısalcılığın bir dalıdır. Bu kavram; kelime teorisi, bazıları göstergebilim, kültürel çalışmalar, dil felsefesi ve kıtasal felsefe dallarından beslenen metinleri okumaya yönelik bilimsel yaklaşımlar için bir şemsiye terim hâline gelmiştir. Yeni Eleştiri, edebî eserlere yazarın niyetleri ya da biyografik geçmişi üzerinden değil, yalnızca eserin içeriği ve yapısı üzerinden yaklaşır. Bu yaklaşım, eserin kendisini merkeze alarak, onun dilsel ve yapısal unsurlarına odaklanır. Ekolün önde gelen temsilcileri arasında W. K. Wimsatt, F. R. Leavis, John Crowe Ransom, Cleanth Brooks, Robert Penn Warren gibi isimleri gösterebiliriz. Yeni Eleştiri, 20. yüzyılın ortalarında Amerikan edebiyat eleştirisine egemen olan edebiyat teorisindeki biçimci bir harekettir. Bu hareket edebiyat eserinin kendi kendine yeten, kendine referans veren bir estetik nesne olarak nasıl işlev gördüğünü keşfetmek için özellikle şiirin yakından okunmasını vurgulamaktadır. Hareket adını John Crowe Ransom'un 1941 tarihli *"The New Criticism"* adlı kitabından almıştır. Makalede, edebî analizin modern dönemdeki yaklaşımlarını incelemek amacıyla *"Yeni Eleştiri"* ve *"Yakın Okuma"* metodolojilerinin birleşimi ele alınacaktır. Yeni eleştiri akımının öncülerinin en bilinen metinleri stilistik okuma yöntemiyle analiz edilip çözümlenecektir. Yeni eleştiri; metnin kendisine odaklanarak dışsal unsurları (yazarın biyografisi, tarihsel arka plan vb.) görmezden gelen bir eleştiri yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, metnin içsel tutarlılık ve yapısal özelliklerine odaklanarak derinlemesine analiz yapmayı amaçlar. *"Yakın okuma"* ise metni dikkatlice inceleyerek anlamın ayrıntılarını ve inceliklerini ortaya çıkarma yöntemidir. Metnin kendisi, anlamı oluşturan temel unsurları barındırır ve bu unsurların detaylı incelenmesiyle daha kapsamlı bir yorum elde edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Batı Edebiyatı, Edebiyat Teorisi, Yeni Eleştiri, Yakın Okuma, Metin Merkezli Analiz.

* Dr. Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Sivas/Türkiye. E-posta: aakbas@cumhuriyet.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8480-4350>.

LITERARY CRITICISM AND CLOSE READING: TEXTUAL ANALYSIS IN THE MODERN ERA

Abstract

Literary theory is the systematic study of the nature of literature and methods of literary analysis. Since the 19th century, literary studies have encompassed interdisciplinary themes related to intellectual history, moral philosophy, social philosophy, and the ways in which people interpret meaning. The second method of literary criticism within modern studies of Humanities is a branch of post-structuralism. This concept has become an umbrella term for scholarly approaches to reading texts, drawing from disciplines such as word theory, semiotics, cultural studies, philosophy of language, and continental philosophy. New Criticism approaches literary works not through the author's intentions or biographical background but solely through the content and structure of the work itself. In other words, this approach centers its analysis on the text itself, focusing on its linguistic and structural elements. Leading figures of this school include W. K. Wimsatt, F. R. Leavis, John Crowe Ransom, Cleanth Brooks, and Robert Penn Warren. New Criticism is a formalist movement in literary theory that dominated American literary criticism in the mid-20th century. This movement particularly emphasizes the close reading of poetry to explore how a literary work functions as a self-contained, self-referential aesthetic object. The movement takes its name from John Crowe Ransom's 1941 book *The New Criticism*. This article examines the combination of "New Criticism" and "Close Reading" and how they apply to modern approaches to literary analysis. The article will analyze and interpret prominent texts of pioneers of New Criticism. The text contains the fundamental elements that construct meaning, and a more comprehensive interpretation can be achieved by thoroughly analyzing these elements. While New Criticism is a critical approach that focuses on the text itself, disregarding external factors such as the author's biography or historical background, and aims to conduct in-depth analyses by concentrating on the text's internal coherence and structural features; "Close reading," is the method: the method of meticulously examining a text to uncover the details and subtleties of its meaning.

Keywords: Western Literature, Literary Theory, New Criticism, Close Reading, Text-Centered Analysis.

Giriş

Entelektüel bir tartışmanın oluşturulmasında ilk kural, ele alınan sorunun mantıklı bir tanımını oluşturmaktır. Edebî analiz alanında bu durum incelenen konunun kapsamını ve doğasını belirlemeyi içerir. İkinci/ üçüncü kurallar ise mevcut çalışmaların incelenmesi, metodolojinin seçilmesi, problemin özünü ve bunun nasıl ele alındığını aydınlatmaktır. Bu ise mevcut araştırmaların kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesiyle mümkündür. Maksudı yerine getirmek için sorunsala özgü ya da inceliklerine uygun analitik araç ve tekniklerin dikkatlice seçilmesi gerekmektedir. Bu makalede "Yeni Eleştiri" kuramını anlamak ve yorumlamak için "Stilistik Metod" kullanılmaya çalışılacaktır. Erich Auerbach'ın stilistik okuma yöntemi, "Mimesis: Batı Edebiyatında Gerçekliğin Tasviri" adlı eserinde ortaya koyduğu bir yaklaşımdır. Auerbach, bu kitapta Batı edebiyatının çeşitli dönemlerinden örneklerle metinlerin içeriğini ve yapılarını inceleyerek bir tür tarihçilik yapmaktadır. Auerbach'ın stilistik okuma yöntemi, metinlerin dil bilgisel özelliklerine, anlatım tarzlarına, karakterlerin diyaloglarına ve hikâyelerin kurgusal yapılarına odaklanır. Ancak sadece bu öğeleri incelemekle kalmaz, aynı zamanda bu öğelerin metnin içinde nasıl işlediğini, yazarın niyetlerini ve toplumsal, tarihsel bağlamlarını da göz önünde bulundurur. Auerbach, herhangi bir metni sadece edebî bir eser olarak değil, aynı zamanda o dönemin sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamında ele alır. Bu şekilde, metinlerin o döneme ait düşünsel, ideolojik ve estetik unsurlarıyla bağlantılar kurar. Onun stilistik okuma yöntemi, edebî eserleri yalnızca estetik açıdan incelemekle kalmaz, aynı zamanda onları toplumsal ve tarihsel bir perspektiften de değerlendirir. Bu yaklaşım, edebiyatı sadece sanatsal

bir ifade olarak değil, aynı zamanda insanların tarihini, kültürünü ve düşüncelerini anlama aracı olarak görür (Auerbach, 1953: 3-7).

Bu makalenin temel sorunsalı, edebiyat teorisinin ve edebî analiz yöntemlerinin modern dönemdeki yaklaşımlarının incelenmesidir. Metin, özellikle “*yeni eleştiri*” ve “*yakın okuma*” metodolojilerinin birleşimini ele alarak, edebî eserlere bakış açısını, özellikle de metnin kendisine odaklanan bir eleştiri yaklaşımının önemini vurgulamaktadır. Yeni Eleştiri’nin temel felsefesi, edebî eserlerin dışsal unsurlarını (yazarın niyetleri, biyografisi, tarihsel bağlam vb.) dikkate almamak ve bunun yerine metnin içsel tutarlılık ve yapısal özelliklerine odaklanmaktır. Bu yaklaşım derinlemesine analiz ile edebî eserlerin nasıl incelenebileceği ve anlamın nasıl keşfedilebileceği üzerine odaklanır. “*Yeni Eleştiri Manifestosu: Edebiyatın Yeniden Keşfi*” başlıklı bir metin kaleme alsaydık muhtemelen bu manifesto şu şekilde olurdu: “Bizler, Yeni Eleştiri hareketinin savunucuları olarak, edebiyatın ve edebî eserlerin anlamını ya da önemini yeniden tanımlamaya kararlıyız. Geleneksel yaklaşımların sınırlarını aşarak, metnin kendisine odaklanan bir eleştiri anlayışını benimseyerek, edebiyatı derinlemesine anlamaya ve değerlendirmeye çağırıyoruz. Edebiyat eserlerinin değerini ve anlamını belirlemek için metnin kendisine odaklanmalıyız. Yazarın niyeti veya dışsal unsurlar değil, metnin içsel yapı ve özellikleri esas alınmalıdır. Dil, edebiyatın temel yapı taşıdır. Dilin estetik ve sembolik özelliklerini anlamak, edebî eserlerin derinliğini ve zenginliğini keşfetmemize olanak tanır. Her okuyucunun yorumu değerlidir. Edebî eserler, farklı okuma deneyimleri ve perspektiflerle zenginleşir. Yorumlarımızı paylaşıırken, açık fikirlilik ve hoşgörüye sahip olmalıyız. Eleştiri, yaratıcılığı teşvik etmeli ve desteklemelidir. [Yıkıcı olmamalıdır.] Eleştirel düşünme, edebiyatın gelişimine katkıda bulunurken, yazarların özgün ifadelerine saygı duymalıyız. Geleneksel eleştiri kalıplarını aşarak, yeni yöntemler ve perspektifler geliştirmeliyiz. Edebî eserlerin karmaşıklığını anlamak için çeşitli disiplinlerden beslenmeli ve farklı analiz tekniklerini bir araya getirmeliyiz. Bizler, Yeni Eleştiri hareketi olarak, edebiyatın gücünü ve derinliğini keşfetmek için bu manifestoyu benimsiyoruz. Metnin merkezine odaklanarak, edebiyatın sonsuz zenginliğini ve anlamını ortaya çıkaracağız” (Akbaş, 2024: 1).

Manifesto tarzındaki bu değerlendirmeler ile *Yeni Eleştiri* hareketinin temel ilkelerini ortaya koyarak, edebiyat eleştirisinde metin odaklı bir yaklaşım savunulmaktadır. Bu doğrultuda, makaledeki amacımız yalnızca teorik bir çerçeve sunmak değil, aynı zamanda yaklaşımın edebiyat eserlerini nasıl daha derinlemesine anlamamıza katkı sağlayacağını somutlaştırmak/sorgulamaktır. Metnin içsel yapısına odaklanmanın, okuyucuların farklı yorumlar üretmesini nasıl mümkün kıldığı ve eleştirel düşünmeyi nasıl teşvik ettiği örneklerle desteklenmelidir. Ayrıca, söz konusu tenkit anlayışının; uygulamalı analizlerle pekiştirilmesi, manifestodaki savlarını güçlendirecek ve okuyucunun eleştirel bakış açısını daha net kavramasına yardımcı olacaktır. Makalede edebî eleştiri ve yakın okumayla modern dönemde metin analizinin nasıl şekillendiği açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Edebiyat Teorisinde Yeni Eleştiri ve Yakın Okuma

Yeni Eleştiri (New Criticism), 20. yüzyılın başlarında özellikle Anglo-Amerikan edebiyatında ortaya çıkan ve edebî metinlerin analizinde devrim niteliğinde bir yaklaşım getiren eleştiri hareketidir. Bu teorisinin temelinde, bir edebî eseri anlamak ve değerlendirmek için yazarın biyografisi, tarihsel bağlam veya sosyopolitik faktörler gibi dışsal unsurlara değil, doğrudan

metnin kendisine odaklanmak gerektiği fikri yatar. Edebiyat eleştirisinde yakın okuma, bir metnin kısa bir pasajının dikkatli ve sürekli yorumlanmasıdır. Yakın bir okuma, tek tek sözcüklere, sözdizimine, cümlelerin fikirleri ortaya koyma sırasına, biçimsel yapılara yakından dikkat ederek genelin üzerinde tek ve özel olanı vurgular. Yakın okuma, hem bir pasajda ne söylendiğini (içerik) hem de nasıl söylendiğini (biçim, yani içeriğin sunulma şekli) düşündürür. Bu da gözlem ve iç görü olasılıklarına yol açar (Brummett, 2018: 45). Yakın okuma tekniği, edebî metinleri dikkatle yahut derinlemesine inceleyerek anlamın ayrıntılarını ve inceliklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu teknik, metnin kendisiyle etkileşime geçmeyi ve metnin içerdiği unsurları (dil, tema, imgeler, semboller vb.) titizlikle analiz etmeyi kapsamaktadır. Bu yöntem, metnin yüzeyinde görünenin ötesine geçerek incelikle anlam katmanlarını keşfetmeyi hedefler. Her kelime, her cümle ve her paragraf titizlikle incelenir, çünkü bu unsurların hepsi metnin bütünlüğüne katkıda bulunur. Yakın Okuma tekniği, metnin incelenmesi sırasında önyargısız olmayı ve her detayın önemini kavramayı gerektirir. Okuyucu, metnin sunmak istediği mesajı anlamak için detaylara odaklanır. Bu detayların nasıl bir araya geldiğini ve metnin bütünsel etkisini değerlendirir. Yakın okuma tekniği edebî metinlerin derinliklerine inmek ve anlamın çeşitli katmanlarını keşfetmek için güçlü bir araçtır. Okuyucuların metinlerle daha yakın bir ilişki kurmalarını ve edebî eserlerin zenginliğini tam olarak kavramalarını sağlar (Boyles vd. 2012: 89).

Yeni eleştiri, üniversitelerde yakın okumayı yaygınlaştırırken belirli yöntemler ve uygulamalar önermek yerine, ilkeleri vurgulama ya da genişletilmiş örnekler sunma eğilimindedir. John Guillory'nin işaret ettiği gibi yakından okuma "tarif edilebilen ancak reçete edilemeyen büyük ölçüde gösterme ve taklit yoluyla aktarılan bir teknik, özel bir tür metodik prosedür" gerektirmektedir (Guillory, 2024: 1-5). Vincent B. Leitch'in "kanonik ifadeler" olarak adlandırdığı (Leitch, 2010: 8-9) bu yaklaşım, John Crowe Ransom'un "Yeni Eleştiri" (1941), Allen Tate'in "Ototelizm Üzerine Bir Not" (A Note on Autotelism, 1949), Cleanth Brooks'un "The Well Wrought Urn" [İyi İşlenmiş Urn] (Brooks, 1947: 1) Rene Wellek ve Austin Warren'ın "Edebiyat Teorisi" (Wellek, 1956: 3) ve W. K. Wimsatt'ın "The Verbal Icon" [Sözel İkon] (Wimsatt, 1954: 7) vb. eserlerde somut bir şekilde uygulama yapılarak gösterilmiştir.

The Well Wrought Urn'un ilk on bölümü, İngiliz edebiyat tarihindeki şiiirlere (John Donne, William Shakespeare, John Milton, Alexander Pope, Thomas Gray, John Keats, William Wordsworth, Alfred, Lord Tennyson, W. B. Yeats ve T. S. Eliot) odaklanır. Brooks'un analizlerinin dayandığı öncülleri soyutladığı "Açıklamanın Sapkınlığı" ile bitmeden önce, Wellek ve Warren Edebiyat Teorisi'nde "işsel" bir edebiyat çalışması tercihlerini anlatırken, bir eser için çok önemli olduğunu iddia ettikleri unsurların örneklerine atıfta bulunurlar. Bunların edebiyat tarihinden alınan somut örneklerini aktarırlar. (Ahenk, ritim ve ölçülerden görüntü, metafor ve efsaneye kadar vb.) Ancak okuyucuların bu tür düşünceleri kendi analizlerine çevirebilecekleri adımları belirtmezler. Wimsatt, *Sözlü Simge*'de teorik bölümleri ("Kasıtlı Yanılgı", "Duygusal Yanılgı") şiir çalışması için gerekli olduğunu düşündüğü endişeleri tartışan bölümlerle ("Somut Evrensellik", "Sembol ve Semboller", "Metafor", "Özsel Düzey", "Kafiyenin Akılla Tek İlişkisi", "Varyasyon Ne Zaman Zarıftır?", "Sözel Tarz: Mantıksal ve Karşı Mantık") birleştirerek karma bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak o da bu fikirleri nasıl uygulamaya geçireceklerini hayal etmeyi okuyucularına bırakmıştır.

Culler'in "Amerikan İngilizcesi" ile alakalı bölümlere 2010 bülteni için yazdığı makalesinde belirttiği gibi yöntem açıklamaları yapmama eğilimi, yeni eleştirmenler ile

öğrencilerinin çoğunun örneklerden öğrenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yeni eleştirel sınıfta “karizmatik pedagog, biçim ve anlam arasındaki ilişkiler hakkında düşünmediğiniz bir soruyu sorabilir veya dikkatinizden kaçan metinsel bir zorluğa işaret edebilirdi.” Elli yılı aşkın bir süre sonra, bu “yakın okuma yakınlığı,” düşünceleri edebiyat araştırmalarındaki radikal değişikliklere katkıda bulunan ve yeni eleştirinin yerini alan daha yeni düşünürlerin çalışmaları için hayati önem taşımaktaydı (Culler, 2010: 20-25). Bunlar arasında, yakın okumanın değerinin hemen anlam ifade etmeyen şeyleri ciddiye alma kapasitesinde yattığı iddiasıyla öne çıkan çağdaşı, yapısökümcü Barbara Johnson’dan alıntılar da yapmaktaydı. Yeni eleştiri ile yapısöküm arasındaki keskin farkların çok iyi farkında olan Culler, burada ikisini bir araya getirip ortak kullanımlarının, sürdürülmeye değer bir yakın okuma anlayışına işaret ettiğini öne sürmekteydi (Johnson, 1985: 140). Fransız eleştirisinde yakın okuma, Gustave Lanson tarafından önerilen edebî incelemede metinsel yorumlama geleneği olan “explication de texte”e benzer. “Bir analitik teknik olarak yakın okuma, belirli metinleri incelemek yerine büyük miktarda veriyi bir araya getirip analiz ederek edebiyatı anlama tekniği olan uzak okuma kavramıyla karşılaştırılır.” Kathryn Schulz tarafından edebî araştırmacı Franco Moretti hakkında yazılan bir makalede “What is Distant Reading?” (*Mesafeli okuma nedir?*) bu şekilde tanımlanmıştır (Schulz, 2011: 1).

Edebiyat teorisinde yeni eleştiri ile yakın okumayı edebiyat sosyolojisi bağlamında tartışmak, edebî metinlerin analiz edilme yöntemlerinin toplumsal ve kültürel yapılarla olan ilişkilerini anlamak açısından önemlidir. [Berna Moran’ın roman çözümlemeleri bu çerçevede düşünülebilir.] Yeni eleştiri, 20. yüzyılın ortalarında edebî eleştiride baskın bir yöntem olarak ortaya çıkmış ve metinlerin içsel özelliklerine odaklanarak anlamlarını çözümlemeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, edebî metinlerin bağımsız birer sanat eseri olarak değerlendirilmesini savunmuş ve tarihsel, biyografik veya sosyolojik bağlamlardan bağımsız olarak incelenmesini önermiştir. Yeni eleştiri, metinlerin “kendinde değer” taşıyan yapılar olarak değerlendirilmesini savunur. Kuram, edebî eserlerin içerik ile biçim unsurlarını ayrıntılı bir şekilde analiz eder. Metinlerarası bağlantılar, metaforlar, semboller ve temalar gibi unsurları ortaya çıkarmayı hedefler. Yakın okuma ise bu bağlamda, metnin her bir parçasının dikkatle incelenmesi ve anlamlandırılması sürecidir. John Crowe Ransom, Cleanth Brooks ve T. S. Eliot gibi eleştirmenler, yeni eleştirinin önde gelen isimlerindendir (English, 2010: 5-23).

Edebiyat sosyolojisi, edebî metinlerin toplumsal, ekonomik/kültürel bağlamlarını inceler ve edebiyatın bu bağlamlardaki işlevlerini araştırır. Yeni eleştirinin edebî eserleri toplumsal bağlamlarından bağımsız olarak inceleme eğilimi, edebiyat sosyolojisinin temel ilkeleriyle çelişir gibi görünse de bazı açılardan birbirlerini tamamlayabilirler. Yeni eleştiri, metinlerin otonom olduğu ve kendi içlerinde anlam taşıdığı fikrine dayanır. Edebiyat sosyolojisi ise metinlerin toplumsal yapılar ve güç ilişkileri içinde var olduğunu savunur. Ancak, metinlerin biçimsel analizleri, toplumsal yapılar ve kültürel bağlamlar hakkında dolaylı bilgiler sağlayabilir. Örneğin, bir metinde kullanılan dil ve semboller, yazarın yaşadığı dönemin ideolojik ve kültürel iklimine işaret edebilir (Cazden, 1989: 109-122). Yeni eleştiri, eleştirmenin metni “nesnel” bir şekilde analiz etmesini önemserken, edebiyat sosyolojisi eleştirmenin toplumsal konumunu ve bu konumun eleştiriye nasıl etkilediğini araştırır. Bu bağlamda, eleştirmenler kendi toplumsal ve kültürel arka planlarının, metin yorumlarına nasıl yansıdığını inceleyebilirler. Yakın okuma teknikleri, edebî eserlerin toplumsal eleştirisini yapmak için de kullanılabilir. Bir metindeki semboller, temalar ve anlatı stratejileri, dönemin toplumsal sorunlarına, güç dinamiklerine ve ideolojilere dair derinlemesine bir anlayış sağlayabilir. Böylece, Yeni eleştirinin yöntemleri,

sosyolojik bir perspektifle birleştğinde, edebî eserlerin toplumsal bağlamlarını daha derinlemesine analiz etme imkânı sunar. Yeni eleştiri ve yakın okuma, edebiyat metnlerinin derinlemesine analiz edilmesini sağlayan önemli yöntemlerdir. Edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alındığında, bu yöntemlerin toplumsal/kültürel yapılarla nasıl etkileşimde bulunduğu ve bu yapıları nasıl yansıttığı da incelenebilir. Bu bağlamda, yeni eleştirinin metin odaklı yaklaşımı, edebî eserlerin toplumsal bağlamlarıyla birlikte ele alındığında, daha kapsamlı ve bütüncül bir edebiyat eleştirisi yapma olanağı sunar (Tanselle, 1991: 83).

2. Modern Edebî Analiz: Metin Merkezli Analiz ve Stilistik Okuma

Modern edebî analiz, edebî metnlerin çeşitli disiplinler ve yöntemler aracılığıyla incelenmesini yahut yorumlanmasını içeren geniş bir alandır. Bu analiz, metnlerin dil, biçim, içerik, tarihsel bağlam ve toplumsal etkilerini anlamayı amaçlar. Yapısalcılık, metnlerin temel yapısal unsurlarına odaklanır ve bunların anlam üretimindeki rolünü inceler. Ferdinand de Saussure'ün dilbilim teorileri bu yaklaşımın temelini oluşturur. Saussure bu konuda 1916'da *Genel Dilbilim Dersleri* kitabını yayımlamıştır (Saussure, 1916: 9). Roland Barthes'in "*S/Z*" adlı eserinde, Honoré de Balzac'ın "*Sarrasine*" adlı kısa öyküsü yapısalcı bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Barthes, metni beş farklı kod (anlatı, sembolik, kültürel, hermenötik ve eylem kodları) üzerinden inceler. Bu kodlar, metindeki anlam üretim süreçlerini açığa çıkarır ve okuyucunun metni nasıl yorumlayabileceğine dair ipuçları sunar (Barthes, 1970: 4-9). Barthes, farklı anlam kodlarının nerede ve nasıl işlediğini belirterek, yöntemli bir şekilde öykünün metni boyunca ilerler. Barthes'in çalışmasının edebiyat eleştirisi üzerinde büyük bir etkisi oldu ve tarihsel olarak yapısalcılık ile post-yapısalcılığın kavşağında yer almaktadır. Barthes'in analizi Ferdinand de Saussure'ün yapısalcı dilbiliminden etkilenmiştir. Hem Barthes hem de Saussure, bir gösterge ile onun anlamı arasındaki bağlantıyı keşfetmeyi ve gizemini çözmeyi amaçlamışlardır. Ancak Barthes yapısalcılığın ötesine geçerek anlatıbilimin tüm bireysel anlatıların kendisinden yaratıldığı genel sistemi kurma eğilimini eleştirerek metnin özgüllüğünü (*différance*) kaybetmesine neden olan bazı uygulamaları eleştirmiştir (Whitehead, 1992: 41-64).

Barthes, tematik göstergebilimsel/göstergesel ve diğer açılardan bir edebî metnin iç içe geçmiş yapıları yansıtmayı sağlayan, ancak metnin anlamını kesin bir şekilde kapatmayan beş özel "kod" kullanır. [Bu kodlar sırasıyla: Hermenötik Kod (metnin gizemleri), Proairetik Kod (metnin anlatsal dürtüsü), Semic Kodu (metnin yankıları), Sembolik Kod (metnin sembolik yapısı), Kültürel Kod (metnin arka plan bilgisi) dir.] Barthes bir metnin (farklı derecelerde) çoğulluğunda ısrar eder; bu çoğulluğun ayrıcalıklı bir yorumla azaltılmaması gerekir. Aynı zamanda okuyucunun pasif bir tüketici olmaktan çok, metni aktif olarak yorumlayan bir üretici olduğunu da işaret etmektedir. Yorum bilgisi kodu, metnin eninde sonunda cevaplayabileceği veya veremeyeceği ancak büyük olasılıkla bu cevabı erteleyeceği, yanlış yönlendireceği, okuyucunun tahminde bulunmasına neden olacağı metnin gizemleri, bulmacaları ve gizemleriyle ilişkilidir. Barthes, metinde bir muamma tespit ettiğinde onu "Her" (Hermenötik kısaltması) olarak işaretler. Bilmeceyi çözerek gerçeği ortaya çıkarma süreci şu sıraya göre daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır: "1) Temalaştırma. Anlatıda muamma olan şey nedir? 2) Konumlandırma. Gizemin ek doğrulamaları. 3) Bilmececi formülasyonu. Bilmececi cevabının vaadi. 4) Sahtekâr. Gerçek cevabın atlatılması. 5) Kaçamaklık. Sahtekârlık ve gerçeğin karışımı. 6) Engelleme. 7) Bilmece çözülemez. Cevap askıya alındı. 8) Başladıktan sonra yanıtlamayı

durdurmak. 9) Kısmi cevap. Gerçeğin bazı yönlerinin ortaya çıkmasıdır. 10) Gerçeğin açıklanmasıdır” (McCreless, 1991: 36). Yorumsama kodu bir sorudan cevaba doğru bir hareketi içerdiğinden, Barthes’ın “geri döndürülemez” olarak adlandırdığı iki koddan biridir: (diğeri proairetik veya eylem kodudur) Bir sır bir kez açığa çıktığında, açığa çıkması mümkün değildir. Okuyucu için idrak anı kalıcıdır. Proairetik kodun ayrıntılı ardışık eylemleriyle karşılaştırıldığında, hermenötik kod, hikâyenin tamamı veya durumu hakkında daha büyük soruları kapsar (Ronfard, 2016: 19-20). Metinlerdeki anlamın sabit olmadığını ve okuyucunun yorumuna göre değişkenlik gösterdiğini savunan post-yapısalcılığın etkisiyle, hermenötik koddan post-yapısalcılığa doğru da bir geçiş yapılabilir.

Post-yapısalcılık, yapısalcılığın katı kurallarını eleştirir ve metinlerin anlamlarının sabit olmadığını, aksine okuyucunun yorumuna göre değişken olduğunu savunur. Jacques Derrida ve Michel Foucault bu yaklaşımın önde gelen isimlerindendir. Jacques Derrida, yapısöküm yaklaşımıyla metinlerdeki anlamın/ yapının sürekli olarak çözüldüğünü ve yeniden kurulduğunu savunur. “Gramatoloji Üzerine” adlı eserinde, Rousseau’nun yazılarında bulunan merkezsizliği ve metinlerin kendi içinde barındırdığı çelişkileri açığa çıkarır. Derrida, metnin tek bir anlamının olmadığını ve anlamların sürekli olarak kayıp olduğunu vurgular. Kariyeri boyunca Derrida, yüzlerce makale ve halka açık sunumun yanı sıra 40’tan fazla kitap yayınlamıştır. Felsefe, edebiyat, hukuk, antropoloji, tarih yazımı, uygulamalı dilbilim, toplum dilbilim, psikanaliz, müzik, edebî teori, mimari ve siyaset teorisi dâhil olmak üzere beşerî bilimler ve sosyal bilimler üzerinde önemli bir etkisi vardır (Salmon, 2020: 1-10). Derrida’nın edebî eleştiriye katkıları hakkında birçok önemli çalışma yapılmıştır. Bunlar içinde özellikle: “Christopher Johnson (1993) *Jacques Derrida’nın Felsefesinde Sistem ve Yazı*”, “Adleman Dan (2010) *Derridacı Tür Teorisinin Sınırlandırılması*”, “Culler Jonathan (1975) *Yapısalcı Şiir*” ile “(1983) *Yapıbozum Üzerine: Yapısalcılıktan Sonra Teori ve Eleştiri*”, “Descombes, Vincent (1980) *Modern Fransız Felsefesi*”, “Deutscher Penelope (2006) *Derrida Nasıl Okunmalı?*”, “Mark Dooley ve Liam Kavanagh (2007) *Derrida Felsefesi*”, “Goldschmit Marc (2003) *Jacques Derrida: Bir giriş*”, “Hill, Leslie (2007) *Jacques Derrida’nın Cambridge Girişi*”, “Jameson, Fredric (1972) *Dil Hapishanesi*”, “Leitch Vincent B. (1983) *Yapıbozucu Eleştiri: Gelişmiş Bir Giriş*”, “Lentricchia Frank (1980) *Yeni Eleştiriden Sonra*”, “Moati Raoul (2009), *Derrida/ Searle, yapısöküm ve gündelik dil*”, “Norris, Christopher (1987) *Derrida*” ile “(1982) *Yapısöküm: Teori ve Uygulama*”, “Thomas Michael (2006) *Derrida’nın Kabulü: Çeviri ve Dönüşüm*”, “Wise Christopher (2009) *Derrida, Afrika ve Orta Doğu*” vb. mühimdir. Derrida özellikle sonraki yazılarında/ çalışmalarında etik ve politik temalara değindi. Bazı eleştirmenler “Speech and Phenomena”yı (*Konuşma ve Olaylar*) (1967) onun en önemli eseri olarak görmektedir. Diğerleri ise şunları alıntılarmaktadır: *Of Grammatology* (1967) *Writing and Different* (1967) ve *Margins of Philosophy* (1972). Bu yazılar çeşitli aktivistleri ve siyasi hareketleri de etkilemiştir. Tanınmış ve etkili bir halk figürü hâline gelirken, felsefeye yaklaşımı ve çalışmalarının meşhur anlaşılmalığı onu tartışmalı hâle getirmiştir (Lawlor, 2006: 1-3).

Derrida’nın edebî eleştirideki temel felsefesi “Yapıbozum”dur. [Post-structuralism (kendisi bunu reddetmektedir.) Deconstruction ve Radical hermeneutics’dır. (Radikal yorum bilgisi)] Derrida, kendisinden tarihçi olarak bahsetmektedir. Batı felsefî geleneğinin ve daha geniş anlamda Batı kültürünün varsayımlarını sorgulamıştır. Hâkim söylemleri tenkit ederek, onları değiştirmeye çalışarak üniversite ortamını demokratikleştirmeye ve siyasallaştırmaya çalışmıştır. Derrida, Batı kültürünün varsayımlarına meydan okumasını “yapıbozum” olarak adlandırmaktadır. Bazı durumlarda Derrida, yapıbozumu Marksizm’in belirli bir ruhunun

radikalleşmesi olarak nitelendirmiştir (Derrida, 1989: 54). Platon'dan Rousseau'ya ve Heidegger'e kadar eserleri ayrıntılı olarak okuyan Derrida, Batı felsefesinin metaforik derinlik modellerinin (anlatılar) kendi dil ve bilinç anlayışını yönetmesine eleştirmeden izin verdiğini sık sık savunur. Çoğu zaman kabul edilmeyen bu varsayımları, felsefenin kendisini bağladığı "mevcudiyet metafiziği"nin bir parçası olarak görür. Derrida'ya göre bu "söz merkezcilik", konuşmanın yazıyla ilişkisinin kavranmasından ırksal farklılığın anlaşılmasına kadar her şey üzerinde etkisi olan "belirgin" veya hiyerarşik ikili karşıtlıklar yaratır. Yapısöküm, bu tür "metafiziği" açığa çıkarma ve zayıflatma girişimidir. Derrida, metinlere, herhangi bir anlam ifade etmek istiyorsa her konuşmanın ifade etmesi gereken ikili karşıtlıklar etrafında inşa edilmiş olarak yaklaşır. Metne yönelik bu yaklaşım, geniş anlamda Ferdinand de Saussure'un göstergebiliminden etkilenmiştir. Yapısalcılığın babalarından sayılan Saussure, terimlerin anlamlarını dil içindeki diğer terimlerle karşılıklı olarak belirlenerek aldıklarını öne sürmüştür (Saussure, 1959: 121-122).

Derrida'nın belki de en çok alıntı yapılan ve ünlü iddiası, "Of Grammatology" (1967) adlı kitabında Rousseau üzerine yazdığı bir makalede yer alan "dış metin yoktur" (Il n'y a pas de hors-texte) ifadesidir. Derrida'yı eleştirenler sıklıkla bu ifadeyi Fransızcaya yanlış çevirerek onun "Il n'y a rien en dehors du texte" ("Metnin dışında hiçbir şey yoktur") yazdığını öne sürmekle ve bunu geniş çapta yaymakla suçlanmıştır. Bu yanlış çeviri, Derrida'nın kelimelerden başka hiçbir şeyin var olmadığını öne sürdüğü izlenimini vermek için kullanılmıştır. Derrida bir keresinde bu iddianın "bazıları için genel olarak çok kötü anlaşılan bir tür yapısöküm sloganı haline gelmesini... Başka bir anlama gelmediğini" söyleyerek açıklamıştır: "Ortada hiçbir şey yok!" Tamamen aynı şeyi söyleyen bu formda, formül şüphesiz daha az şok edici olurdu (Derrida, 1967: 158-159 ve 163). Yapısöküm fikrinin kökenini oluşturan "Grammatoloji", kıta felsefesi boyunca, özellikle de dilbilimsel ve göstergebilimsel fikirlerle uğraşan filozoflar olarak, yazının hatalı bir şekilde konuşmanın bir türevi olarak değerlendirildiğini, bunun da onu konuşmanın gerçek "tam mevcudiyetinden" bir "düşüş" hâline getirdiğini öne sürmektedir. Derrida, Grammatoloji'de Batı felsefesinin temel kavramları olan dil, yazı, metafizik, bilgi gibi konuları ele alırken, geleneksel düşüncenin ve dilin işleyişini radikal bir şekilde sorgular.

Grammatoloji, Derrida'nın "yapısöküm" adını verdiği yöntemiyle ünlüdür. Bu yöntem, metnin içsel çelişkilerini, anlamın sabitletlenmesine karşı çıkan hareketli ve değişken doğasını vurgular. Derrida, geleneğin "mevcudiyet metafiziği" olarak adlandırdığı anlayışın, hiyerarşik ikili karşıtlıklar ve belirgin/ öncelikli kavramlar üzerine kurulu olduğunu iddia eder. Bu eleştiri, felsefî ve dil felsefesi alanında derin etkiler yaratmıştır. Derrida, dilin hiyerarşik olmayan ve sabit olmayan bir yapıya sahip olduğunu savunur. Dilin anlamı, diğer dil işaretleriyle karşılıklı olarak belirlenir ve sürekli olarak değişir. Bu bakış açısı, Ferdinand de Saussure'un yapısal dilbilimi ve semiyoloji teorilerinden etkilenmiştir. Grammatoloji'de Derrida'nın "dış metin yoktur" ifadesi, sık sık yanlış anlaşılmış ve tartışma konusu olmuştur. Derrida, bu ifadeyle metnin dışında var olan bir sabit gerçekliğin olmadığını, her şeyin dil ve metinler aracılığıyla kurulduğunu vurgular. Bu, bilgi ve gerçeklik algısını derinden etkiler. Grammatoloji, akademik dünyada hem olumlu hem de eleştirel tepkiler almıştır (Dunstall, 2015: 193-214). Eleştirmenler, Derrida'nın kavramsal bulanıklığını ve anlamın kayganlığına olan vurgusunun, felsefî tartışmalarda belirsizliğe ve kaosa yol açabileceğini savunurken, destekçileri onun felsefî geleneklere getirdiği yenilikçi bakış açısını övmüştür. Grammatoloji, Jacques Derrida'nın felsefî düşüncesinin merkezî yapıtı olarak kabul edilir ve Batı felsefesi üzerinde derin etkiler bırakmış bir eserdir. Yapısöküm yöntemi ve

dilin metafizik eleştirisi, onun en tartışmalı ve etkili katkıları arasında yer alır. Grammatoloji'nin dili ile metafizik eleştirisi ve yapısöküm yöntemi, feminist edebî analizle benzer bir şekilde, toplumsal yapıları ve iktidar ilişkilerini sorgulayan bir perspektife sahiptir. Feminist edebî analiz, metinlerin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl yansıttığını ve yeniden ürettiğini inceler. Bu yaklaşım, kadınların edebî eserlerde nasıl temsil edildiğini ve bu temsilin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl pekiştirdiğini araştırır. Virginia Woolf'un "*Kendine Ait Bir Oda*" adlı eseri, feminist edebî analiz için klasik bir metindir. Woolf, kadınların edebî dünyada maruz kaldığı ayrımcılıkları ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ele alır. Bu eser, kadınların yaratıcı potansiyellerinin bastırılmasını ve edebî kanonun erkek egemen yapısını sorgular (Woolf, 1935: 4).

Post-kolonyal edebî analiz, sömürgecilik sonrası dönemde yazılan metinlerin, sömürgeci/sömürgeleştirilen toplumlar arasındaki güç dinamiklerini nasıl yansıttığını ve ele aldığını inceler. [Edward Said'in *Oryantalizm* ile *Kültür ve Emperyalizm* kitapları örnek/öncü sayılabilir.] Bu yaklaşım, sömürgeci söylemlerin ve kültürel kimliklerin nasıl inşa edildiğini araştırır. Örneğin; Chinua Achebe'nin "*Parçalanma*" (Things Fall Apart) adlı romanı, post-kolonyal analiz için önemli bir metindir. Achebe, Nijerya'da sömürgecilik dönemi sırasında meydana gelen toplumsal değişimleri ve çatışmaları anlatır. Roman, sömürgeci güçlerin yerel kültür üzerindeki etkilerini ve yerel halkın bu etkilere karşı direnişini ele alır (Achebe, 1958: 6). Postkolonyal edebî eleştiride; Frantz Fanon, Edward Said, Gayatri Spivak, Homi K. Bhabha, R. Siva Kumar, Dipesh Chakrabarty, Derek Gregory, Amar Acheraïou, Aimé Césaire, Albert Memmi ve Nguyen Ai Quoc gibi isimler de ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım dışında psikoanalitik kuramı da değerlendirmek gerekir. Post-kolonyal edebî analiz, direniş anlatılarının çoğu zaman yıkmayı hedefledikleri iktidar yapılarının izlerini içselleştirdiğini ortaya koyarak sömürgeci-sömürgeleştirilen ikiliğinin ötesine geçer. Bu bağlamda edebiyat, yalnızca kültürel bir bellek alanı değil, aynı zamanda kimliğin dayatılan tarihsel çerçevelerin ötesinde sürekli olarak yeniden inşa edildiği bir mücadele sahasına dönüşür.

Psikoanalitik edebî analiz, Sigmund Freud ve Jacques Lacan'ın teorilerine dayanarak, edebî metinlerin bilinçdışı arzuları ve çatışmaları nasıl yansıttığını inceler. Bu yaklaşım, karakterlerin psikolojik durumlarını ve metinlerdeki sembolik anlamları araştırır. Sigmund Freud'un "*Yorumlamanın Ötesinde*" adlı eseri, psikoanalitik analiz için temel bir kaynaktır. Freud, Shakespeare'in "*Hamlet*" adlı eserini analiz ederken, karakterlerin bilinçdışı arzularını ve içsel çatışmalarını ortaya çıkarır. Bu analiz, Hamlet'in babasının hayaletinin ve annesiyle olan ilişkisinin, bilinçdışı düzeyde nasıl anlamlar taşıdığını gösterir (Freud, 1920: 4). Modern edebî analiz, çeşitli teorik yaklaşımlar ve yöntemler kullanarak edebî metinlerin derinlemesine incelenmesini sağlar. Yapısalcı analiz, post-yapısalcı ve yapısökümcü analiz, feminist edebî analiz, post-kolonyal edebî analiz ve psikoanalitik edebî analiz gibi farklı yöntemler, edebî eserlerin çok katmanlı yapısını ve anlamlarını ortaya çıkarmada önemli araçlar sunar. Bu analiz yöntemleri, edebî metinlerin sadece yüzeydeki anlamlarını değil, aynı zamanda derinlerde yatan toplumsal, kültürel ve psikolojik dinamikleri de anlamamıza yardımcı olur (Kawashima, 2012: 83-104). Psikoanalitik edebî analiz, metni bastırılmış arzuların ve bilinçdışının yüzeye çıktığı bir alan olarak değil, okurun kendi içsel çatışmalarını metinle kurduğu diyalogda yeniden ürettiği bir varlık hali olarak kavrar. Edebiyat, benliğin sınırlarını aşındıran, arzuların, korkuların ve kimlik çözülmelerinin zamansız bir döngüde varlık bulduğu psiko-sembolik bir evren olarak belirir. Şimdi yeniden edebî metin analizine dönebiliriz.

Metin merkezli analiz ve stilistik okuma, edebiyat eleştirisinde önemli iki yaklaşımdır. Metin merkezli analiz, edebî metinlerin içeriğine ve yapısına odaklanarak, metnin kendisiyle sınırlı kalarak anlamını açıklamayı hedefler. Bu yaklaşım, metnin dil özelliklerini, temalarını, karakterlerini ve anlatım tekniklerini detaylı bir şekilde incelemeyi içerir. Örneğin, bir romanın tematik derinliği veya bir şiirin kullanılan metaforların analizi metin merkezli analizin örnekleridir. Stilistik okuma ise metnin dil kullanımı ve edebî teknikler üzerine odaklanan bir yaklaşımdır. Şiirde kullanılan ses oyunları, metaforlar, ritim ve vurgu gibi dilin estetik özellikleri stilistik analizde incelenir. Bu yöntem, yazarın dil becerisini ve metnin duygusal veya sembolik derinliklerini anlamak için kullanılır. Örneğin, Shakespeare'in kullandığı "*İambik pentametre*" ["Beşli ölçü", şairin şiirlerine o ünlü melodik ve dramatik ritmi verir. Onun dilindeki "müzikal" tınıyı yaratan gizli kalıptır.] veya Emily Dickinson'ın sıra dışı imgelemi stilistik okumanın ilgi alanına girer. Her iki yaklaşım da edebî eserlerin detaylı bir şekilde incelenmesini ve metinlerin derinlemesine anlaşılmasını sağlar. Metin merkezli analiz, edebî eserin kendi içindeki yapısal ve tematik unsurları açığa çıkarırken, stilistik okuma ise dilin estetik ve duygusal gücünü vurgular. Bu yöntemler, edebiyat eleştirisi ve edebî araştırmalarda yaygın olarak kullanılır. İki izlek/yönelim de edebî eserlerin zenginliklerini keşfetmek için önemli araçlar sunar (Bell, 2014: 140).

Edebî metinlerdeki içsel tutarsızlıklar, edebiyat sosyolojisi açısından önemli bir perspektiften değerlendirilebilir. Bu tutarsızlıklar, metinlerin yaratılmasında etkili olan toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamların bir yansıması olarak görülebilir. Edebî metinlerdeki içsel tutarsızlıklar, yazarın veya yaratıcı sürecin içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çerçevenin bir yansıması olabilir. Temsilî, bir roman veya hikâyede karakterlerin davranışları veya olayların gelişimi, o dönemin toplumsal normları, ideolojik çatışmalar veya kültürel değerlerle ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, içsel tutarsızlıklar, metnin çeşitli toplumsal dinamiklere karşı nasıl tepki verdiğini veya bu dinamiklerin metnin içyapısını nasıl etkilediğini gösterebilir. Edebî metinlerin içsel tutarsızlıkları aynı zamanda yazarın yaratıcı sürecinin ve yazma pratiğinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Yazarın kişisel deneyimleri, duygusal durumları veya yazma sürecinde yaşadığı değişimler, metindeki bazı tutarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu durum, metnin tamamlanma sürecindeki farklı aşamaların veya yazarın değişen perspektiflerinin izlerini taşıyabilir. Edebiyat sosyolojisi açısından, okurun metinleri nasıl algıladığı ve yorumladığı da önemlidir. İçsel tutarsızlıklar, okuyucunun metni farklı açılardan anlamlandırmasına ve yorumlamasına olanak tanır. Okur, metindeki çelişkileri veya tutarsızlıkları fark ederek, yazarın toplumsal veya bireysel deneyimlerine, metnin yaratılış sürecine ve dönemin sosyal dokusuna dair derinlemesine düşünebilir.

George Orwell'in "*1984*" adlı romanında görülen içsel tutarsızlıklar, totaliter bir toplumun yıkıcı etkilerini ve bireyin bu etkilere karşı mücadelesini anlatırken, aynı zamanda Orwell'in kendi dönemindeki siyasi ve toplumsal değişimlere tepkisini yansıtabilir (Decker, 2004: 146-158). Bu tutarsızlıklar, romanın derinliğini artırarak, okuyucunun metni hem bireysel bir hikâye hem de toplumsal bir eleştiri olarak okumasına olanak tanır. Edebî metinlerdeki içsel tutarsızlıklar, edebiyat sosyolojisi açısından metinlerin toplumsal, kültürel ve yaratıcı süreçlerle olan karmaşık ilişkisini anlamak için zengin bir kaynaktır. Bu tutarsızlıklar, metinlerin farklı yorumlanma biçimlerine olanak tanır ve edebiyatın insan deneyimini, toplumsal yapıları ve yaratıcılığı nasıl şekillendirdiğini anlamak için derinlemesine bir bakış sunar. Edebî ve popüler metinlerindeki içsel tutarsızlığa dair Slavoj Žižek "*Looking Awry*" (Yamuk Bakmak) diye bir eser yazmıştır. Bu

esere başlarken alıntılacağı bir pasaj oldukça ilgi çekicidir: “Walter Benjamin teorik açıdan verimli ve yıkıcı bir işlem olarak bir kültürün en yüksek tinsel ürünlerini, aynı kültürün sıradan, bayağı, dünyevi ürünleriyle birlikte okumayı tavsiye ediyordu” (Zizek, 2004: 7). Edebî metinlerdeki içsel tutarsızlıkların anlaşılması için karşılaştırmalı okuma yöntemi oldukça değerlidir. Bu yöntem, farklı bölümleri veya bölümler arasındaki tutarsızlıkları ve çelişkileri analiz ederek, metnin derinlerine inmemizi sağlar. Metnin anlamını oldukça zenginleştirir.

Edebî bir eserde farklı karakterlerin veya olayların nasıl birbiriyle çeliştiğini yahut farklı temaların nasıl birbiriyle çatıştığını karşılaştırmalı olarak incelemek, eserin derinliğini ve karmaşıklığını ortaya koyar. Örneğin, bir romanda özgürlük teması ile güvenlik arasındaki çatışma, karakterlerin tutarsız davranışları veya kararlarıyla gösterilebilir. Bir edebî eserin farklı bölümlerindeki zaman geçişleri veya olayların sıralanışı arasındaki tutarsızlıkları karşılaştırmak, yazarın zaman algısını ve anlatım tekniğini anlamamıza yardımcı olur. Bu tutarsızlıklar, eserin dramatik yapısını veya karakter gelişimini nasıl etkiliyor olabilir? Edebî eserin farklı bölümlerinde kullanılan dil ile anlatım tekniklerini karşılaştırmak, yazarın anlatım amacını ve okuyucuya iletmek istediği duygu veya düşünceleri anlamamıza yardımcı olur. Bir yandan bir bölümdeki ağır betimlemeler diğer bir bölümdeki sade dil ile nasıl ilişkilendirilebilir? Edebî eserdeki karakterlerin, farklı bölümlerde veya farklı ilişkilerde gösterdiği tutarsız davranışlar veya düşünceler, yazarın karakterler üzerinden vermek istediği mesajları ve karakterlerin içsel çatışmalarını anlamamıza yardımcı olabilir. Edebî eserin farklı bölümlerinde yazarın toplumsal veya siyasi tutumlarında gözlemlenen değişimler ile çelişkiler, eserin yazıldığı dönemin sosyal ve politik atmosferini, yazarın bu atmosfere olan tepkilerini gösterebilir. Karşılaştırmalı okuma yöntemi, edebî eserlerdeki içsel tutarsızlıkları anlamamızı sağlayarak, metnin zenginliklerini ve karmaşıklıklarını keşfetmemize olanak tanır. Bu yöntem, edebiyat eleştirisi ve edebî analizde önemli bir araç olarak kullanılır ve okuyucuların metni derinlemesine anlamalarına yardımcı olur. Eleştirmen Nurdan Gürbilek hemen hemen tüm metinlerinde karşılaştırmalı okuma yöntemini başarılı bir şekilde kullanmaktadır. Bu mukayeseli okumalar için “*Örme Biçimleri, İkinci Hayat, Sessizin Payı, The New Cultural Climate in Turkey, Benden Önce Bir Başkası, Mağdurun Dili, Kör Ayna: Kayıp Şark, Kötü Çocuk Türk, Ev Ödevi, Yer Değiştiren Gölge, Vitrinde Yaşamak-1980’lerin Kültürel İklimi vs.*” bakılabilir. Bahsettiğimiz bu yöntemler, edebî metinlerin çok katmanlı yapısını, dilin estetik inceliklerini ortaya çıkararak, okuyuculara zengin ve anlamlı bir okuma deneyimi sunar. Metin merkezli ve stilistik okuma yaklaşımları, edebî eserlerin sadece yüzeydeki anlamlarını değil, aynı zamanda derinlerde yatan kültürel ve toplumsal dinamikleri de açığa çıkarmaktadır. Bu yöntemler, edebî eleştirinin temel taşları olarak, edebî metinlerin zenginliğini ve çeşitliliğini anlamak için gerekli olan analitik çerçeveyi sunmaktadır. Modern edebî çözümleme, edebî eserlerin incelenmesinde yeni ufuklar açarak, metinlerin çok boyutlu yapısını ve derin anlamlarını keşfetmemizi sağlamaktadır.

3. Yeni Eleştiri Akımına Dair Stilistik Okumalar

Makalenin bu kısmında “Yeni Eleştiri” hareketinin önemli temsilcilerinden; W. K. Wimsatt, F. R. Leavis, John Crowe Ransom, Cleanth Brooks ve Robert Penn Warren’in düşünceleri yorumlanıp tartışılacaktır. Yeni Eleştiri, metin merkezli bir yaklaşımı benimseyerek, edebî eserlerin içsel tutarlılığı ve organik bir bütün olarak nasıl işlediğini inceler. Bu bağlamda, stilistik okuma, metnin dilsel yapısını ve estetik özelliklerini analiz eder. Örneğin, T. S. Eliot’ın

"The Waste Land" adlı şiirini ele alalım. Yeni eleştirmenler, bu eserdeki semboller, imgeler ve dil oyunlarını detaylı bir şekilde analiz ederek, metnin içsel anlam dünyasını keşfetmeye çalışır (Eliot, 1922: 1). Stilistik okuma, Yeni eleştirinin dil ve anlam arasındaki ilişkiye odaklanmasını destekler. Bu yaklaşım, bir metindeki dilsel özelliklerin, temaların ve sembollerin nasıl birbirine bağlı olduğunu araştırır. William Faulkner'ın "A Rose for Emily" adlı öyküsünde, dilin kullanımının ve anlatım tekniklerinin, karakterlerin psikolojik durumlarını ve toplumsal eleştirilerini nasıl yansıttığını incelemek, bu tür bir analize örnek teşkil eder (Faulkner, 1958: 170). Yeni eleştirmenler, bir edebî eserin biçim ve içeriğinin uyum içinde olması gerektiğini savunurlar. Stilistik okuma, bu uyumu analiz etmek için kullanılan bir araçtır. John Keats'ın "Ode on a Grecian Urn" adlı şiirinde, biçimsel özelliklerin (kafiye, metre, ses oyunları) şiirin temalarıyla nasıl bütünleştiği incelenebilir. Bu tür bir analiz, metnin estetik bütünlüğünü ve anlamını daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olur (Spitzer, 1955: 253). Yeni eleştiri, edebî eserlerde organik bütünlük ve çok anlamlılık (ambiguity) kavramlarına büyük önem verir. Stilistik okuma, bu kavramları açıklığa kavuşturmak için kullanılır. Örneğin, William Shakespeare'ın "Hamlet" adlı eserinde, karakterlerin dil kullanımındaki belirsizlikler ve çelişkiler, metnin çok katmanlı yapısını ve tematik derinliğini ortaya çıkarır. Robert Frost'un şiirlerinde doğa betimlemeleri ve gündelik dil kullanımı, stilistik okuma ile incelendiğinde, şairin toplumsal gözlemlerini ve felsefî düşünceleri pek ala ortaya çıkabilir.

"Bir Grek Vazosuna Ode" veya İçerik vs. Meta gramer; Şiir örneği: "Altın orta yolu kim severse/ Eskimiş çatıların pisliklerinden uzaktır/ İmrenilecek büyük salonlardan uzaktır/ Tertemiz ve güven içinde yaşar." - Horatius, "Şiirler" (2, 10, 5). Earl R. Wasserman, 1953 yılında yayımlanan "The Finer Tone" adlı eserinde, Keats'ın ünlü odasına elli sayfa ayırıyor- bu, titiz araştırmanın, dikkate değer bir şiirin anlam ve biçimini meditasyonla araştırmanın, her kelime ve düşünceyi anlamaya yönelik bitmeyen bir iradenin, muhtemelen daha önce hiç yapılmamış olan yerinde gözlemlerin ve ilgili soruların sorulmasının unutulmaz bir örneğidir. Bay Wasserman'ın zihni sağlam, çalışkan ve zorluklardan yılmayan bir zihindir (hatta kendisinin yaratmış olabileceği zorluklardan bile), tam olarak tatmin eden bir çözüm bulmadan önce dinlenmek istemeyen bir zihindir (bu en sert yargıç yalnızca kendisi hakkında hüküm verir- diğer akademik görüşler dikkate alınmaz). Sanki Keats'ın "Endymion" şiirindeki dizelerde önerilen iki alternatiften biridir. "Bazı koltuklar var ki, sabırlı bir kanatla, sürekli bir büyüyle veya sınırsız eterik şeylerle ulaşılabilir olan, ebedi rüzgârın merdiveni yapabilen..." (Spitzer, 1955: 203) Sözcük Seçimi ve İmgelem: "Bazı koltuklar" Koltuk, genellikle dinlenme veya oturma yeri olarak somut bir nesne iken burada metaforik olarak kullanılmış. Bu, ulaşılması zor bir konum veya mevkii ima edebilir. "Sabırlı bir kanatla": "Kanat" ifadesi, hareket ve yükselmeyi çağırır. "Sabırlı" sıfatı, bu hareketin aceleci değil, dikkatli ve sebatkâr olduğunu belirtir. "Sürekli bir büyüyle": "Büyü" kavramı, gizem ve çekicilik barındırır. "Sürekli" ifadesiyle birleştğinde, kalıcı bir çekim gücü veya etki anlamına gelir. "Sınırsız eterik şeylerle": "Sınırsız" ve "eterik" kelimeleri, maddi dünyadan kopmuş, soyut ve manevi unsurları ifade eder. "Ebedi rüzgârın merdiveni": "Ebedi" zamansızlığı, "rüzgâr" hareketi ve özgürlüğü, "merdiven" ise yükselmeyi ve ilerlemeyi simgeler. Birlikte kullanıldığında, sonsuzluğa ulaşmayı veya manevi bir yükselişi anlatır. Dize, karmaşık bir cümle yapısına sahiptir ve okuyucunun dikkatini yoğunlaştırmasını gerektirir. Bu, şiirsel etkisini artırır. "Bazı koltuklar var ki" ifadesiyle başlayan cümle, bir ana fikri tanıtır ve ardından gelen açıklamalarla bu fikri genişletir. Virgüllerle ayrılmış öbekler, cümlelerin ritmini düzenler ve okuyucuya düşünme aralığı sağlar. Dize, metaforlar ve alegorilerle zenginleştirilmiştir. Örneğin,

“sabırlı bir kanat” ve “ebedi rüzgârın merdiveni” ifadeleri doğrudan mecazi anlamlar taşır. “Sürekli bir büyü”, “sınırsız eterik şeyler” gibi ifadeler, aşırı ve vurucu imgeler yaratarak okuyucunun zihninde güçlü bir izlenim bırakır. “Sabırlı” ve “eterik”, “sınırsız” ve “merdiven” gibi kelimeler zıtlıkları içinde barındırır ve bu, dizinin derinliğini artırır. Dize, ulaşılması zor olanı ve manevi yükselişi temalaştırır. Somut ve soyut kavramların iç içe geçmesi, insanın ruhsal yolculuğunu ve bu yolculuğun zorluklarını ifade eder. “Ebedi rüzgâr” ve “sınırsız eterik şeyler” gibi ifadeler, sonsuzluk ve manevi arayış temalarını vurgular. Bu dize stilistik açıdan incelendiğinde, derin metaforik anlamlar ve güçlü imgelerle dolu, karmaşık ve düşünsel bir yapıya sahip olduğu görülür. Şair, dilin estetik ve anlam potansiyelini kullanarak okuyucuyu derin bir manevi yolculuğa davet eder.

Siegfried Leo Spitzer, Amerikan vatandaşlığına sahip Avusturyalı bir Romantizm uzmanı ve edebiyat teorisyeniydi. Özellikle metin yorumlama ve üslup bilimi alanlarındaki çalışmaları çığır açıcı nitelikteydi. Wilhelm Meyer-Lübke’nin öğrencisi olan Leo Spitzer, 1910 yılında “*Rabelais tarafından örneklenen bir üslup aracı olarak kelime oluşumu*” teziyle doktorasını almıştır. Spitzer, 1913’te Viyana Üniversitesi’nde özel öğretim görevlisi olarak ders vermeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Avusturya sansür otoritesinde çalıştı; burada 1915’ten itibaren İtalyan savaş esirlerinin mektuplarını analiz ederek, kapsamlı deyim ve üslup incelemeleri yaptı ve böylece söylem analizini kurdu. 1920’de Bonn’a gitti ve 1925’te önce Marburg Üniversitesi’nde, ardından 1930’da Etienne Lorck’un halefi olarak Köln Üniversitesi’nde Roman filolojileri profesörü oldu. Köln’de ayrıca, şu anda Almanca konuşulan Lusitania araştırmalarının önemli merkezlerinden biri olan Portekiz-Brezilya Enstitüsü’nün (1932) kurulmasında rol aldı (Wellek, 1960: 310-334). Spitzer “stilistik yöntem”i uyguladığı birçok eser kaleme almıştır. Bunlar içinde: “Üslupsal bir araç olarak kelime oluşumu, Rabelais tarafından örneklenmiştir” (1910), “Romalı sözdizimi ve üslup bilimi üzerine yazılar” (1918), “Yabancı kelimelere duyulan nefret ve yabancı uluslara duyulan nefret. Dilin artırılmasına karşı bir polemik” (1918), “Henri Barbusse üzerine çalışmalar” (1920), “Katalanca ve diğer İbero-Romantik dillerden sözlükler” (1921), “Kelime oluşumunda anti-anlamanın gelişimi üzerine” (1921), “İtalyan savaş esiri mektupları. Popüler İtalyan yazışmalarının karakteristiğine yönelik materyaller” (1921), “İtalyan konuşma dili” (1922), “Stil Çalışmaları” (1928) [Bu alandaki çalışmalar için en temel eserlerden biridir.], “Romanesk üslup ve edebiyat çalışmaları” (1931), “Racine ve Goethe” (1933), “Modern şiirin kaotikalarının sayımı” (1945), “Dilbilim ve Edebiyat Tarihi” (1948), “İngiliz ve Amerikan Edebiyatı Üzerine Denemeler” (1962), “Dünya Uyumuna İlişkin Klasik Hristiyan Fikirleri: ‘Ruh Hali’ Kelimesinin Yorumlanmasına Prolegomena” (1963), “Fransız şiirinin tarihi üzerine yorumlar” (1961), “Diderot’nun Stili” (1948) zikredilebilir.

Leo Spitzer’in “*Stilstudien*” (1928) kitabı, edebî ve dilsel analizlerde devrim niteliğinde bir çalışma olarak kabul edilir. Spitzer, bu eserde çeşitli edebî metinleri incelerken, dilin ve üslubun inceliklerini derinlemesine ele alır. Kitap, farklı dönemlerden ya da türlerden eserleri analiz ederek, dilin yazarın düşüncelerini ve duygularını nasıl yansıttığını/şekillendirdiğini ortaya koyar. Spitzer, metinleri sadece yüzeysel anlamlarıyla değil, aynı zamanda onların altında yatan kültürel, tarihsel ve psikolojik katmanları da inceleyerek, kelimelerin ve cümlelerin ardındaki derin yapıları keşfetmeyi amaçlar. Bu bağlamda, dilin kullanımındaki küçük ayrıntıların bile metnin genel anlamına nasıl katkıda bulunduğunu gösterir. Kitapta, özellikle İtalyan savaş esirlerinin mektuplarından elde ettiği deneyimlerden yararlanan Spitzer, söylem analizinin temel ilkelerini geliştirir. Söylem analizi, dilin nasıl kullanıldığına ve dilsel seçimlerin yazarın kimliğini

ve bakış açısını nasıl yansıttığına odaklanır. Spitzer'in çalışmaları, edebiyat eleştirisi ve dilbilim alanlarında önemli bir yere sahiptir. "*Stilstudien*", dilin ve üslubun derinlemesine anlaşılmasında temel bir kaynak olarak kabul edilir. Bu eser, modern dilbilim ve edebiyat eleştirisinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Kitap Spitzer'in metodolojik yaklaşımlarını geniş bir okuyucu kitlesine tanıtmaktadır (Spitzer, 1928: 5-12).

Amerikalı edebiyat teorisyeni ve eleştirmeni William Kurtz Wimsatt, sıklıkla, bir yazarın sanat eseri yaratma niyetinin önemini sorgulamak için Monroe Beardsley ile geliştirdiği 'kasıtlı yanlış' kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Başlıca eserleri arasında "*Sözlü Simge: Şiirin Anlamı Üzerine Çalışmalar*" (1954); "*Nefret dolu Zıtlıklar*" (1965), ve "*Edebiyat Eleştirisi: Kısa Bir Tarih*" (1957, Cleanth Brooks'la birlikte). Wimsatt'ın Yeni Eleştiri (özellikle Yeni Biçimci Eleştiri) açısından çok önemli olduğu düşünülmektedir. Wimsatt, "Eleştiri Alanı"nda şiir ve poetika alanını genel estetikçiliğin kuşatıcı (dostça da olsa) kolundan savunur." (Wimsatt, 1954: 221) Yani şiiri salt estetik olarak tartışılmasının sorunlarını ele alır. Wimsatt, bir şiirin bir resim veya heykelle aynı şekilde estetik olarak işlev görme yeteneğini sorgular. Birincisi, heykel veya resim gibi görsel tarzlar, temsil ettikleri nesneyle- en azından terimler açısından- doğrudan ilişkili malzemeler kullanılarak gerçekleştirilir ve onların "güzelliğinden" beslenirler. Örneğin, güzel bir elma resmi, güzel bir boyayla yapılır. Ancak sözlü ifade bu şekilde işlemez; Wimsatt'ın işaret ettiği gibi, "güzel" veya "çirkin" [kelime] diye bir şey yoktur. (Ya da en azından bu tür kavramların pratikte nasıl uygulanacağı konusunda genel bir fikir birliği yoktur.) (Wimsatt, 1954: 228). Kelimelerle özneleri arasında en azından estetik açıdan hiçbir korelasyon yoktur. "Güzelce anlatılan gübre yığını (veya eşdeğer nesne) örneği, edebiyat tartışmasındaki en eski örneklerden biridir." (Wimsatt, 1954: 228). Daha da önemlisi dil, (örneğin) görsel modların yaptığı gibi yalnızca duyular üzerindeki etkileri düzeyinde işlemez. Bir şiir anlamını sadece kafiye ve ölçüsünden almaz, bunlar estetiğin alanlarıdır. (Wimsatt, 1954: 231) O halde şiiri estetik temelde analiz etmek, onun anlamını yeterince araştırmak açısından yetersizdir. Wimsatt'a göre kasıtlı yanlış, şiir ile onun kökenleri arasındaki kafa karışıklığından kaynaklanır. (Wimsatt, 1954: 21) Esas olarak, bir eleştirmen kişisel, biyografik veya "dışsal" olarak adlandırdığı bilgilere çok fazla vurgu yaptığında ortaya çıkar.

Frank Raymond Leavis, İngiliz edebiyat eleştirmeni ve teorisyeni olarak, 20. yüzyıl edebiyat eleştirisinin en etkili figürlerinden biri olarak kabul edilir. Leavis'in çalışmaları, özellikle İngiliz edebiyatının değerlendirilmesi ve analizinde yeni yaklaşımlar geliştirmesiyle bilinir. Frank Raymond Leavis, edebî eserlerin eleştirel değerlendirilmesinde titiz ve etik bir yaklaşım benimseyen bir düşünür olarak öne çıkar. Cambridge Üniversitesi'nde eğitim gören Leavis, akademik kariyeri boyunca edebiyat eleştirisinin ciddiyetle ele alınması gerektiğini savundu. Onun düşünce dünyasında edebiyat, insan deneyimini derinlemesine anlamak için vazgeçilmez bir araçtır ve bu nedenle yüzeysel ya da popüler kültürün etkisinde kalmamalıdır. Leavis, edebî eserlerin değerlendirilmesinde üç ana ilkeyi vurgu yapar. *Moral Ciddiyet*: Leavis, edebiyatın ahlaki ve etik boyutlarına büyük önem verir. Ona göre, iyi edebiyat, okuyucusunu ahlaki ve insani değerler üzerine düşündürmeli ve derinleştirmelidir. *Edebî Gelenek*: Leavis, İngiliz edebiyatının zengin ve çeşitli geleneklerine derin bir bağlılık gösterir. Edebî eserleri bu gelenekler ışığında değerlendirir ve klasik edebiyatın modern edebiyat üzerindeki etkilerini araştırır. *Eleştirel Disiplin*: Leavis, edebiyat eleştirisinin bilimsel bir disiplin olarak ele alınmasını savunur. Eleştirinin subjektif yargılardan arındırılarak titiz ve metodik bir şekilde yapılması gerektiğine inanır. Başlıca eserleri: "*The Great Tradition*" (Büyük Gelenek) Leavis'in en bilinen eserlerinden

biridir. Bu kitapta, Leavis, İngiliz roman geleneğini inceleyerek Jane Austen, George Eliot, Henry James ve Joseph Conrad gibi yazarların eserlerini değerlendirir. Ona göre, bu yazarlar, insan doğası ve toplum üzerine derinlemesine, ahlaki bir anlayış sunarlar. *“New Bearings in English Poetry”* (İngiliz Şiirinde Yeni Yönler) kitabı 20. yüzyıl İngiliz şiirinin değerlendirilmesinde dikkat çekici bir yapıttır. Leavis, T. S. Eliot ile Ezra Pound gibi modernist şairlerin eserlerini analiz eder ve bu şairlerin edebiyatta yenilikçi/devrimci yaklaşımlarını vurgular. *“Education and the University”* (Eğitim ve Üniversite) Leavis, bu eserinde üniversite eğitiminin rolünü ve amacını tartışır. Ona göre üniversiteler, öğrencilerine sadece mesleki bilgi vermekle kalmamalı, aynı zamanda onların ahlaki ve entelektüel gelişimlerine de katkıda bulunmalıdır (Bell, 2016: 9-25). Leavis’in edebiyat teorisi ve eleştirisi, özellikle 20. yüzyıl ortalarında büyük bir etki yaratmıştır. Onun çalışmaları, edebî eserlerin değerlendirilmesinde yüksek standartlar belirlemiş ve eleştirel düşüncenin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bugün bile, Leavis’in eserleri/düşünceleri, edebiyat eleştirisi ve eğitim alanında önemli bir referans noktası olarak kabul edilmektedir. Eserleri, edebî eserlerin ahlaki ve etik boyutlarını anlamamıza yardımcı olurken, eleştirel düşüncenin önemini vurgular. Leavis’in teorileri ve yaklaşımları, günümüzde de edebiyat eleştirisinin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

John Crowe Ransom, Amerikalı şair, eleştirmen ve akademisyen olarak, yeni eleştiri hareketinin önde gelen isimlerinden biridir. Edebiyat teorisi ve eleştirisinde, metnin iç yapısına, diline odaklanarak derinlemesine analizler yapmıştır. Ransom, özellikle şiir eleştirisi konusunda önemli katkılarda bulunmuş ve edebî eserlerin incelenmesinde bilimsel bir yaklaşım benimsemiştir. John Crowe Ransom, yeni eleştiri (New Criticism) hareketinin kurucularından biri olarak, 20. yüzyıl edebiyat eleştirisinde önemli bir figürdür. Yeni eleştiri, edebî eserlerin dışsal bağamlarından ziyade, metnin kendisine odaklanan bir yaklaşımı savunur. Ransom, edebiyat eleştirisinin, yazarın biyografisi veya tarihsel bağlamdan ziyade, metnin yapısal ve dilsel özelliklerine odaklanması gerektiğini ileri sürer. Ransom’un edebiyat eleştirisindeki temel ilkeleri şunlardır: *Metnin Otonomisi*; Ransom, edebî metinlerin kendi başlarına bağımsız ve özerk yapılar olduğunu savunur. Ona göre, bir eserin değeri, yazarın niyetlerinden veya tarihi bağlamından ziyade, metnin içindeki dilsel ve yapısal özelliklerde bulunur. *Detaylı Metin Analizi*; yeni eleştirinin bir parçası olarak Ransom, edebî metinlerin detaylı ve titiz bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgular. Bu, metaforlar, semboller, ritim ve diğer dilsel özelliklerin dikkatlice analiz edilmesini içerir. *Objektif Eleştiri*; Ransom, edebiyat eleştirisinin subjektif yargılardan arındırılması gerektiğine inanır. Eleştirmenin kişisel görüşleri veya duygusal tepkileri yerine, metnin nesnel özellikleri üzerine odaklanılmalıdır. Başlıca eserleri; *“The New Criticism”* (Yeni Eleştiri): Bu kitap, Ransom’un edebiyat teorisi üzerine en önemli eserlerinden biridir. Kitapta, edebî eleştirinin bilimsel bir disiplin olarak ele alınması gerektiğini ve metinlerin objektif bir şekilde incelenmesi gerektiğini savunur. *“Poems and Essays”* (Şiirler ve Denemeler): Ransom’un şiir ve eleştiri yazılarının bir derlemesi olan bu kitap, onun şiirsel yeteneğini ile eleştirel düşüncesini bir araya getirir. Ransom’un şiirleri, onun dil ve form konusundaki hassasiyetini yansıtır. *“God Without Thunder”* (Gökgürültüsüz Tanrı): Bu kitap, Ransom’un modern bilim ve din üzerine düşüncelerini içeren felsefî bir çalışmadır. Kitap, modern toplumun bilimsel ilerlemeler karşısında dini inançları nasıl yeniden değerlendirmesi gerektiğini tartışır (Young, 1976: 71-85). John Crowe Ransom, edebiyat eleştirisinde metne odaklanan analitik bir yaklaşımın öncüsü olarak, yeni eleştiri hareketinin gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Onun teorileri, edebî eserlerin nasıl analiz edilmesi gerektiği konusunda önemli bir paradigma değişikliği

yaratmış, edebiyat eleştirisinin daha nesnel ve disiplinli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Ransom'un çalışmaları, günümüzde de edebiyat eleştirisi ve teorisi alanında önemli bir referans noktası olarak değerlendirilmektedir. John Crowe Ransom, edebî eserlerin titiz ve detaylı bir şekilde analiz edilmesini savunarak, edebiyat eleştirisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Eserleri ve teorileri, metinlerin derinlemesine incelenmesi ve edebî eleştirinin nesnel bir disiplin olarak ele alınması konusunda önemli katkılar sunar. Ransom'un yaklaşımı, modern edebiyat eleştirisinin temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Cleanth Brooks, Amerikalı edebiyat eleştirmeni ve teorisyeni, yeni eleştiri hareketinin önde gelen diğer isimlerinden biridir. Brooks, edebî eserlerin içsel yapısını ve dilsel özelliklerini analiz eden bir yaklaşım benimsemiştir. Edebiyat teorisinde yaptığı çalışmalar, özellikle şiir eleştirisi konusunda derinlemesine ve titiz analizleriyle tanınır. Cleanth Brooks, yeni eleştiri hareketinin önemli figürlerinden biri olarak, edebî eserlerin analizinde metnin içsel yapısına ve diline odaklanan bir yaklaşımı savunur. Onun eleştiri yöntemi, edebî metinlerin biçimsel ve dilsel özelliklerinin derinlemesine incelenmesini vurgular. Brooks, edebiyat eleştirisinin, metnin dışsal bağlamlarından bağımsız olarak, metnin kendisi üzerinde yoğunlaşması gerektiğini savunur. Brooks'un edebiyat eleştirisindeki temel ilkeleri genel olarak şöyledir: *Paradox ve Ironi*; Brooks, edebî metinlerin anlamının çoğu zaman paradoks ve ironi yoluyla ifade edildiğini ileri sürer. Ona göre, şiir ve edebî eserler, yüzeyde görünen anlamların ötesinde, daha derin ve karmaşık anlam katmanları içerir. *Organik Bütünlük*; Brooks, edebî metinlerin organik bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Metnin her bir parçası, bir bütün olarak metnin anlamını ve yapısını oluşturur ve bu parçalar arasındaki ilişkiler dikkatlice incelenmelidir. *Bağlamdan Bağımsızlık*; Brooks, edebî eleştirinin yazarın biyografisi, tarihsel bağlam veya yazarın niyetlerinden bağımsız olarak, metnin kendisine odaklanması gerektiğini savunur. Bu, edebî eserin kendi içindeki anlam potansiyelini en iyi şekilde ortaya çıkarır. Başlıca eserleri: *"The Well Wrought Urn"* (İyi İşlenmiş Vazo) bu kitap, Brooks'un en önemli eserlerinden biridir ve şiir eleştirisinde yeni eleştiri yöntemlerini uyguladığı bir çalışmadır. Kitapta, çeşitli şiirlerin ayrıntılı analizleri yer alır ve Brooks, şiirlerin içsel yapısını ve dilsel özelliklerini inceleyerek, edebî anlamın nasıl oluştuğunu gösterir. *"Modern Poetry and the Tradition"* (Modern Şiir ve Gelenek) Brooks, bu eserinde modern şiirin, edebî geleneklerle olan ilişkisini inceler. Modern şiirin, klasik şiir geleneklerinden nasıl etkilendiğini ve bu gelenekleri nasıl dönüştürdüğünü tartışır. *"The Language of Paradox"* (Paradoksun Dili) bu kitap, Brooks'un paradoks ve ironi kavramlarını edebî eleştiride nasıl kullandığını açıklar. Edebî eserlerin, paradoksal yapılar ve ironik ifadeler yoluyla nasıl derin anlamlar kazandığını analiz eder (Winchell, 1996: 153-175). Cleanth Brooks, edebî eserlerin analizinde detaylı ve titiz bir yaklaşım benimseyerek, yeni eleştiri hareketinin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Onun teorileri, edebî metinlerin yüzeyde görünen anlamlarının ötesine geçerek, daha derin ve karmaşık anlam katmanlarını ortaya çıkarmayı amaçlar. Brooks'un çalışmaları, edebiyat eleştirisinin metodolojisini dönüştürmüş ve edebî eserlerin nasıl incelenmesi gerektiği konusunda yeni standartlar getirmiştir. Cleanth Brooks, edebî eleştirinin disiplinli ve bilimsel bir şekilde yapılması gerektiğini savunarak, edebiyat teorisinde önemli bir yer edinmiştir. Eserleri ve teorileri, edebî metinlerin dilsel ve yapısal özelliklerinin derinlemesine analiz edilmesi gerektiğini vurgular ve edebî eleştiride objektifliği ön plana çıkarır. Brooks'un yaklaşımı, modern edebiyat eleştirisinin temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Robert Penn Warren, edebî eserlerin analizinde derinlemesine ve titiz bir yaklaşımı savunan yeni eleştiri hareketinin başka bir temsilcisidir. Warren, edebî metinlerin içsel yapısına,

diline ve sembollerine odaklanan bir eleştiri yöntemi geliştirmiştir. Bu yaklaşım, metnin dışsal bağlamından ziyade, metnin kendisinin sunduğu anlam olanaklarını keşfetmeye odaklanır. Warren'ın edebiyat eleştirisindeki temel ilkeleri şunlardır: *Metnin Özerkliği*; Warren, edebî eserlerin kendi başlarına bağımsız ve özerk yapılar olduğunu savunur. Eserin anlamı, yazarın niyetinden veya tarihsel bağlamdan bağımsız olarak, metnin içindeki dilsel ve yapısal özelliklerde bulunur. *Yoğun Analiz*; Warren, edebî metinlerin detaylı ve titiz bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgular. Bu, semboller, metaforlar, ritim ve diğer dilsel özelliklerin dikkatlice analiz edilmesini içerir. *Edebiyat ve Hayat*; Warren, edebiyatın hayatın karmaşıklığını ve çelişkilerini yansıttığını savunur. Edebî eserler, insan deneyiminin derinliklerini keşfetme ve anlama sürecinde önemli bir araçtır. Başlıca Eserleri: *“Understanding Poetry”* (Şiiri Anlamak): Cleanth Brooks ile yazdığı bu kitap, şiir eleştirisi alanında önemli bir kaynaktır. Kitap, şiirlerin nasıl okunması ve analiz edilmesi gerektiği konusunda rehberlik eder ve edebî eleştirinin yöntemlerini açıklar. *“All the King's Men”* (Kralın Tüm Adamları) Warren'ın Pulitzer Ödülü kazanan bu romanı, Amerikan edebiyatının önemli eserlerinden biridir. Roman, politika, güç ve etik üzerine derinlemesine bir inceleme sunar ve Warren'ın karmaşık karakter analizleri ile dikkat çeker. *“Selected Essays”* (Seçilmiş Denemeler): Warren'ın çeşitli edebî ve eleştirel makalelerinin derlemesi olan bu eser, onun edebiyat teorisi ile eleştirisine dair geniş bir perspektif sunar. Bu denemelerde, Warren'ın edebî metinlere ve eleştirel yaklaşımlarına dair düşünceleri yer alır (Kelvin, 1957: 355-364). Robert Penn Warren, edebiyat eleştirisinde yeni eleştiri yöntemlerini benimseyerek, edebî eserlerin derinlemesine ve titiz bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini savunmuştur. Onun teorileri/yöntemleri, edebî metinlerin içsel yapısına ve dilsel özelliklerine odaklanarak, metinlerin sunduğu anlamları keşfetmeyi amaçlar. Warren'ın çalışmaları, edebî eleştirinin daha objektif ve metodik bir disiplin haline gelmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Robert Penn Warren, edebiyat eleştirisinin yanı sıra yaratıcı yazarlıkta da önemli eserler vermiş bir düşünürdür. Eserleri/teorileri, edebî metinlerin nasıl analiz edilmesi gerektiği konusunda yeni standartlar getirmiş ve edebî eleştirinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Warren'ın yaklaşımı, edebî eserlerin derin anlamlarını ve insan deneyiminin karmaşıklığını keşfetme sürecinde büyük bir rehber olarak kabul edilmektedir.

4. Edebî/Dinamik Ağ Analizi Modeli (EDAA)

Yapılan tüm bu açıklamalardan sonra konu oldukça farklı bir bakış açısıyla değerlendirilebilir: Yeni Eleştiri ve yakın okuma, metnin öznesi ve bağlamı arasındaki ilişkileri ayrıntılı keşfetmeye yönelik araçlar sunar. Hiper-metinsel metinler, anlamın bir anlık yansıması olarak değil, çok katmanlı bir etkileşim ağı olarak şekillenir. Bu metinler, sadece dilsel yapıları değil, aynı zamanda dilin içerdiği referanslar, çağrışımlar ve bağlantılar aracılığıyla yeni anlamlar yaratır. Yeni Eleştiri'nin metnin özerkliğine duyduğu saygı, hiper-metinsel bağlamda, bu özerkliği sarsan ve yeniden inşa eden bir güçle karşılaşır. Metnin sınırsız olasılıklarla iç içe geçmesi, her bir okuma eyleminin farklı bir zaman diliminde ve farklı bir metinle kesişen anlamlar yaratmasına olanak tanır. Bir metnin anlamı, sabit bir yansıma olmaktan çıkar, çoklu okumalara, eklemlemelere ve yoruma açık bir dinamizm kazanır. Her bir okur, kendi okuma deneyimiyle metnin farklı yüzlerini keşfeder, metin varlığını sürekli yeniden üretir. Bu süreç, yakın okumanın gereksinim duyduğu kapsamlı analizi daha da karmaşık hale getirir. Hiper-

metinsel yapılar, okuma eyleminin sınırlarını aşarak, anlamın doğrusal değil, dairesel bir biçimde dolaştığı bir evren yaratır.

Günümüz dünyasında hızla değişen toplumsal, kültürel ve dijital koşullar, geleneksel edebî analiz yöntemlerini de dönüştürme ihtiyacı doğurmuştur. Yeni bir edebî analiz metodu olarak “*Edebî/Dinamik Ağ Analizi*” (EDAA) önerilebilir. Bu yöntem, edebî metinleri yalnızca yazılı dilin ötesinde, toplumsal ağlar, kültürel etkileşimler, dijital medyanın etkileri ve bireysel psikolojik durumlar gibi çoklu düzlemlerden analiz etmeyi amaçlar. a) *Metnin Ağ Yapısı*: Metin, karakterlerin ve temaların birbirleriyle ilişkileri üzerinden bir ağ yapısı olarak analiz edilir. Her bir karakter veya tema, bir düğüm (node) olarak kabul edilir. Bu düğümler arasındaki bağlar, ilişkiler, çatışmalar, benzerlikler ve zıtlıklar, metnin dramatik yapısının ya da anlamının dinamik bir şekilde inşa edildiği yolları açar. Ağ yapısı, sadece metnin içindeki ilişkilerle sınırlı kalmaz, karakterlerin bir arada yaşadığı toplumsal, ekonomik ve kültürel ağları da içerecek şekilde genişletilebilir. b) *Zaman ve Mekânın Etkisi*: Metin, statik bir anlatı değil, zamansal ve mekânsal boyutlarıyla değişken bir dinamiğe sahip bir yapıdır. Bu bağlamda, metnin değişimini anlamak için geçmiş, şimdiki zaman ve olası geleceğe dair okuma stratejileri geliştirilir. Zaman, metnin ağında hareket eden bir güç olarak işlev görür. Mekân ise metnin anlamının, karakterlerin hareketlerinin ve toplumsal ilişkilerin şekillendiği bir bağlam olarak incelenir. c) *Dijital İzler ve Hibritleşen Anlamlar*: Modern metinlerin çoğu dijital bir ortamda yayımlanır ve bu ortamlar, metinlerin bir parçası haline gelir. Bu bağlamda, metnin dijital izlerini (sosyal medya etkileşimleri, online tartışmalar, dijital yorumlar) ve metnin nasıl farklı dijital formatlara (video, grafik, blog yazıları) dönüştüğünü incelemek önemlidir. Hiper-metinsel bağlantılar, metnin “okuma yolculuğu”nun farklı varyasyonlarını yaratır. Okur, dijital platformlarda metinle etkileşime girerek anlamı dönüştürebilir. Bu da metnin anlamını çoklu katmanlarla, canlı ve değişken bir yapı haline getirir. d) *Psikolojik ve Sosyolojik Katmanlar*: Okuyucunun metni anlama süreci, sadece metinle ilgili değil, okurun kendi toplumsal kimliği, psikolojik durumu ve kültürel arka planıyla da ilişkilidir. Bu yöntem, metnin okur üzerindeki etkilerini, okurun kişisel ve toplumsal bağlamını göz önünde bulundurarak analiz eder. Edebiyat, bireylerin iç dünyasıyla toplumun kolektif bilinçdışını birleştirerek anlam üretir. Bu nedenle okurun toplumsal ve bireysel kimliğinin metnin algılanışına etkisi, bu analiz metodunun bir parçası olarak ele alınır. e) *Ağlar Arası Bağlantılar*: Modern metinler, farklı kültürlerin, dillerin ve medyanın bir araya geldiği, hibrid yapılar oluşturur. Metinler arası ilişkiler, edebi türler, gelenekler ve medya biçimleri arasındaki etkileşimleri analiz etmek önemlidir. Bu analiz, metinlerin birbirleriyle kurduğu ilişkilerin haritasını çıkararak anlamın sürekli bir akış içinde nasıl metamorfoz hale geldiğini gösterir. [Kafka’nın “*Dönüşüm*” hikayesindeki gibi.]

Edebî/Dinamik Ağ Analizi (EDAA), edebiyatı bir ağ, bir süreç ve bir etkileşim olarak ele alarak, metni sadece statik bir yapının ötesinde, sürekli değişen ve çok katmanlı bir anlam üretim süreci olarak anlar. Bu yöntem, metnin geleneksel analiz yöntemlerinden farklı olarak, anlamın bağlamdan bağımsız bir biçimde sabitlenemeyeceğini ve sürekli bir dönüşüm içinde olduğunu kabul eder. Böylece, edebiyatın modern okurunu, geleneksel okuma biçimlerinin ötesinde daha dinamik ve interaktif bir deneyime davet eder. Edebî/Dinamik Ağ Analizi (EDAA) yöntemini, Ludwig Wittgenstein’in dil ve anlam anlayışına paralel bir şekilde, mantık sembollerini kullanarak açıklamak için bir formüle dökebiliriz. L. Wittgenstein’in erken dönemdeki *Tractatus Logico-Philosophicus*’taki (Wittgenstein, 1985: 13-20) yaklaşımından esinlenerek, anlamın “dil

sınırlarıyla” belirlendiğini göz önünde bulundurursak, EDAA’nın metin analizi açısından nasıl işlediğini şu şekilde formüle edebiliriz:

4.1 Temel Kavramlar:

M: Edebî metin

C: Karakterler (veya temalar)

R: İlişkiler (karakterler ve temalar arasındaki bağlar)

A: Anlam katmanları (dilsel, psikolojik, kültürel anlamlar)

T: Zaman dilimi (geçmiş, şimdi, gelecek)

P: Okurun psikolojik ve toplumsal bağlamı

D: Dijital ve hiper-metinsel etkileşimler

4.2 Temel Yasa ve İlişkiler:

Edebî metnin anlamını belirlemek, her bir okur tarafından farklı bir şekilde yapılandırılabilir. Ancak bu yapılandırmalar belirli kurallar ve ilişkiler üzerinden işler. EDAA’yı Wittgenstein’in dilin sınırlılıkları ve anlamın çevresindeki ilişki yapılarıyla bağdaştırarak şöyle ifade edebiliriz;

$$M = \{CRATPD\}$$

Bu denklemde; metin *M*, karakterler *C*, ilişkiler *R*, anlam katmanları *A*, zaman dilimi *T*, okurun bağlamı *P* ve dijital etkileşimler *D* ile ilişkilidir.

$$A = \sum_{i=1}^n (C_i \cdot R_{ij} \cdot P_j \cdot T)$$

Burada *A* anlam, *n* sayıda karakter (*C_i*) ve *j* sayıda ilişki (*R_{ij}*) aracılığıyla hesaplanır. *P_j* okurun psikolojik ve toplumsal bağlamını temsil eder. *T* zaman dilimi, anlamın tekamülünü ifade eder. Bu formül, anlamın sürekli bir yapı taşlarıyla inşa edildiğini ve bu yapı taşlarının okurun bireysel geçmişi, toplumsal durumu, zaman içinde değişen algısı ve dijital ortamlarla olan etkileşimiyle şekillendiğini belirtir.

4.4 Dinamik ve Değişen Anlam:

Metnin anlamı zaman içinde değişebilir ve her okuma farklı bir anlam ortaya çıkarabilir. Wittgenstein’in dilin anlamını belirli bir bağlama dayandıran yaklaşımıyla paralel olarak, EDAA’da anlam şu şekilde dinamik bir yapıda değişir;

$$A(t) = f(C, R, P(t), D(t))$$

Bu formülde; $A(t)$ zaman içindeki anlamı temsil eder. f , metin içindeki karakterler, ilişkiler ve okurun bağlamı ile anlamın zaman içinde nasıl değiştiğini belirleyen fonksiyondur. $P(t)$ ve $D(t)$, okurun toplumsal/psikolojik durumunun ve dijital etkileşimlerin zaman içindeki değişimini gösterir.

4.5 Metin ve Ağların Etkileşimi:

Son aşamada, metin ile diğer metinler arasındaki ilişkiyi modellemek için metinler arası bir ağ yapısı kurarız. Bu yapıyı Wittgenstein'in dilin anlam üretme gücüne dayalı olarak şu şekilde ifade edebiliriz;

$$A_M = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{C_i \cdot R_{ij} \cdot A_j}{D_{ij}} \right)$$

Burada ise A_m , metnin (veya ağın) tüm anlamını temsil eder. C_i , ilişkilerin ve temaların sayısını arttıran dijital etkileşimlerin her birini temsil eder. D_{ij} , dijital izlerin ve metinler arası etkileşimlerin bir etkisini gösterir. Edebî/Dinamik Ağ Analizi, metnin çok katmanlı anlam yapısını anlamaya çalışan bir yöntemdir. Wittgenstein'in "dil sınırları" anlayışı ve anlamın sabit olmayan yapısını dikkate alarak, EDAA, metinlerin dinamik ağlar halinde şekillendiğini ve anlamın sürekli değiştiğini savunur. Bu bakış açısı, edebiyatın yalnızca dilsel değil, kültürel, toplumsal ve dijital bir olgu olarak nasıl yapılandığını anlamaya yönelik güçlü bir çerçeve sunar. Edebî Dinamik Ağ Analizi (EDAA), edebiyat teorisine anlamın dinamik, çok katmanlı ve değişken bir yapıda olduğunu vurgulayan, toplumsal, kültürel, dijital bağlamları göz önünde bulunduran bir katkı sunar. Bu model, metnin sadece dilsel değil, aynı zamanda okurun bağlamı, toplumsal durumu ve dijital etkileşimlerle şekillenen bir ağ yapısı içinde sürekli değiştiğini savunur. EDAA, anlamın okurun aktif katılımıyla oluşturulduğunu ve metnin anlamının zamanla, çoklu okuma perspektiflerinden farklı şekillerde değişebileceğini kabul eder. Bu bakış açısı, edebiyatı sadece estetik bir ürün değil, toplumsal ve kültürel bir olgu olarak yeniden anlamamıza olanak tanır, çoklu perspektifler aracılığıyla daha zengin ve derinlemesine anlamların ortaya çıkmasını sağlar.

Sonuç

Yeni eleştiri/yakın okuma, başlangıçta metnin katmanlarını çözümlemek için oldukça katı yahut izole bir yaklaşım sunmuş olsa da günümüzde edebiyat eleştirisinin daha dinamik ve disiplinler arası bir alana dönüşmesine olanak sağlamıştır. Geçmişte metnin yalnızca dilsel yapılarına odaklanırken, günümüzün dijitalleşen dünyasında bu metodolojiler, metnin toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlarını da kapsayan bir analiz perspektifine evrilmiştir.

Yakın okuma, sadece dilsel detayları çözümlemektense, metinler arası ilişkiler ve kültürel kodlarla da iç içe geçmiş daha geniş bir anlayışa dönüşmüştür. Gelecekte ise bu yöntemlerin yapay zekâ ve veri analiz teknolojileriyle birleşerek, metinleri daha derinlemesine ve hızlı bir şekilde analiz etmemizi sağlayacağı öngörülebilmektedir. Böylece, metnin anlamının tek bir doğruda sabitlenmesinin ötesine geçilecek, daha çok yoruma açık, daha fazla katmanlı ve çeşitli bakış açılarını bir arada barındıran bir edebiyat eleştirisi ortaya çıkacaktır.

Bu makalenin hedefi, Yeni Eleştiri ve yakın okuma yöntemlerinin modern dönemde edebî analiz üzerindeki etkilerini ve önemini incelemektir. Bu doğrultuda, her iki anlayışın temel ilkeleri ve edebî metin analizindeki uygulama biçimleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bu çalışma yalnızca kuramsal bir derleme olmanın ötesine geçerek, söz konusu yöntemlerin günümüz edebiyat eleştirisindeki sınırlarını ve potansiyel dönüşüm alanlarını da irdelemiştir. Özellikle metnin iç yapısına odaklanan bu yöntemlerin, bağlamdan kopuk bir yorum riskini taşıdığı, ancak metin merkezli yaklaşımın da anlam katmanlarını derinleştirmede güçlü bir araç sunduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda çalışmada, Yeni Eleştiri'nin özerk metin anlayışının post-yapısalcı okumalarla nasıl bir gerilim içinde olduğu tartışılmış; yakın okuma yöntemlerinin dijital edebiyat ve hiper-metinsel metinler bağlamında nasıl değişebileceğine dair yeni bir perspektif geliştirilmiştir. Dolayısıyla bu makale, yalnızca mevcut yöntemleri betimlemekle kalmayıp, onların günümüz eleştiri pratikleriyle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ilişkilendirerek/sorgulayarak alana özgün bir katkı sunmayı hedeflemiştir.

Yeni eleştirinin kurucuları arasında yer alan Cleanth Brooks, Robert Penn Warren ve John Crowe Ransom gibi eleştirmenlerin çalışmaları, edebî eleştiride metin merkezli bir yaklaşımın önemini vurgulamıştır. Bu eleştirmenler, edebî eserlerin bağımsız ve özerk yapılar olduğunu savunmuştur. Tenkidin subjektif yargılardan arındırılarak, metnin kendisine odaklanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Elde edilen değerlendirmeler, yeni eleştiri ve yakın okuma yöntemlerinin edebî analizde sunduğu avantajları açıkça göstermektedir. Bu yöntemler, edebî metinlerin dilsel ve yapısal özelliklerini titiz bir şekilde analiz ederek, metnin sunduğu anlamları daha derinlemesine anlamayı mümkün kılar. Okuyucunun metinle daha yoğun bir ilişki kurmasını ve edebî eserin estetik değerini daha iyi kavramasını sağlar. Bahusus modern edebiyat eleştirisinde, metin merkezli analizlerin önemi giderek artmaktadır. Dijital çağda, edebî metinlerin hızla tüketildiği ve yüzeysel okuma alışkanlıklarının yaygınlaştığı bir dönemde, yakın okuma ve yeni eleştiri yöntemleri, metinle daha derin ve yoğun bir ilişki kurmayı teşvik eder. Sonrasında edebî eserlerin sadece eğlence aracı olarak görülmesinin ötesine geçerek, onların sanatsal ve estetik değerlerini daha iyi anlamayı, takdir etmeyi sağlar.

Yeni eleştiri ve yakın okuma yöntemlerinin edebî analizdeki yeri, geçmişte yapılan birçok çalışma ile de desteklenmiştir. Örneğin, Wimsatt ve Beardsley'in "Niyet Yanılgısı" makalesi, edebî eleştirinin yazarın niyetine odaklanmaması gerektiğini savunarak, metin merkezli analizin önemini vurgulamıştır. Benzer şekilde, Brooks'un "The Well Wrought Urn" adlı eseri, şiirlerin içsel yapısını ve dilsel özelliklerini analiz ederek, edebî anlamın nasıl oluştuğunu göstermiştir. Bu makaledeki değerlendirmeler, geçmişte yapılan bu çalışmalarla tutarlıdır ve yeni eleştiri yöntemlerinin edebî analizdeki önemini bir kez daha doğrulamaktadır. Ancak, bu makale, modern dönemde bu yöntemlerin nasıl uygulanabileceğine dair daha güncel bir perspektif sunarak, bu alandaki literatüre katkıda bulunmaktadır.

Yeni eleştiri ve yakın okuma yöntemlerinin modern edebiyat eleştirisinde daha yaygın bir şekilde kullanılması gerektiği önerilmektedir. Bu yöntemler, edebî metinlerin daha derinlemesine anlaşılmasını sağladığı gibi, okuyucuların metinle daha yoğun bir ilişki kurmasını da teşvik eder. Bu bağlamda, edebiyat eleştirmenlerinin/akademisyenlerin, bu yöntemleri eğitim ve araştırma süreçlerinde daha fazla kullanmaları önemlidir. Ayrıca, dijital çağda hızla tüketilen edebî metinlerin daha dikkatli ve titiz bir şekilde okunması için okuyuculara yakın okuma tekniklerinin öğretilmesi önerilmektedir. Bu, hem edebî eserlerin estetik değerini anlamaya katkıda bulunacak hem de okuyucuların eleştirel düşünme becerilerini geliştirecektir. Sonuç olarak, yeni eleştiri ve yakın okuma yöntemleri, edebî analizde vazgeçilmez araçlar olarak değerlendirilmeli ve modern edebiyat eleştirisinde daha yaygın bir şekilde uygulanmalıdır. Bu, edebî eserlerin ileri düzeyde anlaşılmasını sağlayacak, edebiyatın sanatsal ve estetik değerini daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

Modern dönemde edebî inceleme, yalnızca metnin yüzeyine odaklanmakla kalmamış, aynı zamanda detaylı bir şekilde metnin yapısal ve ideolojik katmanlarını da çözümlemiştir. Yakın okuma, bu bağlamda bir yöntem olarak, metnin içindeki her bir kelimenin, her bir duraklamanın, her bir vurgunun; tüm bu ayrıntıların, metnin özgün anlamını inşa etmede ne denli hayati olduğunu gözler önüne sermiştir. Ancak, bu metodolojiye yaklaşırken, her bir analiz çabası, metnin ne kadar basit ya da karmaşık olduğuna bakmaksızın, onu bir bütün olarak ele almak gerekliliğini hatırlatır. Edebiyat, bir toplumun içsel çelişkilerinin ve değişimlerinin aynasıdır; bu bakış açısı, Dostoyevski'nin eserlerinde olduğu gibi, sadece bireyin içsel dünyasına değil, aynı zamanda onun toplumsal ve kültürel koşullarına da derinlemesine bir bakış açısı sunar. Yakın okuma ve yeni eleştiri, metni tinsel bir keşif alanı olarak görmenin ötesinde, onun insanlık durumunun derinliklerine ışık tutan bir aracı hâline gelmiştir. Türkiye'de konumuzla ilgili olarak ilk akla gelen isimler; şiirde Hüseyin Cöntürk, roman ve hikâyede ise Berna Moran ile Mehmet Kaplan'dır. Yazdığımız metin daha çok batı edebiyatı minvalinde olduğu için söz konusu eleştirmenlerin incelenmesi başka bir makale konusudur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Achebe, C. (1958). *Things Fall Apart*. London: Heinemann.
- Akbaş, A. (2024). *Yeni Eleştiri Manifestosu: Edebiyatın Yeniden Keşfi*. Sivas: Yalnız Göz Yayınları.
- [Bu metin kısa bir fanzindir ve basılmamıştır.]
- Auerbach, E. (1953). *Mimesis: The representation of reality in Western literature*. Translated by

- Willard R. Trask. Princeton: Princeton UP.
- Barthes, R. (1970). *S/Z*. Paris: Editions du Seuil.
- Bell, A. (2014). Schema theory, hypertext fiction and links. *Style*, 48(2), 140-161.
- Bell, M. (2016). *F. R. Leavis*. London: Routledge.
- Boyles, N., & Scherer, M. (2012). Closing in on close reading. *On Developing Readers: Readings from Educational Leadership, EL Essentials*, 89-99.
- Brooks, C. (1947). *The well-wrought urn: Studies in the structure of poetry*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Brummett, B. (2018). *Techniques of close reading*. London: Sage Publications.
- Cazden, C. B. (1989). The myth of autonomous text. In *Thinking across cultures: The third international conference on thinking* (ss. 109-122). Erlbaum Hillsdale, NJ.
- Culler, J. (2010). "The Closeness of Close Reading". *ADE Bulletin*. 149 (1): 20-25. doi:10.1632/ade.149.20.
- Decker, J. M. (2004). George Orwell's 1984 and political ideology. *Ideology*, 146-158.
- Derrida, J. (1967). *Of Grammatology*, Part II Introduction to the "Age of Rousseau," section 2 "...That Dangerous Supplement...", title *The Exorbitant. Question of Method*, ss. 158-59 ayrıca 163.
- Derrida, J. (1989). "This Strange Institution Called Literature". Interview published in *Acts of Literature* (1991), 33-75.
- Dunstall, A. (2015). The impossible diagram of history: 'History' in Derrida's *Of Grammatology*. *Derrida Today*, 8(2), 193-214.
- Eliot, T. S. (1922). *The Waste Land*. London: The Criterion.
- English, J. F. (2010). "Everywhere and Nowhere: The Sociology of Literature After the Sociology of Literature". *New Literary History*, 41(2), 5-23.
- Faulkner, W. Carradine, J. and Huston, A. (1958). *A rose for Emily* (ss. 170-179). Paderborn, De: Verlag F. Schöningh.
- Freud, S. (1920). Papers: Oversize, 1859-1985; Writings; "Jenseits des Lustprinzips" [g]; Holograph manuscript.
- Guillory, J. (2024). Newstok, Scott (ed.). *On Close Reading*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Johnson, B. (1985). Atkins, George Michael; Johnson, Michael L. (eds.). *Teaching Deconstructively*. Lawrence, Kansas: Univ. Press of Kansas.
- Kawashima, R. S. (2012). Literary Analysis. In *The Book of Genesis* (ss. 83-104). Brill.
- Kelvin, N. (1957). The Failure of Robert Penn Warren. *College English*, 18(7), 355-364. <https://doi.org/10.2307/371994>.
- Lawlor, L. (2006). "Jacques Derrida". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu> Erişim tarihi: 14.05.2024.
- Leitch, V. B. (2010). *American literary criticism since the 1930s*. Leitch, Vincent B., 1944- (2nd ed.). London: Routledge.
- McCreless, P. (1991). "The Hermeneutic Sentence and Other Literary Models for Tonal Closure". *Indiana Theory Review*. Vol. (12), 35-73
- Ronfard, R. (2016). "Computational Modeling of Narrative Texts, Films and Games". *Course 1 - Narratology*. No (1), 1-40.
- Salmon, P. (2020) *An Event, Perhaps: A Biography of Jacques Derrida*. London: Verso.
- Saussure, F. de. (1916). [trans. 1959]. *Course in General Linguistics*. New York: New York

Philosophical Library.

- Saussure, F. de. (1916). *Cours de Linguistique Générale*, eds. Charles Bally & Albert Sechehaye, with the assistance of Albert Riedlinger. Lausanne - Paris: Payot.
- Schulz, K. (June 24, 2011). "What Is Distant Reading?". *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2011/06/26/books/review/the-mechanic-muse-what-is-distant-reading.html>. Erişim tarihi: 17.05.2024.
- Spitzer, L. (1928). *Stilstudien*. (II Cilt). München: Max Hueber.
- Spitzer, L. (1955). The "Ode on a Grecian Urn," or Content vs. Metagrammar. *Comparative Literature*, 7(3), 203-225.
- Tanselle, G. T. (1991). "Textual criticism and literary sociology." *Studies in Bibliography*, No (44), 83-143.
- Wellek, R. & Warren, A. (1956). *Theory of Literature*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Wellek, R. (1960). "Leo Spitzer (1887-1960)". In: *Comparative Literature*. Band 12, Nr. (4), 310-334.
- Whitehead, F. (1992). "Roland Barthes' Narratology". *Cambridge Quarterly*. 21 (1), 41-64.
- Wimsatt, W. K. Jr. (1954). *The Verbal Icon: Studies in the Meaning of Poetry*. Kentucky: University of Kentucky Press.
- Winchell, M. R. (1996). *Cleanth Brooks and the rise of modern criticism*. University of Virginia Press.
- Wittgenstein, L. (1985). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Yayınları.
- Woolf, V. (1935) [1929]. *A Room of One's Own*. London: Hogarth Press.
- Young, T. D. (1976). Ransom's Critical Theories: Structure and Texture. *The Mississippi Quarterly*, 30(1), 71-85. <http://www.jstor.org/stable/26474570>.
- Zizek, S. (2004). *Yamuk Bakmak*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): İnceleme Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 11/04/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 13/05/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Şekerci, E. & Karademir, M. (2025). Mehmet Gülyüz'ün Eserlerinde Deforme Bedenler: Kimlik ve Toplumsal Eleştiri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 73-88.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1672066>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

MEHMET GÜLERYÜZ'ÜN ESERLERİNDE DEFORME BEDENLER: KİMLİK VE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

Emrullah ŞEKERCİ*
Murat KARADEMİR**

Öz

Sanat eserleri, yüzyıllardır bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade etmenin en güçlü yollarından biri olmuştur. Sanatta deformasyon ise bireyin ve toplumun çatışmalarını görünür kılan önemli bir anlatım biçimi olarak öne çıkar. Mehmet Gülyüz, sanatsal pratiğinde bedensel deformasyonu merkeze alarak politik ve toplumsal eleştiriye güçlü bir şekilde yansır. Onun eserleri, yalnızca estetik kaygılarla sınırlı kalmaz; dönemin politik ve sosyal meselelerine dair güçlü bir mesaj ve eleştiri sunar. Gülyüz'ün deforme beden pratiğindeki nedenlerinden biri dönemin siyasi koşullarıdır. Gülyüz'ün erken döneminde Türkiye'de meydana gelen darbeler ve muhtıralar, sanatçıların anlayışlarında radikal değişimlere yol açmış; özellikle figüratif sanatta önemli bir değişime neden olmuştur. Gülyüz'ün eserlerindeki ifade biçimi ve bedensel deformasyondaki vurgu da siyasi atmosferin insanlar üzerindeki etkisini açıkça göstermek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bozulmuş oranlar, çarpıtılmış yüzler ve abartılı mimikler, bireyin otoriter rejimler karşısındaki kırılganlığını ve maruz kaldığı şiddeti yansıtmaktadır. Diğer taraftan deformasyon, toplumsal eleştirinin bir parçası olarak da karşımıza çıkmaktadır. Grotesk yaklaşım, bireyin yalnızca siyasi otoriteyle değil, aynı zamanda toplumsal normlar ve değer yargılarıyla mücadelesini de gözler önüne serer. Karikatürize edilmiş figürler, abartılı jestler ve bedenin bilinçli bir şekilde çarpıtılması, insanın toplum içindeki konumuna yönelik sert bir eleştiridir. Bu anlatım dili, sıradan olanı rahatsız edici hâle getirerek seyircinin düşünmesini, sorgulamasını ve yüzleşmesini amaçlar. Bu araştırma, deformasyonun tarihsel kökenlerini ele almakta ve Gülyüz'ün deformasyon anlayışını dışavurumculuk ve grotesk anlatım bağlamında incelemektedir. Ardından sanatçının eserleri deformasyon ve grotesk bağlamında incelenmiş, dışavurumcu sanat anlayışı çerçevesinde görsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Sonuç kısmında ise deforme beden anlayışı ile verilmek istenen mesajlar ele alınmış, Gülyüz'ün sanatında deforme figürlerin politik ve toplumsal eleştiri aracı olarak nasıl kullanıldığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Gülyüz; Deformasyon; Grotesk; Politik Eleştiri; Türk Resmi.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/Türkiye.

E-Posta: emrullahsekerici@outlook.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0003-4161-8317>.

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/Türkiye.

E-Posta: karademir22@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9776-3789>.

DEFORMED BODIES IN MEHMET GÜLERİYÜZ'S WORKS: IDENTITY AND SOCIAL CRITICISM

Abstract

Works of art have been prominent forms of self-expression for centuries. Deformation as an artistic tool stands out as one of the essential tools of expression that renders societal and individual conflicts visible. Mehmet Güleriyüz focuses on bodily deformation in his oeuvres to pursue political and social criticism in a striking manner. He does not limit his work to aesthetic concerns, but always presents social and political criticism of the period in his compositions. One of the reasons for Güleriyüz's portrayal of deformed bodies is the political conditions of his period. The coups and memorandums in Turkey during Güleriyüz's early period led to radical changes in the artists' approaches and caused a significant change, especially in figurative art. Güleriyüz' emphasis on bodily deformation and his distinct modes of expression are tools to emphasize the impact of the political atmosphere on people. Distorted proportions, distorted faces, and exaggerated facial expressions reflect the fragility of the individual in the face of authoritarian regimes and their violence. On the other hand, deformation also partly serves as social criticism. Güleriyüz's grotesque art style reveals the individual struggle not only against political authority but also against social norms and value judgments. Caricaturized figures, exaggerated gestures, and conscious body distortion directly criticize the individual's role in society. By making the norms disturbing, this language of expression aims to make the audience think, question, and confront reality. This study analyzes Güleriyüz's works in the context of deformation and the grotesque, examines the historical origins of deformation and Güleriyüz's portrayal of deformation in the context of expressionism and grotesque, while using a visual analysis method within the framework of expressionist art. The study concludes with the messages conveyed through the deformed body, emphasizing how deformed figures are used as a means of political and social criticism in Güleriyüz's art.

Keywords: Mehmet Güleriyüz; Deformation; Grotesque; Political Criticism; Turkish Painting.

Giriş

Deformasyon, biçim bozum ya da yapı bozum gibi isimlerle adlandırılan kavramlar, sanat yapıtlarında yer alan figür ya da nesnelerin gerçeklik algısını korumakla birlikte doğada rastlanılmayacak şekilde değiştirilmesi olarak tanımlanır (Sözen ve Tanyeli, 2016: 83). Diğer bir tanımlamayla biçim bozma, güzel sanatlar, fotoğrafçılık ve dans gibi alanlarda kullanılan bir tekniktir. Bu teknikte, doğadan alınan görüntülerdeki normal biçimler abartılır veya değiştirilir. Amaç, tamamen yok etmek yerine, biçimi değiştirerek daha güçlü bir etki oluşturmak ya da anlatımı daha etkili hâle getirmektir (Erzen, 1997: 240-241).

Sanatta deformasyon, insan figürlerinin bilinçli ya da bilinçsiz şekilde çarpıtılmasıyla güçlü bir ifade biçimi olarak tarih boyunca varlık göstermiştir. Maniyerizm ve Yeni Figürasyon akımlarıyla birlikte sanatçılar, figürlerdeki bozulmayı estetik ve psikolojik bir ifade aracı olarak kullanmaya başlamışlardır (Eroğlu, 2013: 54-55). Zamanla, deformasyon modern ve çağdaş sanatın önemli bir anlatım aracı hâline gelmiştir. Özellikle 20. yüzyıl itibarıyla sanatçılar, figürleri kasıtlı olarak bozarak bireyin psikolojisini, toplumsal çatışmaları ve insanın varoluşsal kaygılarını daha güçlü bir şekilde ifade etmeye yönelmiştir. Ekspresyonist ressamlar, kübistler ve sürrealistler, figür deformasyonunu sanatsal anlatımın temel unsurlarından biri olarak kullanmış ve izleyiciyi alışılmış kalıpların dışına çıkmaya zorlamıştır. Deformasyon yalnızca bireysel sanatçılarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda belirli sanat akımlarının da temel unsurlarından biri olmuştur. Ekspresyonizm, Fovizm, Kübizm, Fütürizm, Dadaizm ve Sürrealizm gibi akımların tamamında deformasyon önemli bir yer tutmaktadır (Özdoğan ve İliden, 2023: 34). Farklı sanat akımları, deformasyonu kendilerine özgü yöntemlerle ele almış olsalar da ortak noktaları, gerçekliği bozarak izleyiciyi alışılmışın dışında bir bakış açısına yönlendirmeleridir. Sanatta deformasyon, yalnızca figürlerin ya da nesnelerin biçimsel olarak

değiştirilmesi anlamına gelmez; aynı zamanda sanatçının dünyaya dair düşüncelerini, duygularını ve eleştirilerini daha güçlü bir şekilde ifade etmesini sağlar. Günümüzde de birçok sanatçı, deformasyonu hem bireysel hem de toplumsal meseleleri ele almanın bir yolu olarak kullanmaktadır.

Sanatçı, 1938 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1966'da İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olmuştur. Resmin yanı sıra tiyatro gibi diğer sanat dallarıyla da ilgilenmiştir. 1970-1975 yıllarında Paris'te sanat eğitimi aldıktan sonra 1980'de New York ve Brüksel'de heykel ve gravür çalışmalarına katılmıştır. 1985'te Türkiye'ye döndükten sonra BİLSAK'ta eğitim vermeye başlamış ve 1986'da Kalın dergisini yayımlamıştır. 1989-1992 yılları arasında Uluslararası Plastik Sanatlar Derneği'nin kurucu başkanlığını yapmıştır. 2000'lerde sanatsal ve akademik çalışmalarına devam etmiş, 2009'da İş Bankası'nda retrospektif sergisi açılmıştır. 2014 yılında, Ayşegül Sönmezay tarafından Resmi Geçit adlı kitabı yayımlanmıştır (Sönmezay, 2015: 574-575). Güleriyüz, 2024 yılında vefat etmiştir.

Güleriyüz, içinde bulunduğu dönemin siyasi koşullarını da göz önünde bulundurarak, eleştirel yönü güçlü eserler üretmiştir. Sanatçının çalışmaları, yalnızca sanatsal bir ifade biçimi olmanın ötesinde, döneminin toplumsal ve politik yapısına yönelik keskin bir bakış açısını da içinde barındırmaktadır (Yaman, 2012: 426-427). Bu bağlamda, Güleriyüz'ün özellikle toplumsal gerçekçi eserlere yöneldiği görülmektedir (Giray, 2002: 32). Sanatçı, üretimlerinde politik meseleleri, toplumsal yapıyı ve burjuvaya yönelik eleştirilerini açık bir şekilde yansıtmış; toplumsal eleştiri aracı olarak da kullanmıştır.

1960 sonrası Türk resminde, figüratif anlatım, toplumsal ve bireysel dönüşümlerin etkisiyle biçimsel olarak büyük bir değişime uğramıştır. Özellikle kentleşme, siyasi olaylar ve bireysel yabancılaşma gibi unsurlar, sanatçıları figür deformasyonu üzerinden yeni anlatım dillerine yönlendirmiştir. Bu süreçte, Mehmet Güleriyüz, figürü yalnızca bir tasvir unsuru olarak değil, aynı zamanda ironik, grotesk ve eleştirel bir araç olarak ele almıştır. Türk resim sanatında figüratif anlatımın en güçlü temsilcilerinden biri olan Mehmet Güleriyüz, eserlerinde bedeni deforme ederek hem bireyin iç dünyasını hem de toplumsal eleştiriye güçlü bir şekilde yansıtmaktadır.

Mehmet Güleriyüz'ün Sanatında Deforme Bedenler

Postmodern sanatta biçim bozma, klasik güzellik anlayışını sorgulamak ve izleyiciyi rahatsız edip düşündürmek için sıkça başvurulan bir yöntemdir (Harvey, 1997: 59). Sanatçılar, formları bilinçli şekilde bozarak gerçekliği farklı bir bakış açısıyla yeniden şekillendirir ve izleyiciyle daha çarpıcı bir etkileşim kurar. Güleriyüz'ün figürü ve deseni, adeta kendi içsel sürecinde parçalanarak izleyiciye sunulmuş gibidir (Koçak, 2023: 147). Mehmet Güleriyüz'ün eserleri de bu anlayışla ele alındığında, postmodern estetik anlayışının güçlü bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Mehmet Güleriyüz'ün sanatı, figüratif anlatımı dışavurumcu bir üslupla birleştirerek bireysel ve toplumsal sorgulamaları merkeze alır. Erken dönem çalışmalarında ekspresyonist figür anlayışına yönelmiş, soyut resmin ötesine geçerek figürle bağ kurmuştur. Türk işlemleri ve Kopt dokumalarından ilham alarak spatülle dokusal çalışmalar yapmış, figürleri motif değeri taşıyacak şekilde düzenlemiştir (Sönmezay, 2015:150). Sanatçı, eserlerinde geleneksel Türk

işlemeleri ve Mısır kökenli Kopt dokumalarından esinlenmiş, yani, figürlerini sadece bir insan tasviri olarak değil, motif gibi düzenlenmiş öğeler olarak kurgulamıştır. Ayrıca, fırça yerine spatül kullanarak dokusal (kabartılı, yüzeyde hareket hissi yaratan) çalışmalar yapmıştır. Bu teknik, resimlerine derinlik ve hareketlilik kazandırmak için önemlidir.

Güleriyüz, insan bedenine olan ilgisini sıradan bir ressam gibi değil, bir bilim insanı titizliğiyle geliştirmiştir. Tıp Fakültesi'nde kadavraları inceleyerek insan anatomisini derinlemesine anlamıştır: anatomiye duyduğu ilgi, Tıp Fakültesi'ndeki kadavra incelemeleriyle derinleşmiş ve bu gözlemler eserlerine yansımıştır (Sönmezay, 2015: 163). Bedenin doğa ile ilişkisini vurgulayarak, etin zaman içindeki dönüşümünü ele almıştır (Sönmezay, 2015: 164). Bu gözlemleri, onun figürlerine farklı bir doğallık ve deformasyon eklemesine yardımcı olmuştur. Figürlerin çarpıtırken bile anatomik bilgiye dayanarak yapıldığı, rastgele bozulmadığı anlaşılmaktadır. Cinselliği yalnızca anatomik değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bir temsil aracı olarak görmüş, bedeni sorgulayan eserler üretmiştir. Desen ve renk kullanımını resimlerinde temel bir unsur olarak ele almış, figüratif anlatımını güçlendirmiştir (Sönmezay, 2015: 164). Güleriyüz için insan bedeni sadece bir figürden ibaret değildir. Bedenin cinselliği, onun eserlerinde bireyin kimliği, toplumsal baskılar ve politik güç ilişkileriyle iç içe geçen bir anlatım hâline gelmektedir.

Güleriyüz, Francis Bacon ve Willem de Kooning gibi sanatçılardan etkilendiği bilinse de yalnızca psikolojik deformasyona odaklanmamış, figürlerini toplumsal eleştiriyle birleştirmiştir (Sönmezay, 2015: 198). Deforme figürleri toplumsal eleştiriyle birleştirerek özgün bir tarz geliştirmiştir. Güleriyüz'ün etkilendiği ve sanatsal açıdan da benzer bir estetik ve duygusal derinliğe sahip başka bir sanatçının izlerine bakmamız kaçınılmaz hâle geliyor. Bacon, insan yüzünü ve bedenini geleneksel kalıplardan sıyrarak yeniden yorumlamasıyla dikkat çeker. Eserlerinde, figürlerin çarpıtılması ve yeniden şekillendirilmesi, varoluşsal kaygı ve içsel çatışmaların dışavurumu olarak karşımıza çıkar, böylece izleyici hem estetik bir deneyim yaşar hem de insan doğasının karmaşıklığını derinlemesine sorgulama fırsatı bulur.

Figür 1: Francis Bacon. Study for Three Heads. 1962.

(Erişim Adresi: <https://www.wikiart.org/en/francis-bacon/study-for-three-heads-1962> Erişim Tarihi: 27.03.2025)

Francis Bacon'ın 1962 tarihli "Study for Three Heads" adlı eseri, sanatçının insan bedenine ve özellikle yüze yönelik çarpıcı yorumlarından birini sunar. Üç ayrı panelden oluşan bu tablo, her bir panelde farklı açılardan ele alınmış ve farklı derecelerde "erimiş" ve "bozulmuş" gibi görünen yüzleri gösterir. Bacon, geleneksel portre anlayışını altüst ederek figürlerin anatomik doğruluğunu bilerek çarpıtır; böylece izleyiciyi hem şaşırtır hem de insan ruhunun karanlık ve kırılğan yönleriyle yüzleşmeye davet eder. Benzer bir dil ve estetik arayış içerisinde olan Mehmet Güler yüz ise, beden deformasyonlarını yalnızca kişisel bir ifade aracı olarak kullanmaz; o, toplumsal baskılar ve politik eleştirileri de sanatına yansıtarak, Türk kültürüne özgü motifler ve dokusal tekniklerle harmanlar. Böylece, Bacon'un evrensel diliyle paralellikler gösteren Güler yüz, kendi yerel deneyimlerini ve özgün yorumunu ortaya koyarak, modern resimde insan anatomisinin ve toplumsal eleştirinin yeni bir yorumunu sunar.

Öte yandan Güler yüz'ün üslubu, özellikle Batılı dışavurumcu ve grotesk sanatçılarla benzerlik taşısa da zamanla kendi özgün anlatım dilini geliştirdiği görülür. Paris'te bulunduğu yıllar plastik sanatların değişim dönemi olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde Dubuffet'yi, art brut'ü, heykelde George Siegle'ı ve Kinholz'u takip etmiştir. Eleştirel ve politik karşıtlık sanatına yönelen Michel Ragot'nun düşüncelerinden etkilenmiştir. 1971'de Paris Genç Sanatçılar Bienali'nde hiperrealizm akımı oldukça dikkat çekmiş, ancak Güler yüz bu akımdan ve pop-grafik unsurlara dayalı heykel ve imgelerden uzak durarak, kendi dışavurumcu resim anlayışını sürdürmüştür. 1982-83'te dışavurumculuk yeniden yükselişe geçtiğinde, sanatçıların kendi dışavurumcu bakış açılarıyla yeni yorumlar getirdiği bir sürecin yaşandığını görmüştür (Sönmezay, 2015: 277).

1974'te katıldığı Salon de Mai sergisinde, hiperrealizm akımına yakın fakat dışavurumcu ve grotesk üslupla ürettiği heykelleriyle dikkat çekmiştir. "Sıkışmış Maymun" ve "Şişman Adam" adlı eserleri bu sergide yer almıştır. Güler yüz'ün heykelleri, hiperrealizmle bağlantılı gibi görünse de aslında dışavurumcu bir yaklaşıma dayanıyordu. Heykellerde kullanılan malzemenin ne olduğu konusunda ipuçları vermemeye çalışmış, kâğıdı plastikleştirerek ve doğal renk etkileriyle malzemeyi kendi yapısından uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Çalışmalarında grotesk ve alaycı bir anlatım öne çıkmıştır (Sönmezay, 2015: 287-288). Güler yüz'ün resimleri kadar heykelleri de hem biçim hem de anlatım açısından izleyici üzerinde güçlü bir etki bırakmaktadır. Sanatçı, malzemeyi manipüle ederek gerçeklik algısını bozmaktadır. Bu yaklaşım eleştirel bir dil oluşturmaktadır.

Mehmet Güler yüz'ün, insan bedenini gerçekçi bir şekilde resmetmek yerine, onu bilinçli olarak çarpıtılmış ve abartılı formlarda göstermesinin ardında dönemin siyasi olaylarının büyük etkisi vardır. Onun resimlerindeki figürler sanki uzamış, yamulmuş ya da parçalanmış gibi görünür ve bu deformasyon, özellikle 1970'lerde yaşanan siyasi baskıların sanatçıları üzerindeki etkisini gözler önüne serer (Ateş, 2021: 39). Güler yüz'ün bu tarzı benimsemesinde, gençlik yıllarında tanık olduğu siyasi olaylar önemli bir rol oynar. 1960 darbesi ve ardından gelen 1971 muhtırası ile birlikte baskı ortamı artmış, bu da sanatçıların eserlerinde toplumsal meseleleri daha belirgin bir şekilde ele almalarına neden olmuştur. 1961 Anayasası, sendikal hareketler ve bireysel özgürlüklerin önünü açarak sivil toplumun daha aktif hâle gelmesini sağlamıştı (Ateş, 2021: 37). Ancak bu ortam uzun sürmedi ve 68 kuşağı olarak bilinen dönemde üniversite öğrencileri, sanatçılar ve entelektüellerden oluşan gruplar toplumsal sorunlara daha fazla duyarlı

hâle geldi. Bu kuşağın etkisiyle sanatta toplumsal gerçekçilik ön plana çıktı ve sanatçılar eserlerinde halkın yaşadığı sorunlara vurgu yapmaya başladılar (Ateş, 2021: 38).

1970'ler Türkiye'sinde sanatçılar, toplumsal olayları ve sınıfsal mücadeleleri eserlerine yansıtmak için figüratif anlatımı kullanıyordu. Bu süreçte, birçok sol eğilimli sanatçı, yazar ve akademisyen üzerindeki denetim ve sansür arttı, hatta bazıları sürgüne gitmek zorunda kaldı (Mete, 1983: 1958). 1971 yılına gelindiğinde Türkiye, tam anlamıyla toplumsal ve siyasi bir kriz içindeydi. Üniversitelerde öğrenci eylemleri yaygınlaşmış, bazı radikal sol gruplar banka soygunları düzenleyerek silahlı mücadeleye yönelmişti. Aynı dönemde, ABD karşıtı eylemler artmış, Amerikan kurumlarına saldırılar düzenlenmiş, hatta ABD yetkilileri kaçırılmıştı. Ülkedeki bu çalkantılı ortam, yalnızca hükümeti değil, akademisyenleri ve sanatçıları da doğrudan etkiledi. Hükümeti eleştiren akademisyenlerin evleri, aşırı sağcı neo-faşist militanlar tarafından bombalanıyor, fabrikalarda grevler yaşanıyor, iş kaybı rekor seviyelere ulaşıyordu (Ahmad, 1994: 205).

Bu baskı ortamı, sanatçıların ifade biçimlerini doğrudan etkiledi. Doğrudan politik söylem içeren sanat eserleri yasaklanırken, sanatçılar dolaylı anlatımlara ve sembolik dille politik mesaj vermeye yöneldiler. Bu dönemde, sanat yalnızca estetik bir ifade aracı olmaktan çıkmış, aynı zamanda politik bir duruşun yansıması hâline gelmişti. Mehmet Güleriyüz, Gürkan Coşkun (Komet), Yüksel Arslan ve Gülşen Karamustafa gibi sanatçılar, sanatta Marksist estetik anlayışını benimseyerek toplumsal adaletsizlikleri, sınıf mücadelesini ve baskıcı rejimleri ele alan eserler ürettiler (Ateş, 2021: 39). Marksist estetik, sanatı yalnızca bireysel bir ifade biçimi olarak değil, toplumsal değişimi yönlendiren bir araç olarak görülüyordu. Bu nedenle sanatçılar, figürlerinde sıradan insanları, işçileri, köylüleri ve toplumun alt kesimlerini yücelten bir anlatım benimsediler. Sanat, yalnızca bireysel bir ifade biçimi olmaktan çıkıp, toplumun yaşadığı krizleri belgeleyen ve eleştiren bir araç hâline geldi. Sanatçılar, eserlerinde figürleri deforme ederek, çarpıtarak veya grotesk bir dille resmederek dönemin baskıcı rejimlerini ve bireyin çaresizliğini yansıttılar. Özellikle Mehmet Güleriyüz'ün figüratif anlatımı, bu dönemin politik ve toplumsal atmosferini yansıtan en güçlü örneklerden biri oldu; bu dönemde bireysel ve toplumsal eleştiriye eserlerinde bir araya getirerek dikkat çekici bir tarz geliştirdi (Ateş, 2021: 39). Özellikle "Generaller" serisi, sanatçının 12 Mart Muhtırası'na karşı tepkisini yansıtır (Algın, 2021: 52). Sanat, bu dönemde hem bireysel ifade hem de toplumsal eleştiri aracı hâline gelmişti ve Mehmet Güleriyüz bu değişim sürecinin en çarpıcı temsilcilerinden biri olmuştur (Ateş, 2021: 39).

Güleriyüz'ün eserlerinde görülen beden deformasyonunun nedenlerinden bir diğeri de ironik ve karikatürize edilmiş unsurlar; grotesk sanat açısıyla yapılmış eserlerdir. Kayser'e göre, "Grotesk, dünyayı tanınmaz hâle getirerek hem hayranlık uyandıran hem de rahatsız eden bir atmosfer yaratır. Gülünç ile korkunç arasındaki bu sarsıcı denge, groteskin en belirgin özelliğidir." (Kayser, 1963: 184). Grotesk, gülünç ile korkutucu olanı aynı potada eriterek izleyiciyi ya da okuyucuyu ikircikli bir duygu durumuna sürükler. Bu çelişkili yapı, sanat ve edebiyatta sıklıkla kullanılan bir anlatım biçimi olup izleyicinin ya da okuyucunun algısını sarsarak dünyayı farklı bir perspektiften görmesine neden olur.

Grotesk sanat, alışılmadık ve sıra dışı olanı vurgulayarak, izleyiciyi hem rahatsız eden hem de merak uyandıran bir estetik anlayışdır. Antik Roma ve Yunan kültürlerinde mağara ve duvar süslemelerinde ortaya çıkan grotesk, zamanla sanatta farklı formlara evrilmiştir (Turani, 1975: 46). Bu erken dönem eserlerde, doğanın unsurları ile insan ve hayvan figürleri sıra dışı

kombinasyonlarla sunularak gerçeküstü ve fantastik bir dünya yaratılmıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2, 1997: 718). Grotesk sanat, gerçekliği bilinçli olarak çarpıtır ve sıradan olanı absürt hâle getirir; bu nedenle "garip", "çarpık" ve "abartılı" kavramlarıyla ilişkilendirilir (Eroğlu, 2013: 88). Bosch'un kaotik sahneleri ya da Goya'nın karanlık imgeleri, grotesk sanatın etkileyici örneklerindendir (Eroğlu, 2013: 88). Rönesans'ta Rafaello gibi sanatçılar tarafından da benimsenen grotesk, 18. yüzyılda akılcılığa tepki olarak romantizm akımı içinde yeniden popüler hâle gelmiştir (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2, 1997: 718). Bu bağlamda grotesk, sanatçının bilinçaltını ve toplumsal eleştiriyi ifade etme biçimi olarak önemli bir rol oynamış, zaman içinde sanatta özgünlüğün ve yaratıcılığın bir göstergesi olmuştur.

Kayser, grotesk'i anlatırken *"Yabancılaşmış dünyada yönümüzü bulamıyoruz, çünkü bu dünya absürttür. İşte burada grotesk ile trajik arasındaki fark belirginleşir. Başlangıçta trajik de absürt olanı barındırıyordu. Bunun örneklerini Yunan trajedisinin trajik çekirdeklerinde görebiliriz. Bir annenin çocuklarını öldürmesi, bir oğlun babasını ya da bir babanın oğlunu katletmesi, bir adamın oğullarının etini yemesi absürttür. Atrides miti absürtlüklerle doludur"* şeklinde tanımlamaktadır (Kayser, 1963: 185).

Bu alıntı, grotesk ve trajik arasındaki farkı absürtlük üzerinden açıklıyor. Trajedide de absürt olaylar vardır; Medea'nın çocuklarını öldürmesi veya Oidipus'un babasını katletmesi gibi örnekler bulunur. Ancak bu olaylar bir anlam çerçevesine oturur ve kader, ahlak veya adaletle ilişkilendirilir. Groteskte ise her şey tamamen kaotik ve anlamsızdır. Trajedi, absürtlüğü içinde barındırır da bir mantık kurabilirken, grotesk tamamen düzensiz ve kavranamaz bir dünya yaratır. Bu yüzden grotesk, içinde yön bulamadığımız, absürdün hâkim olduğu bir yabancılaşmış dünya sunar.

Mehmet Gülerüz'ün sanat pratiğinde grotesk estetiği bilinçli bir şekilde kullandığını söyleyebiliriz. Özellikle *Sıkışmış Maymun* ve *Şişman Adam* adlı heykellerinde, bu anlayışı alaycı ve eleştirel bir yaklaşımla yorumladığını ifade etmiştir. Sanatçı, bu iki eserini değerlendirirken, onları "grotesk resimlerimin heykeliydi" şeklinde tanımlayarak, heykellerinin resim sanatındaki grotesk üslubunun birer üç boyutlu yansıması olduğunu belirtmiştir (Sönmezay, 2015: 287-288). Bu açıklama, Gülerüz'ün grotesk anlayışını yalnızca heykellerinde değil, resimlerinde de tutarlı bir şekilde uyguladığını ortaya koymaktadır.

Mehmet Gülerüz'ün sanatında beden deformasyonu sadece şeklin bozulmasından ziyade toplumsal, politik ve bireysel meselelerin dışavurumu şeklinde karşımıza çıkar. Sanatçının tıp fakültesinde kadavra incelemeleri yaparak edindiği anatomik bilgiyi, geleneksel Türk işlemleri ve Kopt (düz) dokumalarından aldığı ilhamla geliştirdiği spatül tekniğiyle birleştirmiştir. Figürlerini bilinçli bir şekilde grotesk ve ironik bir üslupla yeniden kurgulamıştır. Dönemin baskıcı atmosferini ve toplumsal krizleri yansıtan bu anlatım tarzı, izleyiciyi insan bedeninin kırılganlığı ve kimliğin politik baskılar altında nasıl şekillendiği üzerine düşünmeye yönlendirmektedir. Gülerüz, farklı sanatçılardan etkilenmesine rağmen, kendi özgün tarzını geliştirerek deformasyonu sadece psikolojik bir ifade biçiminin ötesinde dönemin toplumsal adaletsizliklerini, sınıf mücadelelerini ve bireyin çaresizliğini yansıtan bir eleştiri dili olarak kullanmıştır.

Mehmet Gülerüz'ün Deforme Bedenleri: Teknik ve Estetik Analiz

Mehmet Gülerüz'ün deforme bedenleri, sanatçının figüratif anlatımda teknik ustalığı ile estetik duyarlılığını bir araya getirip, insan anatomisi üzerinden toplumsal ve bireysel sorgulamaları derinleştiren özgün bir dil oluşturması bakımından dikkat çeker.

Figür 2: Mehmet Gülerüz, *İsimsiz*, Tuval üzerine akrilik teknik, 13x18 cm, 1982.

(Erişim Adresi:

<http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55594&iName=0593-188&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0>

Erişim Tarihi: 27.03.2025)

1982 tarihli *İsimsiz* eserinde, yoğun mavi tonlarıyla oluşturulmuş bir arka planın önüne yerleştirilmiş çarpıcı bir portre görülmektedir. Tuvalin merkezinde konumlanan figür, izleyiciye yan profilden sunulmuş olup başı hafifçe yukarı kalkıktır. Sanatçı, lavanta, mor ve gri tonlarını kullanarak yüzün genel hatlarını belirginleştirirken, dudaklarda tercih edilen parlak kırmızı renk, kompozisyona dramatik bir vurgu katmaktadır. Bu renk kontrastı, dinamik ve çarpıcı bir atmosfer yaratırken, portredeki deformasyon özellikle dikkat çekicidir. Yüzün erimiş, bozulmuş ya da çarpıtılmış bir biçimde tasvir edilmesi, figürün sıradan bir portreden çok daha öteye geçerek psikolojik bir gerilim ve içsel çalkantıyı yansıttığını düşündürmektedir.

Portredeki figür, belirsiz bir noktaya boş bakışlarla yönelmiş, korku ve çaresizlik içinde donmuş gibidir. Gözleri arkaya doğru uzanan üçgen bir açıyla resmedilirken, açık ağzı bir çığlık ya da sessiz bir haykırış hissi uyandırmaktadır. Burun ezilmiş, içe çökmüş bir biçimde tasvir edilmiş, başın üst kısmı ise tamamen kadrajın dışında bırakılmıştır. Bu yüz ifadesi, yalnızca fiziksel bir deformasyonu değil, derin bir ruhsal sıkışmışlığı da aktarmaktadır. Figürün bozulmuş

yüz hatları, varoluşsal bir kaygıyı veya iç dünyasındaki huzursuzluğu yansıtırken, izleyiciyi rahatsız eden ancak bir o kadar da içine çeken bir anlatım dili sunmaktadır.

Figür 3: Mehmet Gülerüz, *Karnıyarık Adam*, Tuval üzerine yağlıboya tekniği, 80x65 cm, 1971.

(Erişim Adresi:

<http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55398&iName=0593-006&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0>

Erişim Tarihi: 27.03.2025)

1971 tarihli *Karnıyarık Adam* örneğinde, açık renkli bir fonun önüne yerleştirilmiş tek bir erkek figürü bulunmaktadır. Figür, tuvalin merkezinde ve izleyiciye dönük bir şekilde resmedilmiştir. Takım elbiseye benzer bir kıyafet giymektedir. Resmin ana noktası ise figürün göğsünden karnına uzanan derin yarık ve dışarı taşan iç organlardır. Başını hafifçe öne eğmiş, gözleri boşluğa odaklanmış, elleri kasık bölgesinde kenetlenmiş durumdadır. Üst vücudu çıplak bırakılmış, alt kısmı fonla bütünleşmiş gibi görünmektedir.

Figürün yüzü ve göğsü açık tonlarla, yarık bölgesi ise koyu ve kırmızımsı renklerle resmedilmiş olup dramatik bir kontrast oluşturulmaktadır. Mekân algısını ortadan kaldırılarak figür soyutlanmaktadır. Duruşu ve yüz ifadesi, keder ve çaresizlik duygusunu yansıtmaktadır. Başın eğik duruşu, omuzların düşüklüğü ve kenetlenmiş eller, içsel acıyı ve savunmasızlığı

vurgulamaktadır. Eser, modern insanın yabancılaşmasını ve varoluşsal sıkıntılarını düşündürmeyi amaçlamaktadır.

Figür 4: Mehmet Güleryüz, *Kızgın*, Tuval üzerine akrilik teknik, 36.50x47 cm, 1983.

(Erişim Adresi:

<http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55471&iName=0593-066&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0>

Erişim Tarihi: 27.03.2025)

1983 tarihli *Kızgın* adlı eserde, koyu tonların önüne yerleştirilmiş, belirsiz ama etkileyici bir insan figürü göze çarpar. Arka plan, yoğun ve dramatik bir renk kullanımıyla şekillendirilmiştir; siyah, kırmızı ve bordonun hâkim olduğu bu alan, esere güçlü bir duygusal atmosfer kazandırır. Ön plandaki soyut figür, izleyiciye dönük durmakla birlikte, başı hafifçe eğik ve yana dönük bir pozisyonundadır. Yüz hatları net çizilmemiş, adeta eriyip dağılmış gibidir; figürde mavi ve turuncu tonlar öne çıkmaktadır. Alt kısımda, elleri andıran belirsiz bir form dikkat çekerken, üst kısımda saçların ya da başın yukarı doğru kabardığı hissedilir. Bu detay, figürün içsel gerilimini ve yoğun duygusal yükünü daha da artıran bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Sanatçının renk tercihleri ve fırça darbelerinin bilinçli belirsizliği, eserde mekânsızlık hissini güçlendirir. Figür ile arka plan arasındaki keskin karşıtlık, onun iç dünyasındaki çatışmayı ve dış dünyaya duyduğu öfkeyi derinleştirir. Bu mekânsızlık, figürü soyutlayarak bireysel bir hikâyeden çıkarıp evrensel bir boyuta taşır. *Kızgın*, bireyin içsel gerilimlerini ve psikolojik yoğunluğunu dışavurumcu bir yaklaşımla ele alarak, izleyiciye güçlü ve doğrudan bir duygusal deneyim sunmayı amaçlayan bir kompozisyon olarak değerlendirilebilir.

Figür 5: Mehmet Gülerüz, *Çıplak*, Kâğıt üzerine suluboya tekniği, 50.50x73 cm, 1996.

(Erişim Adresi:

<http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55585&iName=0593-179&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0>

Erişim Tarihi: 27.03.2025)

1996 tarihli *Çıplak* adlı eserde, kompozisyonun merkezinde turuncu ve sıcak tonlarda betimlenmiş bir figür yer almaktadır. Vücut hatları belirgin olmakla birlikte, fırça darbelerinin yer yer dağınık ve akışkan olması nedeniyle silikleşmiş, deforme olmuş bir görünüm sergilemektedir. Figürün kulakları uzun, elleri bacaklarının arasındadır. Ayakları ise bedenine oranla çapraz bir duruş sergilemektedir. Figürün çevresinde koyu ve turuncu tonlara sahip kıvrımlı biçimler bulunmaktadır. Bu biçimler, uzakta konumlanmış, belli belirsiz insan figürlerini anımsatarak eserdeki yabancılaşma hissini güçlendirmektedir. Bu durum, figürün diğer insanlardan kopuşunu ve karanlık içinde bir varlık mücadelesi verdiğini düşündürmektedir. Parçalı ve katmanlı renk geçişleri ise esere derinlik kazandırmıştır. Ortada yer alan figür ve çevresindeki kıvrımlı biçimler, dinamik bir hareket etkisi yaratmaktadır.

Öte yandan, eserdeki renk kontrastı ve sıcak tonların yoğun kullanımı güçlü bir enerji yansıtmaktadır. Bu enerji, resmin çıplaklığı ile birleşerek Gülerüz'ün cinselliği toplumsal ve bireysel bir temsil aracı olarak ele aldığını düşündürmektedir. Eserde yoğun biçimde kullanılan gölge ve ışık oyunları, bedeni bir duygu yansıması hâline getirmektedir. Kimi yerlerde beliren koyu lekeler bilinçaltı korkuları ya da içsel bir gerilimi çağrıştırırken, aydınlık bölgeler dışavurumcu bir coşku veya kabullenmeyi sembolize etmektedir. Böylece eser, insan bedeninin ve ruhunun karmaşık, çok katmanlı doğasını izleyiciye aktarmaktadır.

Figür 6: Mehmet Gülerüz, *Nekahat*, Kraft üzerine akrilik tekniği, 170x200 cm, 1998.

(Erişim Adresi:

<http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55397&iName=0593-005&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0>

Erişim Tarihi: 27.03.2025)

Mehmet Gülerüz'ün 1998 tarihli *Nekahat* adlı eseri, bir hastalık sonrası iyileşme sürecinde yaşanan güçsüzlük dönemini ifade eden ismiyle (Kubbealtı Lugatı), içeriğiyle uyumlu bir anlam taşır. Figüratif deformasyonun güçlü bir örneği olan bu eserde, merkezde yer alan figür yan durmakta ve elini ağzına götürmektedir. Yüzün ve elin parçalanmış, üst üste bindirilmiş ve akışkan bir biçimde kaynaşmış olması, izleyicide tedirgin edici bir his uyandırır. Bu deformasyon, figürün acı, içsel sıkıntı ve bedensel tükenmişlik duygusunu yoğun bir şekilde yansıtmalarını sağlar. Göz çukurlarındaki boşluk hissi, ağız çevresindeki sert müdahale izleri ve parmaklardaki gerilim, eserin psikolojik derinliğini artırırken, insan bedeninin sınırlarının belirsizleştiği bir çöküş anını resmeder.

Arka plandaki kahverengi ve beyaz tonların parçalı kullanımı, figürün mekânsal belirsizliğini vurgularken, sanatçının kâğıdın doğal dokusunu koruması esere ham ve doğrudan bir etki kazandırır. Gülerüz'ün ekspresyonist yaklaşımı, yalnızca figürün deformasyonunda değil, malzemenin kullanımındaki spontane tavırda da kendini gösterir. Yüz hatlarının parçalanmış ve üst üste geçmiş olması, figürün içsel çöküşünü vurgularken, sert çizgiler ve ani renk geçişleri psikolojik ve fiziksel kırılganlığı öne çıkarır.

Figür 7: Mehmet Güler, *Fat Man*, Karışık teknik, 140x95x87 cm, 1974.

(Erişim Adresi:

<http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55392&iName=0593-002&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0>

Erişim Tarihi: 27.03.2025)

1974 tarihli *Şişman Adam* adlı heykelde, grotesk beden temsili ve deformasyon üzerinden insan bedeni sorgulanmaktadır. Eser, şişkin gövde, asimetric yüz yapısı ve idealize insan yapısından uzak bir beden sunmaktadır. Heykelin yüzeyindeki organik, eriyen form, bedensel sınırların ve kimlik kavramlarının belirsizleştiğini sorgulamaktadır. Yüzün deformasyonu, göz çukurlarındaki boşluk hissi, eriyen deri dokusu ile şişman beden sadece fiziksel bir dönüşümü değil, bireyin ruhsal ve toplumsal baskılar altındaki kırılganlığını da temsil eder.

Eserin malzeme kullanımı ve yüzey dokusundaki sert geçişler, deformasyon hissini kuvvetlendirmektedir. Figürün pasif duruşu ve mekân içerisindeki konumu, izleyicide edilgen bir varlık izlenimi oluşturmaktadır. Bu tür grotesk beden yorumları, sadece sanatsal bir deformasyon pratiği olarak yanında kimlik, beden politikaları ve varoluşsal kaygılar üzerinden bir eleştiri olarak da okunabilir. *Fat Man*, insan bedenini idealden uzaklaştırarak kırılgan, çarpıtılmış ve değişime açık bir form olarak ele alırken, izleyiciye bedensel algılarımız üzerine yeniden düşünme fırsatı sunan bir eser olarak öne çıkar.

Sonuç

Mehmet Gülerüz'e ait bu altı resimde beden deformasyonunun yalnızca estetik bir tercih olmadığı, aynı zamanda toplumsal ve bireysel eleştiriler içerdiği görülmektedir. Eserlerdeki yoğun deformasyon, figürlerin korku ve acı içinde oluşu, mekânsızlık algısı, toplumsal baskılar ve siyasi atmosfer karşısında bireyin çaresizliğini gözler önüne sermektedir. Bu deformasyonlar, yalnızca biçimsel bir müdahale şeklinde değil, sanatçının yaşadığı dönemin ruhunu ve bireyin içsel çatışmalarını yansıtan güçlü bir anlatım dili olarak izleyici karşısına çıkmaktadır.

Sanatçının ürettiği bu eserler, özellikle 1960-1980 arasındaki Türkiye'de meydana gelen askerî darbeler, muhtıralar ve toplumsal baskıların yoğun olduğu bir döneme denk gelmektedir. Bu yıllar, bireyin hem toplumsal hem de kişisel anlamda en fazla sıkışmışlık hissettiği, otoritenin birey üzerindeki etkisinin en belirgin olduğu zamanlardı. Gülerüz, bu dönemde doğrudan politik ve toplumsal eleştiri yapmadan, sanatını eleştirel bir dille şekillendirmiştir.

Eserlerinde grotesk figürler, abartılı yüz ifadeleri ve orantısız bedenler yer almaktadır. Bu deformasyon, izleyiciyi rahatsız etmeyi ve düşündürmeyi amaçlayan bilinçli bir tercihtir. Gülerüz'ün figürleri yalnızca siyasi otoriteyle değil, toplumsal baskıyla da mücadele eden bireylerdir. Deforme bedenler, toplumun insan bedeni ve kimliği üzerindeki baskısını ve bireyin bu baskılar karşısındaki sıkışmışlığını anlatmaktadır. Onun eserlerindeki figürler, güçsüzlük, öfke ve ironi gibi duygularla yüklüdür.

Sanatçının kullandığı renkler, dokular ve spatül tekniği, bu ifadeleri daha da güçlendirmekte; figürlerin yaşadığı gerilimi ve izleyiciye aktarılan duygusal yoğunluğu artırmaktadır. İzleyici, bu resimlere baktığında sıradan bir portre değil, bir mücadelenin izlerini görür. Figürler, yaşadıkları duyguları dışavurumcu bir etkiyle yansıtmaktadır. Figür ve mekân arasındaki kontrast, figürün mekânsızlık algısını kuvvetlendirmektedir. Mekânsızlık, sanatçının eserlerinde öne çıkan temel unsurlardan biridir.

Sonuç olarak, Mehmet Gülerüz'ün eserleri hem dönemin politik olaylarını hem de bireyin toplum içindeki varoluşsal problemlerini anlatan, bunu da bireyin dönüşümü ve sonucunda deformasyonu ile yansıtan güçlü yapıtlardır. Bu eserlerdeki figürlerin yaşadıkları duygular, aynı oranda izleyiciye de etki eden güçlü imgelerdir. Sanatçının eserleri, yalnızca bir dönemi belgelemenin ötesine geçerek, bireyin toplumsal yapılar içindeki mücadelesini evrensel bir düzlemde ele alan çarpıcı anlatımlardır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Emrullah Şekerci (%50) ve Murat Karademir (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1994). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Algın, E. (2021). 1960 Sonrası Türk Resminde Toplumsal Gerçekçi Resimlerin Sosyal ve Siyasi Değişimle İlintisi. *Fine Arts*, 16(1), 42-55. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2021.16.1.D0271>
- Ateş, A. E. (2021). *Türkiye'de Resim ve Politika*. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Bacon, F. (1962). Study For Three Heads. 27 Mart 2025 tarihinde <https://www.wikiart.org/en/francis-bacon/study-for-three-heads-1962> adresinden erişildi.
- Eroğlu, Ö. (2013). *Resim Sanatı Sözlüğü*. İstanbul, Öke Yayınları.
- Erzen, J. N. (1997). *Biçimbozma*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi Cilt II içinde. İstanbul, Yem Yayınları.
- Giray, K. (2002). *Sakıp Sabancı Müzesi Resim Koleksiyonu*. İstanbul.
- Güleryüz, M. (1971). *Karniyarik Adam*. [Resim] 27 Mart 2025 tarihinde <http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55398&iName=0593-006&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0> adresinden erişildi.
- Güleryüz, M. (1974). *Fat man*. [Resim] 27 Mart 2025 tarihinde <http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55392&iName=0593-002&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0> adresinden erişildi.
- Güleryüz, M. (1982). *İsimsiz*. [Resim] 27 Mart 2025 tarihinde <http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55594&iName=0593-188&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0> adresinden erişildi.
- Güleryüz, M. (1983). *Kızgın*. [Resim] 27 Mart 2025 tarihinde <http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55471&iName=0593-066&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0> adresinden erişildi.
- Güleryüz, M. (1996). *Çıplak*. [Resim] 27 Mart 2025 tarihinde <http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55585&iName=0593->

179&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0 adresinden erişildi.

Güleriyüz, M. (1998). *Nekahet*. [Resim] 27 Mart 2025 tarihinde [http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55397&iName=0593-](http://lebrizimages.net/imageHandler.ashx?iType=jpg&wType=1&wID=55397&iName=0593-005&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0)

005&iPath=/artst/0593&iSize=2&iResizeParam=0&isGrayscale=False&watermark=&transp=0 adresinden erişildi.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul, Metis Yayınları.

Kayser, W. (1963). *The grotesque in art and literature* (U. Weisstein, Trans.). Bloomington, Indiana University Press

Koçak, O. (2023). *Modern ve Ötesi: Elli yılın sanatına kenar notları*. İstanbul, Everest Yayınları.

Nekahet. Kubbealtı Lugatı. (t.y.) 27 Mart 2025 tarihinde <https://www.lugatim.com/s/nekahet> adresinden erişildi.

Özdoğan, A., & Yıldız İliden, S. (2023). Modern sanat akımlarında deformasyon. *Lokum Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 26-37.

Sönmezay, A. (2015). *Güldüğüme Bakma*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sözen, M., & Tanyeli, U. (2016). *Sanat Sözlüğü*. İstanbul, Remzi Yayınları.

Tunçay, M. (1983). Siyasal Gelişmenin Evreleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7. İstanbul, İletişim Yayınları.

Turani, A. (1975). *Sanat Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Toplum Yayınevi.

Yaman, Z. Y. (Ed.). *Ankara Resim ve Heykel Müzesi* (2012). Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 22/04/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 26/05/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Topdemir, H. G. (2025). Anadolu Aydınlanmasının Kültürel Artalanı ve Hasan-Âli Yücel. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 89-107.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1681896>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

ANADOLU AYDINLANMASININ KÜLTÜREL ARTALANI VE HASAN-ÂLİ YÜCEL

Hüseyin Gazi TOPDEMİR*

Öz

Makalede öncelikle Anadolu Aydınlanma hareketinin mimarı olan Atatürk'ün hayatta en hakiki mürşit ilimdir sözü bağlamında çağdaşlaşma hakkındaki düşünceleri ele alınmış ve ardından da önde gelen savunucularından biri olan şair, siyasetçi ve düşünür Hasan-Âli Yücel'in Cumhuriyet Türkiye'sinin kültürel artalanına yaptığı katkıları kendi eserleri bağlamında irdelenmiştir. Cumhuriyetin temelini bilim olduğunu ve dolayısıyla da bilimin gelişimini günü gününe izlemek gerektiğini belirten Atatürk, bu amaçla bir Cumhuriyet projesi olarak bilim tarihi disiplinin kurulmasını sağlamıştır. Ardından Atatürk'ün direktifleriyle Harvard Üniversitesi'ne bilim tarihi eğitimi almak üzere gönderilen ilk bilim tarihçimiz Aydın Sayılı'nın bilim tarihi eğitimine nasıl yönlendirildiğinden ve daha sonra onun ilk bilim tarihi bölümünü kurmasından söz edilmiştir. Benzer şekilde çağdaşlaşma hareketinin başarıya ulaşabilmesi için genç Cumhuriyetin bireylerinin iyi eğitim görmelerinin gerektiğine vurgu yapılarak, bilimsel usullere göre programları hazırlanmış eğitim kurumlarının açılmasından ve öğretmenlere düşen görevler üzerinde durulmuştur. Hasan-Âli Yücel'in Cumhuriyete bakışı ele alınmış, ardından onun Cumhuriyeti yeni hayat olarak tanımladığı ve kendisini de yeni hayatın erenlerinden biri olarak gördüğü dile getirilmiştir. Rönesans ve Aydınlanma düşünce hareketleri temelinde Türk Aydınlanma programına bağlı olduğundan söz edildikten sonra Yücel'in çağdaşlaşmanın kesintisiz devam etmesi için eğitim, bilim ve kültür alanlarında nelerin yapılması gerektiğine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Yapılması gerekenleri kuramsal adımlar ve bu adımların gerçekleşmesini sağlayacak kurumların inşası olarak iki aşamalı bir süreç olarak gören Yücel'in, aynı zamanda genç Cumhuriyetin kısıtlı imkanlarıyla gerçekleştirmeye çalıştığı çağdaşlaşma hareketinin kesintiye uğramaması için neler yapılacağına ilişkin görüşlerine değinilmiştir. Bunun için Yücel'in çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarında dile getirdiği düşüncelerine dayanılarak tasarımlarının irdelenmesine özen gösterilmiş, özellikle eğitimin modern yöntemlerle yapılmasına yönelik çabaları, Köy Enstitüleri ve çeviri alanlarında yaptığı atılımlar öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu özelliklerinin yanında Yücel'in aynı zamanda Rönesans ve Aydınlanma düşünce hareketlerinin ilke ve kurallarına hâkim bir yönetici, aydın ve düşünür olduğu da yine kendi icraatları bağlamında gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Anadolu Aydınlanması, Hasan-Âli Yücel, Rönesans, Bilim, Köy Enstitüleri

* Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Muğla/Türkiye. E-posta: hgtopdemir@mu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4373-2781>.

** 17 Şubat 2011 tarihinde Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarafından, Fakültenin 75. Kuruluş Yıldönümü etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen "Hasan Ali Yücel'in Bilim ve Kültür Dünyamıza Katkıları" başlıklı panelde sunulan metnin geliştirilmiş halidir.

CULTURAL BACKGROUND OF THE ANATOLIAN ENLIGHTENMENT AND HASAN-ÂLİ YÜCEL

Abstract

The article first discusses the architect of the Anatolian Enlightenment movement Atatürk's thoughts on modernization in the context of his saying that "The truest guide in life is science", and then examines the contributions of poet, politician and thinker Hasan-Âli Yücel, one of the leading advocates of the Enlightenment movement, to the cultural background of Republican Turkey in the context of his own works. Stating that the foundation of the Republic is to be science and therefore it is necessary to follow the development of science day by day, Atatürk ensured the establishment of the discipline of Science History as a Republican project. Later, the article points how the first Turkish historian of science, Aydın Sayılı, who was sent to Harvard University to study Science History with Atatürk's directives, was directed to study and how he later founded the first Science History department. Similarly, it was emphasized then, that for the modernization movement to succeed, the individuals of the young Republic needed to be well educated, and the opening of educational institutions with programs prepared according to scientific methods and the duties of teachers were foundational. The article details Hasan-Ali Yücel's view of the Republic and states that he defined the Republic as "the new life" and that he saw himself as one of the advocates of "the new life". The article then, after pointing that he was committed to the Turkish Enlightenment program based on the Renaissance and Enlightenment movements, explicates Yücel's views on what should be done in the fields of education, science and culture for the modernization of the country to continue uninterruptedly. Yücel saw what needed to be done as a two-stage process. He identifies that necessary institutional steps and the construction of these institutions would enable the realization of Turkey's modernization. He also details his views on what needed to be done in order to prevent a potential interruption of the modernization movement that the young Republic was trying to realize with its limited means. For this purpose, the article takes care to examine Yücel's designs based on his various public speeches, and his efforts to carry out education especially with modern methods. Likewise, the article emphasizes his role in the foundation of the Village Institutes and his breakthroughs in the field of translation. In addition to these, the article argues that Yücel was also an administrator, intellectual and thinker who was well versed in the modes and principles of the Renaissance and Enlightenment movements.

Keywords: Anatolian Enlightenment, Hasan-Âli Yücel, Renaissance, Science, Village Institutes

Giriş

Batı kültür çevresinin modern kimliğine kavuşmasını sağlayan Rönesans ve Aydınlanma düşünce hareketleri zaman içerisinde birer düşünce formu olarak bütün dünyaya yayılmıştır. Bazı toplumlar, bilim, felsefe ve sanat gibi entelektüel kültür unsurlarına ve bu unsurlarda zaman içerisinde kaydedilen ilerlemelere yeterince aşına olmadıklarından veya bu etkinlik biçimleriyle geç tanıştıklarından dolayı kavrayış yetilerini gerektiği ölçüde geliştirememiş, bu yüzden de zihinsel dönüşümlerini zamanında gerçekleştirememişlerdir. Günümüzde hâlâ bu türden toplumların bulunduğu bir hakikattir. Bununla birlikte, başlangıçta entelektüel kültürün temel etkinlik alanlarıyla ilgisi yokmuş gibi görünen pek çok toplum, ilerleyen zaman içerisinde giderek uluslararası bir yarışa dönen bu alanlardaki gelişmeleri izlemeleri gerektiğini ve nihayetinde ister istemez yarışa katılmalarının gerekliliğini geç de olsa idrak edebilmiştir. Dolayısıyla Rönesans ve Aydınlanma düşünce hareketlerinin, entelektüel kültür alanındaki başarıların hem yerel hem de evrensel gelişim çizgisinin biçimlenmesinde etkin ve belirleyici bir rol oynadığı açıktır. Bu etkilenimin somut izlerinin rastlandığı bir diğer Aydınlanma hareketi de Cumhuriyet ile Anadolu'da gerçekleşmiştir.

Bilginin Aydınlanğından Cumhuriyete

Cumhuriyetin kurulması şüphesiz olağanüstü bir başarı öyküsüdür. Bir toplumda erdemin, bilginin, cesaretin, yüksek insanlık değerlerinin korunduğunda, hür ve bağımsız

yaşama azmine ve kararlılığına sahip çıkıldığında nelerin başarılabilceğinin destansı öyküsüdür. Cumhuriyeti kuran kadrolar, her şeyden önce dünyada olup bitenleri yakından takip etmelerinin gerektiğinin bilincinde olduklarından, yirminci yüzyılın tam anlamıyla bir bilgi çağı olacağını öngörebilmişler ve Cumhuriyeti kurar kurmaz kısa süre içerisinde Anadolu Aydınlanmasını oluşturmak için gerekli kurumları ve kuruluşları hızla hayata geçirmeye girişmişlerdir. Kuruluşu gerçekleştirilmeden önce, yani henüz zihinlerinde bir tasavvur hâlindeyken, Cumhuriyetin temelini entelektüel kültürün gerekliliklerine göre atılacağını ve bu gerekliliklerin gerektirdiği şekilde yapılandırılacağını tasarlayan Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) ve arkadaşları, sağlam ve güvenilir bilginin, yani bilimin ve onun uygulamaya dönüştürülmesiyle oluşturulan tekniğin tek gerçek güç olduğunun bilincinde olduklarını sözleriyle ve davranışlarıyla her fırsatta göstermişlerdir. Bugün Cumhuriyetin anıtsal bilim ve kültür merkezlerinden biri olarak varlığını sürdürmekte olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin cephesinde yazan “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir” özlü sözü bizlere Cumhuriyetin kuruluş sürecinde hiçbir şeyin tesadüfîlik taşımadığını açıkça göstermektedir. Atatürk’ün dünyanın o günkü ahval ve şeraitini gözler önüne sermek için dile getirdiği bu sözün devamı şöyledir:

“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, muvaffakiyet için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnızca, ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını [ilerlemelerini] zamanında takip eylemek şarttır.” (Kocatürk, 1984: 116-117)¹

Bu sözün analitik değerlendirmesine girişmeksizin birkaç hususa hemen değinmek yararlı olacaktır. Öncelikle belirtilmesi gereken ilk husus, ifadede yer alan *ilim* kelimesinin aslında bugünkü anlamıyla *bilim* değil, daha çok *bilgi* (Topdemir, 2025: 524-552) demek olduğu hatırlanmalıdır. Bilgi ise üst -meta- bir kavram olduğundan *bilim*, *felsefe*, *sanat*, *din*, *okült* ve *teknik* olmak üzere birçok çeşide sahiptir ve elbette salt bilgi olmaları bakımından hepsinin değerli olduğuna şüphe yoktur. Zaten sözde de bu duyarlılık net bir biçimde gözetilmiş, uygarlaşma çabasına girecek toplumlara yol gösterecek bilginin ancak bilimin ürettiği bilgi olacağı açık ve net biçimde dile getirilerek, bilim ve teknik öne çıkarılmıştır. Aristoteles’in (MÖ. 384-322) dediği gibi, zaten insanın doğasını veya insan olmanın mahiyetini oluşturan evrensel karakteristiklerinden birinin bilme arzusu olduğuna şüphe yoktur. Zira insanın doğası gereği bilmeyi arzuladığının en önemli kanıtının duyumdan keyif alması olduğu ortadadır (Aristoteles, 1985: I, 980a). Dolayısıyla bilmek için yönelmek ve ardından bilgi elde etmek ve elde edilen bilgiden keyif almak insanın doğası gereği olduğuna göre, burada yukarıda alıntılanan sözün gereğini yapmak için bir seçimde bulunmak ve uygarlık yaratacak bilgiye özel bir önem atfetmek kaçınılmaz bir gereklilik hâline gelmektedir. Atatürk’ün bu gerekliliğe açık bir göndermede bulunduğu ortadadır. Peki, neden? Çünkü Atatürk tarih boyunca gerçekleşen büyük düşünsel gelişmelerin, onlara koşut

¹ Atatürk’ün bu tümcesinin içerisinde yer aldığı paragraf dikkatlice incelendiğinde, sadece bilim ve tekniğe değil, aynı zamanda bilimin ışığında bir eğitimin gerekliliğine de göndermede bulunduğu anlaşılmaktadır: *“Dünyada her şey için, maddiyat için, ma’nevîyât için, hayât için, muvaffakiyet için en hakikî mürşid ilimdir, fendir. İlim ve fennin hâricinde mürşid aramak gaflettir, cehâlettir, dalâlettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrâk etmek ve terakkiyatını zamânında tâkib eylemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki ilim ve fen ve lisânın çizdiği düstûrları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen tatbika çalışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mes’ud bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlara nüfûz etmişlerdir. Mes’udiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de bu hakikatin nurlarıyla tulû’una müessir ve âmil olacak surette yetiştireceklerini vaa’d eylemişlerdir. Bu, cümlemiz için iftihâra şâyân bir noktadır.”* Bkz. Aydın, 1992: 2.

olarak ortaya çıkan büyük toplumsal ilerlemelere eşlik ettiğini biliyordu. Başka bir deyişle, bilimsel ilerlemeyle toplumsal gelişmelerin koşutluk içerdiği konusu onun için apaçık bir hakikatti. Buna ek olarak entelektüel tarihin gelişimi içerisinde önceleri güce yani bilgiye sahip olmak erdem olarak görülürken, geçen zaman içerisinde bilginin Francis Bacon'ın (1561-1626) düşündüğü biçimde doğaya hükmetmenin, yani onu değiştirmenin ve dönüştürmenin aracı olacak şekilde güç (Bacon, 1904: 383) diye tanımlandığından ve benimsendiğinden de haberdardı. Aşağıdaki sayfalarda kısaca Anadolu Aydınlanmasının bir evresi olması dolayısıyla üzerinde durulacak olan Türk bilim tarihinin kuruluş öyküsü de zaten, başka bir kanıt gereksinim duyulmayacak kadar, bu durumu açık ve seçik olarak göstermektedir. Ancak daha önce birkaç hususa daha değinmek gerekmektedir.

Modern dönemden itibaren bilginin ışığında doğanın ve doğada olup bitenlerin gizlerini çözmeyi başaran insanın, gerçek gücün belirli bir yöntem dâhilinde elde edilen bilgilerden oluşan bilim olduğunu fark etmesi gecikmemiş ve giderek Atatürk'ün haklı ve yerinde tespitiyle bilim hayattaki en hakiki mürşit olarak kabul edilmiştir. Bilime dayalı bu gelişim sürecini sevk ve idare eden ise ilerleme düşüncesidir. Atatürk'ün neredeyse bütün özlü sözlerinde bu düşüncenin yer aldığını görmek mümkündür. Peki, ilerleme fikrinde Atatürk'ün dikkatini çeken husus neydi? İlerlemenin modern dönemin başlarından itibaren Avrupa'da gerçekleşen siyasi, iktisadi ve bütün kültürel yenilenme hareketlerinin âdeti meşruiyet formu olarak kabul edilmesi idi. Bu yaklaşım ve bakış açısıyla Avrupa hem uygarlığın timsali hem de galip olmanın somut göstergesi görünümü arz etmekteydi. *Gençliğe Hitabe*'sinde geçen şu belirlemeler Atatürk'ün olup bitenlerden beklenenin çok ötesinden haberdar olduğunu açıkça göstermektedir: “İstiklal ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler.”² Bu haberdar olmaya karşılık, geliştirilen farkındalığın mahiyetini ve derecesini ise *Nutuk*'ta yer alan şu tümcelerden çıkarsamak olanaklıdır: “Efendiler, bilirsiniz ki, hayat demek, mücadele ve çarpışma demektir. Hayatta başarı, mutlaka mücadelede başarıyla mümkündür. Bu da manevi ve maddi kuvvete, güce dayanır bir durumdur.” (Atatürk, 2020: 296) Galibiyet gerçek güç demek olan akıl etmeye, bilime ve teknolojiye sahip olmayı gerektirir. Demek ki gerçek güce sahip olmayan ulusların, bugün de çok iyi bir şekilde gözlemlendiği üzere, bağımsız, özgür ve demokratik bir hayat sürmeleri mümkün değildir. Öyleyse yukarıdaki sözün daha derin anlamını şu şekilde belirlemek mümkündür: Tarihte emperyalist devletlerin gördüğü en umut kırıcı, buna karşın mazlum halkların gördüğü tek umutlandırıcı savaş olan Kurtuluş Savaşı'nı kazanan; yeniden aydınlık yarınlara doğru emin adımlarla yürüme azim ve kararlılığını ortaya koyan Türk halkına, yalnızca savaş meydanlarında değil, uygarlaşma sürecinde de yol gösterecek stratejiyi belirleyen Atatürk, bilimlerde gerçekleşen gelişmeleri doğru bir biçimde görmüş, kalıcı zaferin ancak çağdaş uygarlığın temel dayanaklarına, ilkelerine, yöntemine ve kurallarına, kısacası gereklerine uymakla mümkün olacağını kavramış ve bu sözü dile getirmiştir. Demek ki, bilimin ışığında ve yol göstericiliğinde geleceğe doğru atılmak kayıtsız ve şartsız bir gerekliliktir. Cumhuriyetin bu duygu ve düşünceler ışığında kurulduğunun, bunun tesadüfen değil bilinçli bir seçim olduğunun en açık göstergesi ise Atatürk'ün *Onuncu Yıl Nutku*'nda yer verdiği şu özlü ifadesidir: “Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir.”³ Atatürk'ün bu şiar ile hareket etmesine ve Cumhuriyet'in ilanından sonra, bu düşüncelerini uygulamaya geçirecek kurumları ve kuruluşları hızla kurmasına (Topdemir &

² <https://www.ktb.gov.tr/TR-96304/ataturk39un-genclige-hitabesi.html> (Erişim: 10.04.2025).

³ <https://www.ktb.gov.tr/TR-96294/10-yil-nutku.html> (Erişim: 10.04.2025).

Unat, 2019: 375-390) bazı kimseler acaba neden şaşırırlar ki?

Bir diğer yönüyle de hayatta en hakiki yol göstericinin müspet, yani deneysel bilim olduğuna göndermede bulunan ifadeye ilişkin ayrıca şu hususları da belirtmek yerinde olur: İnsan, uygarlık sürecinde bilimden başka yol göstericilerin de olabileceğini düşlemiş, düşünmüş ve onların peşinde gitmiş olmakla birlikte, geline son noktada sağlam ve güvenilir niteliklerinden dolayı hayatta en gerçek yol göstericinin bilim olduğunu idrak edebilmiştir. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşp geçilecek ise bilimin ve aklın ışığında hareket etmek kaçınılmazdır. Bilimi ayrıcalıklı kılan ise bilgi elde etmek için izlediği bilimsel denilen yöntemdir. Öyleyse bilim gibi ilerleme kaydetmek isteyen diğer bilgi dalları da bilimin sonuçlarını dikkate almalı ve en azından bir yöntem dâhilinde hareket etmeleri gerektiğini idrak etmelidirler. Bilimle, bilimin yöntem ve kurallarıyla bağdaşmayan izlenceler aramak bilgisizlik ve dalalet içinde kaybolup gitmek demektir. Öyleyse şimdi Atatürk'ün bu sözünün *"ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyâtını zamanında takip eylemek şarttır."* kısmını ele almak uygun olacaktır. Sözün bu kısmında bilimsel gelişmeleri ve bu gelişmelerin uygulamalarını doğru biçimde anlamamanın ve zamanında sahip olmanın şart olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu durumda geriye bunun nasıl yapılacağı sorusuna cevap bulmak kalmaktadır. Aşağıdaki öykü aslında cevabın da büyük önderin zihninde çok önceden biçimlendiğini göstermektedir.

Bir Cumhuriyet Projesi Olarak Bilim Tarihinin İnşası

Her daim uygarlaşmaya ilişkin sorunlara ilgi duyduğu ve bunları zihninde derinlemesine irdelediği bilinen Atatürk, 1933 yılının lise mezuniyet sınavlarının yapıldığı Ankara Erkek Lisesine kalabalık bir devlet erkânıyla katılmaya (Sayılı, 1996: 59-67) karar verir. Hem Anadolu Aydınlanmasının mahiyetinin belirlenmesinde hem de Türk bilim tarihinin temellerinin atılmasında özel bir zaman dilimini oluşturan bu kararın tesadüfi olmadığı kısa süre sonra anlaşılacaktır. Genç Cumhuriyetin entelektüel alt yapısının sınırlarının çizildiği bu sınav sürecinin önemli anlarına ilişkin detaylar her şeyi gözler önüne sermektedir: Atatürk'ün ve beraberindeki heyetin sınavda bulunmak istediklerini lise yönetimine bildirmeleriyle birlikte, sınav düzeni bu katılıma uygun şekilde ayarlanır ve son sınıf öğrencileri sırayla heyetin huzuruna çağırılırlar. Her konuda soruların sorulduğu bu mezuniyet sınavına altıncı kişi olarak amacı su mühendisi olmak olan, böylece hem teorik hem de pratik bir uygulamaya sahip bir meslek edinmek isteyen Aydın Sayılı (1913-1993) çağırılır. Sayılı'nın kendisinin söylediğine göre, yaklaşık 1 saat 20 dakika süren sınavının dikkat çeken yönü ise sınavı sadece Atatürk'ün yapmış olmasıdır. Sınav büyük ölçüde tarih-coğrafya konuları etrafında oluşturulan sorular ve Sayılı'nın verdiği cevaplarla devam etmiş, zaman zaman harita üzerinde veya tahtada uygulamalı olarak tamamlanmıştır. Sınav sonucunda birkaç arkadaşı gibi Sayılı da beş üzerinden beş alarak başarılı olmuştur. Ancak Atatürk Sayılı'nın diğer tam not alan arkadaşlarından daha iyi olduğuna dikkat çekmek veya onu özel kılmak için sınav tutanağında notunun devamına el yazısıyla "çok iyi" yazmayı ihmal etmemiştir. Hem Sayılı hem de ülkemiz için tarihî bir an olan bu sınavın ardından Atatürk'ün emri doğrultusunda Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey, Sayılı'yı bakanlığa çağırarak ve yükseköğrenimi konusundaki beklentilerinin ne olduğuna ilişkin düşüncelerini sormuştur. Sayılı, bakana su mühendisi olmak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine önceden konu hakkında bilgi sahibi olduğu ve Sayılı'nın cevabını da gözeterek zihninde müzakere ettiği anlaşılan Reşit

Galip Bey, “Herkes kanal ve baraj yapabilir. Sen kendine daha geniş bir kültür tabanı üzerine oturan bir meslek seçsen daha iyi olmaz mı? Tarihçi olmak istemez misin?” şeklinde bir öneride bulunmuş, Sayılı da öneriyi düşünceğini ve ailesiyle görüşükten sonra kararını bildireceğini söyleyerek ayrılmıştır. Sayılı gibi bakanlık yetkilileri de konu üzerine ciddiyetle eğilerek, hem öğrencinin fiziğe duyduğu ilgiyi karşılayacak hem de tarihe olan merakını giderecek bir disiplin ve araştırma alanı olarak bilim tarihi alanında yükseköğrenim görmesinin uygun olacağına karar vermişlerdir (Sayılı, 1996: 59-67).

Bu tarihlerde özgün bir biçimde yeni parlamaya başlamış olan bilim tarihi eğitimi yalnızca Amerika’daki birkaç üniversitede verilmekle birlikte, yüksek lisans ve doktora düzeylerini de kapsayacak şekilde, disiplinin kurucusu George Sarton’ın (1884-1956) öncülüğünde Harvard Üniversitesi’nde yapılmaktaydı. Konuya yakından vakıf oldukları anlaşılan Millî Eğitim Bakanlığı ve o sırada henüz kurulmuş olan Türk Tarih Kurumu yetkilileri bu bilgiler ışığında Sayılı’ya öneride bulunmuş, Sayılı da kararını bu yönde vermiştir. Böylece “*birer kıvılcım olarak gidip, alev olarak dönecek*” (Özata, 2007: 28)* gençler arasına katılarak Amerika’ya gönderilen Sayılı, 1942 yılında Harvard Üniversitesi’nde Amerika’da ve bütün dünyadaki ilk bilim tarihi doktorasını almak şan ve şerefine kavuşmuştur. Bu üstün başarısının ardından Türkiye’ye dönen Sayılı, nihayet 1952 yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde ülkemizin ilk Bilim Tarihi Kürsüsünü kurmuştur (Sayılı, 1996: 66-67). Şu hâlde “*ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip eylemek*” için dünyadaki ilk örneklerine benzer bir şekilde bilim tarihi araştırmalarına başvurulacağı açıkça ve kesin olarak karara bağlanmış olmaktadır.

Böylece ulusların tarihsel süreç boyunca geçirdikleri gelişmeyi dikkate alan Atatürk, bilimin bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşmadan önce insanların deneyimlerini aklın ışığında birer yol gösterici hâlinde kullandıklarını ve bu sürecin sonucunda bilimin en güvenilir yol gösterici olduğunu kavradıklarını açıkça belirlemiş, dolayısıyla artık uygarlık yolunda ilerlemeyi kendisine bir düstur hâline getirmiş olan yüce Türk ulusunun, yukarıda değinildiği üzere, elinde tuttuğu meşalenin bilim olacağını kesin bir söylemle ifade etmiştir. Çünkü Atatürk toplumlararası yarışmada bir toplumun geri kalmasının, gücünü ve saygınlığını yitirmesinin nedeninin başta bilim olmak üzere entelektüel kültür unsurlarına gereği gibi önem ve değer vermemesi olduğunu her fırsatta vurgulamış, büyük bir ulus olmanın ancak uygarlıkta en ön safta bulunmakla, entelektüel kültür ürünleriyle donatılmakla, dolayısıyla da bu kültür alanlarında tüketen değil, üreten olmakla gerçekleşebileceğini her daim öngerebilmiştir. Çünkü yukarıda dipnot 1’de verilen “Hayatta en hakiki mürşid ilimdir” sözünün devamında iki önemli hususu kesin bir şekilde dile getirdiği görülmektedir. Birincisi “*Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen ve lisanın çizdiği düsturları, şu kadar bin sene sonra bugün aynen tatbiki çalışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir.*” tümcesinde içerilen bakış açıdır. Çünkü ifadede çok net bir şekilde entelektüel başarımları günü gününe izlemek ve ona göre hareket etmek bir keyfiyet değil zorunluluk olarak bildirilmektedir. İkincisi ise bu sözün devamında yer alan düşüncedir: “*Mes’udiyetim [mutluluğum] yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde [eğitim öğretim makamında] bulunan yeni nesli de bu hakikatin nurlarıyla [ışıklarıyla] tulû’una [doğuşuna] müessir [etkili] ve âmil [neden] olacak surette yetiştireceklerini vaa’d [söz vermiş] eylemişlerdir.*” Bu işi hakkıyla yerine getirecekler ise bilimin ışığında oluşturulmuş modern ve çağdaş bir eğitim

* (Sözün kaynağı Sadi Irmak’ın anılarıdır.)

sistemiyle yetişmiş bireyler olacaktır. Bu bireyler ise onları yetiştirme makamında bulunan öğretmenlerce geleceğe hazırlanacaklardır. Demek ki Atatürk, bilime büyük önem vermenin yanında, eğitimimizin bilim zihniyeti için zafer yollarını açacak mahiyet ve doğrultularda vurgulanmasına da büyük önem vermiş ve özen göstermiştir. (Sayılı, 1996: 67) Çünkü insanların sadece bilimsel etkinliğe yönlendirilmesiyle değil, onu gerçekleştirenlere de saygı ve itibar gösterdikleri zamanlarda bilimler gelişebilir (Sayılı, 1963: 15) ve ancak bu yoldan bilimsel zihniyetin egemen olduğu uygar bir toplum yaratılabilir. İşin aslına bakılırsa, zaten bilim tarihi incelemelerinin gösterdiği en değerli kazanımlardan biri budur. Bilim tarihinin bu bakış doğrultusunda ve söz konusu söylemin belirleyiciliğinde, bir Cumhuriyet projesi olarak kurulmasının esas nedeni de bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesini sağlamaktır. Bunun için hummalı bir çalışma sürecinin gerekliliğini gören yöneticiler, alanda çalışabilecek donanıma sahip bireylerin yetişmesine, disiplinin kurumsal ve uygulamalı şekilde öğrenilmesini sağlayacak eğitim yapılanmasına yönelik girişimleri derhal başlatmıştır. Amaç Cumhuriyetin olması gereken bir biçimde tam ve eksiksiz olarak kuruluşunun tamamlanması ve devamlılığının sağlanmasıdır. Doğal olarak bunların elde edilebilmesi için de koşulsuz olarak hayata geçirilmesi gereken bazı bilimsel, düşünsel ve kültürel eylemler gerekmektedir. Yapılması gereken bu eylemler daha sonra Atatürk Devrimleri olarak tarihte yerini alacak olan büyük yeniliklerdir. Bunların hepsinin bu makalenin konusunu oluşturmadığı ortadadır. Amaç da bu değildir zaten. Sınırları, kaynağı, yöntemi ve hedefleri belirlenmiş bir Cumhuriyet, Atatürk sonrasında da bu doğrultuda yol almayı sürdürmüştür. Bu nedenle burada, büyük ölçüde, ilerleyen süreçte Cumhuriyetin entelektüel alt yapısını koruyacak ve geliştirecek önemli girişimlere imza atmış olması dolayısıyla Hasan-Âli Yücel'in (1897-1961) bilim, kültür ve eğitim alanlarındaki düşünceleri ve uygulamaları irdelenmekle yetinilecektir.

Yeni Hayatın İnşası

Başta Yücel olmak üzere, dönemin siyasi ve idari kadrolarını oluşturan bireyler için şüphesiz Cumhuriyet demek “yeni hayat” demektir. Bu hayat gündelik hayatın olağan koşulları da dâhil olmak üzere, bir dizi entelektüel veya zihinsel yeniyi kapsamaktadır. Bu yenilerin hayat bulması ve kalıcı hâle gelebilmesi için geniş çaplı bir kurumsal yenilenmeye gereksinim vardır. Bunun için son derece isabetli bir şekilde aşağıdaki hususların behemehâl yerine getirilmesi zorunluluk olarak görülmüş ve gereği yapılmıştır:

1. Bilimsel çalışmaların sevk ve idare edilmesi de dâhil olmak üzere, entelektüel kültürün felsefe, sanat, hukuk ve dil gibi bütün formlarının bilimsel temellere dayalı bir şekilde inşası ve devamlılığının sağlanması için üniversiteler, enstitüler ve diğer araştırma kurumları açılmıştır.⁴
2. Entelektüel kültürün bütün alanlarında dünya ile boy ölçüşecek nitelikte bilim ve düşün insanların yetiştirilmesi için yurt dışında akademisyenler ülkeye davet edildiği gibi (Erdem, 2012: 383-385), yukarıda değinildiği üzere gençlerin yurt dışında en iyi biçimde yetiştirilmesi sağlanmıştır.

⁴ Konunun üniversite raporu bağlamında ele alındığı bir değerlendirmesi için bkz. Ali Rıza Erdem, “Atatürk’ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası”, *Belgi*, Sayı 4 (Yaz 2012/II), Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2012, s. 380-383.

3. Kim tarafından ve nerede üretildiğine bakılmaksızın, geçmişin sağlam ve güvenilir bilgilerini edinmeye acil gereksinim olduğundan, bütün dünyaya örnek olacak şekilde doğu ve batı kültür çevresinin klasikleşmiş yapıtlarının kurumsal ve devamlılığı olacak şekilde çevrilmesi⁵ gerçekleştirilmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca büyük uyanışların ve yaratıcı tekamülün gerçekleştiği zaman dilimlerinde karşılaşılan ve büyük benzerlik taşıyan Cumhuriyetin inşa, geliştirme ve devamlılığını sağlama ve güvence altına alma programının yukarıdaki hususlar ışığında kalıcı bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayan kimselerin başında şüphesiz Yücel gelmektedir. “Mühim olan, şu veya bu olmak değil, kendimizin ne olduğunu bilmektir” (Yücel, 1971: 7) ilkesine göre hareket etmeyi benimsemiş olan Yücel, kaleme aldığı *Yeni Hayat* başlıklı şiirinin son satırında “Biz yeni hayatın erenleriyiz!”⁶ diyerek, Cumhuriyetin yeni hayatın içinde neşvünema bulacağı, başka bir deyişle, adalet, kalkınma ve mutluluk gibi, insanlığın yüksek ideallerinin inşa edilebileceği bir yönetim biçimi olduğunu belirtmiş olmaktadır. Aşağıdaki cümleler Cumhuriyet hakkındaki düşüncelerinin açık ifadeleridir.

“Diğer yönden memleket Cumhuriyetinde büyük bir ekonomik hamlenin verileriyle maddi hayatta hayli ilerlemeler yapmıştır. Yollar, limanlar, elektrikleme hareketleri, ziraatın makineleşmesi ve tarım istihsalinin artışı gibi hususlar, bu ilerlemenin verimli neticeleridir. Köylüye sağlanan geniş kredi imkanları, asırlardır murabahacının [tefecisi] elinde inleyen bu vatandaşları ferah çıkarmıştır. Bilhassa petrol meselesinin ele alınması, iktisadi gelişmemiz için geniş imkanlar sağlayacaktır. Bütün bu işleri yürütecek, gerçekleştirecek yetkide vatandaşların yetiştirilmesi, başlı başına bir dava olarak elimizde ve karşımızdadır. Ecnebi sermayeye memleketimize girme imkanını hazırlayan zihniyet, bu işleri kendi unsurlarımızla yapma ve tahakkuk ettirme zorundadır. Şu hâlde Fizik ve Kimya gibi Müsbet Bilim mensuplarının artması, kıymetli mühendislerimizin çoğalması ve bütün teknik alanlarda vazife alacak Türk vatandaşının kuvvetli ve kalabalık bir ekip haline gelmesi, milli ihtiyacımız ve emelimizdir.

Görülüyor ki, bir yandan milletin maneviyata karşı duyduğu susuzluk, diğer yandan maddi hayatı nizamlayacak Müsbet Bilim ve Teknikte yetişip kuvvetlenme zarureti; bugünkü Türkiye’nin, bütün medeni dünyada olduğu gibi, iki kanatlı ana meselesidir. Uçmak ve yükselmek için her ikisine birden kıymet ve ehemmiyet vermek durumdayız. İlmin ve Tekniğin en son verilerini öğrenmemiz ve kullanmamız ne kadar derin bir zaruret ise milli varlığımızın üstün ve gerçek tanıdığı manevi kıymetlere de o derece önem vermemiz icap ediyor. İstikbalimizin emniyeti, her iki kuvvet arasında kuracağımız ahenktedir. Maddi vasıfları yükselmiş, fakat milli, ahlaki ve manevi duyguları zayıf bir ferdin “İyi Vatandaş” ve “İyi insan” olmasına imkân var mıdır? Bir millet için hakiki saadet kaynağı bu muvazeneyi ferdi varlıklarında kurmuş olanların büyük bir çokluk vücuda getirmesindedir.” (Yücel, 1971: 18-19)

⁵ Çeviri etkinliklerine ilişkin bkz. Yücel Bulut, “Hasan-Âli Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (s. 665-684), Cilt: 6, Sayı: 12, 2008, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, s. 671-677.

⁶ Hasan-Âli Yücel’in 1925 yılında kaleme aldığı *Yeni Hayat* şiirinin tam metni için bkz.: A. M. C. Şengör, *Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*, Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2005; Hasan Anamur, “Hasan-Âli Yücel ve Bir Aydınlanma Yolu Olarak Çeviri”, 100. *Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel*, (18 Şubat 1998, Ankara), Ed.: Songül Boybeyi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998, s. 130-131.

Metinde birkaç husus hemen dikkat çekmektedir. Öncelikle Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte başlatılan yatırımlar sonucunda maddi anlamda kalkınma ve ona bağlı olarak da refah artmıştır. Maddi kalkınma hamlesini yönetecek bireylerin yetişmesi ise diğer bir önemli sorunu oluşturmaktadır ki bunun çözümü nitelikli eğitimidir. Bunun için kuramsal ve uygulamalı bilimlerde yeterli insanın eğitilmesi hem ulusal bir gereksinim hem de çağdaş uygarlık amacının gerekli kıldığı zorunlu bir hedeftir. Bu hususları net biçimde ifade eden Yücel'in sözlerinde dikkat çeken bir diğer yön de maddi zenginleşme ve kalkınma yolunda ilerleme kaydeden Cumhuriyetin ivedilikle kalkınma hamlesini gerçekleştirmesi gereken ikinci ayağının ise manevi alan olduğunu belirtmiş olmasıdır. Demek ki Cumhuriyet iki hususta başarılı olmak zorundadır: 1) Bilim ve teknolojiye güçlenmek; 2) İnsanların hak ve hakikati olmazsa olmaz hayat ilkesi yapmalarını sağlayacak manevi bilgi ve bilinç kazanmaları. Bu konuyu “iki kanatlı” meseleye benzetmesi ve “Uçmak ve yükselmek için her ikisine birden kıymet ve ehemmiyet vermek durumdayız.” demesi ise gerçek kalkınmanın bir bütün olarak, maddi ve manevi, kültürel kalkınmayla gerçekleşebileceğine duyduğu inancını göstermektedir. Çünkü yeni hayatın erenlerinden biri olarak Yücel, hayatın bir bütün; kültürün bir bütün ve uygarlığın bir bütün olduğunun bilincindedir. Cumhuriyeti kuran kadrolar ve Yücel için o yüzden kültür en önde gelen meseledir ve kültürel zenginlik ve kalkınma sorunlarının çözülmesi için Cumhuriyetin hakkıyla inşa edilmesi temel bir gerekliliktir.

Hayat hikayesi incelendiğinde görüleceği üzere, bütün ömrünü modern Türkiye'nin kurulmasına, aynı zamanda çağdaş uygarlığı temsil eden devletlerin düzeyine çıkmasına ve bütün bunlar gerçekleşirken de Türk kimliğinin korunmasına adanmış Yücel, bunun için eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki sorunların çözülmesine yönelik çalışmalara öncelik vermiştir. Bu düşünce hareketinin form ve içeriğinin belirleyici motifi elbette Atatürk'ün “Cumhuriyetin temeli kültürdür” ilkesi olduğuna şüphe olmamakla birlikte, bunun gereği gibi gerçekleştirilebilmesi adına büyük çaba gösteren Yücel, evrensel vasfını kaybetmeksizin Türk toplumunun Cumhuriyetle birlikte başlayan yeniden varoluş bilincini canlı tutacak ve sürekliliğini sağlayacak bir hümanist hareketin mimarıdır. Bu hümanist hareket, Rönesans ve Aydınlanma düşünce hareketlerinin sonucunda doğan klasik hümanizmden daha çok, Cumhuriyetin kurulduğu sıralarda Sartre tarafından dillendirilen ve bilim tarihi temelli kurgulanan yeni hümanizme yakınlık taşımasıyla belirginleşmektedir. Sartre, “medeniyet bir bütündür”⁷ görüşünden hareket ederek, medeniyetin ve ana kurucu unsurlarından biri olan bilimin bir bütün olmasını savunmakta, yani insanlığın ortak mirası olarak görmekte, bu yüzden bilim tarihi çalışmalarıyla her bir toplumun katkısının gün yüzüne çıkarılmasını önemsemektedir. Bütün dünyanın entelektüel başarımları karşısında sergilenen bu vaziyet alışışı yeni hümanizm olarak adlandıran Sartre, bu yapıldığında sadece bugün için gelişmiş görülen toplumlar değil, gelişmekte ve hatta entelektüel kültüre katkı yapmaktan uzakmış gibi görünen toplumlar da umutlarını kaybetmemiş olacaklardır. Başka bir deyişle, dün karanlıkta olanlar

⁷ Sartre'ın tüm meslek yaşamı boyunca üzerinde ısrar ettiği birbirine bağlı iki fikir “insanlığın birliği” ve “bilimin birliği” ya da “bilginin birliği” fikirleriydi. “... Çünkü bir şey, bilim -en azından daima klasik olmuş bölümü- tüm dünyanın ortak düşüncesidir; o, her tür keyfiliğin dışta bırakıldığı, aydın kesimin üzerinde anlaştığı ve tartışma alanının ötesinde muvakkaten konmuş tüm olay ve teorilerden düzenlenmiş bir bütündür. Klasik bilimin alanı uluslararası imtiyazlı bir alandır, çünkü bilim her zaman bütün insanların ortak mirasıdır. Üstelik, bilim insani ilerlemenin gerçek mihverini oluşturur ve sosyal organizasyonun temel metotlarını ve gerçek prensibini ortaya koyar (Sayılı, 1996, s. 120).”

bugün nasıl aydınlığa çıktıysa biz de çıkabiliriz umudunu kazanabilirler. Bu düşünceler uzun zaman Avrupa'daki entelektüel topluluklarca savunulmuştur. Nitekim önemli bilim tarihçilerinden biri olan Matthias Schramm'a (1928-2005) göre de "Bilimler tarihi insanlığın ortak mirasıdır" ve bir başka bilim tarihçisi Fuat Sezgin (1924-2018) için de bu iddia insanlığın entelektüel mirasını aydınlatmaya en uygun yaklaşımın (Sezgin, 2019: 35) ifadesidir. Bütünüyle Sarton'ın düşüncelerinden kaynaklandığı anlaşılan bu yaklaşıma göre insanlığın ilerlemesi pozitif bilginin gelişmesine dayanır ve bir bilim dalının gelişimi diğerinin gelişimiyle doğrudan ilintilidir. Bu, *bilginin birliği* demektir; diğer taraftan bilimin gelişimi tek bir insana değil, insanların ortak çabasına bağlıdır, bu da *insanlığın birliği* anlamına gelir; bu iki birlik ise büyük bir hakikatin iki yönünü (Sarton, 1924: 9-11) oluşturur. Bu açıdan bilim tarihi çalışmalarının ne denli önemli olduğuna dikkat çekmek adına Sarton bilim tarihini "yeni hümanizm (Sarton, 1924: 9)" diye adlandırmaktadır (Topdemir, 2024: 74). Bu açıklamalar ışığında Yücel'in medeniyet hakkındaki düşüncelerine geri dönersek, düşüncelerindeki ayrıntı kendiliğinden açıklık kazanmış olacaktır. Konu hakkındaki düşüncelerini *Tercüme* dergisinin ilk sayısına yazdığı Giriş yazısında şöyle ifade etmektedir:

"Medeniyet bir bütündür. Şarkı, garbı, yeni veya eski dünyası şahsiyet farklarıyla bu bütünün birer tezahürü sayılabilir. Biz Türkler, tarihin türlü çağlarında ona yeni unsurlar katmış ve ondan, bizim için yeni olan unsurları hiç taassup göstermeden bol bol almışızdır. Sıklet merkezini Avrupa'da tutmakta olan medeniyet bütününe Tanzimat ve daha evvelki uyanma devresinden beri Türk Cemiyeti de teveccüh etmiş bulunuyor." (Yücel, 1940: 1)

Bu sözleri dikkate alındığında, Schramm gibi Yücel'in de Sarton'ın düşüncesinden hareket ettiği önemli ölçüde açığa çıkmaktadır. Diğer taraftan her fırsatta bireyi ve bireyin bilim ve sanat gibi yüksek yaratıcılık gerektiren alanlarda yeterli, bilgili ve yetkin olmasını önemseyişini vurgulayan Yücel için, yukarıda belirtildiği üzere, önemli olan bireyin kim olduğunu bilmesidir ki bu onun tarihsel ve kültürel bilince verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Çünkü tarih bilmeden, kültürü tanımadan kim olduğunu bilmek olanaklı değildir (Güvenç, 1998: 24). Bu yüzden de insanlığın ortak mirası olan bilim, felsefe ve sanat gibi entelektüel faaliyetlere katılmak, pay almak, katkı yapmak ve teşvik etmek zorunluluktur. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında ise Yücel'in, Atatürk'ün düşünsel hedeflerini gerçekleştirmek için ne denli büyük azim ve kararlılık içerisinde bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Başka bir deyişle yeni hayatın hedeflerini şu şekilde ifade etmek mümkün görünmektedir: Bilimsel ilerlemeye dayalı toplumsal kalkınma, refahın büyütülmesi ve adaletin inşası. İlerlemeye bağlılık. Deneyisel bilimin toplumsal ilerlemenin eksenini oluşturduğuna olan güven duygusu. Aydınlanma düşünce hareketinin temel ilkelerine sadakat.

Yüreklice Düşünen Bireylerden Evrensel Barışa

Kim olduğunu bilen bireyler, şüphesiz ki yine Atatürk'ün yeni nesillerin mimarları olan öğretmenlerden beklediği "*Fikri Hür, İrfanı Hür, Vicdanı Hür*" bireylerdir. Bu bireyler akıllarını başkasına teslim etmeksizin, büyük Aydınlanmacı filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) dediği gibi "Yüreklice Düşünen (Kant, 1984: 213)" bireylerdir. Kant'ın başka bir söylemi dikkate alındığında, bu bireyler içsel özgürlükleriyle temellendirdikleri erdemleriyle var olmuş bireylerdir. Çünkü onlar bilirler ki, "*Erdem*", ..., *içsel özgürlüğe dayandığı ölçüde, insanlar için olumlu bir buyruk da içerir, yani tüm kapasitelerini ve eğilimlerini [akıl] gücü altına ve dolayısıyla kendi*

üzerindeki otoriteye yerleştirmek; bu buyruk, kişinin duyguları ve eğilimleri tarafından yönetilmesine izin verme yasağına [ilgisizlik görevi] eklenir. Çünkü akıl yönetimin dizginlerini eline almadıkça, bu duygular ve eğilimler insanlar üzerinde efendilik oynayacaktır.” (Horkheimer & Adorno, 2002: 74-75) Öyleyse insanın her türlü zaafından kaynaklanan eğilimlerden kurtulması için, duygularına, düşüncelerine, eylemlerine ve inançlarına akıl eşlik etmelidir. Başkaca Aydınlanmak mümkün değildir. Çünkü;

“Kişinin kendisi için düşünmesi, hakikatin en yüksek mihenk taşını kendi içinde (yani kendi aklında) araması anlamına gelir ve her zaman kendisi için düşünme düsturu aydınlanmadır. Dahası, bu düsturda aydınlanmayı bilgide görenlerin hayal ettiğinden daha az şey vardır, zira bu düstur kişinin bilgi kapasitesini kullanmasında olumsuz bir ilkedir ve çoğu zaman bilgi zengini bir kişi bilgiyi kullanırken en az aydınlanmış kişidir. Kişinin kendi aklını kullanması, kabul etmesi gereken her şey hakkında, onu kabul ettiği zemini veya onu kabul etmekten kaynaklanan kuralı, aklını kullanması için evrensel bir ilke haline getirmeyi mümkün bulup bulmadığını her zaman kendine sormaktan başka bir şey değildir. Herkes bu testi kendisi için uygulayabilir ve batıl inanç ve coşkunun, onları nesnel temellerde çürütecek bilgiye sahip olmaktan uzak olsa bile, bu incelemeyle hemen ortadan kalktığını görecektir. Çünkü o sadece aklın kendini koruması düsturunu kullanmaktadır. Bu nedenle eğitim yoluyla bireysel konularda aydınlanmayı sağlamak çok kolaydır; genç zihinleri bu düşünceye alıştırmak için sadece erken başlamak gerekir. Ancak bütün bir çağı aydınlatmak çok uzun zaman alır, çünkü bu tür bir eğitimi yasaklayan ya da zorlaştıran pek çok dış engel vardır.” (Fleischacker, 2013: 13)

Kişinin kendisi için düşünmesi, en yüksek mihenk taşı olarak kendisini görmesi... bunu evrensel bir buyruk ve alışkanlık hâline getirmesi... Cumhuriyetin sunduğu yeni hayatın erenleri olan bireylerden tam olarak beklediği budur. Bunun ne anlama geldiğini tam olarak anlamak için şu hususun açıklanması önemlidir. On sekizinci yüzyılda Kant'ın dışında da şüphesiz pek çok filozof vardı, ama sadece içlemi ve kapsamı belirlenmiş tek bir Aydınlanma söz konusuydu. Yoksa ... kültürel eleştirmenlerden, dinî şüphecilerden ve siyasi reformculardan oluşan çok farklı disiplinlere mensup kalabalık bir grup son derece iddialı bir programda birleşmişti: Laiklik, hümanizm, geniş çaplı bir özgürlük programı, yani her şeyden önce birçok biçimiyle özgürlük - konuşma özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, kişinin yeteneklerini gerçekleştirme özgürlüğü, etik ve estetik, tek kelimeyle insanın dünyada kendi yolunu çizme özgürlüğü... Kant bu nedenlerden dolayı Aydınlanmayı insanın kendi kendine dayattığı vesayetten çıkması olarak tanımladı ve slogan olarak Sapere aude'yi önerdi: 'Bilmek yürekliğini göster', yani keşfetmenin riskini al, sınırsız eleştiri hakkını kullan, özgürlüğün yalnızlığını kabul et. Yetişkin ve sorumlu bir varlık ancak böyle olunabilirdi. (Guy, 1966: 3-4) Bu hâliyle anlaşıldığında, yani bilmeye cesaret eden, düşünmeyi hayatın rehberi kılan ve bilimin aydınlığında yürüyen bireylerin ortaklığı olan Aydınlanma, aynı zamanda uluslararası barışın da olmazsa olmaz koşuludur. Zira uygarlıklar arasındaki dayanışma ancak bilimin ve kültürün evrensel unsurlarının uygarlıklar arasındaki geçişkenliğiyle kurulabilir. Bunu evrensel barışın temel dinamiği kabul eden Yücel, aşağıdaki satırlarda gösterildiği üzere, haklı ve yerinde bir belirlemede bulunarak, *“Kendi güvenliğimizi diğer milletlerin emniyet ve rahatında arıyoruz”* demektedir ve bu bağlamda bütün dünya milletlerini tanımak, anlamak ve saymak; kapalı bir kültürde mahpus kalmayarak insanlığın ortak kültür kaynaklarına gitmeyi temel bir düşünce sistemi olarak ileri sürmektedir. Çünkü ona göre insanları bilgiye ulaştırmak yetmez, onlara barışçıl ilkeler kazandırmak da gerekir. Bunun yolu

da bütün dünyada eğitimi bu ilkelere dayandırmaktan geçer. Buna ihanet etmek, insanlığa yalnızca ölüm ve felaket getirecektir. (Yücel, 1998:163-164) Böylece Atatürk'ün bir diğer vecizesinde dile gelen "Yurtta Barış, Dünyada Barış" idealinin önemini vurgulayan ve devrimci yapısına göndermede bulunan Yücel, bu düzleme ulaşılmasının da ancak her ulusun eğitim anlayışını bireyin haklarını tanıyan demokrasi ilkeleri üzerine dayandırmasıyla olanaklı olacağını bildirmektedir. (Yücel, 1998: 164) UNESCO tarafından 4 Kasım 1945 tarihinde Londra'da toplanan kurucu Bakanlar Konferansına Türkiye'yi temsilen katılan Yücel, konferansta dile getirdiği fikirlerin hem kendisinin hem de Hükûmetin görüşü olduğunu belirttikten sonra, bu konudaki kanaatlerini şöyle ifade etmiştir:

"Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletlerin Eğitim ve Kültür konferansına gerçek bir inanla büyük ümitle katılıyor. Çünkü o, milletlerin ortak insanlık prensipleri etrafında toplanmasını öteden beri dünya barışının ana şartı saymaktadır. Biz buraya son yirmi yıl içinde, insanlığın yeni isteklerine uymak için bütün kurumlarında inkılap yapmış yeni nesillerini barış sevgisiyle, milletlerarası dostluğa inanla yetiştirmiş bir milletin mümessilleri olarak geliyoruz. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri kendi emniyet ve rahatını başka milletlerin emniyet ve rahatında aramıştır." (Yücel, 1971: 284-285)

Bu sözleriyle evrensel barış ve dostluğun kalıcılığına göndermede bulunmasının ardından Yücel, "İnkılapçı Türk Devletine Milli Eğitim esasları şunlar olmuştur" diyerek ilkeleri sıralamıştır:

- a) Bütün dünya milletlerini tanımak, anlamak ve saymak.
- b) Kapalı bir kültürde mahpus kalmayarak insanlığın ortak kültür kaynaklarına gitmek.
- c) Vatandaşlar arasında ırk, din, dil, sınıf ayrılıkları gözetmemek.

Bu fikirlere inanmış bir millet, insan haklarını başarı ile müdafaa etmiş ve edecek milletlerle elbette beraber olacaktır. Birleşmiş milletlerin, eğitim ve öğretim alanında yapacakları iyi iş birliğini dünya barışının temeli sayıyoruz. Milletleri savaşa olduğu kadar barışa da hazırlamakta, eğitimin ne büyük bir rol oynadığını son yılların olayları meydana koymuştur. İkinci Dünya Harbi, nasıl bazı milletlere aşılana "insanı küçümseme" duygusundan çıkmışsa, devamlı bir barışı da "insana saygı" esasına dayanan milletlerarası bir eğitim sağlayacaktır. İnsanlığın bilgiye ulaştırılması kâfi değildir. Onlara barışçı prensipleri de aşılama lazımdır. Yüksek seviyeye varmış toplumlar politik organlarının milli hobbilikleri yüzünden felakete sürüklendiler. Kültürde ve teknikte ön safa geçmiş Avrupa'nın kültür öncüleri arasında bazı milletler bir kaç yıl içinde Orta çağ kafasına dönecek kadar gerilediler. Artık milletleri birbirine yaklaştıracı fikirde sevk edecek prensipleri yaymak ve bütün dünyada eğitimi bu prensiplere bağlamak zamanı gelmiştir." (Yücel, 1971: 285-286)

Uygarlaşmada, ulusal ve uluslararası barışta ve dostlukta eğitimin görevini bu şekilde doğru bir biçimde belirleyen Hasan-Âli Yücel, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve geçmek için yapılması gerekenleri de en ince ayrıntısıyla planlamış ve bu idealin gerçekleşmesi için bireylerin entelektlerini çağdaş dünyanın bilim, kültür ve sanat başarılarıyla eğitmekten geçtiğini öngörmüştür. Yücel, Türk ulusunun bu düzleme gelmesinin ancak böyle bir eğitim sonucunda "artık kurtarıcı aramak gereksiniminden kurtulmasıyla" (Uluğbay, 1998: 2) olanaklı olacağını çok doğru bir biçimde belirlemiştir. Hem uluslararası barışın sağlanması hem de ulus olarak çağdaş uygarlık düzeyine çıkmak için bireylerin zihinlerinde deneysel bilimin somut başarılarını isteme düşüncesi yaratmak gerektiğini çok iyi kavramış olan Yücel, bu amaçla bir yandan her düzeyde

eğitim kurumu açarken, diğer yandan da bu eğitim kurumlarında eğitim verecek çağdaş, dinamik ve yetkin öğretmenlerin yetişmesine gayret etmiştir. Eğitimin temel unsurlarından olan bilginin kalıcı hale getirilmesi ve eğitimin temelinde yer almasının sağlanması için de uygarlık yaratan bilgilerin doğulu ve batılı kaynaklarının Türkçeye çevrilmesini sağlamıştır. Çünkü Yücel, “yeni hayatın” özeğinde yer alan hümanizmin gerçekleşebilmesi için, tarihin değişik zaman dilimlerinde ortaya konulmuş ve tam anlamıyla klasikleşmiş, entelektüel atılımı sağlayacak nitelikte bilim, felsefe ve sanat eserlerinin doğru bir biçimde çeviri⁸ yoluyla kültür dünyamıza kazandırılmasının ve yeni hayatın erenlerinin bu kaynaklarla bağ kurmalarının sağlanmasının önemini ve bunun bir seçim değil, çağdaş dünya karşısında olması gereken bir vaziyet alış olduğunu çok iyi kavramıştı. Zaten yeni hayat Türkiye Cumhuriyeti’nin modern, yani yeni ve çağdaş, yani zamanın gerektirdiği niteliklere sahip bireylerden oluşan toplumu ifade etmektedir. Bu nedenle Yücel, bu yeni hayata ve onun gerçekleşme biçimi olan Cumhuriyete bütün benliğiyle inanmış ve bağlanmıştı. Bu nedenle Atatürk devrimlerini her daim durağan değil, dinamik olan yenileşme hareketleri olarak gördü. Çünkü ona göre, “Atatürk’ün yaptığı ihtilal, bir garplılaşma hamlesi idi. Bu sebeple askeri ve siyasi sahada donup kalmadı. [Duhamel’in]⁹ Makalesinde dediği gibi o ihtilal, gene bu sebeple haşin olmadı. Sosyal ve moral bir mahiyet aldı. Onu sathi görmek hatadır. Atatürk, başımızdan fesi atıp şapkayı giydirirken beynimizden Orta çağı çıkarıp ruhlarımıza Yeniçağı sokmak istedi. Taassup adamları ona dinsiz dediler. Yanlıştı. Çünkü Yeniçağ, Orta çağdan daha az dindar değildir. İkisi arasındaki başkalık bugünkü müsbet bilim ve tekniğin değiştirdiği anlayıştan gelen bir başkalıktır; o kadar!..” (Yücel, 1956: 86) Bu ifadeler olağanüstü bir kavrayışın ürünüdürler. Zira hem Atatürk devrimlerinin ve yeniliklerinin biçimsel değil özsel olduğunu doğru bir biçimde dile getirmektedirler hem de Orta çağ ve Yeni çağ karşılaştırması gerçek bir hümanizm anlayışının izlerini taşımaktadır. Bugünün bireyinin, inanıyor olması bakımından, çünkü bireylerden daha az inançlı olduğunu söylemek savunulabilir bir düşünce değildir.

Bilimsel İlerleme ve Bilginin Toplumsallaşması

Olup bitenlerden, oluş ve bozuluşa uğrayan her şeyden kaynaklanan her türlü soruna bilimsel çözüm üretilebileceğini düşünmek hem bilime güven duymak hem de bilimsel tutum oluşturmak demektir. Bir toplumda bilimsel başarıların sayısının artması tek başına toplumu bilgi toplumu yapmaya yetmez. Aynı zamanda bilginin toplumsallaşmasını, yani bireylerin bilimsel bilgiyi talep edecek şekilde eğitilmelerini de şart koşar. Başka bir deyişle bilimsel başarılarla dayanmak, sadece toplumsal kalkınma ve kültürel zenginleşme açısından değil, aynı zamanda bireylerin ilerlemiş toplumlarda gözlemlendiği biçimiyle bilgiye kolayca ulaşmalarının sağlanacağı bir kültürel ortama kavuşturulmasını da gerekli kılmaktadır. Bu gerçeğin bilincinde olarak Yücel’in, İkinci Dünya Savaşı’nın bütün yıkıcılığının ve yakıcılığının hissedildiği yıllarda bile bir dizi kültürel programı uygulamaya sokmayı başarması her türlü takdirin ötesindedir. Uygarlaşma hamlesinin kesintiye uğramaması için bu zor zamanlarda Birinci Neşriyat

⁸ Yücel döneminde gerçekleştirilen çeviri etkinliğinin mahiyeti ve çevrilen eserler hakkında değerlendirmeler için bkz. (Anamur, 1998: 115-133).

⁹ Fransız Akademisyen Georges Duhamel, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti* (1954) başlıklı bir kitap kaleme almış, ayrıca Cumhuriyet Gazetesi’nde “Doğu-Batı Düşünü (31 Mart 1954)”, “Efsane ve Bilgi (5 Nisan 1954)”, “Aydın Yetiştirmek (2 Nisan 1954)” başlıklı birkaç yazı yazmıştır. Hasan-Âli Yücel de aynı gazetede “Duhamel’in Dedikleri (11 Nisan 1954)” başlıklı bir değerlendirme yazısı kaleme almış, özellikle Duhamel’in ilk yazısında yer verdiği “*Türk milleti, artık bizim için, batılı milletlerin en doğulusudur.*” sözü üzerine bu değerlendirmelerde bulunmuştur.

Kongresi'ni (2-5 Mayıs 1939) ve Birinci Millî Eğitim Şûrası'nı (17-29 Temmuz 1939) toplamış, On Yıllık Neşriyat (1 Mayıs 1939) ve Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergilerini (31 Ekim 1939) açmış, Ankara Devlet Konservatuvarı'nı (20 Mayıs 1940), Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü (1944) kurmuştur. Yine bu dönemde insanlık tarihinin en seçkin eğitim modellerinden biri olarak kurulan Köy Enstitüleri (17 Nisan 1940) eğitim faaliyetine başlamış, İkinci Milli Eğitim Şûrası'nı (15-23 Şubat 1943) toplamış¹⁰, İslâm (1940) ve İnönü Ansiklopedilerinin (1943) yayımlanması gerçekleştirilmiştir. Ders kitapları gözden geçirilmiş, bilim ve meslek alanlarındaki terimlerin Türkçeleştirilmeleri ve standartlaştırılması sağlanmış, Üniversitelerin özerkliğini teminat altına alan 4936 sayılı Üniversiteler Yasası (13 Haziran 1946) çıkartılmıştır. Gerçekleştirilen bu etkinliklerin ve kültürel yapılaşmayı kurumsal alt yapıya kavuşturma girişimlerinin her birinin düşünsel art alanı Atatürk tarafından oluşturulan genç Cumhuriyetin *çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ve geçme* (Anamur, 1998: 119; Bulut, 2008: 675-683) hedefini gerçekleştirmek üzere atıldığı dikkatlerden kaçmayacak denli açık ve seçik olarak ortadadır.

Olağanüstü maddi sıkıntıların yaşandığı bir zaman diliminde kurulan Cumhuriyetin kısa sürede bu türden kültürel atılımları gerçekleştirmesi ve bunun da hümanist bir anlayış ve yaklaşımla başarılması, yukarıda vurgulandığı üzere, Atatürk devrimlerinin neden donup kalmadığının da cevabını vermektedir. İnsanı gözetken, bilimselliği ölçüt alan, değer yargılarına saygılı bir yapılanma içerisinde çağdaşlaşma hedeflerinin tek tek gerçekleştirilmesi yolunda kararlı şekilde yürüyen Hasan-Âli Yücel'in çeviri etkinliğini ve yeni eğitim birimlerinin kurulmasını bu bağlamda hayata geçirdiği çok açıktır. Devlet Konservatuvarının mezuniyet töreninde yaptığı konuşma (3 Temmuz 1941) onun bu vasıflarını ortaya koymaktadır: *"Bir gün bizim gibi bütün insanlığın idrâk edeceğine inanmış bulunduğumuz Türk hümanizmasının yepyeni bir safhası, Devlet Konservatuvarının bağrından doğmaktadır. Türk hümanizması, beşer eserine istisnasız kıymet veren, ona zamanda ve mekânda hudut tanımayan hür bir anlayış ve duyustur. Hangi milletin olursa olsun insanlığa yeni bir düşünüş, yeni bir duyuş getiren her esere bizim yüreklerimizin besleyeceği his, ancak saygı ve hayranlıktır."* (Yücel, 1993: 99; Anamur, 1998: 126-127) Şu hâlde bir kez daha belirtmelidir ki Hasan-Âli Yücel, Cumhuriyetin yeni erenlerinden biri olduğunu derinden duyumsayan bir siyaset ve kültür insanıdır ve insanlığın evrensel değerlerine saygılı, kendi öz benliğini muhafaza etmeyi her zaman önde tutan bir entelektüeldir. Bir diğer karakteristik özelliğinin ise bilim, düşün ve sanat insanlarına gösterdiği kadirşinaslığı olduğunu belirtmek gerekir. Çağdaş dünyada gözlemediği kültürel gelişme ve iktisadi kalkınma arasındaki koşutluktan hareket eden Yücel, ulusal kalkınma meselesini de *en hakiki mürşit ilimdir, fendir* anlayışı çerçevesinde ele almıştır. Şu sözleri yeterince aydınlatıcıdır:

"Biz ilmi beşer [insan] zekâsının kendi hudutları içinde kapanıp birtakım maharetli oyunlar yapması şeklinde anlamıyoruz. Bizce hayata müteveccih [yönelik] olmayan ilmin kıymeti yoktur. İnsan, yaşamak ve yaşatmak için var olmuştur. Eserleri de böyle olmalı. Bu itibarla yüksek ilim müesseselerimizin, hattâ en nazarî [kuramsal] mevzularda bile, hareket noktası olarak, bizi, en yakın realite olan Türk Milletini ve onun yaşadığı aziz Türk Vatanını, topraklarımızın altında ve üstünde canlı ve cansız bütün varlıkları tetkik [inceleme] mevzuu ittihaz etmesi [olarak görmek] ilk prensibimizdir." (Yücel, 1993: 94)

¹⁰ Birinci Milli Eğitim, İkinci Milli Eğitim şuralarında ele alınan konular ve kararlar ile Köy Enstitüleri ile ilgili detay bilgisi için şu kaynağa bakılabilir: Şinasi Sönmez, *Eğitim ve Siyasette Hasan-Âli Yücel*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Birinci Coğrafya Kongresi'nin açılışında söylenen bu cümlelerden, ilk anda dikkat çeken yön uygulamaya yönelik bilimsel bilgiyi öne çıkarmasıdır: *"Bizce hayata yönelik olmayan bilimin kıymeti yoktur."* Bu ifadesi aslında yukarıda değinildiği üzere, ulusal veya toplumsal kalkınmanın temelinde bilimsel tutumu, bilimsel ilerlemeyi ve bilime dayalı yapılanmayı öne almak istediğinin açık bir göstergesidir. Bu yaklaşımı Rönesans ruhunun derin izlerini taşımaktadır. Başka bir deyişle düşüncelerinin asıl ayırt edici boyutu on yedinci yüzyılda formunu kazanmaya başlayan Aydınlanma hareketine bu yoldan göndermede bulunmasıdır. Bilindiği üzere, on yedinci yüzyıla egemen olan "bilgi gücüdür" anlayışıdır ve bu anlayışın başlatıcısı olarak da Francis Bacon (1561-1626) gösterilmektedir. Bacon, ünlü *Novum Organum* adlı çalışmasının girişinde artık *"insanın kendi sorunlarının kaynağının aslında aklını kullanmamasının olduğunu anladığını"* belirttikten sonra, *"kendi düşünme yetisini gerektiği şekilde kullanmamasının sonucunda da doğaya karşı derin bir cehaletin ve bu cehaletin bir sonucu olarak da sayısız yoksunluğun ortaya çıktığının farkına vardığını"* belirtmektedir. Ona göre *"bu nedenle, zihin ve doğa arasındaki ilişkinin tamamen yeniden kurulabileceği ya da en azından önemli ölçüde iyileştirilebileceği bir yol bulmak için her türlü çabayı göstermesi gerektiğine karar verdi."* Bunları söyledikten sonra, bu durumun nedeninin ise *"doğayı araştırmak için kullanılan genel insan aklının iyi temellendirilmemiş ve düzgün bir şekilde inşa edilmemiş"* olmasında gören Bacon'a göre insan aklı *"temeli olmayan görkemli bir saray gibidir."* (Bacon, 2003: 2)

İnsan aklının sağlam ve güvenilir bilgi edinme yöntemini keşfetmesiyle birlikte bilimsel buluşların hızlandığını gören Bacon, haklı olarak bilimi doğa üzerinde hakimiyet kurmayı sağlayacak güç diye tarif etmiştir. Çünkü Bacon, kendi zamanındaki bilimlerin durumunun ne zenginleşmiş ne de çok ilerlemiş olduğunu; aklın doğa üzerindeki hakkını kullanabilmesi için insan aklına geçmişte olduğundan çok daha farklı bir yol açılmasının ve yeni yardımcıları tasarlanmasının gerektiğini çok iyi kavramış, o yüzden yeni bir yöntem, yeni bir organona, yani yeni bir zihin aygıtına (tümevarımsal mantık) ihtiyaç olduğunu görmüştü. Bu yoldan edinilecek doğa bilgisi gerçek bir güç olacağından, ona göre bu güç sayesinde insanların o yüzyılda içinde bulundukları ekonomik ve sosyal yetersizliklerin aşılmasını sağlamak mümkün olacaktır. Başka bir deyişle, söz konusu edilen güç, yukarıda söylendiği üzere, insanın *"kendi düşünme yetisini gerektiği şekilde"* kullanabilmesinden doğacak güçtür. Çünkü bilim insanının görevi doğayı araştırmak ve onun sağlam bilgisini bulup ortaya çıkarmaktır. Bilimde ilerleme ancak bu şekilde sağlanabilir. Bilimsel ilerleme ise insanlığın refahı, zenginliği, maddi ve manevi kurtuluşu için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Çünkü bilimle insanlığa yararlı birçok yeni buluş gerçekleştirmek olanaklıdır. Bu yüzden Yücel bakanlık yaptığı süre boyunca yeni okullar, fakülteler ve araştırma merkezleri kurmayı kaçınılmaz görev edinmiştir. Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi'nin açılmasıyla ilgili meclis görüşmelerinde *"Yeni açacağımız Fen Fakültesi, bu büyük bilim bütününe yeni bir parçasını teşkil edecek Müspet bilimin bugün milletlerin mukadderatında ne derece yakın müessir olduğu çoktan anlaşılmıştır. Fakat bu anlayışın gerçekleştirilmesi imkân ve zamanda şartlanmış bulunmaktadır. Her fırsat, yeni bir müessese kurmak için, yeni bir ilim, yeni bir fen yuvası kurmak için bize hamle veriyor."* (Yücel, 1999: 95) demiştir.

Hasan-Âli Yücel, sadece bilim kurumları açmak için çaba göstermiş bir aydın ve siyaset insanı değildir. Aynı zamanda bilime ve bilim insanına her türlü olanağın sağlanmasının gerekliliğini de çok iyi kavramış birisidir. Bu nedenle yine meclis görüşmeleri sırasında *"Yalnız hoca mesleğine bu sahada girmiş olanlara şahsi servetlerinin artık teminine muktedir olamadıkları, maddî vesaiti, makineyi ve aleti temin etmek lâzımdır. Bu, Devletin işidir. Devlet bunu vazife olarak yakından ele"*

aldıkça ve yaptıkça hocaların içerisinde kaşifler, bilim arayıcıları tabîi olarak yetişeceklerdir.” (Yücel, 1999: 97) diyerek bilime ve bilim insanına destek olunmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Konunun daha da dikkat çeken yönü bu desteğin öğrencilere de verilmesinin gerekliliğinden söz etmiş olmasıdır. Kurulacak fen fakültesinin yatılı olup olmayacağı sorulduğunda verdiği yanıt gerçekten dikkat çekicidir:

“Bizim prensibimiz, muhtelif bütçe müzakerelerinde de maruzatta bulunmuştum, üniversite tahsilini yatılı bir halde yapmamaktır. Bu demek üniversite tahsilini yapan gençler içinde hali vakti müsait olmayan veya olup ta bir bilim muhiti içinde parasını vererek yaşamak isteyenlere bu yaşama imkânını vermemek değildir. Biz Tarih-Dil fakültesini leyli kurduk. Fakat yatılı kısmının çok fena idare edildiğini gördük. Muayyen bir binası yoktu. Evkaf apartmanı içinde kâfi derecede inzibatlı değildi. Derhal kökten, radikal hareket ettik. Yatılı olan çocuklara burs verdik. Burs alan gençler birçok memleketlerde olduğu gibi, ikisi üçü birleşerek ve yaşamak için ekmek elden su gölden değil kendilerine verilen para ile, ailesinden aldığı bir yardımı da buna katarak kendilerini, sıkıntı ile de olsa, idare etmek imkânını buldular. Fen Fakültesi için de düşündüğümüz bu olmuştur.” (Yücel, 1999: 98)

Daha önceden ve kendi zamanında kurulmuş olan yüksek öğretim kurumlarında, devletin sağladığı olanaklarla dünya bilim forumuna katılacak seçkin bireylerin, bilim ve düşün insanların yetişmesini ulusal bir bilim ve kültür politikası olarak benimseyen Yücel’in büyük ideali ise Köy Enstitüleri olmuştur. Yakın tarihimizin büyük epistemolojik ve kültürel yenilenme programı olan bu projenin kesintiye uğramasının yarattığı sonuçları başka bir zemine bırakmak koşuluyla, kurucularının düşlerinde ve düşüncelerinde taşıdığı yer ve önem üzerinde durmak gerekmektedir. Köy Enstitülerinin kuruluş yıl dönümlerini bayram olarak nitelendiren Yücel şunları söylemektedir:

“Diyenler vardır ki, hatıralar ihtiyarların oyuncaklarıdır. Belki siz de dersiniz ki, top atmış bezirgân, eski defterleri yokluyor. Ne denirse densin ve ne dersiniz deyiniz, bugün benim bayram günüm. Evet, “Nisan 17” benim için bayramdır. Bu bayramda ne kimsenin kimseye şeker verdiği ne büyüklerin eli ne küçüklerin yüzü öpüldüğü görülmez. Bu bayramda dükkanlara, evlere bayraklar çekilmez; davul vurulup zurna çalınmaz. Memleketin herhangi bir yerinde birkaç insan bile bir araya gelip, yenip içilmez; kartlar gönderilip mektuplar yazılıp kişi kişiyi tebrik etmez. Hiçbir köşede hiçbir tören yapılmaz. Sessiz sedasız bir bayram! Anasız babasız bir bayram! Öksüz kimsesiz bir bayram!.. Ama bayram!... Bu bayram başka bayram !.. 17 Nisan, bundan 15 yıl önce Türkiye’de Köy enstitülerinin kurulmasına emir veren kanunun çıktığı gün olduğu için bayramdır. O zaman öğretim çağında olup okula giden çocuklarımızın onda yedisi şehirlerde, onda üçü köylerde bulunuyordu. Halbuki nüfusumuzun onda yedisi köylerde idi. Bu korkunç muvazenesizliği [dengesizlik] nasıl düzeltebilecektik? İkinci Dünya Harbi hemen bütün küreyi sarmış; devlette para yok, elde vasıta yok ... Yetiştirici elemanlar ordudaki hizmetlerine çağrılıyorlar. Tam bir çaresizlik!..” (Yücel, 1966: 136)

Genç Cumhuriyetin aşmak zorunda olduğu maddi ve manevi engelleri ve tarihsel koşulları özetleyen bu satırlar, verilen mücadelenin büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Eğitim hakkını teslim etmek... her bireyin nitelikli ve kendini gerçekleştirmesi için gerekli eğitim-öğretim hakkını özgürce kullanabilmesine fırsat vermek... Çünkü Cumhuriyet fırsat demektir. Devlette para yok ama yılgınlık da yok. Olanakları olmadığı için cehaletin

karanlığına Cumhuriyetin hiçbir ferdi teslim edilemezdi. Bütün dünyaya örnek olacak bir proje niteliğinde karşımıza çıkan Köy Enstitüleri bu kavrayışın bir ürünü olmuştur.

Sonuç

Anadolu Aydınlanmasının bilimsel ve kültürel art alanının kalıcılığını ve sürekliliğini sağlayacak atılımların gerçekleştirilmesinin öncülerinden olan Hasan-Âli Yücel, Türkiye Cumhuriyeti'nin en etkili Millî Eğitim Bakanlarından biri olarak, Atatürk devrimlerinin eğitim alanında kurumsallaşmasında büyük bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, bilimsel, çağdaş ve laik bir eğitim anlayışı ekseninde hem alanlarında yetkin ve yeterli öğretmenlerin yetiştirilmesinde hem de eğitimin üretimle birleştirilmesinde ilerici bir model sunan, Köy Enstitülerinin mimarlarından biridir. Bunun yanında, çağdaş uygarlığın felsefe ve sanat gibi evrensel değerlerine olan aşinalığıyla ve bu alanlarda verdiği eserlerle aynı zamanda bir Cumhuriyet aydını olduğunu göstermiştir. Nitekim eğitim aracılığıyla bu niteliklere sahip bireyleri yetiştirmek ve bu yoldan toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek ve kırsal kalkınmayı başlatmak amacıyla tasarlanan projenin esasları ise şunlardır:

- 1- Köyden kız-erkek ilk okulu bitirmiş çocuklardan almak.
- 2- Onları köy hayatının şartlarına uygun bir çevre içinde 5 yıllık bir eğitime tabi tutmak.
- 3- Yalnız okuyup yazma öğreten ve müfredat organlarındaki dersleri okutan pasif bir insan değil, Cumhuriyetin ve inkılabın adamı olarak köyde önder olma vasfında, köy hayatında işe yarar öğretmen yetiştirmek.
- 4- Okuyup yatacakları ve yaşayacakları yerleri, başlarına bilirkişiler koyup bunları kendilerine yaptırmak.
- 5- Öğretmen çıktıkları zaman gidecekleri köye toprakla, bahçe ile ve köy işleriyle vazifelendirip kendilerini devamlı surette bağlı kılmak. (Yücel, 1966: 137)

Bu hususları sıraladıktan sonra Yücel şunları bildirmektedir: “1940 ile 1942 yılı arasında 17 Köy Enstitüsü bu esaslara göre kuruldu. Çocuklarımız, yağmur, kar, soğuk, sıcak demediler; canla başla çalıştılar. Onlara müdürlük, öğretmenlik eden meslektaşlarımız, tıpkı bu çocuklar gibi sıvanmış kolları, çamurlanmış elleriyle bugün devlete yüzlerce milyon lira kıymetinde binalar armağan ettiler.” (Yücel, 1966: 136-137)

Bütün bu anlatılanlar, problemlere bilimin yol göstericiliğinde ve aklın ışığında yaklaşmayı vazgeçilmez bir ilke olarak benimsemiş olan Hasan-Âli Yücel'in Cumhuriyet ile gerçekleşmeye başlayan yeni hayatın değer, ilke ve kurallarına sıkı sıkıya bağlı, bilime, düşünceye ve sanata değer veren gerçek bir entelektüel, eğitimci ve devlet insanı olduğunu açıkça göstermektedir. Kendisinin 8 Mart 1954 tarihinde kaleme aldığı adeta bir veda notunu andıran el yazısı metninde şunları belirtmektedir: “On beş yıl sonra, bir gecenin sabaha karşısında gönlüm huzur ve ıftiharla dolu, her cildi karıştırdım. Benden sonra geleceklere bundan daha kıymetli ne bırakabilirim, diye düşündüm. Olsa olsa bu işleri yapmaya imkân veren milletime minnetimi.” 8 Mart 1954 Yücel Bu sözlerden sonra söylenmesi gereken sanırım kendisinden sonraki Cumhuriyet neslinin de kendisine bırakacağı tek şey Yücel'e olan minnettarlığıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynaklar

- Anamur, H. (1998). Hasan-Âli Yücel ve Bir Aydınlanma Yolu Olarak Çeviri. S. Boybeyi (Dü.), 100. *Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel (18 Şubat 1998, Ankara)* içinde (s. 115-133). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Aristoteles. (1985). *Metafizik* (Cilt 1). (A. Arslan, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi.
- Atatürk, G. M. (2020). *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk* (30 b.). (S. Özel, E. Ş. Erdinç, Dü, P. Güven, & N. Özmel Akın, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydinel, S. (1992, 09 01). Gazi Mustafa Kemal'in Samsun Öğretmenleri ile Konuşması (22. IX. 1924). *Atatürk Yolu Dergisi*, 3 (9).
- Bacon, F. (1904). *Novum Organum*. J. Devey (Dü.) içinde, *The Physical and Metaphysical Works of Lord Bacon* (s. 380-448). London: George Bell and Sons.
- Bacon, F. (2003). *The New Organon*. (L. Jardine, & M. Silverthorne, Dü) Cambridge: Cambridge University Press.
- Bulut, Y. (2008). Hasan Âli Yücel: İcraatları ve Eserleriyle Bir Eğitim Bakanının Portresi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12), 665-684.
- Erdem, A. R. (2012, Yaz). Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası. *Belgi* (4 / II), 376-388.
- Fleischacker, S. (2013). *Kant's Questions: What is Enlightenment?* New York: Routledge: The Taylor & Francis Group.
- Guy, P. (1966). *The Enlightenment: An Interpretation the Rise of Modern Paganism*. New York: W. W. Norton & Company.
- Güvenç, B. (1998). Maarif Vekili Hasan-Ali Yücel. S. Boybeyi (Dü.) içinde, 100. *Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel (18 Şubat 1998, Ankara)* (s. 19-25). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (2002). *Dialectic of Enlightenment Philosophical Fragments*. (G. S. Noerr, Dü., & E. Jephcott, Çev.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Kant, I. (1984). Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt (1784). *Seçilmiş Yazılar* (N. Bozkurt, Çev., s. 213-221). içinde İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kocatürk, U. (1984). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özata, M. (2007). *Atatürk, Bilim ve Üniversite*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Sarton, G. (1924). The new humanism. *Isis*, 6 (1), 9-42.
- Sayılı, A. (1963). Ortaçağ İslam Dünyasında İlmi Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese). *Araştırma Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (1), 5-69.

- Sayılı, A. (1996, Mayıs). Atatürk'le Bir Sınav Anısı. *Erdem (Aydın Sayılı Özel Sayısı I)*, 9 (25), 59-67.
- Sayılı, A. (1996). George Sarton ve Bilim Tarihi (Çev. M. Dosay, R. Duran). *Erdem, Aydın Sayılı Özel Sayısı-1*, 9 (25), 117-153.
- Sezgin, F. (2008). *İslam'da Bilim ve Teknik* (Cilt 1). (H. Kaplan, A. Aliy, Dü, & A. Aliy, Çev.) İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Sezgin, F. (2019, Mart). Bilim Tarihi Sohbetleri. *Bilim Tarihi Sohbetleri*. (S. Turan, Röportaj Yapan) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Sönmez, Ş. (2000). *Eğitim ve Siyasette Hasan-Âli Yücel*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şengör, A. M. (2005). *Hasan-Ali Yücel ve Türk Aydınlanması* (3 b.). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Topdemir, H. G. (2024). Fuat Sezgin ve Türk Bilim Tarihçiliğine Katkıları. H. G. Topdemir, & T. T. Gözütok (Dü) içinde, *Bilim Tarihi Yazıları, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan* (s. 57-87). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Topdemir, H. G. (2025). İlim ve Bilim Kavramlaştırmaları: Tarihsel Bir Sorgulama. A. Şimşek (Dü.) içinde, *Kavram Tarihi Çalışmaları* (s. 524-552). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Topdemir, H. G., & Unat, Y. (2019). *Bilim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Uluğbay, H. (1998). 100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Toplantısı Açış Konuşması. S. Boybeyi (Dü.) içinde, *100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel (18 Şubat 1998, Ankara)* (s. 1-7). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Yücel, H.-Â. (1940, Mayıs 19). Giriş. *Tercüme*, 1 (1), 1-2.
- Yücel, H.-Â. (1956). Duhamel'in Dedikleri. G. Duhamel içinde, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti* (C. Yücel, Çev., s. 84-88). Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Yücel, H.-Â. (1966). *Hürriyet Gene Hürriyet* (Cilt 2). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yücel, H.-Â. (1971). *İyi Vatandaş İyi İnsan* (3 b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Yücel, H.-Â. (1993). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, H. Â. Yücel Külliyyatı I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yücel, H.-Â. (1998). Londra'da Toplanan Birleşmiş Milletler Eğitim, Kültür ve Bilim Konferansındaki Konuşması. S. Boybeyi (Dü.) içinde, *100. Doğum Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel (18 Şubat 1998, Ankara)* (s. 163-164). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Yücel, H.-Â. (1999). *Hasan-Âli Yücel'in TBMM Konuşmaları* (Cilt 2, 1943-1946). (C. Y. Eronat, Dü.) Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- <https://www.ktb.gov.tr/TR-96304/ataturk39un-genclige-hitabesi.html> (Erişim: 10.04.2025).
- <https://www.ktb.gov.tr/TR-96294/10-yil-nutku.html> (Erişim: 10.04.2025).

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 16/04/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 30/05/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Timur, S. (2025). Platon'da Namos'un (Yasanın) Meşru Zeminini Olarak Physis (Doğa). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 108-117.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1677343>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

PLATON'DA NOMOS'UN (YASANIN) MEŞRU ZEMİNİ OLARAK *PHYSIS* (DOĞA)

Serpil TİMUR*

Öz

MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda sofistler tarafından *nomos* ve *physis* kavramlarının birbirine zıt olduğu iddia edilmiştir. *Nomos*un insan geleneklerini, uzlaşımlarını, inançlarını ve insanların yaşadığı siyasi kurumları ve yasal düzenlemeleri içerdiğini ve dolayısıyla şehirden şehire, kişiden kişiye değiştiği iddia edilmiştir. *Physis* ise “doğa”; tüm şeylerin altında yatan değişmez ilke olarak tanımlanmıştır. Platon, Sofistlerin ileri sürdüğü *nomos-physis* karşıtlığını kabul etmez ve onların açtığı *nomos-physis* yarığını kapatmaya çalışmıştır. Platon topluma dair kurallarını değişmez formlar dünyasına dayandırır, çünkü formlar dünyası esasında, doğanın metafiziksel ve ontolojik teorisidir. Filozof tanrısal idealar düzenine bakarak toplumun düzenini inşa eder. Dolayısıyla *Devlet*'te *nomos*, adaletin kendisine, yani adalet formuna dayandırılmaktadır ve *nomos*, adaleti koruduğunda doğayla uyum içerisindedir. Çünkü formlar, doğanın en yüksek ilkeleridir. Zira formlar aynı zamanda şeylerin doğasıdır. Yani şeylerin doğasını formlar belirler, o hâlde aslında doğru ve doğaya uygun yasalar da formlara referansla oluşturulabilir. Bu makalede Platon'un *nomos-physis* yarığını formlar dünyasına dayandırılarak nasıl kapatmaya çalıştığı açıklanacaktır.

Anahtar sözcükler: Platon, *Nomos*, *Physis*, Formlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ardahan/ Türkiye.

E-posta: serpilahmetkocaoglu@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5784-2028>.

PHYSIS (NATURE) AS THE LEGITIMATE GROUND OF NOMOS (LAW) IN PLATO

Abstract

During the 5th and 4th centuries BC, the Sophists claimed that the concepts of *nomos* and *physis* were opposites. They contended that “*nomos*” implied human traditions, conventions, beliefs, and the political institutions and legal regulations in which people lived, and therefore varied from city to city and person to person. They defined “*physis*,” conversely, as “*nature*,” the unchanging principle underlying all things. Plato did not accept *nomos-physis* as a dichotomy and attempted to close the *nomos-physis* gap the Sophists advocated. Plato based his understanding of society and its rules on the world of unchanging forms, since according to him, the world of forms is essentially the metaphysical and ontological theory of nature. He claimed that the philosopher constructs the order of society by looking at the order of divine ideas. Therefore, in the *Republic*, Plato bases “*nomos*” on justice itself, that is, the form of justice, and “*nomos*” in harmony with nature when it protects justice; as forms are the highest principles of nature, part of the nature of things. In other words, according to Plato, the nature of things is determined by forms, so true and natural laws can be created by reference to forms. This article explains how Plato tried to close the *nomos-physis* gap by basing it on the world of forms.

Keywords: Plato, *Nomos*, *Physis*, Forms.

Giriş

MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda özellikle Sofistler tarafından *nomos* ve *physis* kavramları birbirine karşıt olarak düşünülmüştür. *Nomos*, genellikle yasa ya da uzlaşım, daha geniş anlamıyla insanlar tarafından belirlenen ve geçerli kabul edilen her şeydir; insan geleneklerini, uzlaşımlarını, inançlarını ve insanların yaşadığı siyasi kurumları ve yasal düzenlemeleri içerir (Ostwald, 1977: 41). Diğer taraftan *physis*, “doğa”dır; tüm şeylerin altında yatan gerçeklik ve anlam, ebedi ve değişmez olan, insan eylemi tarafından başlatılmayan veya değiştirilemeyen ve insan düşüncesinden bağımsız olarak erken dönem Yunan filozoflarının üzerine çalıştıkları şey olarak tanımlanır (Morrow, 1948: 23-24). *Nomos* şehirden şehire, kişiden kişiye değişirken, *physis* kesinlikle değişmez ilke olarak nitelendirilir. Sofist Antiphon, “yasaların şeyleri tesadüfidir (epitheta), doğanın şeyleri ise zorunludur ve yasaların şeyleri uzlaşım ile kabul edilir (homologeta), ancak doğal olarak büyümeyen, doğanın şeyleri ise doğal olarak büyür, ancak uzlaşım ile kabul edilmez” (Gagarin, 2002: 69) ve “yasaya göre adil olan şeylerin çoğu (kata nomon) doğayla çatışma (polemikos) içinde ortaya konmuştur” (Gagarin, 2002: 69) ifadesini en güçlü şekilde ifade etmiştir. Platon için, böyle bir pozisyon, tatmin edici olamazdı. Bu çalışmada Platon’un Sofistlerin temel düşüncesi olan *nomos*’un *physis*’e karşıt olduğu fikrini kabul etmediğini ve onların açtığı *nomos-physis* yarığını topluma dair yasaları değişmez idealar/formlar dünyasına dayandırarak kapatmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Zira Platon’a göre *nomos* doğaldır çünkü o, ruhun doğa hâli olan adaleti korur. *Nomos*, doğanın en yüksek ilkeleri olan idealara dayalıdır, şeylerin tanrısal düzeninden biridir ve ruh ise zaten en baştan doğaldır.

1. Nomos-Physis Karşıtlığı

Doğa (physis) ve yasa/uzlaşım (nomos) kavramlarının zıt olduğuna ilişkin görüş Platon'un *Gorgias* eserinde Kallikles ve *Devlet* eserinde ise Thraymakhus tarafından dile getirilmiştir. Kallikles, *Gorgias*'ta tabiat ve yasaların birbirinden ayrı şeyler olduğunu şöyle belirtmiştir:

"Tabiatla yasalar genel olarak birbirinden ayrı şeylerdir... Çünkü kötülük görmek, insana değil, köleye yakışır; köle kendini de, sevdiklerini de kötülüğe karşı koruyamaz, bu yüzden onun ölmesi, yaşamasından yeğdir. Bence yasaları yapanlar, güçsüz kimselerdir; onların yasaları yapmaları, yasaları övmeleri, vermeleri hep kendi çıkarlarına göredir. Onlar, daha çok kazanabilecek olanları, en güçlü olanları, kendilerinden daha çok kazanmasınlar diye korkuturlar, alçaklıktır bu derler, namussuzluktur, doğru değildir, derler. Oysa doğru değildir dedikleri, bir adamın komşularından daha fazla kazanmak istemesidir; böyle diyenler, kendilerinin aşağılık kimseler olduklarını bilirler, sanırım onları en çok eşitlik sevindirir. İşte bu yüzden, başkalarından daha çok kazanmaya çalışmak, yasalara göre ayıptır, yanlıştır, doğru değildir denir. Oysa tabiata göre en iyinin en kötünden, en güçlüünün en güçsüzden varlıklı olması doğrudur. Tabiat bunu birçok örneklerle gösteriyor; hayvanlar arasında olduğu gibi, insanlar arasında da, bütün devletlerde ve bütün ırklarda, düşkünleri yönetenler, onlardan çok daha varlıklı olanlar, üstünlerdir, çünkü doğrusu budur" (Platon, 2015: 482e-484c).

Kallikles, güçlülerin üstün olduğunu, güçsüzlerin ise onlara boyun eğmesi gerektiğini ve üstün, güçlü devletlerin, küçük devletlere saldırmasının tabiata göre doğru bir iş olduğunu belirtmişti (Platon, 2015: 488c-d). Dolayısıyla Kallikles'e göre üstün olan kimseler, devleti yönetmeyi bilen bilgili insanlardır ve yığittirler, isteklerini sonuna kadar götürmek gücündedirler, ruhsuz ve gevşek kimselere benzemezler. En iyi, en üstün kişi devlet yönetiminde korkusuz, bilgili olandır ve devletin başına onlar geçmelidir. Dolayısıyla güdenler, güdülenlerden daha varlıklı olmalıdır (Platon, 2015: 491a-d). Bunun üzerine Sokrates, Kallikles'e karşı çıkmış, herkesin kendisinin güdücüsü olduğunu ve kendi kendini gütmek için ölçülü olmak, kendini bilmek, zevklerinin, tutkularının güdücüsü olmak anlamına geldiğini açıklamıştır (Platon, 2015: 491d-e). Kallikles'e göre ise tabiata göre güzel, doğru olan şöyle idi:

"...gerçekten yaşamak isteyen kimse, istediklerini bastırmamalı, bırakmalı onları alabildiğine gelişsinler, gelişip olgunlaşınca da, korkusuzca, ustaca kendini bu isteklere vermeli, bütün özlemlerini gerçekleştirmeli... Birçoğu başaramıyor bunu, başaramayınca da, başaranları suçluyor. Çünkü saklamak istediği beceriksizliğinden utanıyor, bundan ötürü de ölçsüzlük, alçaklık diyor... Doğruluk gerçekte şudur: taşkınlık, ölçsüzlük, hesapsız harcama, insanı erdeme ve mutluluğa götürür, geri kalanı sadece gösteriş, tabiata aykırılık, budalaca sözler ve saçmalıktır..." (Platon, 2015: 491e-492c).

Dolayısıyla Kallikles için zevk veren her şey mutluluk da verir. Kallikles arzularımıza özgürlük vermeyi savunmuş ve ölçülü bir insanın aptal olduğunu düşünmüştür. Ona göre erdemli insan kendini büyük arzulara adayın ve kendi güç ve yığıtlığını tatmin etmeye çalışan kişidir. Sokrates bunun aksini tanımlamıştır; eğer kişi kendi isteklerine hâkim olur, kendi kendisinin yöneticisi, güdücüsü olursa iyi bir yaşamı var demektir. Sokrates burada beden ve ruh ayrımına girmiş ve ruhun sağlığının etik yaşam için öneminden bahsetmiştir. O, her şeyin erdeminin düzenden geldiğini, bir şeyin iyi olmasını sağlayan düzenin o şeyin özünde bulunan, özel bir düzen olduğunu ve düzenli olan şeyin ölçülü olduğunu ve ölçülü ruhun iyi olduğunu

söylemiştir (Platon, 1997b, 329b-333d). Dolayısıyla insan ruhunun doğasına uygun bir düzen vardır ve bu düzen insanı mükemmel ve erdemli bir yaşama yönlendirir. Kallikles tarafından savunulan şehvetli yaşam bu düzeni bozar ve bundan ötürü doğaya aykırıdır. Dolayısıyla yaşamı ruhun düzenine uygun olarak düzenlemek gerekir. Böyle bir şey yasaya/*nomos*a karşıt değildir. Ruhun düzenli durumu yasalılıktır ve yasa insanların davranışlarını düzene sokmaktadır: “Ruhun davranış düzenine, özgünlüğüne de “yasalara uygunluk” ve “yasa” adı verilir. İnsanı yasalara uygun ve düzenli kılan bunlardır. Biz böylece ölçülü ve düzenli oluruz.” (Platon, 2015: 504c-d). Sokrates’e göre, ölçülü olan kimse insanlar karşısında doğru olanı, tanrılar karşısında kutsal olanı yerine getirecektir. Ölçülü kimse doğru, korkusuz, dinine bağlı olduğundan o her ne yapsa iyi ve eksiksiz olur, yaptıkları iyi olduğu için de mutlu ve esendir. Kötü işler yapan kimse ise mutsuzdur, dolayısıyla bu kişi ölçüsüzdür. Mutlu olmak isteyen ölçülülüğü aramalı ve uygulamalı ve ölçsüzlükten kaçmalıdır. Dolayısıyla herkes ister kendi gücüyle ister devlet gücüyle olsun, doğrulukla ölçüyle davranarak mutlu olmalı, başboş tutku ve zevklerinden dolayı acı çekmemeli, sonu gelmez isteklerini doyurmak için haydutça yaşamamalıdır (Platon, 2015: 507a-508b).

Platon’un *Devlet* adlı eseri o dönemde Sofistler arasında geçen şu iki karşıt düşünceden çıkmıştır. Birincisi insanların doğuştan iyi ve eşit olduğunu, toplumun kötü düzeninin onları bozduğunu, güçlülerin güçsüzleri ezdiğini ve kanunların güçlülerin elinde güçsüzlere karşı bir silah olduğuyken (Thrasymakhos, Kallikles, Gorgias gibi sofistler), ikincisi ise insanların doğuştan ne iyi ne de eşit olduğu düşüncesidir (Antiphon). Yalnız güçlüler ve güçsüzler vardır, güçlünün güçsüzü yönetmesi ve ezmesi doğa gereğidir ve doğrudur; dolayısıyla insan haklı olmaya değil, kuvvetli olmaya bakmalıdır.

Devlet’de Thrasymakhos doğruluğun, güçlünün işine gelen olduğunu belirtmiştir (Platon, 2007, 338c). Her toplumda yönetim kimin elindeyse, güç de onun elindedir ve yönetici kanunları kendi işine geldiği gibi koyar. Dolayısıyla doğruluk, yönetenin işine gelendir, güç de yöneten de olduğuna göre, doğruluk güçlünün işine gelendir (Platon, 2007, 338c-338e). Dolayısıyla Thrasymakhos tıpkı Kallikles gibi yasaların onu koyanları desteklemek için bir araç olduğunu savunmuşlardır. Kallikles bu düzeneği zayıflara atfederken, Thrasymakhos ise bunu halihazırda siyasi iktidar pozisyonlarında olanlara atfetmiştir. Dahası güçlü olanların hükümet koltuğunda oturma kabiliyetine sahip olduklarından onların çıkarına olan her şeyin adil olduğunu öne sürmüştür. Sokrates ise bu görüşe yöneticilerin de bazen kendilerine tabi olanlara verdikleri buyrukların kendi aleyhlerinde olabileceklerini ve bu yüzden güçlünün yararına olan şeyin ona zarar da verebileceğini öne sürerek karşı çıkmıştır (Platon, 2007, 340a-c).

Platon, yukarıda belirtilen bu görüşlerin üzerine ideal devletin nasıl olacağını açıklamıştır. Fakat Platon ideal devlet tasarımı *Devlet* ve *Yasalar*’da farklılaşmaktadır. *Devlet*’te tanrıların konumu filozof kral’la olan sıkı ilişkilerinden dolayı önemlidir. Bu nedenle özellikle Platon’un “filozof kral” kavramı, bir liderin ideal devlet yönetimi için en yüksek erdem ve bilgiye sahip olması gerekliliğini öne sürer. “Bu lider, “tanrıya benzemek” amacıyla Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi gibi hareket etmeli ve onun niteliklerini taklit etmelidir. Platon’a göre, kral, bilge ve erdemli bir kişi olarak, devletin başında yer almalı ve devlet adamının tüm erdemlerini örnek almalıdır” (Bozkaya, 2024: 212). *Yasalar*’da ise Tanrıların varlığı bütün yurttaşlar tarafından kabul edilmekle birlikte aslında onların varlıkları yasalarca güvence altına alınmış olur (Platon, 2007: 615a, 443b). Özellikle “Tanrılara, kutsala, dine saygısızlık yapmanın önüne geçmenin muhtemel sebebinin hem

filozofu sitenin isyanına karşı korumak hem de yasalara kutsallık getirerek her ruhun boyun eğmesini kolaylaştırmak olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan filozof-kral, tanrının yeryüzündeki krallığının gölgesi ve temsilcisidir" (Bozkaya, 2024: 2112). *Devlet* adlı eserinden farklı olarak *Yasalar*'da Platon yeni ideal devletini dinsel inançlar temelinde kurmuştur. "Bu bağlamda devlet, belirli bir ereğe ve yasanın üstünlüğü ilkesine göre yönetilmelidir" (Tuğcu, 2000: 130). Dolayısıyla filozof-kral'a karşı yapılan herhangi bir şey Tanrıya karşı yapılanla eş tutulmuş olur ve halkın bir nebze de olsa bastırılmasını sağlayan bir yasa olarak *Yasalar*'da önemini korur.

Platon ideal devleti kurarken, topluma dair yasaları değişmez formlar dünyasına dayandırarak, Sofistlerin açtığı *physis-nomos* yarığını kapatmaya çalışmıştır. Platon böyle bir karşıtlığa temelde şu nedenlerden ötürü karşı çıkmıştır: Birincisi o dönemde tanrıların doğanın değil, sanatın ve birtakım yasaların ürünü olduğunu ve bu yasaların da insanların üzerinde anlaştıkları şekilde her yerde başka başka çıkarıldığını iddia etmişlerdir (Platon, 2007a: 890a). Böyle düşünenler yine var olan ve var olacak şeylerin bir akıl, bir tanrı ya da bir sanat sayesinde değil de, doğa ve rastlantı sayesinde oluştuğunu belirtmişler ve dolayısıyla ateşi, suyu toprağı ve havayı her şeyin ilk ögesi saymışlardı. Bunlara yani bu dört unsura doğa adını vermişler ve ruhu da bunlardan sonraya yerleştirmişlerdi (Platon, 2007a: 888e-892d). İkinci neden yine böyle düşünenlerin yasamanın doğanın değil, sanatın ürünü olarak ortaya çıktığını, yasaların bir gerçeklikleri olmadığını ve sürekli değiştiğini iddia etmeleridir (Platon, 2007a: 888). O hâlde yasalar insanların üzerinde anlaştıkları şekilde her yerde başka başka çıkarılır; doğaya göre güzel başka bir şey, yasaya göre güzel başka bir şeydir ve adalet kesinlikle doğal değildir, tersine insanlar sürekli şehirden şehire değişir ve bu değişiklik doğaya göre değil sanat ve yasaya göre ortaya çıkmıştır (Platon, 2007a: 890a). Platon birinci nedenin insanları tanrı-tanımazlığa götüreceğinden, ikinci nedenin ise ideal bir adalet anlayışının yasa tarafından korunamayacağını düşündüğünden ötürü *nomos-physis* karşıtlığını ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

2. Parçalı Ruh Anlayışı'nın Nomos-Physis Kavramları Etrafında Değerlendirilmesi

Platon *Devlet* adlı eserinde ideal devletini kurarken, insan ruhunun parçalarıyla toplum düzeninin parçaları arasında paralellik gözlemlemiş ve ideal devleti kurarken, insan ruhunun özelliklerini temele almıştır. Buna göre bir insanı akıllı, cesur ya da doğru yapan aynı zamanda bir devleti de akıllı, cesur ve doğru yapar (Platon, 2007: 441c-d). Nasıl ki her insanın içinde üç bölüm¹ vardır ve bu üç bölüme özgü üç ayrı zevk, üç ayrı istek ve üç ayrı buyruk vardır, aynı şekilde her devlette de bu üç ayrı yöne ilişkin üç ayrı sınıf vardır. Dolayısıyla toplumda insanların doğalarına uygun farklı farklı işlevleri vardır ve ideal devlet, insanların doğal olarak uygun oldukları işlevlere göre belirtilen iş bölümlerine göre kurulmuştur. Sonuç olarak, yasa koyucular, askerler ve üretici sınıf olmak üzere üç temel sınıf ortaya çıkmıştır (Platon, 2007: 370b). Bir devlet ancak bu üç sınıftan her birinin kendi işini gördüğü zaman ölçülü, yiğit ve bilge bir devlet olacaktır. Tıpkı insanın içinde yer alan aynı değerler gibi (Platon, 2007: 435b-c).

İnsanı bilgeliğe götüren, bilgi ve öğüt veren akıl yanıdır: "Akıl madem ölçülüdür, içimizde olup biten her şeyi kollayıp yönetmek ona düşer; öfkenin işi de onu dinlemek, ondan yana olmaktır, değil mi?" (Platon, 2007: 441e-442b). Bu iki yanın anlaşıp uzlaşması insanı ölçülü yapan şeydir. İnsanda

¹ İnsan bir yanıyla bilgi edinir, bir yanıyla da öfkelenir. Üçüncü yanı ise isteyen acıkan yanımızdır. Açlık, susuzluk, cinsel sevgi ve bunlara benzer özellikler bu yanımıza girmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Platon, 2007: 244.

yöneten ve yönetilen tarafın kumandası akılda ise o insan ölçülüdür, bu devlette de aynıdır, insanda da (Platon, 2007: 442c). O halde ölçülülük, genel anlamda iyi yanın, kötü yanı buyruğuna almasıdır, ona hâkim olmasıdır (Platon, 2007: 431a-b). Dolayısıyla insanda ölçülülük, ruhun akıllı parçasının (*to logistikon*), şevkli tarafını kontrol etmesi, tutkularına, isteklerine hâkim olabilmesi, onları yönetebilmesidir. Devlette ise ölçülülük, iyi bir yaradılışla iyi bir eğitimi birleştirmiş küçük bir azınlığın, akıl ve düşünce yoluyla, zevklerine ve tutkularına hâkim olmakta zorluk çeken kişileri kontrol altına almasıdır (Platon, 2007: 430b-431d). Filozoflar devletlerde kral ya da önder dediklerimiz filozof olmadıkça, yani insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe ve kesin bir kanunla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe ölçülü bir devlet doğmaz (Platon, 2007: 437d).

Platon *Yasalar*'da ise doğaya uygun yönetimin, güçlünün güçsüzü yönetmesi değil, bilgenin bilgisize önderlik etmesi olduğunu öne sürmüştür. Çünkü yasanın zorla değil, gönülden boyun eğenleri yönetmesi en uygundur (Seferoğlu, 2023: 58; Platon, 2007a: 139).

Platon'a göre yasa, "aklın bir ürünüdür ve doğa ile özdeşir" (Platon, 2007a: 33). Platon'un yasa kuramının kökeninde şu görüş vardır: "*Yasa koyucu ancak akıl aracılığı ile toplumun gereksinimlerine uygun bir kurallar bütünü getirebilir. Yasa koyucu 'doğru', 'güzel' ve 'iyi'nin neliğini kavramış kişi olarak, düşüncelerini eyleme döken filozoftur. Yasa herhangi bir sınıfın değil, tüm toplumun mutluluğu ile ilgilidir*" (Platon, 2007: 519c-521b). Böylece toplumun tümü için yasa ancak aklın çabasıyla çıkarılabilir. Platon aklın mutlak bilgiye ulaşacağından ve hataların zayıflığından değil, "duyumlardan" ileri geldiğinden emindi. "*Akl her şeyin başıdır ve yasa da içinde olmak üzere her şeyi yaratmıştır*" (Platon, 2007a: 875d-890d: 36). Devletin olası haz ve acıları değerlendirerek saptadığı erek, yasada biçimlenecektir; böylece yasa, insana kendini hazdan alamadığı ya da insanı acı korkusuyla engellediği zaman kılavuzluk edecektir. Bu anlamda yasa, devletin bilincidir ve doğrudan eğitici etkisi vardır; arkasında da tıpkı eğitiminde arkasında olduğu gibi aklın gücü vardır (Platon, 2007a: 36). Platon'a göre aklın idaresi hem iyiliğin hem de doğruluğun şartıdır: "*En iyi insan, en doğru insandır. Bu adam da, içinde en fazla krallık olan, kendi kendisini en fazla dizginleyen insandır*" (Platon, 2007: 580c).

Akıldan en çok ayrılan, kanundan ve düzenden de uzaklaşır ki akıldan en çok uzaklaşan azgın sevgiye ve zorbalığa kaçan istekler, en az ayrılan ise ölçülü, başın buyruğuna bağlı isteklerdir. O hâlde en tatlı hayat kralın, en tatsız hayat zorbanıktır, zira akla en uygun davranan kraldır (Platon, 2007: 587b-c).

Filozof, sanı ile bilgi arasındaki farkı ayırt edebilen ve varlığın özünü yani bilimin konusu olan şeyleri kavrayan ve seven kişidir. Onlar bilime düşkünlüdürler, zira bilim filozoflara üreme ve üremenin doğurduğu salıntılar içinde gözden kaçan sonsuz varlığın bir köşesini aydınlatır. Dolayısıyla istekleri sadece bilimlere çevrilmiş olan kişi yalnızca ruhun zevkini arar, beden zevklerini bir yana bırakır. Böylelikle filozoflarda ölçüsüzlük ve açgözlülük olmaz (Platon, 2007: 485b-e).

"Seyrettiği değişmez, düzenli varlıkların nasıl birbirine zarar vermeden aklın kanunlarına uyduklarını görür, onlara benzemeye, elinden geldiği kadar onlar gibi olmaya özenir. Hayran olduğu şeyler ortasında yaşayan bir insan, onlara benzemekten kendini alabilir mi?... Tanrısal ve düzenli varlığın yanında yaşayan filozof, bir insanın alabileceği kadar düzenli ve Tanrısal olur... Böyle bir insan yalnız kendini düzeltmekle kalmayıp, yukarıda gördüğü değerleri olayların zoruyla insanların dış ve iç hayat düzenlerine geçirmek

durumuna gelirse, sence kötü bir önder mi olur? Ölçüyü, doğruluğu ve bütün toplumsal değerleri kötü mü öğretir?... Tanrısal örnekler üzerinde çalışan bu sanatçıların çizdiği yoldan gitmeyen bir devlet, hiçbir zaman mutluluğa ulaşamaz dersek, inanmaz mı bize?" (Platon, 2007: 500c-501c).

3. Filozof'un Nomos-Physis Karşıtlığını Aşması

Filozof doğruluğun, güzelliğin, ölçünün ve diğer değerlerin tanrısal özüne bakarak toplumu inşa etmeye çalışır. O, toplumsal düzeni kurmadan önce, devleti ve insan huylarını, üstüne resim yapılacak bir bez gibi ele alır ve önce bu bezi temizler, sonra durmadan bir modele bakarak bir yandan doğruluğun, güzelliğin ve ölçünün özünü bulurken diğer yandan bunlardan insanlar için çıkarttıkları taslağa bakarak, bu temiz bezde eserlerini tamamlamaya çalışırlar (Platon, 2007: 501c). O, topluma dair kurallarını değişmez formlar dünyasına dayandırır ve böylelikle *nomos* ve *physis* arasındaki uçurum kapanmış olur. Çünkü formlar dünyası esasında, doğanın metafiziksel ve ontolojik teorisi (Raven, 1965: 11). Devlet de filozofun "adalet" ve "düzen" formlarına uygun bir şekilde kurmasıyla oluşur.

O hâlde, filozof devleti düzenlerken, aşkın bir modele bağlıdır. Bu model idealar dünyasıdır. İdealar dünyasının en başında "iyi ideası" vardır. Filozof, bekçilerle birlikte en uzun eğitim yolundan gitmeli ve en yüksek bilime ulaşmalıdır. En yüksek bilimin konusu ise iyi ideası; nesnelere gerçekliğini, kafaya da bilme gücünü veren iyi ideasıdır (Platon, 2007: 509a). Filozofun asıl vasfı iyi ideasına ulaşmaya çalışarak, varlığın asıl özü kavramaktır. Varlığın seyrine dalmış olan bir insan, gözlerini şunun bunun davranışına çevirmeye, onlarla dalaşmaya, onlara hınç duymaya, acı sözler söylemeye vakit bulamaz. "*Seyrettiği değişmez, düzenli varlıkların nasıl birbirine zarar vermeden, aklın kanunlarına uyduklarını görür, onlara benzemeye, elinden geldiği kadar, onlar gibi olmaya özenir...*" (Platon, 2007: 500c).

Tanrısal ve düzenli varlığın yanında yaşayan filozof, bir insanın olabileceği kadar düzenli ve tanrısal olur ve yalnız kendini düzeltmekle kalmaz, yukarıda gördüğü değerleri insanların iç ve dış hayat düzenlerine geçirmeye çalışır (Platon, 2007: 500c-501a). Filozof tanrısal idealar düzenine bakarak toplumun düzenini inşa eder. Dolayısıyla *Devlet*'te *nomos*, adaletin kendisine, yani adalet formuna dayandırılmaktadır ve *nomos*, adaleti koruduğunda doğayla uyum içerisindedir. Çünkü formlar, doğanın en yüksek ilkeleridir. Zira formlar aynı zamanda şeylerin doğasıdır. Yani şeylerin doğasını formlar belirler, o hâlde aslında doğru ve doğaya uygun yasalar da formlara referansla oluşturulabilir.

4. Yasa-Doğa İlişkisi

Platon, *Devlet*'te aklın iradesine güvenmiş hatta onu tanrısal bir yapı olarak görmüştür: "Düşünme gücü diğer her tür yetiden ayrılır. Onda tanrısal bir şeyler vardır." (Platon, 2007: 518e). *Yasalar*'da ise, filozofların dinî uygulamalar ve tanrılara ilişkin bilgileri ön plana çıkarılmıştır. Filozof, gerçek yasalardaki hakikati kavramalı, konuşmalarında bunu açıklayabilmeli ve yapısı gereği güzel ve çirkini ayırt edebilmelidir. İdeal yasa koyucu, tanrıların varlığına ilişkin her türlü kanıtı getirebilmelidir. Tanrıların varlığını kanıtlayan ise iki delil vardır: Birincisi, ruhun, kazandığı hareketle sürekli bir varoluş içine girerek her şeyin en eskisi ve tanrısalı olması, ikincisi ise yıldızların ve evrene düzen veren aklın yönettiği gök cisimlerinin düzenli hareketidir. Bunları

izleyen kimse tanrıtanıamaz olamaz. Bu iki gerçeği kavrayamayan kimse tam anlamıyla dindar olamaz. Yasaları koyacak filozof, bu iki gerçeği kavrayıp, yasalarını ona göre koymalıdır (Platon, 2007: 966c-967e). Nitekim Platon *Yasalar*'da benzer bir açıklama yapmıştır:

“Sözünü ettiğimiz bu iki gerçeği kavramadıkça, hiçbir ölümlü insan tam anlamıyla dindar olamaz: Ruh yaratılmış her şeyden daha eskidir, ölümsüzdür ve bütün cisimleri yönetir; bundan başka durmadan söylediğimiz gibi, varlıkların akli olduğunu ve bunlardan önceki zorunlu bilgileri kavramalı; bunların müzikle olan ilişkisini iyice anlayıp davranış kuralları koyarken bunlardan uygun biçimde yararlanmalı; son olarak da mantıklı olan şeylerdeki mantığı göstermesini bilmelidir. Toplumsal erdemlerin üstüne çıkıp bu yetileri de kanamayan kişi, devletin tümünü yeterince yönetecek hale gelemeyiz, ama başkaları yönetirken onlara yardımcı olur” (Platon, 2007a: 967d-968a: 491).

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Platon, ideal devlet sisteminde devlet düzeni ile insan ruhunun düzeni arasında paralellik kurmuş ve ideal devlet düzeninin kökenlerini insan doğasına dayandırmıştır: *“Doğaya uygun kurulmuş bir devlet, akıllı olmasını, kendini yöneten küçük bir topluluğun bilgisine borçludur”* (Platon, 2007: 429a). Burada doğa gereği, ideal devletin idaresi için gerekli olan şey donanımdır, yani bilgeliktir ki bu da doğal bir yetidir. Sofistler de doğadaki düzene uygun olarak düzenlenmemiş bir devletin er geç yıkılacağından bahsetmişlerdir (Platon, 2007: 358e). Fakat burada Platon'un kullandığı “doğa” kavramıyla, sofistlerin kullandığı “doğa” kavramı arasında farklılık vardır. Platon'un duyulur şeylerin doğası derken asıl bahsettiği şey ideallerdir. Yani Platon'un doğa anlayışı, görünmez, değişmez, tanrısal ve aşkın şeyleri kapsayacak biçimde genişlemiştir (Conford: 253). Sofistler ise doğada ilk nesnelerin oluşumunu, maddeyi yani dört unsuru anlıyorlardı: *“...bu öğretiyi savunan galiba ateşi, suyu, toprağı ve havayı her şeyin ilk ögesi sayıyor ve bunlara ‘doğa’ adını veriyor, ruhu da bunlardan sonra koyuyor...”* (Platon, 2007a: 891c, 390). Hâlbuki sorun ruhları dinsizliğe yönelten ilk oluş ve yok oluş nedeninin ilk önce değil de sonra göstermelerindendir, sonra olanı başa almışlar ve bu nedenle tanrıların gerçek varlığı hakkında yanılgıya düşmüşlerdir. Böyle bir düşünüşe sahip olan kimseler tanrıların varlığını inkâr ve yasa ile sanatın, aklın bir ürünü olmadığını ve bu yüzden de doğal olmadıklarını iddia etmektedirler (Platon, 2007a: 891e, 391).

Oysaki ruh, bütün ilk yaratılanlar arasında olan bütün maddelerden önce oluşmuştur ve bunların değişim ve dönüşüm ilkesidir. Dolayısıyla ruh, cisimden daha eskidir. Ruha ilişkin olan sanı, dikkat, akıl, sanat ve yasa, katı ile yumuşaktan, ağır ile hafiften daha öncedirler; özellikle ilk yapılmış büyük eserler ilk oldukları için, sanata ilişkin eylemler olmalı, doğal olanlar ve doğanın kendisi ise ki bu adı yanlış kullanıyorlar, sanat ve akıldan sonra gelmeli ve bunlara bağlı olmalıdır. Onlar doğa derken ilk nesnelerin oluşumunu anlıyorlar, oysa ateşle hava değil de ruh ilk yaratılanlar arasındadır, dolayısıyla ruh doğaldır demek yanlış olmayacaktır (Platon, 2007a: 892a-d 391-392).

Platon'a göre ruh ve dolayısıyla ruha ilişkin şeyler yani yasalar da doğaldır. Sofistler yasa düzeni için doğadaki mücadele ortamına başvurmuş, Platon ise yasaların kendisini tanrısal, değişmez, aşkın idealara dayandırmıştır. İdeal devlet, gökteki tanrısal modele bakıp, ruhunu düzenli ve tanrısal kılmış filozoflar tarafından tanrısal düzene uygun şekilde yönetilmelidir. Dolayısıyla Platon, yasayı ve yasalılığın kökenini adalet, yani adalet ideasına dayandırmaktadır ve yasa, adaleti koruduğu sürece doğayla uyum içerisinde. Çünkü idealar, doğanın en yüksek ilkeleridir.

Platon'a göre yasalar ile akıl arasında sıkı bir bağlantı vardır. Yasalar akli en uygun kullanan ve iyi ideasının tam bilgisiyle donanmış olan bilgiler tarafından veyahut hiç olmazsa onların yönlendirimi altında, hazırlanmalıdır. Filozof “İçimizde ölümsüz ne varsa (akıl), toplumsal ve kişisel yaşamımızda buna uyarak, aklın bu paylaşımına ‘yasa’ adını verir.” (Platon, 2007a: 713e-714a). Yasa akılla kavranmış iyi'nin ideasıdır. Aklın ideallerini devlet ve toplum katında dile getirir (Kanat, 2013: 68). Yasaların aklın bir ürünü olduğunu öne sürmek aslında yasaların uzlaşım kuralları olmaktan çok, doğal çıkarımlar oldukları görüşüyle tutarlı görünmektedir. Platon böyle bir şeyi öne sürerken aslında Sofistleri hedef almıştır. Ona göre yasalar doğaldır ya da doğadan daha aşağı kalmazlar, çünkü akıl bütünüyle doğal bir yetidir (Kanat, 2013: 69).

Platon'un devleti kendi kendine yeterli ve saltık değildir, o meşruiyetini akıldan almaktadır. Yasa ise yasa olduğu için değil, doğru olduğu için geçerlidir. Yasalar doğru olsalar bile onlar hakikatin birer taklitleridir; yani ikinci en iyilerdir, birinci en iyi ise zihindir. O hâlde devletin üstünde de bir şey vardır, bu devletin kendi yetkesini aldığı idealar dünyasıdır.

Sonuç

Platon, ideal devleti kurarken, topluma dair yasaları değişmez formlar dünyasına dayandırarak, Sofistlerin açtığı *physis-nomos* yarığını kapatmaya çalışmıştır. Platon *Devlet* adlı eserinde ideal devletini kurarken, insan ruhunun parçalarıyla toplum düzeninin parçaları arasında paralellik gözlemlemiş ve ideal devleti kurarken, insan ruhunun özelliklerini temele almıştır. Buna göre bir insanı akıllı, cesur ya da doğru yapan aynı zamanda bir devleti de akıllı, cesur ve doğru yapar. Platon'a göre yasa, aklın bir ürünüdür ve doğa ile özdeştir. Platon'un yasa kuramının kökeninde şu görüş vardır: Yasa koyucu ancak akıl aracılığı ile toplumun gereksinimlerine uygun bir kurallar bütünü getirebilir. Filozof doğruluğun, güzelliğin, ölçünün ve diğer değerlerin tanrısal özüne bakarak toplumu inşa etmeye çalışır. O, toplumsal düzeni kurmadan önce, devleti ve insan huylarını, üstüne resim yapılacak bir bez gibi ele alır ve önce bu bezi temizler, sonra durmadan bir modele bakarak bir yandan doğruluğun, güzelliğin ve ölçünün özünü bulurken diğer yandan bunlardan insanlar için çıkarttıkları taslağa bakarak, bu temiz bezde eserlerini tamamlamaya çalışırlar. O, topluma dair kurallarını değişmez formlar dünyasına dayandırır ve böylelikle *nomos* ve *physis* arasındaki uçurum kapanmış olur. Çünkü formlar dünyası esasında, doğanın metafiziksel ve ontolojik teorisidir. Devlet de filozofun “adalet” ve “düzen” formlarına uygun bir şekilde kurmasıyla oluşur. O hâlde, filozof devleti düzenlerken, aşkın bir modele bağlıdır. Bu model idealar dünyasıdır. İdealar dünyasının en başında “İyi ideası” vardır. Filozof tanrısal idealar düzenine bakarak toplumun düzenini inşa eder. Dolayısıyla *Devlet*'te *nomos*, adaletin kendisine, yani adalet formuna dayandırılmaktadır ve *nomos*, adaleti koruduğunda doğayla uyum içerisindedir. Çünkü formlar, doğanın en yüksek ilkeleridir. Zira formlar aynı zamanda şeylerin doğasıdır. Yani şeylerin doğasını formlar belirler, o hâlde aslında doğru ve doğaya uygun yasalar da formlara referansla oluşturulabilir. Platon'un kullandığı “doğa” kavramıyla, sofistlerin kullandığı “doğa” kavramı arasında farklılık vardır. Platon'un duyulur şeylerin doğası derken asıl bahsettiği şey idealardır. Yani Platon'un doğa anlayışı, görünmez, değişmez, tanrısal ve aşkın şeyleri kapsayacak biçimde genişlemiştir. Sofistler ise doğada ilk nesnelerin oluşumunu, maddeyi yani dört unsuru anlıyorlardı. Platon'a göre ruh ve dolayısıyla ruha ilişkin şeyler yani yasalar da doğaldır. Sofistler yasa düzeni için doğadaki mücadele ortamına başvurmuş, Platon ise yasaların kendisini tanrısal, değişmez, aşkın

idealara dayandırmıştır. İdeal devlet, gökteki tanrısal modele bakıp, ruhunu düzenli ve tanrısal kılmış filozoflar tarafından tanrısal düzene uygun şekilde yönetilmelidir. Dolayısıyla Platon, yasayı ve yasalılığın kökenini adalete, yani adalet ideasına dayandırmaktadır ve yasa, adaleti koruduğu sürece doğayla uyum içerisinde. Çünkü idealar, doğanın en yüksek ilkeleridir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Bozkaya, K. (2024). İdeal Devletin Yeryüzüne İnişi: Platon'un "Devlet" ve "Yasalar" Adlı Eserlerinin Teorik-Pratik Bakımdan Karşılaştırılması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (157), 209-225.
- Kanat, C. A. (2013). *Platon ve Aristoteles'te Devlet ve Toplum Felsefesi*. İstanbul, Doruk Yayıncılık.
- Micheal, G. (2002). *Antiphon The Athenian, Oratory, Law, and Justice in the Age of the Sophists*. Austin, University of Texas Press.
- Morrow, G. R. (Ed. By M. Konvitz and A.E. Murphy). (1948). Plato and the Law of Nature. *in Studies in Political Theory*. Ithaca, N.Y.
- Ostwald, M. (Ed. Helen F. North). (1977). Plato on Law and Nature. *In Interpretations of Plato*. The Netherlands, Lugdini Bavatorum E. J. Brill.
- Platon. (1997b). *Protagoras*, (N. Ş. Kösemihal, Çev.). İstanbul, MEB Yayınları.
- Platon. (2007). *Devlet*, (C. Saraçoğlu, V. Ataman, Çev.). İstanbul, Bordo-Siyah Yayınları.
- Platon. (2007a). *Yasalar*, (C. Şentuna, S. Babür, Çev.). İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2015). *Gorgias. Diyaloglar*, (T. Aktürel, Çev.). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Raven, J.E. (1965). *Plato's Thought in the Making*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Seferoğlu, T. (2003). Yalanlar, Hikayeler ve Argümanlar: Asil Yalansız Bir Kallipolis Mümkün mü?. *Felsefe Arkivi*, 58, 89-110.
- Tuğcu, T. (2000). *Batı Felsefesi Tarihi*. İstanbul, Alesta Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 18/06/2025

Gönderim Tarihi (Submission Date): 23/02/2025
Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Yurdakul, Ş. (2025). Tarihçi ve Sezgi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 118-136.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1645465>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

TARİHÇİ VE SEZGİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Şenol YURDAKUL*

Öz

Felsefi yönü ağır basan sezgi kavramının bu alanda, Platon'a kadar uzanan köklü bir geçmişinin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu kavram; sanat, matematik, din, sosyoloji, psikoloji, iktisat, politika, askerlik, bilimsel keşifler gibi birçok alanda kendine kullanım alanı bulmuştur. Tarih bilimi de bu söylenenin dışında kalmamıştır. Bu bağlamda tarihçi, elindeki bilgi ve belgelere göre şimdiki zamandan, geçmişi yorumlayarak anlamlandırmaya çalışmaktadır. Ancak çoğu zaman bilgi ve belgelerin eksik ya da yanıltıcı olması, olaylar arasında bağlantı kurmaya yönelik ipuçlarının yetersizliği, karmaşık olaylar dizisi gibi tarihçinin aşmak zorunda olduğu pek çok engel mevcuttur. Bu noktada tarihçinin, sorunları çözmek için başvurabileceği yöntemlerden birinin de sezgilerini kullanmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, sezgi kavramının felsefi ve tarihsel boyutu, tarih araştırmalarında sezginin yeri ve önemi, tarihçinin sezgilerinin geçmişin aydınlatılmasında nasıl bir rol oynadığı gibi hususları açıklığa kavuşturmaya çalışmakta ve irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihçi, Sezgi, Entüisyonizm, Gazzali, Henri Bergson.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-posta: senolyurdakul@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6090-0287>.

AN EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HISTORIAN AND INTUITION

Abstract

Intuition as a concept, with a predominantly philosophical aspect, has a deep history in this philosophy, dating back to Plato. Furthermore, it is used as a term in many fields of study, such as art, mathematics, religion, sociology, psychology, economics, politics, military service, and scientific discoveries. History as a science is no exception to the utilization of intuition. In the case of History as a study, the historian tries to interpret and make sense of the past from the present, all according to the information and documents currently at hand. However, incomplete or misleading data and documents, insufficient clues to establish connections between events, and particular complex series of events are obstacles that historians have to overcome. Therefore, one of the methods that historians can use to solve these issues is intuition. This examines and attempts to clarify the philosophical and historical dimensions of intuition, the role and importance of intuition in historical research, and how the historian's intuition may take part in illuminating historical facts.

Keywords: Historian, Intuition, Intuitionism, Ghazali, Henri Bergson.

Giriş

Sezgi sözcüğü; Latin dilinde bakmak, dikkatle bakmak, seyretmek, gözlemek, gözetlemek, tefekküre dalmak, bir anda yakalamak, sezip keşfetmek, dolaysız kavramak gibi anlamlara gelen “*intueor*” fiiline dayanmaktadır (Alova, 2013: s.v. *intueor*; Öktem, 2000:160). Bu dilden İngilizceye ve Fransızcaya “*intuition*”; Almancaya “*Anschaung*” şeklinde geçmiştir (Timuçin, 2004: s.v. Sezgi). Sezgi kelimesinin bu sözlük anlamlarına ilaveten bir çıkarıma dayanmayan doğrudan sahip olma yetisi; duyu organlarına, deneye yahut akla dayalı olmadan kazanılan içgüdüsel bilgi; dolayimsız kavrayış yoluyla elde edilen bilgi, sezme hâli (Cevizci, 2000: s.v. Sezgi); deney ve düşünmenin birikimi sonunda ansızın gerçekleşen bilme hâli gibi pek çok anlamının olduğu görülmektedir (Hançerlioğlu, 1989: s.v. Sezgi). Söz konusu bu anlamlar, sezgi kelimesinin bir sözcük olmaktan ziyade felsefi bir terim olduğunu göstermektedir. Bu terim, matematikçiler ve mantıkçıların da sistemlerini üzerine temellendirdikleri en önemli araçlardan biri olmuştur (Köz, 2004:41). Yine sanat, din, sosyoloji, psikoloji, iktisat, politika, askerlik gibi birçok alanla ilgili olagelmiş, bu çalışmanın da gösterdiği üzere tarihçi ve sezgi düzleminde, tarih araştırmaları için de önem arz etmiştir. Zira ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedileceği gibi, geçmişin karanlığının aydınlatılması noktasında, tarihçinin sezgilerinin büyük rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Tarihî olayların ele alınması, değerlendirilmesi, eksik belgelerin tamamlanması, geçmişin yeniden inşası, dün ile bugün, bugün ile yarın arasında bir köprü kurulması aşamasında, sezgilerinin bir tarihçi için ne kadar önemli olduğu aşîkârdır. Bu çalışmada; sezgi kavramı, söz konusu kavramın tarihçiyle ilişkisi, tarih araştırmalarındaki yeri ve önemi gibi hususlar ana hatlarıyla ortaya konmaya ve irdelenmeye çalışılacaktır.

1. Tarih ve Tarihçi

Sezgi terimini, tarihsel bağlamda daha sağlam zemine oturtabilmek için birbirini tamamlayan “tarih” ve “tarihçi” kavramlarına kısaca değinmekte fayda vardır. Bunlardan ilki,

Latince *“historia”*; İtalyancada *“storia”*; Fransızca *“histoire”*, Almandada *“historie”*; İngilizcede *“history”* sözcüklerine karşılık gelmektedir. Bu dillerdeki kökenini ise Eski Yunan dilinde sorup öğrenme, araştırma, tetkik etme, hikâye, tarih, sözlü veya yazılı anlatı gibi manalara gelen *historia* (ἱστορία) sözcüğüne borçludur¹. Bu sözcük, Eski Yunan dilinin Ion lehçesinde bildirme, haber alma yoluyla bilgi edinme; Attika lehçesinde ise görerek, tanık olarak bilme gibi anlamlara gelmektedir (Özlem, 2001:21). Bu yönüyle tarih biliminin, Helen dünyasına dayanan kökeninin olduğunu söylemekte bir mahzur yoktur. Modern tanımlamaların da kelimenin sözlük anlamıyla uyum içinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tarih, en dar anlamıyla *“geçmişin bilimi”* manasına gelmektedir. Annales Okulu’nun kurucularından Marc Bloch (1886-1944) tarihi, *“zaman içinde insanların ilmi”* olarak tanımlamaktadır. İngiliz Tarihçi Edward Hallet Carr (1892-1982) ise *“tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugünle geçmiş arasında bitmez bir diyalog”* olarak tanımlamıştır (Carr, 2008:35). Bu ve buna benzer tanımlamalar, tarihin öncelikli çıkış noktasının geçmiş olduğunu göstermektedir. Bu geçmiş, araştırılarak soruşturulmadığı müddetçe edilgen bir durumda kalmaya devam edecektir. İşte geçmişi bu edilgenlikten kurtararak etkin bir duruma getirecek kişi, tarihçi olacaktır.

Tarihçi kelimesi; sözlükte tarihî konular hakkında araştırma yapan ve bunları yazan kişi olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2010: s.v. Tarihçi). Bununla birlikte tarihçinin talip olduğu işin zorluğu düşünüldüğünde, bu tanımlamanın oldukça sığ kaldığı anlaşılabacaktır. Zira o, bugünden dünü ve sosyal bir varlık olan insan eylemlerinden doğan karmaşık bir süreci incelemekte ve çözülmesi gereken bir yığın sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Tarihin, her yönüyle aydınlatılamamış olması dolayısıyla karanlık pek çok noktayı barındırması, tarihçinin önündeki bir başka engeli teşkil etmektedir. Bu açıdan tarihçi, araştırmaları derinleştikçe, problemi çözmeye yönelik bilgisi ve deneyimi arttıkça geçmişin bir çözümlemesini yapmaya çalışacaktır. Tarih biliminin, büyük ölçüde bir yorum; tarihçinin başlıca işinin de kaydetmek değil değerlendirmek olduğu (Carr, 1996:27; Collingwood, 1996:40, 51) düşünüldüğünde ne denli zor bir görev üstlendiği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Tarihin *“bir çeşit araştırma ya da soruşturma”* olduğunu söyleyen Robin George Collingwood (1889–1943), tarihçinin amacını ise geçmişi keşfetmek ve geçmişi bilmesine hizmet eden izleri gücünün yettiği ölçüde çözmek olarak açıklamaktadır (Collingwood, 1996:39; Collingwood, 2000:125). Ancak bu *“geçmiş”* ifadesi tek bir sözcükle geçirilecek bir şey değildir. Adı geçen yazar, *“tarihsel geçmiş”* ifadesiyle kastedilenin, *“zaman ve mekânda sınırlandırılmış olaylardan müteşekkil ve kanıtlara dayanan çıkarımlarla ispatlanabilen”* geçmiş olduğunu ifade etmektedir. O, hazır verilmiş ifadelerle yetinen ve bu ifadeleri, kendi tarihsel bilgisinin bir parçası olarak kullanan tarihçinin, yaptığı şeyin tarihçilik olmadığını, tarihsel araştırmada metni anlaşılır kılmanın tek yolunun tarihçinin, metnin yanıtladığı soruyu bulmasından geçtiğine vurgu yapmaktadır. Yine bir tarihçinin, geçmiş hakkında tutarlı ve doğru açıklamalara ulaşabilmesinin, tarihsel verileri iyi değerlendirmesi ve uygun soruları sorabilmesiyle mümkün olduğunu belirtmektedir (Yapıcı ve Yapıcı, 2015:155,157)². Bu hususların paralelinde, tarihî olayları yorumlayabilmenin şartlarından birinin

¹ Eski Yunan dilindeki *historia* (ἱστορία) sözcüğünün, yine bu dildeki öğrenmek için araştırma, inceleme, tetkik etme, soruşturma yapma, aktarma gibi anlamlara gelen *historeo* (ἵστωρέω) fiili ile (Çelgin, 2011:334, 335) bağlantısı açıktır.

² Collingwood (1996: 40, 51), tarihin nasıl işlediği sorusuna, öncelikle kanıtın yorumlanmasıyla işlediğini; kanıtın ise tarihçinin üzerinde düşünerek geçmiş hakkında sorduğu soruları yanıtlayabileceği türden bir şey olduğu savında bulunmuştur. Yine o, Antik Çağ yazarlarından Thukydides’in (MÖ yak. 460-399), bir pasajında kullandığı *“kanıtın ışığında baktığım zaman”* sözünü esas alarak söz konusu yazarın, tarihsel araştırmanın kanıta dayandığını beyan ettiğini ifade etmiştir.

de geçmişin koşullarını iyi bilmekle ve bu koşulları doğuran havayı iyi koklamakla mümkün olduğu göz önünde tutulduğunda, tarihçinin işinin zorluğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Söz konusu koşullar, tarihçinin sezgilerini de işin içine katmasını gerekli kılan koşullardır.

2. Tarihçi ve Sezgi İlişkisi

2.1. Felsefi Sezgi

Tarih ve Tarihçi başlığı altında, tarihi yorumlayan ve değerlendiren kişinin tarihçi olduğundan ancak bunu yaparken pek çok zorluğun onu beklediğinden bahsedilmiştir. Peki tarihçi, bu zorlukları aşmak için ne yapacak, araştırmalarını neye dayandıracak, herhangi bir kanıt sunamadığında, usturuplu bir yalan mı uyduracaktır? Bu noktada tarihçinin zorlukları aşmak ve araştırmasını bir sonuca ulaştırabilmek için elindeki belgeler ile tarihsel verilerin gerçeklik derecesini ölçmeye yarayacak bir araçtan yoksun olduğu doğrudur. Bununla birlikte o, geçmişteki olaylardan hangilerinin gerçeğe yakın olup olmadığını sezmeye yarayacak ipuçlarına sahiptir (Özbaran, 2003:35). Tarihçinin, geçmişi yeniden kurma aşamasında ölçüp biçtiği, zaman zaman da kesip çıkardığı şeylerin başka bir ifadeyle tarihî olayların iç yüzünü anlamaya çalışırken kullandığı en önemli cetvellerden birisi de sezgileri olacaktır. Zira tarihçi, sisli bir geçmişin içinde yürümektedir. Sis perdesini aralayamadığı durumlarda, o sisin içinde yolunu kaybetme ve dolambaçlı yollara sapma riski her zaman mevcuttur. Bu açıdan iyi bir tarihçi, yürüdüğü yol üzerinde, öncüllerinin ya da çağdaşlarının diktiği yön levhalarına göre hareket ederken bu levhaların, kendisini doğru yere götürüp götürmeyeceğinin tenkidini yapmalıdır. Ancak tarihçinin yürüdüğü yol üzerinde her zaman levha olacak diye bir kaide de yoktur; çünkü o yol üzerinde daha önce hiç kimse yürümemiş olabilir. Çoğu zaman üzerinde yürüdüğü yolun güvenli ya da güvensiz olduğuna dair bir deneyimi de mevcut değildir. Durum böyle olunca tarihçi, gerçeğe ulaşmak için birbirinden farklı metot ve materyal kullanacaktır. Bunu yaparken kimi tarihçi akli kimi tarihçi sezgiyi esas alacak ve temellendirmesini bu ölçütlere göre yapacaktır. Tarihçi görevi icabı, günümüze kadar ulaşmayı başarmış belgeler üzerinden geçmişin belirli parçalarının yeniden kurulmasıyla meşgul olacaktır (Tosh, 1997:136). O, bunu yaparken de aklın, problemleri çözmeye yetersiz kaldığında sezgilerinin yol göstericiliğine başvurarak en kestirme ve güvenilir yoldan gerçeğe ulaşmaya çalışacaktır.

Hemen yukarıda bahsedilen hususlar doğrultusunda, Tarih Felsefesinin kurucusu Johann Gottfried von Herder'in (1744–1803), sezgiyi “karine yolu ile kendinde hissetmek”, “tinsel kavrayış” şeklinde tanımlaması da kayda değerdir (Özlem, 2001:143). Bu noktada geçmişin inceleme aşamasında, tarihçi ve sezgi kavramlarının birbirini tamamladığı söylenebilir. Nitekim Collingwood, felsefe ile tarihi bir bütünün iki parçası gibi görerek sıkı bir şekilde ilişkilendirmiş, Tarih Felsefesini tarihsel düşünmenin bir incelemesi olarak nitelendirmiştir (Yapıcı ve Yapıcı, 2015:152). Ancak o, bir filozofun, “tarihçiler nasıl bilirler ve geçmişi nasıl kavrarlar?” soruları üzerine odaklandığını; geçmişin kendinde bir şey olarak kavramanın ise filozofun değil tarihçinin işi olduğunun altını çizmiştir (Collingwood, 1996: 32).

Tarihçinin bu, geçmişin kavrama işinin, felsefi yönü ağır basan sezgi terimiyle yakından ilişkili olması dikkati çekicidir. Zira sezgi teriminin bilginin türleri, mümkün olup olmadığı, amacı, çeşitleri, kaynağı, sınırları; bilgi edinme yöntemleri, hakkında bilgi edinilen nesnenin özneyle ilişkisi gibi konulara odaklanan Epistemoloji (Bilgi Kuramı) bağlamında yoğun bir

tartışma konusu olduğu görülmektedir. Bu noktada bilgi edinme yöntemi olarak “tumdengelim” ve “tümevarım” olmak üzere başlıca iki yöntem kullanılmaktadır. Ancak bu iki yöntemin işlemesi için önce temel bir bilginin sağlanması ve ardından bilgiye yönelinmesi gerekmektedir. Gerek tumdengelim ve gerekse tümevarımın, yöntem olmalarından önce birer zihinsel eylemler olmaları, bilgi edinme sürecinde sezgisel ögeyi zorunlu kılmaktadır. Söz konusu süreçte, iç ve dış deneylerin doğrudan verileri ile evrensel doğrular olarak nitelendirilen “ilk ilkeler”, önemli çıkış noktaları olup bunlar sağlandığında geriye bunları kullanarak usa vurma yoluyla bilgi edinmek kalmaktadır (Timuçin, 2010: 266). Dolayısıyla iyi bir araştırmacının, sağlam temellere oturtulabilmesi için doğru bilginin elde edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Doğru bilginin kaynağının ne olduğu sorusuna ise deney, akıl, hem deney hem akıl, sezgi gibi değişik cevapların verildiği görülmektedir. Bunlardan sezgi bağlamında, yalnız akıl ile doğru, sağlam ve kesin bir bilginin elde edilemeyeceği; gerçek, doğru bilginin ancak aracısız ve doğrudan bilmeyi içeren sezgi ile elde edilebileceği görüşü mevcuttur. Uygun olarak doğru bilginin kaynağı olarak sezginin, akıldan ve deneyden daha üstün olduğu vurgulanmaktadır. Bu iddiayı savunan Sezgicilerin³ temel çıkış noktalarını insan aklının sınırlı olması, aracısız olmayan akla ve deneye dayalı bilginin, bilgiyi sınırlaması; sezginin ise bilgiyi aracısız bir şekilde doğrudan sağlaması gibi hususlar oluşturmaktadır. Bu bahislerle, hakikatin bilgisine ancak kişisel bir kavrayışla bir bütünü bir bakışta kavramaya hizmet eden sezgiyle ulaşmak mümkündür (Çüçen, 2012: 66-69).

Bilginin kaynağının sezgi olduğunu savunan düşünürler bağlamında Gazzali (1058-1111) ve Henri Bergson (1859-1941) olmak üzere iki önemli isim karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Gazzali, “varlığın görünüşlerini veren duyu ve akıl bilgisi ile varlığın iç bilgisini ilham ve sezgi yoluyla veren kalp bilgisi” olmak üzere iki türlü bilgi kaynağı olduğundan bahsetmiştir. O, aklın yetersiz kalması hâlinde ikinci bir akıl olan kalbin, başka bir ifadeyle sezginin devreye girerek kesin ve güvenilir bilgiye ulaşılabilirliğini savunmuştur (Çüçen, 2012:185). Gazzali felsefesinde sezgi ile akıl yürütme, düşüncenin pek çok işlevinde paralel hareket ederek birbirini tamamlamakta; akıl yürütmeyi hazırlamakta ve tümevarımda bir hareket noktası sağlamaktadır (Köz, 2004:53). Gazzali’den çok daha önce yaşamış Farabi (870-950) de sezgiyi, gerçek ve kesin bilgiye ulaşmanın bir aracı olarak görmüştür (Çüçen, 2012:180). Bergson da sezgiyi gerçeği bilmede biricik yöntem olarak konumlandırmıştır. O, felsefedeki duyu sezgisi, akli sezgi ve metafizik sezgi türlerinden son adı geçenin temsilcisi olmuştur (Köz, 2004:41). Mutlak olanın ancak insan bilincinden doğan sezgi ile yakalanabileceğini; geriye kalan her şeyin ise çözümleme yoluyla bilinebileceği savında bulunmuştur (Öktem, 2000:173). Yine sezgiyi, nesnenin gerçekliğini kavrama noktasında tek araç olarak göstererek sezginin, zekadan üstün olduğunu savunmuştur (Köz, 2004:51). Bergson’un sezgiyi, “insanın çıkar gözetmeden gerçekliğe doğrudan ulaşmasını sağlayan içgüdüdür” diyerek tanımlaması, bu konudaki düşüncesini çok iyi özetlemektedir (Öktem, 2000:174). Onun, aklın karşısına sezgiyi koymasındaki temel çıkış noktası ise aklın doğrudan ve aracısız bilgiyi sağlamayacağı düşüncesi olmuştur (Çüçen, 2012:257).

³ Felsefede, “Entüisyonizm” olarak da bilinen Sezgicilik, sezginin mutlak bilgiyi veya gerçekliği sağladığını öne süren görüştür. Henri Bergson’un en önemli temsilcisi olduğu bu akıma göre “zihnin, deneysel doğrular dışındaki tüm aşkın doğrulara ulaşması” ancak sezgi yoluyla mümkündür. Her türlü bilgi açık, kesin, doğrudan ve aracısız kavrayışa, başka bir deyişle sezgiye dayanmaktadır. Bu yönüyle sezgi, bilginin temelini oluşturmaktadır. Cevizci, 2000, s.v. Sezgicilik; Timuçin, 2004: s.v. Sezgicilik.

Bergson'dan çok daha önce yaşamış René Descartes (1596-1650) ise sezgi ile açık-seçik görebileceklerimiz ya da kesin çıkarsamalar olmadan bilimin mümkün olmadığı savında bulunmuştur. Yine her insanın zihinsel sezgiyle var olduğunu ve düşündüğünü ifade ederek (Descartes, 2010: 14, 16) sezgiyi, zihnin içinde basit doğrulara ulaşmanın ilk adımı olarak görmüştür (Timuçin, 2004: s.v. Sezgi). Dahası sezgiyi, aracısız düpedüz görme olarak yorumlamıştır (Köz, 2004:48). Bu, esasında duyuusal deneyimin özsel parçasını oluşturan en basit doğruların, doğrudan ve aracısız bir biçimde kavranmasını ifade eden deneyimsel sezgi ile de uyum içindedir (Cevizci, 2000: s.v. Sezgicilik). Descartes, ilk ilkelerin yargısı olan önermelerin bazen “sezgi” bazen de “tümdengelim” ile biliniyor olsalar da ilk ilkelerin kendisinin sadece sezgi ile bilinebileceğini savunmuştur. Sezginin, dikkatli ve arı bir zekanın ürünü olan aklın ışığından doğmasından ötürü tümdengelimle göre daha yalın ve bu nedenle de kesinliğinin daha fazla olduğunun altını çizmiştir (Descartes, 2010:15, 17). O, yine sezginin bir anda doğan zihinsel bir işlev olduğundan bahsetmiştir (Öktem, 2000:185). Böylece sezgiye dayalı bilginin diğer bilgi türlerine kıyasla daha yüksek ve kesin bilgi türü olduğunu vurgulamıştır. Descartes'ın “Düşünüyorum, o halde varım”⁴ şeklindeki meşhur önermesi de akıl yürütmeden ziyade sezgisel bir çıkarımla ilişkilendirilmektedir (Çüçen, 2012:189). Ona göre bütün şeylerin doğru ve kesin bilgisine ulaşmak için yapılması gereken ilk ve tek şey, zihni araştırılacak olana yönelterek bunlar arasındaki sıra ve düzeni belirlemektir. Descartes bu yöntem için Apaçıklık, Analiz, Sentez (Sıra) ve Sayış şeklinde dört önemli kural belirlemiştir. Bunlardan Apaçıklık Kuralı, doğruluğu apaçık bilinmedikçe hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmeme, acele ve peşin hükümlere varmaktan kaçınma gibi esaslara dayanmakta bu da ancak zihinsel bir işlem olan sezgiyle mümkün olmaktadır. Analiz Kuralı ise incelenecek güçlüklerin mümkün olduğunca küçük parçalara ayrılarak basitleştirilmesini içermektedir. Bir noktada sezgiyle, karmaşık önermeler basit önermelere indirgenmekte, basit önermelerin sezgisinden hareketle de problemin çözümü mümkün hâle gelmektedir (Öktem, 2000:161). Descartes'ın (2010: 45, 46), zihinsel sezginin kullanımına ilişkin olarak “çok sayıda nesneyi bir bakışta birden görmek isteyen kimsenin, bunlardan hiçbirini ayrı ayrı göremeyeceği; tek bir seferde dikkatini çok şeyin üzerinde toplayan kimsenin ise zihninin karışacağı” şeklindeki beyanı, bu konudaki görüşlerinin özeti niteliğindedir. Benedictus De Spinoza (1632-1677) ise bilgi edinmenin üç derecede gerçekleştiğini; bunlardan üçüncü dereceden bilginin sezgiye dayalı tam bilgi olduğunu ifade etmiştir. Böylece sezgi, birincil; akıl ise ikincil bilgiyi sağlamaktadır (Çüçen, 2012:200). Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804) da sezginin akıldan doğduğunu, tüm verilerin sezgiler olduğunu belirtmiştir (Öktem, 2000:174; Timuçin, 2004: s.v. Sezgi). Duyusal sezgiyi benimseyen Kant'ın bilgi teorisinde bilgiler, sezgi ve kategoriler aracılığı ile kurulmaktadır. Nesnenin bilgisini mümkün kılan sezgi için nesne, sezgide bir olgu olarak verilmiştir. Ancak o, sezgiyi yeti olarak düşünerek kesin bilgi sağlamayacağını ifade etmiştir (Öktem, 2000:185; Köz, 2004:44).

2.2. Tarihsel Sezgi

Bir önceki alt başlıkta, felsefi sezgi üzerinde durulmuştu; şimdi ise tarih araştırmalarında sezginin yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Bu noktada daha önce adı zikredilen bazı düşünürlerin de savunucusu olduğu ve 18. ve 19. yüzyıllara damgasını vurmuş felsefi akımlar

⁴ Latin dilinde, “Cogito, ergo sum” olarak ifade edilen söz, var olmanın düşünme ile düşünmenin ise var olma ile gerçekleşebileceği önermesine dayanan temel felsefe ilkelerinden biridir.

çerçevesinde meseleyi ele alma zorunluluğu vardır. Söz konusu akımların başında, 19. yüzyılda yıldızı parlamış “Romantizm” gelmektedir. Romantizm, akla karşı, gerçekliği bütün zenginliği ve canlılığı ile kavradığını iddia ettiği estetik sezgiyi koymuştur (Birand, 1956:95). Bu akımın kökeninin, akli sezgiyi esas alan Platon’un (MÖ 427-348/347) “idealar”⁵ kuramına kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Sokrates’in öğrencisi olan Platon⁶; sezgiyi, ideaların bilgisini sağlayan ruhun, başka bir ifadeyle aklın yeteneği olarak görmüş, ideaların sezgi sayesinde bilinebileceği, sezgiyle ulaşılan ideaların ise insanı kesin bilgiye götüreceği beyanında bulunmuştur (Köz, 2004:48).

Bu makale çalışmasıyla doğrudan ilişkili bir başka akım ise adından da anlaşılacağı üzere “idealar” üzerine temellenen “İdealizm” olarak görülmektedir. Yine Platon’a kadar izleri sürülebilecek olan bu akım, doğa olaylarının insana dair olaylardan ayrılması gerektiği görüşünü savunmuştur. Bu savununun temelinde ise insana ilişkin olayların; faillerinin niyetleri, duyguları ve zihniyet yapılarından kaynaklanan içsel boyuta sahip şeyler olduğu düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla geçmişte yaşanan olayların gerçek olup olmadıklarını anlamak, geçmişini yaratan insanlarla yaratıcı bir özdeşleşme kurulması ile mümkündür, bunun yolu ise sezebilmek ve empati kurabilmekten geçmektedir (Tosh, 1997:123; krş. Walsh, 2006:122, 123). Bu akımın savunucularından biri olan Collingwood’un “tarihin esas olarak tümüyle düşünce tarihi; tarihçinin görevinin ise geçmişteki bireylerin düşüncelerini ve niyetlerini kendi zihninde yeniden kurmak” olduğu şeklindeki görüşü kayda değerdir (Tosh, 1997:124). Bu noktada Collingwood, geçmişin algı yoluyla hiçbir zaman deneysel olarak kavranabilecek bir olgu olmadığını altını çizmiştir. Geçmişini yeniden canlandırma bağlamında tarihçinin; tarihsel eylemcinin düşüncesini, tekrar canlandırma aracılığıyla zihninde aynı biçimde yeniden yaratabileceği savında bulunmuştur (Collingwood, 1996:328; Yapıcı ve Yapıcı, 2015:159). Bu, geçmişteki bir düşüncenin zihninde aynı şekilde yeniden kurgulanabileceği gibi bir anlam ihtiva etmektedir. Collingwood’un, “tarihin, tarihçinin zihninde aktığı, tarihçinin onu düşünerek zihninde canlandırdığı, kendisini incelediği tarihle özdeşleştirip onu düşündüğü gibi yaşadığı, düşüncenin aynı zamanda sezgi olduğu” şeklindeki görüşleri oldukça önemlidir. Onun, “neyin tarihsel bilgisi olabilir?” sorusuna, “tarihçinin zihninde yeniden canlandırılabilenin” şeklinde cevap vermesi de ayrıca kayda değerdir (Collingwood, 1996:257, 350 ve Collingwood, 2000:35).

Söz konusu zihinde canlandırma, şöyle işlemektedir: Tarihsel olarak düşünen bir kimsenin önünde zaten geçmişe dair belgeler yahut kalıntılar vardır. Bu kişi, kendisine bunları bırakan geçmişin “ne olduğunu” keşfederek işe başlamalıdır; geçmişe ilişkin kalıntının yazılı olması hâlinde ise o zaman, bunları yazan kişinin “ne demek istediğini” başka bir deyişle o kişinin sözcüklerle dile getirdiği düşünceyi keşfetmelidir (Yapıcı ve Yapıcı, 2015:156). Collingwood,

⁵ Eski Yunan felsefesinde, özellikle de Platon ile özdeşleşmiş; doğru ve kesin bilginin nesnesi, Tanrı zihnindeki içerik; duyularla algılanan şeylerin, nesnelerin yetkin ilk örneği anlamlarına gelen terim. Cevizci, 2000: s. v. İdea.

⁶ Sokrates’in (MÖ 470/469-399), öğrencisi Platon tarafından kaleme alınmış meşhur savunmasında, Eski Yunanca *daimonion* kavramından bahsedilmektedir. Sokrates söz konusu kavramı, kendisine neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği ilhamını veren tanrılara özgü ilahi bir iç ses olarak açıklamaktadır. Ona göre bu iç ses, onu siyasetle ilgilenmekten alıkoyarak ölümüne engel olan başka bir ifadeyle kötü bir iş yapmasını önleyen tanrısal kaynaklı bir ses idi. *Daimonion*’u, bir insana yaşamı boyunca eşlik etmekte; öldüğünde ise onu yargılanacağı yere kadar götürmekteydi. Plat. *apol.*: 3b, 31c-d, 40a-b, 107d-e. Dolayısıyla Sokrates’in *daimonion* olarak bahsettiği kavram, kendisinden bir nebze de olsa etkilenmesi beklenen öğrencisi Platon’un sezgi kavramına bakış açısıyla birebir örtüşmemektedir. Bu noktada Sokrates’in *daimonion* şeklindeki ifadesi için belki vicdani sezgi tanımlaması yapılabilir.

Theodosius Yasası'nı⁷ okuyan ve önünde imparatorun fermanı olan birisini örnek vererek sözcükleri okumanın ya da tercüme etmenin, onların tarihsel anlamlarını bilmek manasına gelmediğini söylemektedir. Böyle bir kişi, önce imparatorun halletmeye çalıştığı durumu tasarlamalı, ardından imparatorun içinde bulunduğu durumu, kendi durumuymuş gibi hissedebilmelidir. Bu gerçekleşirse söz konusu kişinin, "imparatorun o yönde karar verirken geçirdiği süreci kendi zihninde yeniden canlandırabilmesi" ve "bunu yapabildiği ölçüde fermanın anlamına ilişkin salt filolojik tarihsel bir bilgiyi edinebilmesi" mümkün hâle gelecektir (Collingwood, 1996: 239). Tüm tarihin, düşünce tarihi olduğunu belirten Collingwood'un vermiş olduğu bu örnek, onun "olayın nedeni, eylemleriyle olayın gerçekleşmesine neden olan kişinin zihnindeki düşüncedir; tarihçinin aradığı da düşünce süreçleridir" (Yapıcı ve Yapıcı, 2015:154), şeklindeki söylemiyle birebir örtüşmektedir. Tarihsel düşünmenin önemli bir parçasının tasavvurda bulunma olduğu (Walsh, 2006:123) göz önünde tutulduğunda düş gücü, tarihçinin bütün eylemlerinde rol almaktadır. Bu güç; verimli hipotezler üretmeye imkân sağlamasından ötürü tarihçinin, geçmişi yeniden kurma aşamasında, geçmişin zihniyetini ve koşullarını kavramasına yardımcı olarak işini de kolaylaştırmaktadır (Tosh, 1997:130).

Tarihçi, keskin bir zekaya sahip olsa dahi, düş gücüne başvurmak zorundadır. Zira o, belgelerde sürekli boşluklarla karşılaşmaktadır, bu boşlukları doldurabilmesi noktasında kendisine düş gücü de yardımcı olacaktır (Tosh, 1997:117, 118). Carr da (1996:30), tarihçinin incelediği insanların zihniyetlerini, eylemlerinin gerisindeki düşünceleri, hayal gücüyle anlaması gerekliliği üzerinde durmaktadır. 19. yüzyıl Alman tarihçilerinden Leopold von Ranke (1795-1886), aklı esas almakla birlikte tarihî olayların, öncelikle kendi "ben"inden kurtularak tıpkı geçmişte olduğu gibi canlandırılarak yeniden yaşatılabileceği savında bulunmuştur. O, ilmî bir metot üzerinde düşünce ile duyguyu; bilgi ile sezgiyi birleştirerek tarih olaylarının derin anlam ve bağlantılarını kavramıştır. Ranke'nin tarihî olayların aslını olduğu gibi ortaya çıkarmak için kullandığı ilmî metot, iki aşamalıdır. İlk aşamada tarihçi, kaynakları kritize ederek doğruluğundan emin olduğu kaynakları esas almaktadır. İkinci aşamada ise doğruluğundan emin olduğu malzemeyi anlamlandırarak olaylar arasındaki gerçek bağlantıları kurmak suretiyle tarihî olaylara şekil vermektedir (Birand, 1956:98). Bunlardan tarihçinin elindeki malzemeyi anlamlandırmasının, Ranke her ne kadar belgeye dayalı tarihçiliği öncelese de sezgilerini de kapsadığı açıktır.

Doğa olaylarının, tarih olaylarından farklı olması da bir tarihçinin olayların iç yüzünü anlama noktasında düş gücünü önemli kılmaktadır. Collingwood'a göre (1996:256, 257) salt hadiseler olan doğa olaylarında, bir olayın içi ile dışı arasındaki ayrım görülemez durumdadır. Salt görünüşten ibaret olmayan tarih olayları, tarihçinin meselenin özünü kavraması ve olayların içlerindeki düşünceleri ayırt edebilmesi için karşısından değil de içerisinden bakması gereken şeylerdir. Alman Wilhelm von Humboldt (1767-1835) da tarihçinin asıl vazifesinin, hadiselerin içindeki ana fikri kavramak olduğunu ifade etmiştir (Şanbey, 1960:273). Collingwood, Antik Roma'nın önemli şahsiyetlerinden C. Iulius Caesar'ın (MÖ 100- MÖ 44), bir tarihte beraberindekilerle Rubicon Irmağı'nı geçmesini ya da farklı bir tarihte Senato binasında katledilmesini, tarihsel olayın dış yönü olarak belirlemiştir. Ancak düşünce ile kavranabilecek

⁷ Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius'un (408-450) emirnamesiyle; İmparator Constantinus'un 306 yılında tahta geçişinden itibaren çıkarılmış bütün emirnameler, 438 yılında on altı kitap hâlinde derleme olarak yayımlanmış ve bu derleme "*Codex Theodosianus*" adını taşımıştır. Karadeniz Çelebican, 1989:53.

tarihsel olayın iç yönünü ise Caesar'ın, Cumhuriyet rejiminin yasasına muhalifliği ya da anayasa hususunda, kendisini katledenlerle yaşadığı uyuşmazlık olarak saptamıştır. Yine o, tarihçinin olayları değerlendirirken hiçbir zaman ötekini dışlayıp birine eğilemeyeceğini, salt olayları-yalnızca dışı olan ancak içi olmayan olayları- değil bir olayın içi ile dışının birliğinden oluşan eylemleri de soruşturması gerektiğini belirtmiştir (Collingwood, 1996:256). Özetle tarihçi, sadece olayları ele almakla kalmamalı, o olayların iç ve dış yönlerini de mercek altına almalıdır. Bu noktada olayların iç boyutunu kavramaya yarayan düşüncenin, sezgiden kaynaklandığı görüşü de önemlidir. Gazzali asırlar öncesinden, düşüncenin daima bir sezgi ya da akıl yürütme ile başladığını dile getirerek açıkça sezginin düşünceye kaynaklık ettiğini söylemiştir (Köz, 2004:53).

Tüm bunlara ek olarak bir tarihçi, olayları incelerken düş gücünün sınırlarını genişletmeye hizmet edecek tecrübeye de ihtiyaç duymaktadır (Walsh, 2006: 67). Collingwood (1996: 93), Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşmalar* isimli eserinin ilk bölümünden, "Eski bir çağın insanlarıyla birlikte yaşamak yabancı ülkelerde yolculuk yapmak gibidir...Kendi adetlerimizi daha tarafsız yargılamak ve doğdukları ülkeden dışarı çıkmamış insanlar gibi kendimizden farklı olarak küçümseyip alay etmemek için başka insanların adetleri hakkında bir şeyler bilmek yararlıdır" şeklindeki sözlerini aktarmaktadır. Bu noktada farklı ülkeleri görmenin, farklı sınıflardan farklı mizaçlara sahip insanları tanımanın, tarihçinin deneyimlerini çeşitlendireceği, düş gücü olanaklarını artıracığı, böylece de geçmişin değişik koşullarını ve zihniyetlerini anlamasını kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir. İlaveten her ne kadar pratikte çok mümkün olmasa da bir tarihçi için en iyi eğitimin, tüm dünyayı dolaşmak ve hayatın çok değişik alanlarındaki mesleklere girip çıkmakla sağlanacağı görüşü de mevcuttur (Tosh, 1997:118, 119). Tüm bu hususların, sezgisel düşünmenin işlerliğini artıracığı da muhakkaktır.

3. Tarihçi İçin Sezginin Önemi

Şu ana kadar ana hatları ile sezgi teriminin felsefi ve tarihsel boyutu üzerinde duruldu; şimdi ise bir tarihçi için sezgilerinin, hangi açılardan önem taşıdığı hususu masaya yatırılacaktır. Bu bağlamda Auguste Comte'un (1798-1857) fikir babası olduğu ve 19. yüzyıla damgasını vurmuş "Pozitivist" düşünce önem taşımaktadır. Söz konusu düşünceye göre tarihçinin öncelikli vazifesi, "geçmiş hakkında olguya dayalı bilgiler" toplamaktır. Bu tarihsel olgular, birincil elden kaynaklara dayalı olarak sorgulayıcı bir metotla elde edilmişlerse tarihçinin inançları ve değerleri işlevsiz hâle gelmektedir (Tosh, 1997:123). Olguculuk için en sağlam bilgi edinme yöntemi, tek tek verilerden hareketle, genelleştirilmiş indüktif bilgiye ulaşma olarak görülmektedir. Bu genelleştirilmiş bilgiler ise önceden tahmin, sezgi gibi bir hipotez içerisinde açıklanabilecek şeylerdir (Özlem, 2012:46). Dün ile bugün arasında ilişki kurup geleceği görmeye çalışan tarihçi de olayları değerlendirirken bir genelleme yapmak zorundadır. Zira özgül olayları tahmin etmek zordur ve yine sezgiye ihtiyaç vardır. Comte'un, "*bilmek öngörmek için değil, öngörmek (prevoir) bilmenin parçasıdır*" (Hobsbawm, 1999:65) şeklindeki savı, bunu destekler niteliktedir. Pozitivistler, her doğa bilimci gibi işe olgularla başlamışlar, ardından olguların nedensel bağlarını keşfetmekle meşgul olmuşlardır. Bu akımın temsilcisi Comte da bunu tarih alanına uyarlayarak işi, insan yaşamına ilişkin olguları keşfetmek olan tarihçinin, olguları belirledikten sonra olgular arasındaki bağlantıları keşfetmekle işe devam etmesi gerektiğini belirtmiştir (Collingwood, 1996:165).

Carr da (1996:142) etrafı zorluklarla kuşatılmış tarihçinin, temellendirmesini meydana getiren deliller ya da olguların gerçeği tam olarak yansıtmadığından hareketle, tarihin bu olgularının bütünüyle nesnel olamayacağı tespitinde bulunmuştur. O, tarihte illaki bir nesnellikten bahsedilecekse “olgunun nesnelliğinden değil, olgu ile yorum arasındaki ilişkinin nesnelliğinden” bahsedilebileceğini düşünmüştür. Tarihçinin olguya yönelik yorumu, elbette sezgilerini de içerecektir. Onun, geçmişle bugün arasında köprü inşa ederken yorumlayıcı çalışmaların doğası gereği “en güçlü kavramsal mercekleri” kullanması gerektiği (Skocpol, 2014b:418) şeklindeki görüşü kayda değerdir. Bu noktada tarihçinin elindeki en güçlü kavramsal merceklerden birini, sezgilerinin oluşturduğu söylenebilir. Söz konusu mercek, tam da Carr’ın (1996:122) tarihçinin, “geçmiş deneyimden ya da bu deneyimden erişebileceği kadar bölümden akla yatkın açıklama ve yoruma elverişli diye saydığı bölümleri süzüp ayırır ve bundan eylem kılavuzu olarak yarayabilecek olanını seçer” diyerek bahsettiği görevini yerine getirmesi hususunda yardımcı olacaktır. Collingwood da (1996:280, 281) tarihsel düşünmenin özerkliğinin, en yakın biçimiyle seçme işinde görüldüğünü beyan etmektedir. Tarihçi bu seçme işini yaparken elbette sezgilerinin yol göstericiliğine de başvuracaktır.

Max Weber (1864-1920) de olayların ve şahsiyetlerin açıklamasıyla ilgilenen tarihçinin bu açıklamalarının, zekâ kaynaklı akıl yürütmeden üretilmemesinden ötürü duyum duysal yani sezgisel olduğu imasında bulunmaktadır (Weber, 2012:208). Arthur Schopenhauer (1788-1860) ise tarihin, doğa gibi bilinçsiz bir evrenin idaresinin kontrolü altında olduğunu belirtmiştir. O, sezgisel saptamayı yapan insanın karşısında bilinçsiz bir şekilde akıp giden tarihsel süreç olduğundan bahsetmiştir. Sürecin bu bilinçsizlik hâinden kurtulup bilinçli bir hâl alabilmesinin ancak kişinin, süreci kendi aklına göre yönlendirmesi hâinde mümkün olabileceğini savunmuştur (Özlem, 2001:162). Bununla birlikte aklın, tarihsel bellekten yoksun olması onu tek başına işlevsiz hâle getirmekte bu da sezgiyi ön plana çıkarmaktadır. Schopenhauer’un ilgilendiği tarihsel dünyanın, “her dönem değişim gösteren insan yapısının, ekonomik düzenlerin, hukuki ve siyasi uygulamaların, ilke, norm ve idelerin yönlendirdiği” bir dünya olduğu değerlendirilmektedir. İşte bu dünyaya ilişkin amaç-eylem ilişkisini, düşünmenin konusu hâline getirebilmenin her şeyden önce amaçların empati yolu ile birer motif olarak saptanmalarıyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir (Özlem, 2012:89). Ancak tarihçi bunu yaparken “nerede duracağını iyi bilmeli, olayları değerlendirirken tarihi olguların çapını ve karmaşıklık derecesini” göz önünde tutmalıdır. Bu noktada Maurice Duverger, Ford otomobil fabrikası ile bir köyde araba tamiri yapan demirci dükkânının, karar alma süreçlerinin birbirinden farklı olacağı saptamasında bulunmaktadır. Ona göre demirci dükkânı ampirik ve sezgisel yolla çevresi hakkında değerlendirme yapıp karara varabilecekken büyük bir otomobil fabrikasının böyle hareket etmesi beklenemeyecektir⁸.

Yine tarihçi, insan doğasına ilişkin olayların çağdan çağa değiştiğinin –Orta Çağ için normal görünen bir olayın 18. yüzyılda anormal görünmesi gibi- bilincinde olmalıdır (Walsh, 2006:78). Bu açıdan tarihçi, kendi yaşadığı çağı bir kenara atmadan (Collingwood, 1996: 94) her bir tarihsel olayın, her milletin, her çağın kendi özel değerini göstererek bunların diğer olay, millet yahut çağdan farklılığını ortaya koymakla mükelleftir. O, her şeyden önce “*bir ulusun yaşamına yahut bir çağa damgasını vuran ideleri, o ulus ya da çağa sinen ahlaki, hukuki, politik normları*

⁸ O, ilaveten geçmişte, Eski Yunan dünyasındaki site devletlerinin de demirci dükkânına benzer karar alabildiğini ancak modern devletlerin bu şekilde davranamayacağının altını çizmektedir. Duverger, 1999: 425.

kendinde duyarak, sezerek, kendi düşüncesinde ve hayal gücünde” yeniden kurmak zorundadır. Empati kurma yöntemine başvurmadan, “bir ulus ya da çağın kendine özgülüğü, kendi içindeki bütünlüğü ve başka ulus ya da çağlara benzemezliği kavranılamaz” olarak kalacaktır. Bu noktada Tarih Felsefesi ve tarih biliminin anlama yöntemiyle işlemesi gerektiğini öne süren Herder’in ismi ön plana çıkmaktadır. Herder’in felsefesinde bu anlamının gerçekleşebilmesi, daha önce de bahsedildiği üzere yazılı eserlerin filolojik bir incelemeye tabi tutularak önce kelimelerin sözel anlamlarının edinilmesi, ardından ise bu anlamların işaret ettiği ide, değer ve norm türü motiflerin anlamlarının saptanmasından geçmektedir (Özlem, 2001:78).

Söz konusu filolojik çözümlemenin ilk aşamasını, yazınsal ve sözlü kaynakların ögelerine ayrıştırılarak tarihçinin bunların, en az veya en çok güvenilir olan parçaları arasında ayırım yapabilmesi oluşturmaktadır. Bunun ardından gelen ikinci aşama ise güvenilir olarak seçilen parçaların yazarlarının bakış açılarının, olgulara bakış açılarını nasıl etkilediğini ve bundan kaynaklı çarpıklıkları kavramaya yarayan iç tenkittir. Söz konusu bu yöntem, Alman Tarihçi Barthold Georg Niebuhr (1776-1831) tarafından Romalı yazar Livius’un (MÖ 59-MS 17) Roma tarihine ilişkin eserine uygulanmış ve eserde verilen bilgilerin çoğunun sonraki dönemde ortaya çıkan yurtsever bir kurmaca olduğu anlaşılmıştır (Collingwood, 1996:166, 167). Roma tarihinin erken dönemlerine ilişkin bilgilerdeki efsanevi öğeleri ayıklayan Niebuhr’un (İplikçioğlu, 1997:30), Roma tarihine ilişkin araştırmalarında tatbik ettiği bu metodun, örneğin Orta Çağ ve Yeni Çağ kroniklerine uygulamasının mümkün olmaması, belge yığınları içinden en iyilerini seçerek çıkarmayı ve bunlara dayanarak geçmişin bir tablosunu oluşturmayı da zorunlu kılmıştır (Şanbey, 1960: 279). Bu seçme işi, esasında sanatçının eserinde neyi ortaya koymak istiyorsa onunla ilgili olanları seçmesine benzemektedir. Bu noktada, İdealizmi savunanların; tarihsel bilginin, ulaştığı hakikatlerin öznel olmasından hareketle bilim insanıkinden çok, sanatçının kavrayışındaki hakikate yakın olduğunu iddia etmeleri kayda değerdir (Tosh, 1997: 123). Örneğin manzara resmi çizmek isteyen bir ressam, eserini ortaya koyarken seçmekte, yalınlaştırmakta, şemalaştırmakta, önemsiz bulduklarını atlamakta ve eserine, temel saydıklarını yerleştirmektedir. Burada resme girenler, doğanın değil; sanatçısının yetkesindedir (Collingwood, 1996: 280, 281). Bu, tüm sanat dallarında konunun işlenişini ve algılanışını, sezgisel bir algının ya da bilginin belirlediği düşünülduğünde şaşırtıcı değildir (Cevizci, 2000: s.v. Sezgicilik). Benzer şekilde bir tarihçi de araştırması için gerekli olmadığını ya da araştırmasında kullanamayacağını düşündüğü şeyleri atlamakta, çalışmasına girecek olanı, kendisi belirlemektedir (Collingwood, 1996:280, 281).

Gerek sanatçı gerekse tarihçi, olayları içlerinden kavramak yani her şeklin iç kanunları ile prensiplerini anlamak zorunda olmaları (Şanbey, 1960: 274) yönüyle de birbirlerine benzemektedirler. Düşüncenin bir sanat olmasının sanatın bir düşünce olması sonucunu doğurması, tarihsel bağlama uyarlandığında “bir çağda etkin olan düşünceyi kavramadan o çağın sanat ürünlerini kavramanın mümkün olmadığı” (Timuçin, 2010:10) varsayımına ulaşılmaktadır. Zaten tarihçi, daha önce de bahsedildiği üzere araştırdığı çağın değerlerini çok iyi kavramalı ve hadiselere, o olaylara katılmış kişilerin gözünden bakmaya gayret etmelidir (Tosh, 1997:136). Sanatta sezginin, akla göre daha baskın olması da sanatçıyı, tarihçi ile benzer bir konuma yerleştirmektedir. Bu noktada yaşam koşullarının kültürel koşulları belirlerken sanatçının tutumunu da etkilediği tespiti önemlidir. Örneğin Eski Mezopotamya kültür çevresine göre daha özgür olan Mısır kültür çevresinde sanatını icra eden bir sanatçının, büyük bir uygarlığın düşünce yükünü dışa yansıtabilmesinin duyusu, görüşü ve sezgileri sayesinde

mümkün olduğu değerlendirilmektedir (Timuçin, 2010:87). Antik Yunan dünyasında da sezgilerin önemini göstermesi bakımından Girit Kralı Minos'a ilişkin bir efsane önem taşımaktadır⁹. MS 4. yüzyılda yaşamış Nazianzuslu Gregorius'un, sezgi gücünü Eski Yunan dilindeki okunuşuyla "*tekhne tekhnōn*" (sanatların sanatı) olarak nitelemesi de kayda değerdir (Dürüşken, 2014:47). Böylece sanatsal sezginin, Eski Çağ'da büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte modern tarihçinin de bugünün ışığında geçmişi anlamaya çalışırken bu geçmişi, tarihsel bir kavrayışla yeniden yaratacak sanatsal bir sezgiye muhtaç olduğu görüşü mevcuttur (Özlem, 2001:167, 215).

Collingwood (1996: 232, 233) sık sık Benedetto Croce'nin (1866-1952) görüşlerine atıfta bulunarak onun, sanatı "tekliğin sezgisel görüşü" ve "tekilin bilgisi" olarak nitelendirdiğine dikkati çekmektedir. Yine sanatın ve tarihin, tekilin sezgisi ve tasarımı olmasından ötürü esasında ikisinin de aynı şey olduğu şeklindeki söylemini aktarmaktadır. Croce, sanatın saf sezginin ürünü olmasından hareketle, tarihi de gerçeğin sezgisi olarak tanımlamış aynı zamanda tarihin sanat olduğunu dile getirmiştir. Geçmişin, tarihçinin elindeki belgelere ve sezgilerine göre yeniden şekillendiği düşünüldüğünde, tarihçinin geçmişe bir sanatçı titizliği ve hayal gücü ile eğilmesi gerektiği açıktır. Tarihçi, bu noktada bir heykeltıraşa benzetilebilir. O, elindeki, geçmişten arta kalanları -başka bir ifadeyle elinin altındaki hammaddeyi- dönemin koşulları içinde, sezgilerini de işin içine katmak suretiyle değerlendirip, bu malzemedan ancak şu yüz yapısında, şu tipte bir büst çıkar diyebilen kişi olmalıdır. Tarihçinin ortaya koyacağı eseri, elbette aslının birebir kopyası olmayacaktır ancak orijinaline yaklaştıkça tarihçinin başarısı artacaktır. Yalnız, sanatçı eserini başkalarının göz zevki ve sanatsal haz için tasarlamış olsa da tarihçi, eserini başkalarına beğendirmek için değil gerçeğe ulaşmak için ortaya koyduğunun farkında olmalıdır. Sanatsal sezgiyi bu şekilde ele aldıktan sonra yeniden filolojik çözümleme konusuna dönecek olursak Ranke gibi salt filolojik çözümlemenin, bütün kültüre damgasını vuran genel anlamları veremeyeceği savında bulunanlar da olmuştur. Ranke, tarihçinin filolojik çözümlemenin yanına, sezgilerini de ekleyerek bir kurguya ulaşması gerektiğini salık vermiştir. Bu, tarihçinin ele aldığı çağı, kendi bakışının içine yerleştirerek yeniden kurabilmesine imkân tanımaktadır. Tarihçinin böyle bir kurgu yapmasına hizmet eden bu sezgi, Herder tarafından Einfühlung (empati); Ranke tarafından "tinsel kavrayış" olarak tanımlanırken "*karine yoluyla kendinde hissetmek*" şeklinde tanımlandığı da olmuştur (Özlem, 2001:143). Böyle bir kavrayışı sağlayan sezgi, tarihçinin olayların ana hatlarını görebilmesini de kolaylaştırmaktadır. Ancak tarihçinin kendini geçmişte yaşayanların yerine koyması bağlamında bunun zor olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

⁹ Buna göre Minos'un eşi Pasiphae, yasak aşk kaynaklı ilişkiden Minotauros adında yarı insan yarı boğa bedenli bir yaratık doğurur. Pasiphae'yı sürekli destekleyen Daidolos ise kralın bu yasak aşktan doğan yaratığı öldüreceğini anlayınca bir *labyrinthos* icat ederek Minotauros canavarını, bu labirent mimarisine sahip yapıya hapseder. Böylece onun sürekli yer değiştirerek öldürülmesine engel olur. Kral, Daidolos'u muciti olduğu bu labirente kapatarak cezalandırır. Ancak sahip olduğu "*tekhne*" ile zamanında labirent tasarlamış olan Daidolos, bu kez de kanat tasarlar ve labirent şeklindeki yapıdan uçmak suretiyle kurtulur. Bu anlatı bağlamında, Eski Yunan'da *tekhne* sahibi olan biri, "içgüdülerinin, yani sezgilerinin sesini dinleyen ve karşı karşıya kaldığı kritik anlarda bilgi birikimini hemen devreye sokarak çarçabuk yapılması gereken şeye karar veren" kişi olarak tanımlamaktadır. Dürüşken, 2014:47. Eski Yunan dilindeki *feminium cinsteki tekhne* (τέχνη, ης, ή) sözcüğü; bu dilde sanat, beceri, ustalık, marifet, hüner, sanat eseri, eser gibi anlamlara gelmektedir. Çelgin, 2011:656. Söz konusu dilde, sezgi kelimesiyle ilişkili olarak ise aklın işleyişi, düşünme, sezgi ya da seziş gibi anlamlara gelen *noesis* (νόησις) sözcüğü (Peters, 2004: 228 vd.) ile yine aynı dilde düşünmek anlamına gelen *noein* [νοεῖν] fiilinden türemiş bir isim olup bilme, anlama gücü, zihin, düşünce ve sezgi gibi anlamlara gelen *nous* [νοῦς] ifadeleri bulunmaktadır. Dürüşken, 2014: 257 dn. 102.

Örneğin Eski Mısır'da devasa piramitler inşa eden bir firavunu; yüksek dereceli görevliler olarak Eski Yunan'da bir *arkhon*'u; Eski Roma'da bir *consul*'ü ve adı geçen bu üç toplumun kölelerini, ya da yayılmacı güçlerin zulmüne uğramış halkları, tarihçinin kendini onların yerine koyarak sezgileriyle anlamaya çalışmasının ne kadar mümkün olduğu; bunu başarsa dahi bugünden düne bakarken tarafsızlığını ne kadar koruyabileceği açık değildir. Zira onun, tarihî olayları kavrayışını sağlayan sezgisi, subjektif bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ancak buradan, sezginin tarihçi için önemli olmadığı gibi bir anlam çıkarılmamalıdır.

Tarihi inceleme aşamasında, tarihî olayları oluşturan zincirlerin halkalarının çoğu zaman kopuk olması da sezgiyi, tarihçi için önemli kılan bir başka unsurdur. Zira tarihçiden, bu kopuk halkaları elinden geldiğince onarması, insan zihninde oraya buraya savrulmuş olay örüntülerini derleyip toparlaması beklenmektedir. Ne var ki, çoğu zaman tarihçinin elindeki belgelerin ciddi eksikliklere sahip olmasından dolayı bu, hiç de kolay bir iş değildir. Collingwood'un (2000:117) vurguladığı, güvenilir sanılan bir belgenin dahi, tarihçiyi yanıltması gibi bir risk de mevcuttur. Büyük değer atfedilen birincil el kaynakların, çoğu zaman kesinliği tartışmalı bilgiler içermesi gibi bir sorun da vardır. Bu noktada kaynaklardaki tahrifatı ortaya çıkarma görevi de tarihçiye düşmektedir (Tosh, 1997:34). İbn Haldun (1302-1406) da *Mukaddime* isimli eserinde, "yalan denen şeyin haberin yapısına doğal olarak girmesinden" ötürü bir tarihçinin, geçmişin izlerini sürerken oldukça dikkatli davranması gerektiğini belirtmiştir. Yine o, tarihçinin bir insan olmasından dolayı, nesnel davranmaya çalışsa da inanış ve eğilimlerinden ötürü taraf tutmayı seçebileceği, bir görüş ya da inanca bağnazlığı nispetinde gerçekleri görmezden gelebileceği hatta yalan haberi alıp nakledebileceği tehlikesine dikkati çekmiştir. İbn Haldun, bu noktada tarih haberlerinin doğrusunu yanlışından ayırmak için en başta bu haberlerin olabilirliğinin ya da olamazlığının masaya yatırılmasını salık vermiştir (İbn Haldun, 1977:123-128). Carr, bu masaya yatırmanın uzun soluklu bir iş olduğunu "gerçekte olgular, balıkçı tablasındaki balıklara değil uçsuz bucaksız ve hatta bazen sınırsız bir okyanusta dolaşan balıklara benzerler" diyerek ifade etmiştir. Bu açıdan Carr (1996:30), tarihçinin ne yakalayacağını büyük ölçüde şansa; esas olarak ise okyanusun neresine gideceğine ve seçeceği olta tipine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Anlatılan hususlar doğrultusunda, tarihçinin gerek bir haberin doğru olup olmadığını anlayabilmesi gerekse olguları doğru tespit edebilmesi noktasında sezgilerine başvurmasının, işini kolaylaştıracığı aşîkârdır. Zaten iyi bir tarihçi, sezgilerini de işin içine katarak elindeki belgelerin tahrif edilmiş kısımlarını sağlam bir şekilde ortaya koyabilen kişidir. Buna ek olarak İngiliz Tarihçi John Tosh'un da tespit ettiği üzere sezgileri, tarihçiye tarihsel sorunların çözümünde; tarihsel bağlamda neyin mümkün olup neyin mümkün olmayacağını anlama noktasında da yol gösterecektir (Tosh, 1997:130). Gerçekle aracısız irtibat sağlayan sezgileri, tarihçinin gerçeğe ulaşırken hangi soruları sormanın anlamlı olacağını belirlemesinde de yardımcı olacaktır. Bunu yapabilen bir tarihçiye ise gerçek bir tarihçi gözüyle bakılmaktadır (Walsh, 2006: 99; Tosh, 1997: 56).

Tarihçinin sezgileri, ona sadece geçmiş aydınlatmak için değil geçmişin ışığını, geleceğe tutması noktasında da yol gösterici olacaktır. Bu noktada tarih için kullanılan "karanlık olan gelecek bilinmezliğinde, önümüzde meçhulle olasılıkları sezme ve bu meçhulle geleceğe güvenle bakmaktır" (Güler, 2005: 58) şeklindeki bir ifade önem arz etmektedir. Eric J. Hobsbawm (1917-2012), tarihçilerin geçmişe baksalar da esasında ileriye görmeye çalıştıklarını, geçmişin arkasında bıraktığı dolaylı yanıtları okurken yaratıcılıklarını kullanabilecekleri beyanında bulunmuştur (Hobsbawm, 1999: 58-65). Tarihçinin, geleceğe yönelik saptamalarda bulunabilmesi noktasında

sezgileri de önemli olacaktır. Bu açıdan, tarihte bir erek olduğu bu ereğe bakarak geçmiş saptanabilirse geleceği önceden görerek gelecek hakkında birtakım ön deyilerde bulunulabileceği ifade edilmektedir (Özlem, 2001:16).

Sezgiyi, tarihçi önemli kılan bir başka unsur, insanın kendisini ve insanlığı felsefe yoluyla değil de ancak sezgi vasıtasıyla “kavrayabileceği” görüşüdür. Croce’nin, “insani olan her şeyin tarihsel olduğu” bilincinin, felsefe ve bilim yolundan edinilemeyeceği; bu bilince ancak sezgi yoluyla ulaşılabilceği şeklindeki görüşü (Özlem, 2001: 209 ve 2012: 102, 103), bunu çok iyi özetlemektedir. Yeri gelmişken sezginin, felsefeden daha eski olduğu gerçeğini hatırlatmakta da fayda vardır¹⁰.

Tarihçinin, geçmişi incelerken sürekli sorgulayan ve neden sorusunu sorabilecek yetkeye sahip kişi olması da (Collingwood, 1996: 37) tarihçi için sezgiyi önemli kılan bir başka unsurdur. Neden sorusuna verilecek cevap, olasılıkla “çünkü” diye başlayacaktır. Ancak tarihçinin bu soruya cevap vermesi hiç de kolay olmayacaktır. Fernand Braudel (1902-1985), tarihçinin geçmişi incelerken akıntıya karşı yüzmesi gerektiğini, dönemin hayatı üzerinde ağırlık yapan unsurları, coğrafi ve teknik engeller ile toplumsal ve yönetsel engelleri tam olarak ölçecek bir ölçüye sahip olması gerektiğini ifade ederek tarihçinin görevinin ne denli zor olduğuna imada bulunmuştur (Braudel, 1992: 133, 134). Bilinç dışı dürtüler, dönemin egemen zihinsel anlayışı gibi bireyi etkileyen dış faktörlerin işin içine girmesi de tarihsel araştırmalardaki bir başka zorluğu teşkil etmektedir. Tosh, bireylerin gerçekleştirdikleri eylemler ile bilinç dışı saiklerin, o dönemin toplum yapısında yaygın olan zihinsel bakışın etkisi altında olduğuna dikkati çekmiştir. Böyle bir durumda tarihçinin, engelleri aşabilmesi, birey ya da grup eylemlerini anlayabilmesi için sezgilerini devreye sokması elzemdir (Tosh, 1997:108; Skocpol, 2014a:20). Bu noktada sezgileri; tarihçinin, çözüme kavuşturmayı beklediği büyük sorunlar yumağı karşısında olayların birbiriyle bağlantılarını çözebilme ve geçmişi anlamlandırmaya en iyi hizmet edecek örüntüleri bulup çıkarabilmesine de yardım edecektir (Tosh, 1997:117, 118). Söz konusu yardım ise sezgilerin insanı, nesnenin etrafında dolandırmadan doğrudan içine yönelterek direkt olarak bilgiye ulaştırmasından ve insanın, geçmişi yeniden kurarken olayları içeriden görebilmesine hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır (Bayraktar ve Kurtoğlu Taşdelen, 2004:303-331; Tosh, 1997:107-112). Dolayısıyla tarihçiden, tarihin nesnelerini doğrudan bilebileceği duysal sezgiye; bu olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkilerini yine aracılar olarak idrak edebileceği entelektüel sezgiye ve gerçekliğin bütününe doğrudan nüfuz edebileceği metafiziksel sezgiye sahip olması beklenmektedir (Cevizci, 2000: s.v. Sezgi).

¹⁰ Antik Yunan dünyasında, insanın merak duygusu ve yüksek sezgi gücü, Hesiodos’tan başlayarak doğanın görünen yüzü haricinde görünmeyen yüzünü de öğrenme arzusunu doğurmuştur. İnsanoğlu, mitolojik dönemlerde dahi evrenin kökeninin ne olduğu sorusunu sormuş; bu soru, onu Hesiodos’un *Theogonia* adlı destanında, evrenin doğum şemasının yer alması örneğinde olduğu gibi evrenin doğum şemalarını çıkartmaya yönlendirmiştir. Bu durum, İonia felsefesinin evren tasarımı da öncülük etmiştir. Dürüşken, 2014:19. Bu noktada Hesiodos’un oluşum tablosunun, mitoloji ile felsefe arasında bir geçiş olma özelliği gösterdiği ifade edilmektedir. Felsefenin, mitolojinin içinde doğup uzun süre ondan kopamadığı düşünüldüğünde bu şaşırtıcı olmamalıdır. Mitolojiden ayrıldığı temel yönü ise her soruyu imgelemsellikten uzak, ussal olarak cevaplamaya çalışması olmuştur. Bu açıdan “mitolojinin felsefeye dönüşümü, sezgiye dayalı düşüncenin usa dayalı düşünceye dönüşmesi” olarak nitelendirilmektedir. Timuçin, 2010:179.

Collingwood (1996:40), tarihin nesnesinin ne olduğu sorusunu Latin dilinde “*res gestae*”¹¹ başka bir ifadeyle insanların geçmişte yapmış oldukları eylemler olarak yanıtlamaktadır. O, tarihi özel bir düşünme biçimi olarak tanımlamakta; tarihin nesnesine, yapısına, metoduna ve değerine yönelik soruları sorabilecek doğru kişinin, her şeyden önce tarihçi olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu, tarihçinin o düşünce biçiminde deneyimli olması anlamına gelmektedir (Collingwood, 1996:37, 353). Söz konusu deneyim de olasılıkla insanın bilgisi arttıkça insan zihninin, bilgi örüntüleri arasındaki bağlantıları daha kolay kurmasından kaynaklanmaktadır. Böylece olaylar arasında daha seri bağlantı kurmak ve karar aşamasında pratik hızlı kararlar almak mümkün hâle gelmektedir. Collingwood (1996:361), her gerçek araştırmanın bir sorunu çözmek için başladığını, tarihçinin sorunu çözerken hiçbir zaman haritası olmayan bir denizde seyretmediğini, bu haritanın tam olmasa da en azından enlem ve boylam çizgilerini içerdiğini belirtmektedir. Tarihçiye düşen görevin ise bu çizgilerin üzerine ve arasına konacakların neler olduğunu keşfetmek olduğunu ifade etmektedir. Bu keşifte, elbette tarihçinin sezgileri de önemli rol oynayacaktır.

Tarihçinin, sezgisiyle gerçeğe ulaşması bağlamında Marc Bloch’a (1886-1944) ilişkin anlatı, meseleyi farklı bir açıdan ele almayı mümkün kılmaktadır. Bloch, Almanların Fransa’yı işgalleri sonrası 1940 yılı güzü evresinde felaketin nedenini, toplumsal ve ekonomik değişim anlayışı temelinde çözmüştür. Bu noktada Bloch, tarih uğraşısını, o yılın olaylarına çevirmiş ve Fransa’nın düşüşünün gerçek nedenini, Fransız Genelmurmay’ın motorize dersine iyi çalışmaması olarak saptamıştır. Son derece saldırıya açık olan motorize taşımanın, iyi ve güvenli yollar üzerinden yapılmasının önemi idrak edilememiştir. Onun bunları, 1939 yılında göreve çağrılan ve ordusuyla bozguna uğrayan yaşlı bir yedek subay olarak değil bir tarihçi olarak görebilmesine dikkat çekilmektedir (Chirot, 2014: 49). Bu, herhâlde 20. yüzyıl tarihçilerinden çoğunun, savaş zamanlarında askerlik yapmasının onların siyaset, diplomasi ve savaş konularındaki sezgilerini geliştirdiği şeklindeki görüşle ilintili olmalıdır. Özellikle siyasette deneyim kazanmanın, örneğin parlamentoda belirli bir süre görev almanın, en iyi tarih eğitimi yollarından birisi olduğu değerlendirilmektedir (Tosh, 1997:117, 118).

Tarihçinin deneyimi ile irtibatlandırılabilir başka bir örneği de Carr vermektedir. Carr, kızamık geçiren çocuklar örneği üzerinden hareketle bir okulda iki yahut üç çocuğun kızamık çıkarması hâlinde, geçmişten gelen deneyimlere dayanılarak hastalığın yayılacağı şeklinde öngöründe bulunulabileceğini ancak okuldaki çocuklardan hangilerinin kızamığa yakalanacağını tahmin etmenin mümkün olmayacağını ifade etmektedir (Carr, 1996:82). Zira koşullar, her çocuk için eşit gelişmeyecektir: beslenme ve çevre şartları, hepsinden önemlisi de daha önce bu hastalığa karşı bağışıklık kazanmış olup olmama yahut bağışıklığın güçlü olup olmaması gibi pek çok değişik faktör, hastalığın seyri ve tahminler üzerinde rol oynayacaktır. Bunlar bilinse dahi, okulda kızamığa yakalanacak çocukların ismini tek tek saymak kehanet olmaktan öteye geçemeyecektir. Ancak öngöründe bulunan kişi, elinde bu hastalığı daha önce geçirmiş çocukların ismini bulundurmak gibi bir karta sahipse bu kişinin yapabileceği tek şey, bu hastalığa karşı bağışıklık kazanmış çocukların aynı hastalığa tekrar yakalanmayacağı yönünde daha kesin bir görüş bildirmek olacaktır. Bu noktada tarihçi, geçmişin karmaşık izlerini sürerken genel geçer ve kesin ifadeler kullanamama gibi bir engelle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu da girift konularda tarihçi için sezgisel düşünmenin önemini artırmaktadır.

¹¹ Söz konusu dilde, “yapılan işler / şeyler / icraatlar gibi bir anlamlara gelmektedir.

Tarihçi, geçmişi incelerken tarihe yardımcı olan arkeoloji, yazıt bilimi, numismatik ve olay dizim bilimi gibi disiplinlerden yararlanması gerektiğinin bilincinde olmalıdır (Carr, 1996:17). Bu disiplinlere, tarihî olayları ve olguları tanımlamak için coğrafya; insan davranışlarını anlamak için psikoloji, toplumu oluşturan insanların nasıl ve niçin öyle davrandıklarını anlamak için sosyoloji de eklenebilir (Güler, 2005:228; Slattey, 2014:233, 234). Bunlardan arkeoloji bağlamında, Collingwood, arkeoloji alanındaki çalışmalarının ve uzun deneyiminin soru-yanıt mantığına dayalı kuram geliştirebilmesinde büyük katkı sağladığını ifade etmiştir. Söz konusu kuram, tarihsel araştırmanın veya bilmenin, felsefi bir sorgulama neticesinde gerçekleştirilebileceğini esas alan bir kuramdır (Yapıcı ve Yapıcı, 2015:154, 159). Bununla birlikte sezgiler her ne kadar insanın önceki tecrübelerinin ve düşüncelerinin itici rolüyle ortaya çıkmış olsalar da (Köz, 2004:53) tarihsel düşünme konusunda deneyim de tek başına yeterli olmamaktadır. İnsanın aynı zamanda o deneyim üzerine düşünmesi de önemlidir. Ancak bu da yeterli değildir, yeteneğe de ihtiyaç duyulmaktadır. Weber (2012:208, 209), iyi bir tarihçinin sezgisel yeteneğe sahip olması gerektiğini beyan ederken Collingwood, modern tarihçinin ancak yeteneği olması hâlinde tüm geçmişin yorumcusu olabileceğini ifade etmiştir. Yine o, “her eğitilmiş kişinin bir parça tarihsel düşünme için eğitimden geçtiğini ancak bunun onlara tarihsel düşünmenin yapısı nesnesi, yöntemi ve değeri konusunda görüş bildirme hakkını kazandırmadığı” beyanında bulunmuştur (Collingwood, 1996:37, 57).

Tüm bu anlatılanlara ek olarak ölü bir geçmişi -her ne kadar bıraktığı izlerle yaşayan bir organizma olsa da- araştıran tarihçi, geçmişi zihninde yeniden düşünerek canlandırmaya çalışsa da sezgileriyle gerçeğin bilgisine ulaşması o kadar kolay olmayacaktır. Orhan Hançerlioğlu’nun çalışmasında yer alan bir örnek, meseleyi iyi bir şekilde izah etmektedir. Buna göre ışık yayan elektrik ampulüyle ilk defa karşılaşan birisi; gözlemlerine dayanarak bu ampulün bir kandil gibi yağ veya gaz lambası gibi bir fitille yanmadığını sezinleyebilecek ancak bu duyumsal sezgi, ampulün belli bir hızla hareket eden elektron akımının neticesinde ışık yaydığı bilgisini edinmeye yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla bu kişi, birçok aşamayı içine alan bilgilenme sürecine ihtiyaç duyacaktır (Hançerlioğlu, 1989: s.v. Sezgi).

Tarihçi, sezgileriyle geçmişi yeniden kurmada başarılı olsa dahi, varılan sonuçlar birbirinden farklı olabilecektir. Zira sezgilerini merkeze koyan her tarihçi, sorunu çözerken farklı metotlar kullanacak ve olaylara kendi penceresinden bakacaktır (Collingwood, 2000:79). Olaylara, sezgisel bakış açısına bağlı olarak bir tarihçinin “a” dediğine öbür tarihçi “b” diyecektir. Bu konuyla ilgili olarak Carr, “*Bir tarihçiyi kesinliğinden dolayı övmek bir mimarı yapısında, iyi fırınlanmış kereste, gereğince karıştırılmış harç kullandığından ötürü övmeye benzer*” demektedir (Carr, 1996:17). Dolayısıyla sezgisel düşünme, tarih araştırmalarında önemsiz olmamakla birlikte tek başına tümüyle de kesin bilgiyi sağlamamaktadır.

Sonuç

Felsefe açısından Platon’a kadar uzun bir geçmişinin olduğu anlaşılan sezgi teriminin, felsefi niteliğinin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan sezgiye, bir tahmin ya da duyusal bir his değil de akıl yürütmenin ürünü olduğu gözüyle bakılması ve zaten doğuştan insan zihninde var olduğu düşüncesi, ona özel bir önem atfedilmesiyle neticelenmiştir. Bir yargı içermediği ve nesnelerin hangi anlama geldiğini doğrudan sağladığı önermelerine istinaden, sezgiyle elde edilen bilginin nihai gerçekliğe ulaşmada akılla elde edilen bilgiden daha üstün olduğunu

savunanlar olmuştur. Bununla birlikte sezgi teriminin, tarih felsefesi ve dolayısıyla tarih bilimi için de büyük önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tarih ve sezgi kavramlarının birbirlerini tamamladıkları görülmektedir. Suskun bir şekilde bekleyen tarihsel verileri konuşturacak kişi olan tarihçi, olayları değerlendirirken çoğu zaman elindeki belgelerin ciddi eksikliklere sahip ya da güvenilmez oluşu, tarihsel olay zincir halkalarının kopukluğu gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Onun, bu sorunları aşabilmesi; geçmişini incelerken dün ile bugün, bugün ile yarın ve olaylar arasında bağlantı kurabilmesi noktasında sezgilerinin önemli bir rol oynadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın da gösterdiği üzere iyi bir tarihçi, tarihin katmanları arasındaki ilişkiyi iyi sezinlemeli, olaylar ve olgular arasındaki bağlantıyı buna göre kurmalıdır. Tarihsel düşüncenin yorum gerektirmesi, onun hermeneutik olması anlamına gelmektedir. Tarihçi de tarihsel düşüncenin eylemleri ile bu eylemlere yön veren aktörleri inceleyen, geçmişe ilişkin bilgi ve belgeleri keşfederek bunları yorumlayarak anlamlandıran kişidir. Bu noktada söz konusu yorumu yapacak olan tarihçinin sezgilerinin, geçmişini incelerken toplumların ya da tek tek insanların eylemlerinin ve niyetlerinin arka planında yatan nedenlerin, doğru şekilde tespit edilebilmesi hususunda işini kolaylaştırdığı söylenebilir. Tarihçinin bugünden geçmişini kurgularken, dönemin insanları ile empati kurabilmesi, başka bir ifadeyle geçmişini zihninde yeniden canlandırarak geçmişin bilgisini edinebilmesi noktasında sezgilerinin kılavuzluğuna başvurmasının elzem olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunda, sezgisel olarak ne kadar başarılı olabileceğini ve bugünün koşullarından geçmişinin koşullarının ne kadarlık bir kısmını kavrayabileceğini kestirmek zordur.

Sezgilerinin, tarihçinin dünkü bir eylemden yola çıkarak bu eylemin gelecekte nasıl bir sonucu beraberinde getireceğini ön görebilmesine hizmet edeceği de açıktır. Bu çalışmanın gösterdiği sonuçlardan biri de tarihçinin geçmişini incelerken yararlandığı sezgilerinin, arıların, peteklerini altıgen olarak tasarlamalarını sağlayan matematiksel sezgi olmadığı gibi insanın iç dünyasına ansızın ilahi hakikatin bilgisini yerleştiren mistik bir sezgi de olmadığıdır. Bu sezgi, tam olmasa bile komutanların savaşın kritik anlarında ne zaman harekete geçeceklerini, nerede ne yapacaklarını ve olacakları yüksek sezgileriyle önceden görmeleriyle benzeşmektedir. Nasıl ki, tarih boyunca meşhur komutanların, savaşın kötü gidişatını değiştiren kararlar almasında; siyasi liderlerin ülkelerini, olacakları önceden sezmeleriyle savaşa girmekten alıkoyarak bir yıkımdan kurtarmalarında yüksek sezgilerinin katkısı olmuşsa, tarihçinin sezgilerinin de onun tarihsel, sosyal ve politik olayları anlayarak değerlendirmesinde ve yorumlamasında önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Yine tarihçinin sezgilerinin, hayal gücünün sınırlarını genişleterek yeni hipotezler öne sürmesini de mümkün kıldığını söylemekte bir mahzur yoktur. Geçmişte neyin, nasıl ve niçin olduğunu ortaya çıkarmakla mükellef olan tarihçinin, çoğu zaman karşısındaki olgu yığını içinde araştırmasını kaçınılmaz olarak sınırlandırması, başka bir ifadeyle tarihi oluşturan nesnelerin seçiminde, sezgilerinin de kılavuzluğuna başvurarak makul bir tercih yapması gerektiği açıktır. Onun bu sezgileri, dönemin muktedirlerince belgelerde gizlenen ya da işlerine gelmediği için çarptırdıkları maddi gerçekleri kavramaları hususunda da işine yarayacaktır. Ancak tarihçi araştırmalarında, küçük bir olayın dahi büyük sorunları doğurmuş olabileceğinin farkında olmalı, fevri hareket etmekten kaçınmalıdır.

Tarihî olayların bir iç bir de dış boyutu olduğu; ikisinin de doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekliliği, tarihçinin sezgilerini önemli kılan unsurların en mühimlerinden biri olarak görülmektedir. Tarihçinin sezgilerinin, bilgi edinme ve tarihi hadiselerin değerlendirilmesi sürecindeki önemi de yadsınamazdır. Tüm bu hususlar doğrultusunda, belgeye dayalı tarihçilik

için bir risk oluşturmadığı müddetçe tarihçinin gerektiğinde sezgilerine başvurmasının bir mahzurunun olmadığı da açıktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Alova, E. (2013). *Latince Türkçe Sözlük* (5. bs.). İstanbul, Sosyal Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı Lügati- Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (1. bs.). İstanbul, Kubbealtı Yayınları.
- Bayraktar, L. & Kurtoğlu Taşdelen, D. (2004). Bergson, Henri Louis. A. Cevizci (Ed.), *Felsefe Ansiklopedisi* Cilt 2 içinde (ss. 303-317), İstanbul, Etik Yayınları.
- Birand, K. (1956). 18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihçiliği ve Modern Tarihçilik Karşısındaki Durumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 87-99.
- Braduel, F. (1992). *Tarih Üzerine Yazılar*, (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara, İmge Yayınları.
- Carr, E. H. (1996). *Tarih nedir?* (5. bs.), (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Carr, E. H. (2008). *Tarih nedir?* (10. bs.), (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü* (1.bs.). İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Chiot, D. (2014). Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası. T. Skocpol (Ed.), *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler* (4. bs.), (A. Fethi, Çev.), içinde (ss. 25-51), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1996). *Tarih Tasarımı* (2. bs.), (K. Dinçer, Çev.). Ankara, Gündoğan Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2000). *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*, (E. Özvar, Çev.). İstanbul, Ayışığı Kitabevi.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük* (1. bs.). İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Çüçen, A. K. (2012). *Bilgi Felsefesi* (4. bs.). İstanbul, Sentez Yayınları.
- Descartes, R. (2010). *Akılın Yönetimi İçin Kurallar*, (M. Ökmen, Çev.). İstanbul, Sosyal Yayınları.
- Duverger, M. (1999). *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş* (5. bs.), (Ü. Oskay, Çev.). Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Dürüşken, Ç. (2014). *Antikçağ Felsefesi, Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Güler, İ. (2005). *Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi*. İstanbul, Elif Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1989). *Felsefe Sözlüğü* (7. bs.). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (1999). *Tarih Üzerine*, (O. Akınhay, Çev.). Ankara, Bilim Sanat Yayınları.
- İbn Haldun, (1977). *Mukaddime* (1. bs.), (Cilt 1), (T. Dursun, Çev.). Ankara, Onur Yayınları.

- İplikçioğlu, B. (1997). *Eski Batı Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karadeniz Çelebican, Ö. (1989). *Roma Hukuku Tarihi Giriş, Kaynaklar, Genel Kavramlar, Şahsın Hukuku, Hakların Korunması* (4. bs.). Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Köz, İ. (2004). Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 2 (40), 41-54.
- Öktem, Ü. (2000). Descartes, Kant, Bergson ve Husserl’de Sezgi. *AÜDTCF Dergisi*, 40 (1-2), 159-188.
- Özbaran, S. (2003). *Güdümlü Tarih* (1. bs.). İstanbul, Cem Yayınları.
- Özlem, D. (2001). *Tarih Felsefesi* (7. bs.). İstanbul, İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Özlem, D. (2012). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* (1. bs.). İstanbul, Notos Kitap Yayınevi.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (1. bs.), (H. Hünler, Çev.). İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Plat. *apol.*: Platon, *Apologia = Sokrates’in Savunması* (24.bs.), (A. Çokona Çev.). İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.
- Skocpol, T. (2014a). Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi. T. Skocpol (Ed.), *Tarihsel Sosyoloji: Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler* (4. bs.), (A. Fethi, Çev.) içinde (ss.1-24), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Skocpol, T. (2014b). Tarihsel Sosyolojide Yeni Gündemler ve Yenilenen Stratejiler. T. Skocpol (Ed.), *Tarihsel Sosyoloji: Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler* (4. bs.), (A. Fethi, Çev.) içinde (ss. 396-436), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Slaterry, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler* (6. bs.), (Ü. Tatlıcan, Ed.). İstanbul, Sentez Yayınları.
- Şanbey, C. Z. (1960). Leopold Von Ranke: Tarihçilere Yol Gösteren Bir Tarih Üstadı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 18 (3-4), 273-289.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü* (5. bs.). İstanbul, Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2010). *Düşünce Tarihi Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları* (7. bs.), (Cilt 1). İstanbul, Bulut Yayınları.
- Tosh, J. (1997). *Tarihin Peşinde: Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Walsh, W. H. (2006). *Tarih Felsefesine Giriş*, (Y. Z. Çelikkaya, Çev.). İstanbul, Hece Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi* (2. bs.), (V. S. Ögütte, Çev.). İstanbul, Küre Yayınları.
- Yapıcı, U. & Yapıcı, M. İ. (2015). Robin George Collingwood’un Tarih Tasarımı: Tarih Felsefesi ve Tarihyazımı Süreçleri Üzerine Bir Tartışma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 149-160.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 14/05/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27/06/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Akgül, A. (2025). Karaman'da Yeni Bir Tarihöncesi Yerleşim Alanı: Çeştepe. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 137-143.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1698932>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

KARAMAN'DA YENİ BİR TARİHÖNCESİ BULUNTU ALANI: ÇEŞTEPE

Abdullah AKGÜL*

Öz

Bu makale, Karaman ili ve ilçelerinde yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında tespiti yapılan Çeştepe arkeolojik buluntu alanını tanıtmaktadır. Genellikle ovalık kesimlerde ve akarsuların delta oluşturduğu alanlarda bulunan pek çok Neolitik ve Kalkolitik yerleşim yerinin aksine, Çeştepe yerleşim alanı Karaman ilinin dağlık bir kesiminde, doğal bir tepenin güney yamacında ve yamacın altındaki düzlüklerde yer almaktadır. Yerleşimin yüzeyinden toplanan taş aletler ve seramik parçaları, bu alanın Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik dönemlerde iskân edildiğini göstermektedir. Çeştepe, Neolitik ve Kalkolitik dönem yaşam alanlarının yalnızca ovalarla sınırlı olmadığını; dağlık ve platoluk arazilerde, su kaynaklarına yakın hayati öneme sahip alanların özellikle tercih edildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Buluntu alanının yüksek rakımı, ilgi çekici kaya oluşumlarına sahip doğal bir tepe üzerinde konumlanması ve tarihi Mara Yolu üzerinde yer alması, bölgenin stratejik bir yerleşim alanı olarak seçilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Böylece mevcut bulgular Çeştepe buluntu alanının, Türkiye'nin Akdeniz sahil kesimi ile Orta Anadolu bölgesi arasında bir geçiş noktasında bulunması nedeniyle tarih öncesi dönemlere ilişkin önemli veriler sunma potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Orta Anadolu, Arkeolojik Yüzey Araştırması, Neolitik, Kalkolitik, Yontma Taş.

* Doktora Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Burdur/Türkiye.
E-posta: abdullah_akgul700@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8333-7001>.

A PREHISTORIC FINDSPOT IN KARAMAN: ÇEŞTEPE

Abstract

This article presents the archaeological site of Çeştepe, identified during archaeological surface surveys conducted in the province of Karaman and its surrounding districts. In contrast to the numerous Neolithic and Chalcolithic settlements typically located in lowland plains regions and river delta areas, the Çeştepe settlement is situated in a mountainous terrain of Karaman, on the southern slope of a natural hill and the adjoining lower terraces. Lithic tools and ceramic fragments collected from the surface of the settlement indicate that the area was inhabited during the Late Neolithic and Early Chalcolithic periods. The significance of Çeştepe is that it demonstrates Neolithic and Chalcolithic habitation was not confined to fertile plains. Instead, critical areas in mountainous and plateau landscapes, especially those near water sources, were also selected for settlement. The site's high elevation, location on a natural hill characterized by striking rock formations, and its position along the historic Mara Route suggest that it may have been chosen for its strategic location. Consequently, current findings highlight the potential of Çeştepe to offer valuable insights into prehistoric lifeways, particularly due to its position at a transitional zone between the Mediterranean coast and the Central Anatolian Plateau.

Keywords: Central Anatolia, Archaeological Survey, Neolithic, Chalcolithic, Chipped Stone.

Giriş

Arkeolojik araştırmalar Karaman ilinde tarih öncesi dönemlere ait çok sayıda buluntu alanının varlığını göstermekte olup, bu alanlar ilin ovalık, platoluk ve dağlık kesimlerine yayılmış durumdadır. Bu tarih öncesi buluntu alanları; mağaralar, kaya sığınakları, höyükler ve açık hava buluntu alanları şeklinde belgelenmiştir. Bununla beraber, arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları Karaman ilindeki en erken tarih öncesi bulguların Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait olabileceğine işaret etmektedir (Şekil 1). Söz konusu Paleolitik Çağ buluntu alanları yontma taş aletlerle karakterizedir ve bunlar Karaman ilinin kuzeydoğusundaki Taşkale ve Berendi köyleri yakınlarında belgelenmiş açık hava yüzey buluntularıdır (Karakoç, 2023; Karakoç ve diğ., 2023). Bununla beraber, Epipaleolitik veya Geç Paleolitik dönemlere ilişkin insan kalıntıları Karaman'ın kuzeybatısındaki Pınarbaşı yerleşmesinde arkeolojik kazılarla tanımlanmıştır. Söz konusu buluntular günümüzden yaklaşık 16 bin yıl öncesine aittir (Baird, 2023: 161). Paleolitik Çağ buluntu alanları ağırlıklı olarak yüksek rakıma sahip arazilerde yoğunlaşmaktadır (Karakoç, 2023: 11; Karakoç ve diğ., 2024). Epipaleolitik Dönem'e ait yerleşim izleri ise günümüzce kurumuş olan Hotamış gölünün kenarındaki bir kaya sığınağından gelmektedir. Bu tip yerleşmeler ve erken Neolitik alanlar Karaman'ın ovalık alanları dışında (1010-1040 rakıma sahip araziler) bilinmemektedir. Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarına tarihlenen höyük tipi yerleşimler ise genellikle ovalık bölgelerde ve akarsuların oluşturduğu alüvyon düzlüklerde konumlanmaktadır (Baird, 2023: 160; Erol, 1991: 25; French, 1961; Karabıyıkoglu, 2003: 197). Bu tip yerleşmelerin, literatürde Eski Konya Gölü olarak bilinen göl suları kuruduktan sonra, ovaya doğru yayılmaya başladığından bahsedilmektedir (Cohen ve Erol, 1969; Roberts, 1982: 345). Ayrıca Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde su kaynaklarında kuruma ve çekilmelerin olduğuna dair veriler de sunulmuştur (Roberts ve Wright, 1993).

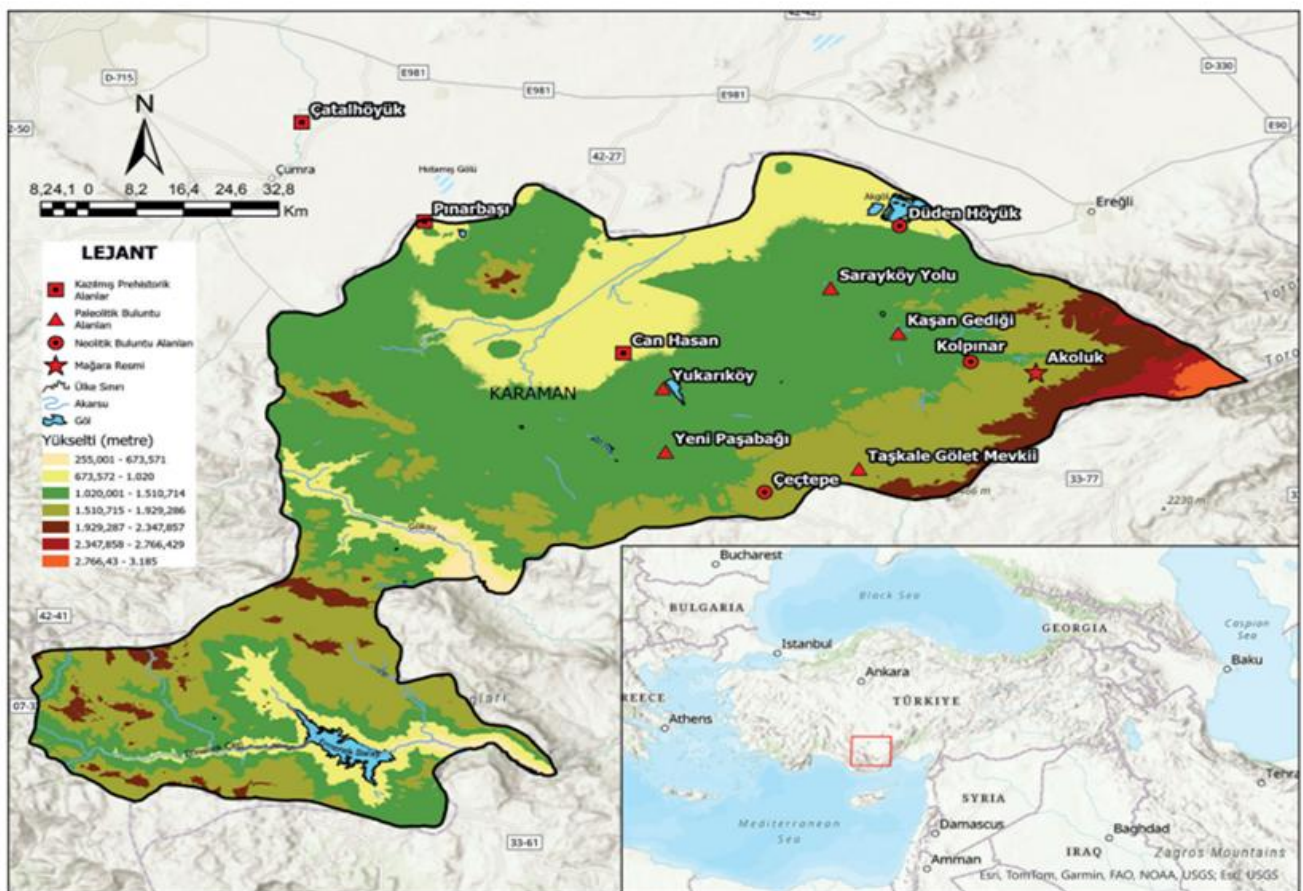
Bu çalışmada, Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik dönemlerde iskân gördüğü anlaşılan, Karaman il merkezinin güneydoğusundaki Çeştepe buluntu alanına ilişkin öncül bulgular sunulmaktadır. Alanda yürütülen yüzey araştırmalarına ve mevcut literatüre dayanarak elde

edilen bulgular doğrultusunda, söz konusu arkeolojik yerleşmenin genel özellikleri, konumu, yerleşimde kullanılan seramikler ve yontma taş teknolojisiyle üretilmiş aletler değerlendirilmiştir. Çeştepe’de henüz sistematik bir kazı veya yoğunlaştırılmış bir yüzey araştırması gerçekleştirilmemiştir. Veri almaya yönelik Radyokarbon (C14) analizleri yapılmamıştır. Yüzeyden toplanan materyalin tekno-tipolojik değerlendirilmesi, yerleşimin kronolojik ve kültürel bağlamına dair önemli bulgular sunmaktadır.

1. Çeştepe

1.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri

Çeştepe Karaman il merkezine bağlı Çimenkuyu köy sınırları içerisindedir. Karaman merkeze kuş uçuşu 35 km uzaklıkta, 1620 metre rakımda ve 37 01 19 N 33 32 42 E koordinatları arasında konumlanır. Karaman il merkezini Mersin Mara beldesine bağlayan tarihi Mara Yolu (Heberdey, 1896: 159) üzerinde yer almaktadır (Karakoç ve diğ., 2023: 47) Karaman'ın ilk tarih öncesi yerleşim alanları Çeştepe'nin kuzey kısmında ovalık alanda yer alır. Çeştepe bu alanlardan Pınarbaşı'na 45 km, Can Hasan I ve Can Hasan III'e 30 km uzaklıktadır. Paleolitik buluntu içeren alanlar ise yerleşimin doğu ve kuzeydoğu kısımlarında yer alırlar (Şekil 1).

Şekil 1: Çeştepe ve Prehistorik Yerleşim alanları (Karakoç 2023: 11)

Çeştepe Orta Torosların kuzey kısmında kalan dağlık alan ile Karaman Ovası arasında kalan Karaman Platosunun yüksek kısımlarında yer alır. Arazinin genel yapısı Oligo-Miyosen birimler olarak sığ ve derin denizel kireçtaşı arazinin kırıklı ve oldukça engebeli özelliktedir (Pampal, 1989: 87). Kuzeyinde doğudan batıya uzanan fazlaca derin olmayan ve Karaman ovasına doğru uzanan bir vadi yer almaktadır. Vadi Çeştepe'ye 200 metre mesafededir. Vadinin kuzey yamacında kayada akmakta olan bir su kaynağı vardır. Bu su kaynağının yaklaşık 300 metre aşağısında kullanılabilir durumda bir su kuyusu görülür. Bu su kaynakları muhtemelen Çeştepe'de yaşayan insanlar tarafından kullanılmıştır. Çeştepe çevresine göre oldukça yüksek bir plato üzerinde yer almasına karşın etrafında ekilebilecek bir miktar tarım arazisi vardır. Arkeolojik alnın kuzeydoğusunda Kitapalan Dağı (1896 m), kuzeybatısında Meyil (Mihail) Dağı 1950 metre olup alanın en yüksek noktasıdır (Saraçoğlu, 1989: 374). Çeştepe'nin kuzeyinde Yeşildere Vadisi ve güney kısmında Gödet Vadisi yer alır. Bu vadiler içerisinde İbrala Deresi ve Gödet Deresi akmaktadır. Çeştepe'nin kuzeyinden tarihi Mara Yolu geçmektedir. Mara Yolu Orta Anadolu'yu Akdeniz Bölgesine bağlamaktadır.

1.2. Arkeolojik Bulgular ve Kanıtlar

Çeştepe 2022 yılında KAPYAP çalışmaları kapsamında ziyaret edilmiştir. Arkeolojik alanın Karaman ve Mersin'i birbirine bağlayan tarihî Mara Yolunun hemen sağ tarafında doğal bir tepenin yamaç ve düzlüklerinde olduğu görülmektedir (Şekil 2). Tepenin üst kısmında kireç taşından oluşmuş doğal kaya oluşumları dikkat çekmektedir. Çeştepe'de yapılmış olan kaçak kazılar tepenin yamaçlarında görülür. Kaçak kazıların iş makinası ve elle yapıldığı anlaşılmaktadır. İş makinası ile tepenin kuzeydoğusunda tepenin alt kısmından zirveye doğru büyük bir tahribatın yapıldığı görülmektedir. Elle yapılan kaçak kazılarla yapılan tahribat tepenin farklı noktalarında büyüklü küçüklü çukurlar şeklindedir (Karakoç ve diğ., 2023: 21-41). Tepenini doğu, güney ve batı eteklerinde yerleşimlerin olduğunu kanıtlayan yapı unsurları görülmüştür. Kaçak kazılarla ortaya çıkan taş yığınları bir yapıda kullanılabilecek mimari malzemelerdir. Bir yapıda kullanılabilecek taş yığınları ve yerleşimde ortaya çıkmış yanık topraklar ve seramik parçaları daha çok tepenin güney yamaçlarında yoğunlaşmaktadır. Tepenin kuzeybatısında görülen seramik parçaları ve mimari yapılarda kullanılabilecek özellikteki taş yığınlarına göre bu kısımda Roma dönemi yerleşimi olduğu anlaşılmaktadır (Karakoç ve diğ., 2024: 41-60).

Çeştepe buluntu ve yerleşim alanında yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda arkeolojik değeri olan buluntuya ulaşılmıştır (Tablo 1). Elde edilen buluntular ezgi taşları, obsidiyen (Şekil 3), çört (Şekil 4), ve boncuk (Şekil 5) ve seramik parçalarıdır (Şekil 5).

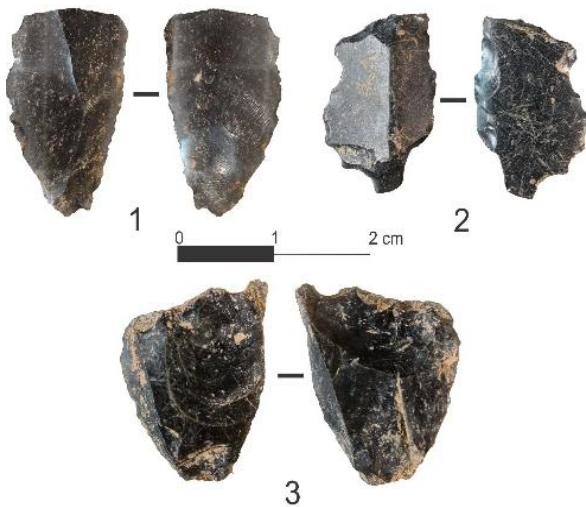
Tablo 1. Çeştepe Arkeolojik Buluntu Topluluğu (KAPYAP, 2022 Arşivi)

Sıra	Buluntular	Sayı
1	Obsidiyen Yontma taşlar	3
2	Çört Yontma taşlar	14
3	Seramik Parçaları	8
4	Taş (Ezgi Taşı, vb.)	2
5	Taş Boncuk	1
TOPLAM		28

Şekil 2: Çeştepe ve Yerleşim alanı (KAPYAP, 2022 Arşivi)

Tepenin zirve kısımlarında herhangi bir veri elde edilememiştir. Arkeolojik alanda bulunan yontma taşlar çört ve obsidiyen şeklinde görülürler (Karakoç ve diğ., 2023). Erken Neolitik yontma taş verileri Pınarbaşı'nda %20 çört, %80 obsidiyen (Baird ve diğ., 2017: 298-29) ve Can Hasan III' de %3 çört, %97 obsidiyen (Ataman, 1988: 120) şeklinde verilmiştir. Veriler; Çeştepe'de %17,6 obsidiyen ve %82,4 çört olarak alınmıştır (Karakoç ve diğ., 2023: 21-41)

Şekil 3: Obsidiyen (KAPYAP, 2022 Arş.)

Şekil 4: Çört (KAPYAP, 2022 Arş.)

Şekil 5: Boncuk (KAPYAP, 2022 Arş.)

Şekil 6: Seramik Parçaları (KAPYAP, 2022 Arş.)

Sonuç

Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik yerleşim ve buluntu alanı olan Çeştepe, Karaman yaylalarının yüksek kısmında konumlanır. Bu konum Neolitik ve Kalkolitik yerleşim ve buluntu alanlarının Karaman’ın ovalık alanının dışında da olduğuna dair örnek teşkil eder. Çeştepe’nin yüksek rakımda yaylalık kısımda ve bir su kaynağının yanında kurulmuş olması Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde ovalık kısımda görülen kuraklıkla paralellik göstermektedir. Yerleşim ve buluntu alanının tarihî Mara Yolu üzerinde olması Mara Yolunun Geç dönemler öncesinde Geç Neolitik gibi erken dönemlerde de kullanıldığını göstermektedir. Yerleşim alanının yaylanın yüksek kısmında ve bir tepede konumlanması Çeştepe’nin askerî ve ticari açıdan önemli bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Yerleşimin kuzeyinde Karaman Ovasında kurulmuş olan tarih öncesi yerleşim alanları çıplak gözle görülebilmektedir. Bu konumu Çeştepe’yi ovadaki tarih öncesi yerleşimlere ulaşım ve bağlantı açısından stratejik bir konuma getirmektedir. Orta Anadolu ve Akdeniz ve daha ötesi arasında yapılan ticarete bir konaklama yeri olma potansiyeline sahiptir. Ayrıca Taşkale köyü sınırlarında yer alan Zanzana ve Miske tarih öncesi yerleşim alanları arasındaki yol, Çeştepe’ye kuzeydoğu yönünden ulaşmaktadır.

Çeştepe’de yapılan yüzey araştırmasında ulaşılan alet ve silahlar yontma taş üretim teknikleri kullanılarak çört ve obsidiyenden üretilmiştir. Karaman ovalık alanında yer alan Erken Neolitik Pınarbaşı ve Can Hasan III’te ulaşılan obsidiyen buluntu oranı, çört buluntu oranına göre oldukça fazladır. Fakat yüksek yayla kısmında olan Çeştepe’de yüzey bulgularına göre, bu durum tam tersine olup çört buluntular obsidiyen buluntulara göre oldukça fazladır. Bu durumun Çeştepe yerleşim alanının çört kaynaklarına yakın, obsidiyen dağılım açısından uzakta olmasından kaynaklanma ihtimali yüksektir. Bu görüşü destekler mahiyette Çeştepe’nin doğusunda kalan Paleolitik buluntu alanlarında da obsidiyen buluntularının az, çört buluntularının da çok olduğu görülmüştür. Arkeolojik alanda görülen seramikler yerleşim ve buluntu alanının Neolitik Dönemden Roma sonuna kadar iskân gördüğünü kanıtlar niteliktedir. Çeştepe arkeolojik alanında bulunan taş boncuğun hammaddesi göz önüne alındığında Mara Yolu üzerinden Anadolu’nun güneyinde kalan bölgelerden getirilen ticari bir mal olduğu düşünülebilir. Çeştepe yerleşim alanında yüzeyde özellikle yapılarda kullanılmış olabilecek taş ve taş yığınları gibi yapı unsurları görülse de yerleşimin mimari durumu hakkında yeterli bilgi vermez. Fakat arkeolojik alanda pek çok yapının ve mimari unsurun olduğunu kanıtlar.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Ataman, C. (1988). *The Chipped Stone Assemblage from Can Hasan III: A Study in Typology, Technology and Function* (Yayımlanmamış doktora tezi/Unpublished PhD Thesis). London: Institute of Archaeology.
- Baird, D. (2023). Güneydoğu Asya Bağlamında Anadolu Platosu'nun Epi-paleolitik Dönemi: Pınarbaşı. M. Kartal (Ed.), *Türkiye'de Paleolitik Çağ Kazılar İçinde* (ss. 159-186). Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Cohen, H. R., & Erol, O. (1969). Aspects of the Palaeogeography of Central Anatolia. *The Geographical Journal*, 135(3), 388-398. <https://doi.org/10.2307/1797327>
- Erol, O. (1991). The relationship between the development of the Konya-Karapınar obruks and the Pleistocene Tuz Gölü and Konya pluvial lakes. *Turkey Deniz Bilim. ve Coğr. Enstitüsü Bülteni*, 7, 5-49.
- French, D. (1961). Canhasan, Karaman: 1961. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 11(2), 36-37.
- Heberdey, R.-A. W. (1896). *Reisen in Kilikien*.
- Karabıyıkoglu, M. (2003). *Konya Havzası'nın Geç Kuvaterner Evrimi*. İstanbul Üniversitesi.
- Karakoç, M. (2023). Karaman Akoluk Mağarası Resmi. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 33(9), 9-22. <https://doi.org/10.22520/tubaar.1335233>
- Karakoç, M., Gemici, H. C., Akgül, A., Ayık, Ö., Balkan, E., Pala, E., Erkocaoğlu, F., & Atakuman, Ç. (2023). Karaman Prehistorik Yüzey Araştırması Projesi 2022 Yılı Çalışmaları. 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı İçinde* (ss. 21-41). Kültür Ve Turizm Bakanlığı.
- Karakoç, M., Gemici, H. C., Akgül, A., Ayık, Ö., Balkan, E., Pala, E., Erkocaoğlu, F., & Atakuman, Ç. (2024). Karaman Prehistorik Yüzey Araştırması Projesi 2023 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 39(1), 41-60.
- Pampal, S. (1989). Erdemli (Mersin), Ereğli (Konya), Karaman Arasında Kalan Torosların Jeolojisi,. *MTA Derleme Rap. No: 9113*.
- Roberts, N. (1982). A note on the geomorphological environment of Çatal Hüyük, Turkey. *Journal of Archaeological Science*, 9(4), 341-348. [https://doi.org/10.1016/0305-4403\(82\)90039-5](https://doi.org/10.1016/0305-4403(82)90039-5)
- Roberts, N., & Wright, H. (1993). Vegetational, lake level, and climatic history of the Near East and southwestern Asia. In P. J. B. H. E. Wright, Jr, J. E. Kutzbach, T. Webb III, F.A. Ruddiman, F. A. Street-Perrot (Ed.), *Global climates since the Last Glacial maximum İçinde* (ss. 194-200). Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Saraçoğlu, H. (1989). *Akdeniz Bölgesi*. MEB Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 02/06/2025
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 28/06/2025 **Yayınlanma Tarihi (Publication Date):** 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Bağlıbel, S. (2025). Deprem Sonrası Kültürel Miras Yönetiminde Uluslararası İşbirliklerinin Bibliometrik Analizi: 2010-2025. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 144-178.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1712677>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

DEPREM SONRASI KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİNDE ULUSLARARASI İŞ BİRLİKLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: 2010-2025

Serdar BAĞLIBEL*

Öz

Bu çalışma, 2010-2025 döneminde deprem sonrası kültürel miras yönetiminde uluslararası iş birliklerinin bibliometrik analizini gerçekleştirmektedir. Web of Science ve Scopus veri tabanlarından elde edilen 2780 belge, R programlama dili ve Bibliometrix paketi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma, alandaki bilimsel üretkenlik kalıpları, iş birliği ağları, araştırma eğilimleri ve entelektüel yapının sistematik değerlendirmesini amaçlamaktadır. Bulgular, alanın %11,01'lik yıllık büyüme oranıyla hızla gelişen dinamik bir araştırma sahası olduğunu göstermektedir. Özellikle 2020 sonrası dönemde yayın sayılarında belirgin artış gözlemlenmekte olup bu durum küresel ölçekteki büyük depremlerin akademik ilgi üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Uluslararası ortak yazarlık oranı %20,58 olarak tespit edilmiş ve doküman başına ortalama 4,15 ortak yazar bulunmuştur. Bu veriler, alanın disiplinler arası ve uluslararası iş birliğine dayalı yapısını doğrulamaktadır. En etkili yayın kaynakları arasında "International Journal of Architectural Heritage" ve "Journal of Cultural Heritage" dergileri 28'lik h-indeksleriyle öne çıkmaktadır. Ülkeler açısından İtalya 811 toplam atıf ile liderlik konumunda bulunurken, Birleşik Krallık 32,4 ortalama makale atfı ile nitelik açısından en yüksek performansı göstermektedir. Lourenco P, 15 h-indeksi ve 983 toplam atıf ile alanın en etkili araştırmacısı olarak tespit edilmiştir. Tematik analiz sonuçları, alanın "sismik kırılganlık ve koruma" ile "deprem ve kültürel miras" olmak üzere iki ana eksen etrafında geliştiğini ortaya koymaktadır. Anahtar kelime ağ analizi, "kırılganlık" kavramının 185,60 arasındalık merkezliği ile farklı disiplinler arasında köprü görevi gördüğünü göstermektedir. Çalışma sonuçları, uzaktan algılama, 3D dokümantasyon ve yapay zekâ teknolojilerinin artan önemini vurgulamakta ve gelecekteki araştırma yönleri için önemli öngörüler sunmaktadır. Bulgular, politika yapıcılar için iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kaynak tahsisinin optimize edilmesi konularında stratejik rehberlik sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Deprem, Uluslararası İş Birliği, Bibliyometrik Analiz, Afet Yönetimi.

* Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Hatay/Türkiye.
E-Posta: sbaglibel@mku.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0222-1849>.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF INTERNATIONAL COLLABORATIONS IN POST-EARTHQUAKE CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT: 2010-2025

Abstract

This study conducts a bibliometric analysis of international collaborations in post-earthquake cultural heritage management from 2010 to 2025. A total of 2780 documents retrieved from Web of Science and Scopus databases were analyzed using R programming language and the Bibliometrix package. The research aims to systematically evaluate scientific productivity patterns, collaboration networks, research trends, and the intellectual structure of the field. The findings reveal that the field is a rapidly developing and dynamic research area with an annual growth rate of 11.01%. A significant increase in the number of publications has been observed particularly after 2020, reflecting the impact of major global earthquakes on academic interest. The international co-authorship rate was determined as 20.58% with an average of 4.15 co-authors per document. These data confirm the interdisciplinary and internationally collaborative nature of the field. Among the most influential publication sources, "International Journal of Architectural Heritage" and "Journal of Cultural Heritage" stand out with h-indices of 28. In terms of countries, Italy leads with 811 total citations, while the United Kingdom shows the highest performance in terms of quality with 32.4 average article citations. Lourenco P was identified as the most influential researcher in the field with an h-index of 15 and 983 total citations. Thematic analysis results reveal that the field develops around two main axes: "seismic vulnerability and conservation" and "earthquake and cultural heritage." Keyword network analysis shows that the concept of "vulnerability" serves as a bridge between different disciplines with a betweenness centrality of 185.60. Study results emphasize the increasing importance of remote sensing, 3D documentation, and artificial intelligence technologies, providing important insights for future research directions. The findings provide strategic guidance for policymakers regarding strengthening collaboration mechanisms and optimizing resource allocation.

Keywords: Cultural Heritage, Earthquake, International Collaboration, Bibliometric Analysis, Disaster Management.

Giriş

Depremler, dünya genelinde en yıkıcı doğal afetler arasında yer almakta ve insan yaşamının yanı sıra kültürel mirasın korunması açısından da ciddi tehditler oluşturmaktadır. Son yıllarda yaşanan büyük depremler, L'Aquila (2009), Haiti (2010), Nepal (2015) ve Türkiye-Suriye (2023) örneklerinde görüldüğü gibi, sadece can ve mal kayıplarına değil, aynı zamanda insanlığın ortak mirası olan tarihî yapıların ve kültürel değerlerin telafisi mümkün olmayan kayıplarına da neden olmaktadır (DesRoches vd. 2011: 1-21; Lagomarsino ve Podestà, 2004: 271-283; Shrestha vd. 2017: 363-367). Kültürel miras, UNESCO (1972) tanımına göre "geçmiş nesillerden miras kalan ve gelecek nesillere aktarılması gereken fiziksel eserler ile soyut değerleri" kapsamakta olup toplumların kimlik ve aidiyet duygularının şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır. Bu değerli mirasın korunması, özellikle sismik açıdan aktif bölgelerde yaşayan toplumlar için karmaşık bir meydan okuma oluşturmaktadır.

Deprem sonrası kültürel miras yönetimi, afet öncesi risk azaltma stratejilerinden başlayarak, afet sırasında acil müdahale protokollerine ve afet sonrası uzun vadeli rehabilitasyon programlarına kadar geniş bir yelpazede faaliyet gerektiren disiplinler arası bir alandır (Eze ve Siegmund, 2024: 1-10; UNESCO, 2010). Bu alan, yapısal mühendislik, arkeoloji, sanat tarihî, afet yönetimi, koruma bilimi ve kültür politikaları gibi çeşitli disiplinlerin bir araya gelmesini gerektirmektedir. Ayrıca, kültürel mirasın küresel niteliği ve afetlerin sınır tanımayan etkileri, bu alanda uluslararası iş birliğini zorunlu kılmaktadır (Orr vd. 2021: 434-440). UNESCO, ICOMOS

ve ICCROM gibi uluslararası kuruluşlar, bu iş birliğinin koordinasyonunda önemli roller üstlenmektedir (Murthy, 2013: 34-46).

Mevcut literatür incelendiğinde, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında önemli bilimsel çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak, bu alandaki uluslararası iş birliklerinin sistematik bir şekilde analiz edildiği, araştırma eğilimlerinin ve bilimsel ağların haritalandığı kapsamlı bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Mevcut çalışmalar genellikle spesifik vakalar (Borri vd. 2015: 2647-2665; Kocaman, 2023: 5-50), belirli metodolojiler (Li vd. 2023: 2-17; Y. Yu vd. 2025: 1-10) veya bölgesel deneyimler (Boyoğlu ve diğ., 2023: 6669-6690; Newman, 2020: 2-110) üzerine odaklanmıştır. Bu araştırma boşluğu, alanın bütüncül bir perspektifle değerlendirilmesini ve gelecekteki araştırma yönlerinin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle, hangi ülke ve kurumların bu alanda lider konumda olduğu, araştırmacılar arası iş birliği ağlarının nasıl şekillendiği ve alandaki temel araştırma temalarının nasıl evrildiği gibi sorular yanıtızsız kalmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 2010-2025 döneminde deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki uluslararası iş birliklerinin bibliometrik analiz yöntemi kullanılarak sistematik bir şekilde incelenmesidir. Bu kapsamda, alandaki bilimsel üretkenlik kalıpları, iş birliği ağları, araştırma eğilimleri ve entelektüel yapının değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın ana araştırma soruları şu şekilde formüle edilmiştir: (1) Deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında hangi ülkeler, kurumlar ve yazarlar lider konumdadır? (2) Bu alandaki uluslararası iş birliği ağları nasıl şekillenmektedir ve hangi faktörler bu iş birliklerini etkilemektedir? (3) Alandaki temel araştırma temaları nelerdir ve bu temalar zaman içinde nasıl evrimleşmektedir? (4) Gelecekteki araştırma yönleri ve politika önerileri açısından hangi fırsatlar ve boşluklar bulunmaktadır?

Bu araştırmanın sonuçları hem akademik topluluk hem de politika yapıcılar için değerli bulgular sunması beklenmektedir. Araştırmacılar açısından, alandaki mevcut bilgi birikiminin sistematik bir haritası çıkarılarak gelecekteki çalışmalar için yol gösterici olacaktır. Politika yapıcılar ve uluslararası kuruluşlar açısından ise, iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kaynak tahsisinin optimize edilmesi için stratejik öngörüler sunacaktır. Ayrıca, alandaki araştırma boşluklarının belirlenmesi ile gelecekteki fonlama önceliklerinin şekillendirilmesine katkı sağlayacaktır.

1. Literatür Taraması

1.1. Kültürel Miras Kavramı ve Önemi

1.1.1. Kültürel Mirasın Tanımı ve Kapsamı

Kültürel miras, toplumların geçmişten günümüze aktardıkları maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. UNESCO'ya (1972) göre, geçmiş nesillerden miras kalan ve gelecek nesillere aktarılması gereken fiziksel eserler ile soyut değerleri kapsar. Arkeoloji açısından kültürel miras, özellikle maddi kültür kalıntıları üzerinden değerlendirilir. (Li vd. 2023: 2-17), arkeolojik alanların afet döngüleri içinde korunması ve dijital teknolojilerle belgelenmesinin önemini vurgular. 1972 UNESCO Sözleşmesi, kültürel mirası üç kategoride tanımlar: anıtlar, yapı toplulukları ve sitler. Arkeolojik sitler, "tarih, estetik, etnoloji veya antropoloji açısından istisnâ

evrensel değere sahip insanın eseri veya doğa ve insanın ortak eseri olan alanlar" olarak sitler kategorisinde yer alır (UNESCO, 1972).

Kültürel mirasın toplumsal değeri, toplumların kimlik ve aidiyet duygularının şekillenmesindeki kritik rolünden kaynaklanır. Newman (Newman, 2020: 1-10), kültürel mirasın toplumsal dayanıklılığın inşasında önemli bir faktör olduğunu, özellikle afet sonrası dönemlerde toplumların yeniden toparlanma süreçlerinde psikolojik ve sosyal destek sağladığını belirtmektedir.

Arkeolojik açıdan kültürel mirasın tarihsel değeri, geçmiş toplumların yaşam biçimleri hakkında bilgi sağlamasından kaynaklanır. Okamura, (Okamura vd. 2013: 258-269), Büyük Doğu Japonya Depremi sonrası çalışmalarında, 378 arkeolojik alanda tespit edilen geçmiş deprem izlerinin günümüz afet yönetimi için değerli dersler içerdiğini vurgulamaktadır. Arkeolojik sitler "açık hava müzeleri" olarak işlev görerek toplumların kültürel hafızasının canlı tutulmasına katkıda bulunmaktadır (Gambilongo vd. 2024: 4413-4445).

Kültürel miras somut ve somut olmayan miras olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Somut miras arkeolojik sitler, anıtlar ve tarihî yapıları; somut olmayan miras ise sözlü gelenekler, performans sanatları ve kültürel pratikleri kapsar. Minos-Minopoulos vd. (2017: 1-20), arkeolojik sitlerin deprem tehlikelerine karşı kırılganlık değerlendirmesinde, somut kültürel mirasın afetlere karşı korunmasının karmaşık bir süreç olduğunu belirtmektedir. Skubewska-Paszkowska (Skubewska-Paszkowska vd. 2021: 2-15), somut olmayan mirasın 3D teknolojilerle belgelenmesinin, afet durumlarında fiziksel mekânlar zarar görse bile kültürel pratiklerin devam ettirilebilmesini sağladığını vurgulamaktadır.

1.2. Depremler ve Kültürel Miras Üzerindeki Etkileri

Depremler, tarihî yapılar üzerinde çeşitli fiziksel hasarlara neden olmaktadır. Bu hasarlar, yapıların inşa teknikleri, malzeme özellikleri ve bakım durumlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Lagomarsino ve Podestà (Lagomarsino ve Podestà, 2004: 271-283), 2002 Molise depremi sonrası kiliselerde meydana gelen hasarları inceledikleri çalışmada, tarihî yığma yapılarda düzlem dışı göçmeler, çatlaklar, tonoz çökmeleri ve yapısal bütünlüğün kaybı gibi başlıca hasar tiplerini sınıflandırmıştır.

Arkeolojik yapılarda deprem hasarları, modern yapılara göre farklı özellikler göstermektedir. Roca vd. (2019: 34-46), tarihî yığma yapıların sismik davranışını inceleyen çalışmalarında, yapısal elemanlar arasındaki bağlantıların yokluğunun kesme çatlaklarına ve parçalanmaya yol açtığını belirtmektedir. Kilic (2023: 558-560), Türkiye'deki tarihî yapıların 2020 Samos Adası depremi sonrası hasar değerlendirmesinde, deprem hasarlarının yapıların geometrik özelliklerine ve inşa teknolojilerine bağlı olarak değiştiğini ortaya koymuştur.

2010-2025 döneminde meydana gelen büyük depremler, kültürel miras açısından önemli kayıplara neden olmuştur. 2010 Haiti depremi 220.000'den fazla can kaybına yol açarken, Başkanlık Sarayı, Ulusal Meclis binası ve Port-au-Prince Katedrali gibi önemli kültürel miras yapıları tamamen yıkılmıştır (DesRoches vd. 2011:1-21). 2011 Büyük Doğu Japonya Depremi, kültürel miras koruma yaklaşımlarında paradigma değişikliğine neden olmuştur. Okamura vd.

(2013: 260-269)'a göre, 150'den fazla Japon arkeoloğun iş birliğiyle hazırlanan rapor, geçmiş depremlerin arkeolojik izlerinin günümüz afet yönetimi için kritik öneme sahiptir.

2015 Nepal depremi, Dünya Miras Listesi'ndeki Katmandu Vadisi'nden üç anıt alanında ciddi hasara neden olmuştur (Shrestha vd. 2017: 363-376). 2023 Türkiye-Suriye depremleri, 50.000'den fazla can kaybına ve büyük çaplı kültürel miras kayıplarına yol açmıştır (Gökçeoğlu, 2023: 417-424). Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri'nde ciddi hasarlar meydana geldiği ifade edilmektedir (Soyukaya vd. 2023: 2-28).

Kocaman (2023: 52-66), 2023 Kahramanmaraş depremlerinin (Mw 7.7 ve Mw 7.6) tarihî yağma camiler ve minareler üzerindeki etkilerini kapsamlı bir saha araştırması ile incelemiştir. Bu çalışma, deprem sonrası 11 farklı şehirde tarihî yapıların performans değerlendirmesini sunmaktadır. Araştırma bulgularına göre, depremler sonucunda tarihî camilerde kubbe çökmeleri, taşıyıcı duvar hasarları ve minare hasarları yaygın olarak gözlemlenmiştir. Minare hasarları özellikle geçiş bölümleri ve külah kısımlarında yoğunlaşmıştır. Depremden etkilenen bölgede bulunan toplam 8.188 taşınmaz kültür varlığının yaklaşık 860'ını tarihî camiler ve dinî yapılar oluşturmaktadır. Bu yapılar, uzun ve narin mimari tasarımları nedeniyle depremler sırasında özellikle kırılgan davranış sergilemektedir. Minarelerin spire (külah) kısımlarında maksimum yer değiştirmeler meydana gelmekte ve balkon üstü bölgelerde merdiven bulunmaması nedeniyle rijitlik ani olarak azalmaktadır. Bu durum, bazı minarelerin yeterli yer değiştirme rijitliğine ve dayanımına sahip olmadığını göstermektedir.

Deprem sonrası kültürel mirasın belgelenmesi, hasar tespiti ve koruma stratejilerinin geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Borri vd. (2015: 2647-2665), 2016 Orta İtalya depremi sonrası 3D lazer tarama ve fotogrametri tekniklerini kullanarak farklı yapıların hasar süreçlerini analiz etmiştir. Schaal ve Evrensel (2025), tahribatsız test yöntemlerinin afet sonrası yapısal güvenlik değerlendirmelerinde oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Li vd. (2023: 4-17), dijital ikizler ve derin öğrenmenin kültürel miras araştırmalarında güncel konular olduğunu belirterek, bu teknolojilerin afet döngüsünün farklı aşamalarında etkili araçlar sunduğunu vurgulamaktadır.

1.3. Kültürel Miras Yönetimi

Afet öncesi risk azaltma stratejileri, kültürel mirasın korunmasında proaktif bir yaklaşımı temsil etmektedir. UNESCO (2010), "Dünya Mirası için Afet Risklerinin Yönetimi" rehberinde, risk değerlendirmesi, acil durum planlaması ve kapasite geliştirmenin önemini vurgulamaktadır. Arkeolojik alanlar için risk azaltma stratejileri, saha özelliklerine göre özelleştirilmelidir (Zonta vd. 2008: 200-225). Minos-Minopoulos vd. (2017: 3-15), arkeolojik alanların deprem tehlikesine karşı kırılganlık değerlendirmesi için gösterge tabanlı bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem, zemin sıvılaşması, heyelan ve tsunami gibi ikincil deprem etkilerine karşı alanların duyarlılığını değerlendirmektedir. Newman (2020: 9-20), Japonya'nın sürekli iyileştirme kültürünün kültürel miras yönetiminde de kendini gösterdiğini belirtmektedir. 1995 Büyük Hanshin-Awaji Depremi ve 2011 Büyük Doğu Japonya Depremi'nden çıkarılan dersler, risk azaltma stratejilerinin geliştirilmesinde kritik rol oynamıştır.

Afet sırasında kültürel mirasın korunması için acil müdahale protokolleri, can güvenliği ile kültürel varlıkların korunması arasındaki dengeyi gözetmelidir. International Search and

Rescue Advisory Group (2023) tarafından geliştirilen "Miras Alanlarında Kentsel Arama ve Kurtarma Rehberi", arama kurtarma ekiplerinin tarihî yapılarda çalışırken dikkat etmeleri gereken hususları detaylandırmaktadır. 2015 Nepal depremi sonrası Kastamandap tarihî binasında yapılan operasyonlar, arkeolojik alanlarda özel uzmanlık gerektirdiğini göstermektedir (Shrestha vd. 2017: 370-376).

Boyoğlu vd. (2023: 6665-6690), 2023 depremlerinden sonra AFAD ve Kültür ve Turizm Bakanlığı arasındaki iş birliğinin, 5.998 tescilli taşınmaz kültür varlığının hasar durumunun belirlenmesinde kritik rol oynadığını belirtmektedir. Afet sonrası restorasyon ve rehabilitasyon, kültürel mirasın özgünlüğünü koruyarak yeniden inşasını hedeflemekte ve karmaşık bir yaklaşım gerektirmektedir. Tarihî yapılar için özel mühendislik yaklaşımları geliştirilmesi, bu yapıların benzersiz özelliklerini dikkate alan tasarım ve koruma süreçlerinin oluşturulması açısından kritik öneme sahiptir. Kocaman (2023: 67-78), Türkiye'de 5.000'den fazla tarihî caminin bulunduğunu ve bu yapılar için detaylı analizlerle beklenen çökme mekanizmalarının belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özel yapıların kuvvet ve yer değiştirme kapasitelerinin belirlenmesi ve sınırlarının ulusal kodlarda yer alması gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Arkeolojik alanların afet sonrası restorasyonunda, yapısal bütünlüğü olmayan yığma parçaları için özel metodolojiler geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Kafa-Duran ve Köşklük-Kaya, 2020: 251-274; Soulakellis vd. 2020: 1-21). World Monuments Fund, Haiti'deki Gingerbread evlerinin 2010 depremi sonrası korunması için kapsamlı değerlendirme raporu hazırlamış ve yerel toplulukların katılımını önceliklendirmiştir (Avrami, 2010: 10-72). Dijital teknolojilerin kültürel miras yönetiminde kullanımı, son yıllarda önemli bir paradigma değişimi yaratmıştır. Y. Yu vd. (2025: 1-10), 2014-2024 döneminde mimari miras risk yönetiminde dijital teknolojilerin uygulanması üzerine yaptıkları sistematik literatür taramasında, Bina Bilgi Modellemesi (BIM), Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve ileri görüntüleme tekniklerinin tahribatsız değerlendirmeyi kolaylaştırdığını belirtmektedir.

3D dokümantasyon teknolojileri, arkeolojik alanların afet öncesi ve sonrası durumlarının karşılaştırılmasında devrim niteliğinde olanaklar sunmaktadır. Remondino ve Rizzi (2010: 85-100), modern ölçme teknolojilerinin karmaşık alanları dijital olarak belgeleme ve koruma potansiyelini göstermektedir. Fotogrametri, lazer tarama ve topografik ölçüm gibi çoklu sensör ve teknolojilerin entegrasyonu, farklı geometrik detay seviyelerinin elde edilmesini sağlamaktadır. Dijital ikizler ve sanal gerçeklik uygulamaları, kültürel mirasın erişilebilirliğini artırmaktadır. CyArk ve Global Digital Heritage gibi organizasyonlar, dünya çapında 200'den fazla alanda 3D dokümantasyon çalışması yürütmüş ve bu verileri açık erişime sunmuştur (Champion ve Rahaman, 2020: 1-15). Bu yaklaşım, afet durumlarında fiziksel erişimin mümkün olmadığı durumlarda bile kültürel mirasın incelenmesine ve korunmasına olanak sağlamaktadır. Yapay zekâ ve makine öğrenmesi teknolojileri, afet sonrası hasar değerlendirmesinde yeni olanaklar sunmaktadır. X. Yu vd. (2024: 1-8), 2023 Türkiye-Suriye depremlerinden sonra çoklu uzaktan algılama yaklaşımlarını kullanarak bina hasarlarının akıllı değerlendirmesini gerçekleştirmiştir. Bu teknolojiler, geniş alanlardaki hasarın hızlı ve objektif değerlendirmesini mümkün kılmaktadır.

1.4. Uluslararası İş Birlikleri ve Kültürel Miras

Uluslararası kuruluşlar, afet sonrası kültürel miras yönetiminde koordinasyon, teknik destek ve kapasite geliştirme açısından kritik roller üstlenmektedir. UNESCO, afet durumlarında kültürel mirasın korunması için normatif çerçeve sağlamakta ve 1972 Dünya Miras Sözleşmesi ile taraf devletlere sorumluluklar yüklemektedir (UNESCO, 1972).

ICOMOS, kültürel miras alanlarının korunması konusunda teknik uzmanlık sağlamaktadır (Eze ve Siegmund, 2024:1-10; Murthy, 2013: 47-59). ICORP alt komitesi afet risk yönetimi konusunda uzmanlaşmıştır. ICOMOS (2023), 2023 Türkiye-Suriye depremlerinden sonra kültürel miras üzerinde çok disiplinli yaklaşımın önemini bir kez daha gösterdiğini belirtmektedir (Ersöz vd. 2024: 13-19; Varolgüneş, 2025: 1-19).

ICCROM, 1979 Karadağ depreminden bu yana risk hazırlığı konusunda eğitim ve rehberlik geliştirme stratejisine özel önem vermektedir (ICCROM, 2023). Jokilehto (2000: 173-179), ICCROM'un UNESCO, ICOMOS ve diğer kuruluşlarla geliştirdiği uluslararası iş birliği ve Blue Shield hareketinin afet yönetiminde yeni ufuklar açtığını belirtmektedir. Bu üç kuruluş, 2010 Haiti depreminden sonra ortak değerlendirme misyonu düzenlemiştir. ICOMOS, Haiti Komitesi'ni kurarak taşınmaz kültürel mirasın kurtarılmasında karmaşık aşamaları koordine etmiştir (Eze ve Siegmund, 2024: 1-8).

Kültürel mirasın afetlerden korunması için uluslararası yasal çerçeve, çeşitli sözleşme ve anlaşmalardan oluşmaktadır. 1954 Lahey Sözleşmesi, afet durumlarında da referans alınan temel belgelerden biridir. 2015-2030 Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi, kültürel mirasın afet risk yönetiminde açıkça ele alındığı önemli bir belgedir. Sendai Çerçevesi'nin bilim ve teknolojinin karar alma süreçlerine uygulanmasını vurgulamaktadır (Freddi vd. 2021: 9-24).

Avrupa Komisyonu (2022), "Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın kültürel mirasla buluştuğu nokta" yayınında, yasal çerçevelerin iklim değişikliği bağlamında güncellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Uluslararası bilgi ve deneyim paylaşımı, afet sonrası kültürel miras yönetiminde öğrenilen derslerin yaygınlaştırılması açısından kritik öneme sahiptir.

ICOMOS Open Archive, kültürel miras koruma alanındaki araştırmaları açık erişime sunarak küresel bilgi paylaşımına katkıda bulunmaktadır. ICCROM'un First Aid and Resilience (FAR) programı, 2010'dan bu yana büyük acil durumlarda teknik yardım sağlamaktadır (ICCROM, 2023). Afet sonrası kültürel miras kurtarma operasyonları önemli finansal kaynaklar gerektirmektedir. UNESCO'nun Kültürel Miras Acil Durum Fonu, acil durumlarda hızlı finansman sağlamaktadır. Dünya Bankası'nın Afet Risk Yönetiminde Kültürel Miras Programı, Japonya ortaklığıyla gelişmekte olan ülkelerle uzmanlık paylaşımı yapmaktadır (Newman, 2020: 45-90).

Pinto (2010:193-195), Haiti'ye söz verilen 5,3 milyar ABD dolarının yalnızca %10'undan azının sağlandığını belirterek, uzun vadeli finansman taahhütlerinin yerine getirilmesindeki zorlukları vurgulamaktadır. Cultural Heritage Finance Alliance, sürdürülebilir turizm gelirleri ve karbon kredileri gibi alternatif gelir kaynaklarını içeren yenilikçi finansman çözümleri sunmaktadır.

İncelenen literatür, başarılı kültürel miras yönetiminin çok boyutlu bir yaklaşım gerektirdiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, afet öncesi risk azaltma stratejilerinden, afet sırasında acil müdahale protokollerine ve afet sonrası uzun vadeli rehabilitasyon programlarına kadar geniş bir yelpazede faaliyet gerektirmektedir. Dijital teknolojilerin entegrasyonu, özellikle

3D dokümantasyon, dijital ikizler ve yapay zekâ uygulamaları, kültürel miras yönetiminde paradigma değişimi yaratmıştır. Uluslararası kuruluşların koordinasyon ve teknik destek rolleri, özellikle gelişmekte olan ülkeler için hayati öneme sahiptir. UNESCO, ICOMOS ve ICCROM'un yanı sıra, bölgesel ve ulusal kuruluşların iş birliği, afet sonrası müdahalelerin etkinliğini artırmaktadır. Ancak, finansman taahhütlerinin yerine getirilmesi ve uzun vadeli sürdürülebilirlik konularında önemli zorluklar devam etmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada, deprem sonrası kültürel miras yönetiminde uluslararası iş birliklerinin mevcut durumunu, gelişim eğilimlerini ve araştırma odak noktalarını sistematik olarak analiz etmek amacıyla bibliometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliometrik analiz, belirli bir araştırma alanındaki bilimsel yayınların nicel analizini yaparak, alandaki bilgi birikiminin, iş birliği ağlarının ve gelişim dinamiklerinin objektif bir şekilde değerlendirilmesini sağlayan güçlü bir araştırma yöntemidir (Aria ve Cuccurullo, 2017: 959-975; Donthu vd. 2021: 285-296). Bibliometrik analizin temel amacı, bilimsel literatürdeki büyüme kalıplarını, araştırma eğilimlerini ve bilimsel iş birliklerini matematiksel ve istatistiksel yöntemler kullanarak incelemektir. Bu yöntem, özellikle büyük veri setlerinin analiz edilmesi gereken durumlarda, subjektif değerlendirmelerin minimize edilmesi ve objektif bulgular elde edilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Zupic ve Čater, 2015: 429-472). Deprem sonrası kültürel miras yönetimi gibi disiplinler arası ve uluslararası iş birliği gerektiren kompleks araştırma alanlarında, bibliometrik analiz özellikle değerlidir.

2.1. Veri Toplama Süreci

Bu çalışmanın veri toplama süreci, sistematik literatür tarama ilkelerine uygun olarak PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) protokolü çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Page vd. 2021: 372). Bibliometrik analiz için gerekli verilerin toplanmasında, kapsamlılık ve güvenilirlik ilkeleri gözetilerek çok aşamalı bir metodoloji benimsenmiştir.

Araştırma verilerinin toplanması için Web of Science (WoS) ve Scopus veri tabanları seçilmiştir. Bu seçimin temel gerekçeleri arasında hakemli sürecinden geçen yüksek kaliteli dergileri indekslemesi ve bibliometrik analizler için gerekli detaylı atıf bilgilerini sağlamasıdır.

Arama stratejisi (aşağıda verilmiştir), deprem sonrası kültürel miras yönetimi ve uluslararası iş birliği kavramlarını kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Boolean operatörleri kullanılarak geliştirilen arama sorgusu, kültürel miras ("cultural heritage", "heritage site*", "historic* building*", "monument*", "archaeolog* site*"), deprem ve afet ("earthquake*", "seismic", "disaster*", "natural hazard*") ile yönetim ve koruma ("management", "conservation", "preservation", "protection", "safeguard*", "resilience") terimlerinin kombinasyonunu içermektedir.

Arama Sorgu

("cultural heritage" OR "heritage site*" OR "historic* building*" OR "monument*" OR "archaeolog* site*" OR "heritage conservation" OR "historic* preservation") AND ("earthquake*" OR "seismic" OR "disaster*" OR "natural hazard*" OR "catastroph*") AND ("management" OR "conservation" OR "preservation" OR "protection" OR "safeguard*" OR "resilience" OR "risk assessment" OR "mitigation" OR "recovery" OR "restoration" OR "rehabilitation"))

Yayınların belirlenmesi ve seçimi

Belirleme Süreci

Veri tabanlarında elde edilen yayın sayısı:
Scopus (n = 1212)
WoS (n = 2118)

Bibliometrix 5 programı ile yayın listesi birleştirildi. Aynı olan 550 yayın listeden çıkarıldı

Ön inceleme

Scopus + WoS
2797 incelendi yazarın olmayan yayın yoktu

Dâhil

Toplam 2780 yayın üzerinden analiz yapılmıştır

Şekil 1. Veri toplama süreci (PRISMA 2000'den değiştirilerek kullanılmıştır)

Çalışmaya dâhil edilecek yayınlar için belirli kriterler belirlenmiştir. Dâhil etme kriterleri kapsamında 2010-2025 yılları arasında İngilizce olarak yayınlanmış, deprem sonrası kültürel miras yönetimi konusunu ele alan ve hakemli dergilerde yer alan araştırma makaleleri, derleme makaleleri ve konferans bildirileri yer almaktadır. Hariç tutma kriterleri ise editör mektupları, kitap eleştirileri, kısa notlar, tam metin erişimi bulunmayan yayınlar, çalışma konusu ile doğrudan ilgisi bulunmayan yayınlar ve tekrarlanan kayıtları kapsamaktadır.

Arama sonucunda elde edilen ham veri seti, çok aşamalı bir filtreleme sürecinden geçirilmiştir. İlk aşamada WoS ve Scopus platformunda belirlenen kriterler uygulanarak otomatik filtreleme gerçekleştirilmiş, ikinci aşamada araştırmacı tarafından başlık ve özetler incelenerek ilgili olmayan çalışmalar çıkarılmıştır.

2.2. Veri Analizi

Elde edilen bibliometrik verilerin analizi, açık kaynak kodlu R programlama dilinin 2025.05 sürümü kullanılarak RStudio geliştirme ortamında gerçekleştirilmiştir. Analizlerde, bibliometrik araştırmalar için özel olarak geliştirilmiş "Bibliometrix 5.0" paketi kullanılmıştır (Aria ve Cuccurullo, 2017:959-975). Bu paket, bibliyometrik verilerin işlenmesi, görselleştirilmesi ve yorumlanması için kapsamlı fonksiyonlar sunmakta ve özellikle büyük veri setlerinin analizinde yüksek performans göstermektedir.

Analiz süreci, deskriptif istatistikler ile başlayarak aşamalı olarak daha karmaşık analizlere doğru ilerleyen bir yapıda tasarlanmıştır. İlk aşamada, veri setinin genel karakteristikleri incelenmiş, yayın sayıları, yıllık büyüme oranları, belge türü dağılımları ve temel bibliyografik göstergeler hesaplanmıştır. Yazar ve kurum üretkenliği analizlerinde, Lotka yasası ve Bradford yasası gibi bibliometrik dağılım yasalarına uygunluk değerlendirilmiştir.

Atıf analizleri kapsamında hem doküman bazında hem de yazar bazında atıf kalıpları incelenmiştir. H-indeks, g-indeks ve m-indeks gibi etki göstergeleri hesaplanarak, alandaki en etkili yazarlar, dergiler ve yayınlar belirlenmiştir. Atıf ağları analizi ile bilimsel bilginin yayılma kalıpları ve entelektüel yapının evrimi ortaya çıkarılmıştır.

İş birliği analizleri, yazarlar arası, kurumlar arası ve ülkeler arası bilimsel iş birliği ağlarının haritalanmasını kapsamıştır. Bu analizlerde, ağ analizi metrikleri olan merkezilik (centrality), yoğunluk (density) ve kümelenme katsayısı (clustering coefficient) hesaplanmıştır.

Anahtar kelime analizleri aracılığıyla alanın kavramsal yapısı ortaya çıkarılmış ve tematik evrim analizi ile araştırma konularının zaman içindeki değişimi izlenmiştir. Eş-oluşum (Co-occurrence) analizi ile kavramlar arası ilişkiler haritalanmış, kümeleme algoritmaları kullanılarak araştırma temalarının gruplandırılması gerçekleştirilmiştir. Tematik harita analizi ile araştırma konuları motor temalar, gelişmekte olan temalar, temel temalar ve niş temalar olarak sınıflandırılmıştır.

3. Bulgular

Tablo 1. Yayınlar hakkında bilgiler

Veriler Hakkında Ana Bilgiler	
Zaman aralığı	2010:2025
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar, vb.)	861
Belgeler	2780
Yıllık Büyüme Oranı	11.01
Belge Ortalama Yaşı	5.26
Doküman başına ortalama atıf	12.27

Belge İçeriği	
Anahtar Kelimeler Plus (ID)	5052
Yazarın Anahtar Sözcükleri (DE)	8310
Yazarlar	
Yazarlar	7936
Tek yazarlı dokümanların yazarları	363
Yazarlar İşbirliği	
Tek yazarlı dokümanlar	414
Doküman Başına Ortak Yazar Sayısı	4.15
Uluslararası ortak yazarlık	20.58
Belge Türleri	
Makale	2269
Kitap	212
Konferans	200
Başyazı	14
İnceleme	85

Deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki bibliometrik veriler incelendiğinde, 2010-2025 yılları arasında kayda değer bir bilimsel üretim ve gelişim gözlenmektedir. Toplam 861 farklı kaynak üzerinden yayınlanan 2780 belge, bu alanın giderek artan önemini göstermektedir. %11,01'lik yıllık büyüme oranı, deprem sonrası kültürel miras yönetimi konusunun son 15 yılda akademik ilgiyi hızla çektiğini ortaya koymaktadır. Bu oran, afet yönetimi ve kültürel miras koruması konularının kesişiminde bulunan çalışmaların ivme kazandığını göstermektedir.

Belgelerin ortalama yaşının 5,26 yıl olması, alanın nispeten genç ve dinamik bir araştırma sahası olduğunu göstermektedir. Bu durum, son yıllarda yaşanan büyük depremler sonrasında kültürel mirasın korunması konusundaki farkındalığın artmasıyla ilişkilendirilebilir. Belge başına ortalama 12,27 atıf alınması, yayınlanan çalışmaların etki değerinin yüksek olduğunu ve alandaki diğer araştırmacılar tarafından önemsendiğini göstermektedir.

Yazar profili incelendiğinde, toplam 7936 yazarın katkıda bulunduğu görülmektedir. Tek yazarlı dokümanların yazarlarının 363 kişi olması, alanın büyük oranda iş birliğine dayalı bir çalışma yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Doküman başına ortalama 4,15 ortak yazar bulunması da bu iş birliği eğilimini desteklemektedir. Bu durum, deprem sonrası kültürel miras yönetiminin farklı uzmanlık alanlarından araştırmacıların bir araya gelmesini gerektiren karmaşık bir konu olduğunu göstermektedir.

Uluslararası ortak yazarlık oranının %20,58 olması, bu alanın küresel bir araştırma ağına sahip olduğunu göstermektedir. Depremler ve kültürel miras kaybı küresel sorunlar olduğundan, farklı ülkelerden araştırmacıların iş birliği yapması beklenen bir durumdur. Bu oran, kültürel mirasın korunması konusunda uluslararası iş birliğinin öneminin arttığını göstermektedir.

Tablo 2. Yıllara göre atıf ortalamaları

Yıllar	N	Makale başına ortalama atıf sayıları	Yıllık ortalama atıf sayıları	Alıntılanabilir yıllar
2010	33	39.24	2.45	16
2011	61	16.75	1.12	15
2012	72	22.93	1.64	14
2013	85	23.68	1.82	13
2014	72	25.81	2.15	12
2015	139	20.96	1.91	11
2016	137	19.15	1.91	10
2017	159	16.28	1.81	9
2018	192	16.87	2.11	8
2019	187	15.53	2.22	7
2020	218	15.46	2.58	6
2021	305	13.65	2.73	5
2022	276	7.5	1.88	4
2023	329	5.26	1.75	3
2024	357	1.68	0.84	2
2025	158	0.53	0.53	1

Deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki yayınların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2010'dan 2025'e kadar belirgin bir artış trendi gözlemlenmektedir. 2010 yılında sadece 33 olan yayın sayısı, 2024 yılında 357'ye ulaşarak yaklaşık 11 kat artış göstermiştir. Bu durum, deprem sonrası kültürel miras yönetimi konusuna olan akademik ilginin yıllar içinde önemli ölçüde arttığını göstermektedir.

Özellikle 2020 sonrası dönemde yayın sayılarında belirgin bir artış dikkat çekmektedir. 2020'de 218 olan yayın sayısı, 2021'de 305'e, 2023'te 329'a ve 2024'te 357'ye yükselmiştir. Bu artış, son yıllarda dünya genelinde yaşanan büyük depremler ve bunların kültürel miras üzerindeki etkileri konusunda artan farkındalık ve endişeyle ilişkilendirilebilir. Ayrıca, küresel iklim değişikliği ve artan afet riskleri karşısında kültürel mirasın korunması konusunun önem kazanması da bu artışı destekleyen faktörler arasındadır.

Makale başına ortalama atıf sayıları incelendiğinde, eski yayınların daha yüksek atıf aldığı görülmektedir. 2010 yılındaki yayınlar ortalama 39.24 atıf alırken, bu sayı yıllar içinde azalarak 2024'te 1.68'e ve 2025'te 0.53'e düşmüştür. Bu durum, bilimsel literatürde sıkça gözlemlenen bir olgu olup eski çalışmaların daha uzun süre boyunca atıf alma şansına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, 2010 yılındaki görece az sayıda (33) yayının yüksek atıf alması, bu erken dönem çalışmaların alanda temel oluşturan, yol gösterici nitelikte araştırmalar olduğunu düşündürmektedir.

Yıllık ortalama atıf sayıları ise 2010'da 2.45 iken, 2021'de en yüksek değer olan 2.73'e ulaşmış, ardından düşüş göstermiştir. Bu durum, 2021 yılında yayımlanan çalışmaların diğer yıllara göre daha etkili ve ilgi çekici olduğunu göstermektedir. 2021 yılının COVID-19

pandemisinin etkilerinin sürdüğü ve afet yönetimi konusundaki farkındalığın arttığı bir dönem olması, bu yüksek atıf oranını açıklayabilir.

Alıntılanabilir yıllar sütunu, her yıl için yayınların atıf alabileceği maksimum süreyi göstermektedir. Doğal olarak, 2010 yılındaki yayınlar 16 yıl boyunca atıf alabilme potansiyeline sahipken, 2025 yılındaki yayınlar henüz sadece 1 yıllık bir atıf alma süresine sahiptir.

2022'den sonraki yayınların atıf sayılarındaki belirgin düşüş, bu çalışmaların henüz literatürde yeni olması ve atıf birikimi için yeterli zamanın geçmemiş olmasıyla açıklanabilir. 2025 yılı verilerinin henüz tamamlanmamış olması (158 yayın), yılın tamamlanmadığını göstermektedir ve yıl sonuna kadar bu sayının artması beklenebilir.

Genel olarak, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki yayın sayısının sürekli artış göstermesi, bu alanın akademik literatürde giderek daha fazla önem kazandığını ve araştırmacıların ilgisini çektiğini ortaya koymaktadır. Bu trend, gelecek yıllarda da devam ederse, alanın daha da gelişeceği ve derinleşeceği öngörülebilir.

Tablo 3. Etkili yayın kaynakları

Kaynak	h_index	g_index	m_index	TC	NP
International Journal Of Architectural Heritage	28	39	1.75	2396	149
Journal Of Cultural Heritage	28	42	1.75	2083	86
Bulletin Of Earthquake Engineering	25	44	1.56	2119	71
Engineering Structures	19	31	1.27	999	40
International Journal Of Disaster Risk Reduction	18	28	1.50	1011	72
Construction And Building Materials	18	32	1.20	1072	38
Engineering Failure Analysis	16	30	1.00	904	32
International Archives Of The Photogrammetry, Remote Sensing And Spatial Information Sciences - Isprs Archives	15	20	0.94	675	93
Earthquake Engineering \ve Structural Dynamics	15	26	1.00	732	26
Sustainability	14	18	1.17	577	75
Buildings	14	20	1.00	556	63
Natural Hazards	14	26	1.17	709	35
Remote Sensing	13	23	0.81	619	40
Heritage Science	11	16	1.38	300	26
Heritage	9	15	1.13	279	43
Applied Sciences-Basel	9	17	1.29	314	26

"International Journal of Architectural Heritage" ve "Journal of Cultural Heritage" dergileri, 28'lik h-indeksleriyle alanın en etkili iki dergisi olarak öne çıkmaktadır. Bu iki derginin m-indekslerinin de 1.75 ile en yüksek değere sahip olması, etki faktörlerinin zamanla tutarlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Bu durum, kültürel miras odaklı dergilerin deprem sonrası yönetim çalışmalarında merkezî bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

"Bulletin of Earthquake Engineering" dergisi, 44'lük g-indeksi ve 2119 toplam atıfla (TC) dikkat çekmektedir. Bu değerler, derginin özellikle yüksek atıf alan bazı makalelere sahip

olduğunu göstermektedir. Derginin 71 makale ile görece az sayıda yayına rağmen yüksek toplam atıf alması, içeriğinin niteliğini ve alandaki etkisini vurgulamaktadır.

Yayın sayısı (NP) açısından bakıldığında, "International Journal of Architectural Heritage" 149 makale ile ilk sırada yer almaktadır. Bunu 93 makale ile "International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences" ve 86 makale ile "Journal of Cultural Heritage" takip etmektedir. Bu veriler, mimari miras ve kültürel miras odaklı dergilerin, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında en fazla yayın yapılan platformlar olduğunu göstermektedir.

Mühendislik odaklı dergiler de listede önemli bir yer tutmaktadır. "Engineering Structures", "Construction and Building Materials" ve "Engineering Failure Analysis" gibi dergiler, nispeten daha az sayıda makaleye sahip olmalarına rağmen, yüksek h-indeksi ve toplam atıf sayılarıyla dikkat çekmektedir. Bu durum, deprem sonrası kültürel miras yönetiminde yapısal analizlerin ve mühendislik yaklaşımlarının önemini vurgulamaktadır.

Son yıllarda yükselişte olan "Sustainability" ve "Heritage" gibi dergiler de listede yer almaktadır. "Sustainability" dergisinin 75 makale ile yüksek yayın sayısına sahip olması, sürdürülebilirlik perspektifinin kültürel miras yönetiminde giderek önem kazandığını göstermektedir. Benzer şekilde, "Heritage" dergisinin 43 makale ile listede yer alması, kültürel miras konusunda uzmanlaşmış yeni dergilerin alana katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Uzaktan algılama ve mekânsal bilgi sistemleri alanındaki dergilerin ("International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences" ve "Remote Sensing") listede önemli bir yer tutması, modern teknolojilerin deprem sonrası kültürel miras değerlendirmesinde artan önemini göstermektedir. Bu dergiler, özellikle hasar tespiti ve risk değerlendirmesi için uzaktan algılama teknolojilerinin kullanımına odaklanan çalışmalara yer vermektedir.

Genel olarak, tablodaki dergiler arasında h-indeksi, g-indeksi ve toplam atıf sayısı açısından mimari miras, kültürel miras ve deprem mühendisliği dergilerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, deprem sonrası kültürel miras yönetiminin hem miras koruma hem de afet yönetimi perspektiflerini birleştiren bir çalışma alanı olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca, sürdürülebilirlik ve uzaktan algılama gibi modern yaklaşımların da bu alanda giderek daha fazla yer bulduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Etkili yaza listesi

Yazar	h_index	g_index	m_index	TC	NP
Lourenco P	15	31	0.938	983	36
Chen W	13	21	0.867	452	30
Ferreira T	13	24	1.000	584	24
Betti M	13	17	0.929	604	17
Zhang J	12	17	1.091	323	20
De F G	12	17	0.800	617	17
Wang X	11	18	0.688	335	22
Chen F	11	19	0.846	436	19
Prota A	11	17	0.846	605	17

De S S	11	15	0.917	473	15
Ubertini F	11	12	1.100	700	12
Bartoli G	11	12	0.786	501	12
Valluzzi M	10	16	0.667	264	16
Milani G	10	15	0.909	592	15
Nicu I	10	12	1.000	309	12
Parisi F	10	11	0.714	733	11
Cattari S	9	14	0.600	535	14
Cavalagli N	9	10	0.900	646	10
Wang Y	8	16	0.800	275	25
Du J	6	10	1.000	103	11
Kocaman I	5	7	1.667	103	7
Saretta Y	5	7	1.000	91	7
Sbrogio L	5	7	1.000	85	7
Bertolin C	5	7	1.000	84	7
Stepinac M	5	6	1.000	93	6

Alanın gelişiminde katkıda bulunan çeşitli uzmanlar listesi incelendiğinde; yazarlar arasında Lourenco P, 15 h-indeksi, 31 g-indeksi ve toplam 983 atıf ile alanın en etkili araştırmacısı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca 36 yayınlı en üretken yazar olması, uzun süredir ve istikrarlı bir şekilde bu alanda çalıştığını göstermektedir. Lourenco'nun çalışmaları muhtemelen tarihî yapıların deprem davranışı ve güçlendirme teknikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Chen W, 30 yayın ile ikinci en üretken yazar olarak dikkat çekmektedir. 13 h-indeksi ve 452 toplam atıf ile önemli bir etki yaratmıştır. Bu veriler, Chen'in nicel olarak üretken olmasının yanı sıra, çalışmalarının alanda belirli bir etki düzeyine ulaştığını göstermektedir.

Ferreira T, 24 yayın ile üçüncü sırada yer almasına rağmen, 1.000 m-indeksi ile zamanla tutarlı bir etki oluşturduğu görülmektedir. Bu değer, Ferreira'nın akademik kariyeri boyunca düzenli olarak atıf alan yayınlara ürettiğini göstermektedir. 584 toplam atıf sayısı da çalışmalarının alandaki önemini vurgulamaktadır.

Tabloda dikkat çeken diğer bir nokta, bazı yazarların görece az sayıda yayına rağmen yüksek atıf sayılarına ulaşmasıdır. Örneğin, Parisi F sadece 11 yayına sahip olmasına rağmen 733 toplam atıf almıştır. Benzer şekilde, Ubertini F 12 yayınlı 700 atıf ve Cavalagli N 10 yayınlı 646 atıf almıştır. Bu durum, bu araştırmacıların az sayıda ancak çok etkili çalışmalar ürettiklerini göstermektedir. Özellikle Ubertini F'nin 1.100 m-indeksi ile listenin en yüksek değerine sahip olması, kısa sürede yüksek etki yaratan çalışmalar yaptığına işaret etmektedir.

Genç araştırmacılar arasında Kocaman I, 1.667 m-indeksi ile dikkat çekmektedir. Bu değer, Kocaman'ın görece yeni bir araştırmacı olmasına rağmen, kısa sürede önemli etki yaratan çalışmalar yaptığını göstermektedir. 7 yayın ve 103 atıf ile listede yer alması, gelecekte alanda daha da etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Wang Y, 25 yayın ile üretken araştırmacılar arasında yer almasına rağmen, atıf sayısı ve h-indeksi açısından daha geridedir. Bu durum, Wang'ın çalışmalarının henüz beklenen etki düzeyine ulaşmadığını veya daha spesifik alt alanlarda çalıştığını gösterebilir.

İtalyan araştırmacıların (Betti M, Prota A, Ubertini F, Bartoli G, Valluzzi M, Milani G, Cattari S, Cavalagli N, Sbrogio L) listede önemli bir yer tutması, İtalya'nın zengin tarihî mirası ve sismik aktivite açısından riskli bölgede yer alması nedeniyle bu alanda güçlü bir araştırma geleneğine sahip olduğunu göstermektedir. Bu araştırmacıların çalışmaları muhtemelen tarihî yapıların sismik değerlendirilmesi ve güçlendirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Asya kökenli araştırmacıların (Chen W, Zhang J, Wang X, Chen F, Wang Y, Du J) da listede önemli bir yer tutması, Çin ve diğer Asya ülkelerinde deprem sonrası kültürel miras yönetimi konusuna verilen önemin arttığını göstermektedir. Bu bölgeler hem zengin kültürel mirasa hem de yüksek deprem riskine sahip olduklarından, bu alandaki araştırmalar özel önem taşımaktadır.

Stepinac M, Bertolin C ve Nicu I gibi araştırmacıların 1.000 m-indeksi ile istikrarlı bir etki yaratmaları, bu alanda yeni ve gelecek vadeden araştırmacıların varlığını göstermektedir. Bu durum, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının dinamik ve gelişmekte olan bir alan olduğunu doğrulamaktadır.

Genel olarak, tablodaki veriler deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında çalışan araştırmacıların çoğunlukla mühendislik, mimarlık ve koruma alanlarından geldiklerini ve çalışmalarının yüksek atıf aldığını göstermektedir. Ayrıca, farklı ülkelere araştırmacıların listede yer alması, konunun küresel bir araştırma alanı haline geldiğini göstermektedir.

Tablo 5. Etkili Kurumlar listesi

Üniversite	Yayın Sayısı
Lanzhou University	149
Minho University	109
Florence University	101
Federico Ii Naples University	93
Athens National Technology University	88
Padua University	81
Ritsumeikan University	68
University Zagreb	67
Catania University	58
Cairo University	54

Üniversitelerin dağılımı incelendiğinde, farklı kıtalardan ve ülkelere kurumların bu alanda aktif olduğu görülmektedir. Bu durum, konunun küresel ölçekte önem taşıdığını ve farklı kültürel, coğrafi ve sismik özelliklere sahip bölgelerde çalışıldığını göstermektedir.

Lanzhou Üniversitesi, 149 yayınlı listenin başında yer almaktadır. Çin'in kuzeybatısında yer alan ve sismik açıdan aktif bir bölgede bulunan bu üniversitenin ilk sırada olması dikkat çekicidir. Çin'in hem zengin kültürel mirasa sahip olması hem de sık sık yıkıcı depremlere maruz kalması, Lanzhou Üniversitesi'nin bu alanda öncü çalışmalar yapmasını teşvik etmiş olabilir.

Minho Üniversitesi (Portekiz), 109 yayınlı ikinci sırada yer almaktadır. Portekiz'in zengin tarihî mirası ve İber Yarımadası'nın sismik aktivitesi göz önüne alındığında, bu üniversitenin deprem sonrası kültürel miras yönetimi konusuna özel önem vermesi anlaşılabılır.

İtalyan üniversitelerinin listede önemli bir yer tutması (Floransa Üniversitesi, Federico II Napoli Üniversitesi, Padova Üniversitesi ve Katanya Üniversitesi), İtalya'nın hem dünya kültür mirasının önemli bir kısmına ev sahipliği yapması hem de sismik açıdan aktif bir bölgede bulunması ile açıklanabilir. Floransa Üniversitesi'nin 101 yayınlı üçüncü sırada yer alması, Rönesans'ın beşiği olan Floransa'nın zengin kültürel mirasının korunmasına verilen önemin bir göstergesidir. Benzer şekilde, Federico II Napoli Üniversitesi'nin 93 yayınlı dördüncü sırada olması, Vezüv yanardağı ve çevresindeki tarihî yerleşimlerin deprem ve diğer doğal afetler karşısındaki kırılganlığıyla ilişkilendirilebilir.

Atina Ulusal Teknoloji Üniversitesi'nin 88 yayınlı beşinci sırada yer alması, Yunanistan'ın antik dönemden kalma zengin kültürel mirasının ve bölgenin yüksek deprem riski taşımasının bir sonucudur. Yunanistan'ın klasik dönem yapılarının deprem davranışları ve korunmaları, önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Japonya'dan Ritsumeikan Üniversitesi'nin 68 yayınlı yedinci sırada olması, Japonya'nın hem zengin kültürel mirasa sahip olması hem de dünyanın en aktif sismik bölgelerinden birinde yer alması ile açıklanabilir. Japonya'nın deprem mühendisliği alanındaki gelişmiş bilgi birikimi ve teknolojisi, kültürel mirasın korunmasında da uygulanmaktadır.

Hırvatistan'dan Zagreb Üniversitesi'nin 67 yayınlı sekizinci sırada yer alması, Balkanlar'ın sismik aktivitesi ve bölgenin zengin kültürel mirası ile ilişkilendirilebilir. 2020 Zagreb depremi gibi son yıllarda yaşanan olaylar, bu üniversitenin konuya olan ilgisini artırmış olabilir.

Mısır'dan Kahire Üniversitesi'nin 54 yayınlı listede yer alması, Mısır'ın antik dönemden kalma eşsiz kültürel mirasının korunmasına verilen önemi göstermektedir. Nil deltası ve çevresindeki sismik aktivite, tarihî yapıların korunması için özel stratejiler gerektirmektedir.

Genel olarak, listedeki üniversitelerin dağılımı, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının küresel bir araştırma konusu olduğunu ve farklı kültürel, coğrafi ve sismik özelliklere sahip bölgelerde çalışıldığını göstermektedir. Avrupa üniversitelerinin listede ağırlıklı olarak yer alması, Avrupa'nın zengin kültürel mirası ve bu mirasın korunmasına verilen önemle açıklanabilir. Aynı zamanda, Asya'dan Lanzhou ve Ritsumeikan üniversitelerinin yüksek sıralarda yer alması, bu bölgelerin hem zengin kültürel mirasa sahip olması hem de yüksek deprem riski taşıması ile ilişkilidir.

Tablo 6. Ülkeleri Katkısı

Ülke	TC	Ortalama Makale Atıfları
Italy	811	9.1
United Kingdom	583	32.4
USA	174	7.2
Portugal	119	13.2
Australia	87	6.2
China	72	3.8
Spain	54	3.9
Japan	44	1.8
Mexico	43	14.3

Romania	43	8.6
South Africa	41	20.5
Netherlands	33	16.5
Iran	33	11
Belgium	29	14.5
Bangladesh	25	12.5
Chile	22	11
Saudi Arabia	17	17

Ülkelerin araştırma etkisi incelendiğinde, atıf sayıları ve ortalama makale atıfları açısından dikkat çekici bir dağılım görülmektedir. Bu veriler, farklı ülkelerin alana yaptıkları katkıların hem nicelik hem de nitelik açısından değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

İtalya, 811 toplam atıf sayısı ile listenin başında yer almaktadır. Bu durum, İtalya'nın deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında en etkin ülke olduğunu göstermektedir. İtalya'nın zengin kültürel mirası, tarihî yapıları ve sismik açıdan aktif bir coğrafyada bulunması, bu alanda yoğun araştırma yapılmasını gerektirmektedir. Ortalama 9.1 atıf alan İtalyan makaleleri hem nicelik hem de nitelik açısından önemli bir etkiye sahiptir. Daha önceki analizlerde gördüğümüz İtalyan üniversitelerinin ve araştırmacıların yoğunluğu da bu sonucu desteklemektedir.

Birleşik Krallık, 583 toplam atıf sayısı ile ikinci sırada yer almaktadır. Ancak dikkat çekici olan, Birleşik Krallık'ın 32.4 ortalama makale atfı ile listenin en yüksek değerine sahip olmasıdır. Bu durum, Birleşik Krallık'tan yayımlanan makalelerin sayıca az olmasına rağmen, yüksek kalitede ve etki değeri yüksek çalışmalar olduğunu göstermektedir. Birleşik Krallık'ın kültürel miras yönetimi ve koruma alanındaki köklü gelenekleri ve kurumsal altyapısı, bu sonucu açıklayabilir.

Amerika Birleşik Devletleri, 174 toplam atıf sayısı ile üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak ortalama 7.2 atıf alan ABD makaleleri, nitelik açısından orta düzeyde bir etkiye sahiptir. ABD'nin geniş coğrafyası ve farklı sismik özelliklere sahip bölgeleri düşünüldüğünde, bu alandaki çalışmaların çeşitlilik gösterdiği ve farklı etki düzeylerine sahip olduğu düşünülebilir.

Portekiz, görece daha az toplam atıf sayısına (119) sahip olmasına rağmen, 13.2 ortalama makale atfı ile nitelik açısından öne çıkmaktadır. Bu durum, daha önce yazar analizinde gördüğümüz Lourenco P gibi etkili araştırmacıların katkısıyla açıklanabilir. Portekiz'in tarihî yapılarının deprem davranışları üzerine yapılan çalışmaların yüksek ilgi gördüğü anlaşılmaktadır.

Çin, 72 toplam atıf sayısı ve 3.8 ortalama makale atfı ile listede yer almaktadır. Lanzhou Üniversitesi'nin en üretken kurum olmasına rağmen, Çin'in atıf sayılarının görece düşük olması dikkat çekicidir. Bu durum, Çin'deki araştırmaların henüz uluslararası düzeyde beklenen etkiyi yaratmadığını veya çalışmaların daha yeni olduğunu gösterebilir.

Japonya, 44 toplam atıf sayısı ve 1.8 ortalama makale atfı ile listenin alt sıralarında yer almaktadır. Bu durum, Japonya'nın deprem mühendisliği alanındaki lider konumuna rağmen, kültürel miras yönetimi özelinde daha az etki yarattığını göstermektedir. Japonya'daki

çalışmaların daha çok Japonca yayımlanması ve uluslararası görünürlüğünün sınırlı olması da bu sonucu etkilemiş olabilir.

Güney Afrika (20.5), Hollanda (16.5), Meksika (14.3) ve Belçika (14.5) gibi ülkelerin yüksek ortalama makale atıflarına sahip olması dikkat çekicidir. Bu ülkelerin az sayıda ancak yüksek nitelikli ve etki değeri yüksek çalışmalar ürettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle Güney Afrika'nın 20.5 ortalama atıf ile Birleşik Krallık'tan sonra ikinci sırada yer alması, bu ülkedeki araştırmaların kalitesini göstermektedir.

Suudi Arabistan, listede en az toplam atıf (17) sahip olmasına rağmen, 17 ortalama makale atıfı ile nitelik açısından üst sıralarda yer almaktadır. Bu durum, Suudi Arabistan'daki az sayıdaki araştırmanın yüksek etki yarattığını göstermektedir.

Genel olarak, bu veriler deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında İtalya, Birleşik Krallık ve ABD'nin lider konumda olduğunu göstermektedir. Ancak ortalama atıf sayıları incelendiğinde, bazı ülkelerin (Birleşik Krallık, Güney Afrika, Hollanda, Suudi Arabistan) az sayıda ancak yüksek nitelikli çalışmalar ürettikleri görülmektedir. Bu durum, alanın gelişiminde niceliğin yanı sıra niteliğin de önemli olduğunu ve farklı ülkelerin farklı stratejilerle alana katkı sağladığını göstermektedir.

Tablo 7. En Etkili Yayınlar

Yayın	Toplam Atıf	TA/ Yıl	Normalize TA
Gröger ve Plümer (2012)	422	30.14	18.403
Ramos vd. (2010)	329	20.56	8.384
Lagomarsino ve Cattari (2015)	260	23.64	12.402
Anastasopoulos vd. (2010)	179	11.19	4.561
Parisi vd. (2013)	163	12.54	6.883
Hartmann (2014)	152	12.67	5.890
Saisi vd. (2015)	148	13.45	7.060
Pallarés vd. (2021)	131	26.20	9.600
Orr vd. (2021)	87	17.40	6.376
Kocaman (2023)	62	20.67	11.777
Kahya vd. (2024)	22	11.00	13.134
Gara ve diğ. (2023)	14	14.00	26.651
Onescu vd. (2024)	8	8.00	15.229

En çok atıf alan makalelerin analizi, alandaki temel çalışmaları ve eğilimleri anlamamız açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Tablodaki veriler hem toplam atıf sayıları hem de yıllık ve normalize edilmiş atıf oranları açısından öne çıkan makaleleri göstermektedir. Gröger ve Plümer (2012: 12-33), ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing dergisinde yayımlanan makalesi, 422 toplam atıf ile listenin en üst sırasında yer almaktadır. Yılda ortalama 30.14 atıf alan bu çalışma, uzaktan algılama teknolojilerinin deprem sonrası kültürel miras değerlendirmesinde kullanımına odaklanmış olabilir. Bu makale, modern teknolojilerin kültürel miras alanında uygulanmasının önemini vurgulamaktadır.

Ramos vd.'nin 2010 yılında *Mechanical Systems and Signal Processing* dergisinde yayımlanan makalesi, 329 toplam atıf ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu çalışma, muhtemelen tarihî yapıların yapısal davranışlarının analizine ve izlenmesine yönelik metodolojiler sunmaktadır. 2010 yılından beri yılda ortalama 20.56 atıf alması, çalışmanın alanda uzun süreli bir etki yarattığını göstermektedir.

Yıllık atıf oranı açısından bakıldığında, Sesana vd.'nin 2021 yılında *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* dergisinde yayımlanan makalesi öne çıkmaktadır. Yılda ortalama 62 atıf alan bu çalışma, iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkileri ve deprem gibi afetlerle ilişkisini inceliyor olabilir. Bu durum, kültürel miras yönetiminin iklim değişikliği perspektifinden ele alınmasının giderek önem kazandığını göstermektedir.

Normalize edilmiş atıf sayıları açısından bakıldığında, son yıllarda yayımlanan makalelerin öne çıktığı görülmektedir. Gara vd.'nin 2025 yılında *International Journal of Architectural Heritage* dergisinde yayımlanan makalesi, 26.651 normalize edilmiş atıf ile en yüksek değere sahiptir. Bu durum, yeni çalışmaların alanda hızla etki yaratmaya başladığını göstermektedir.

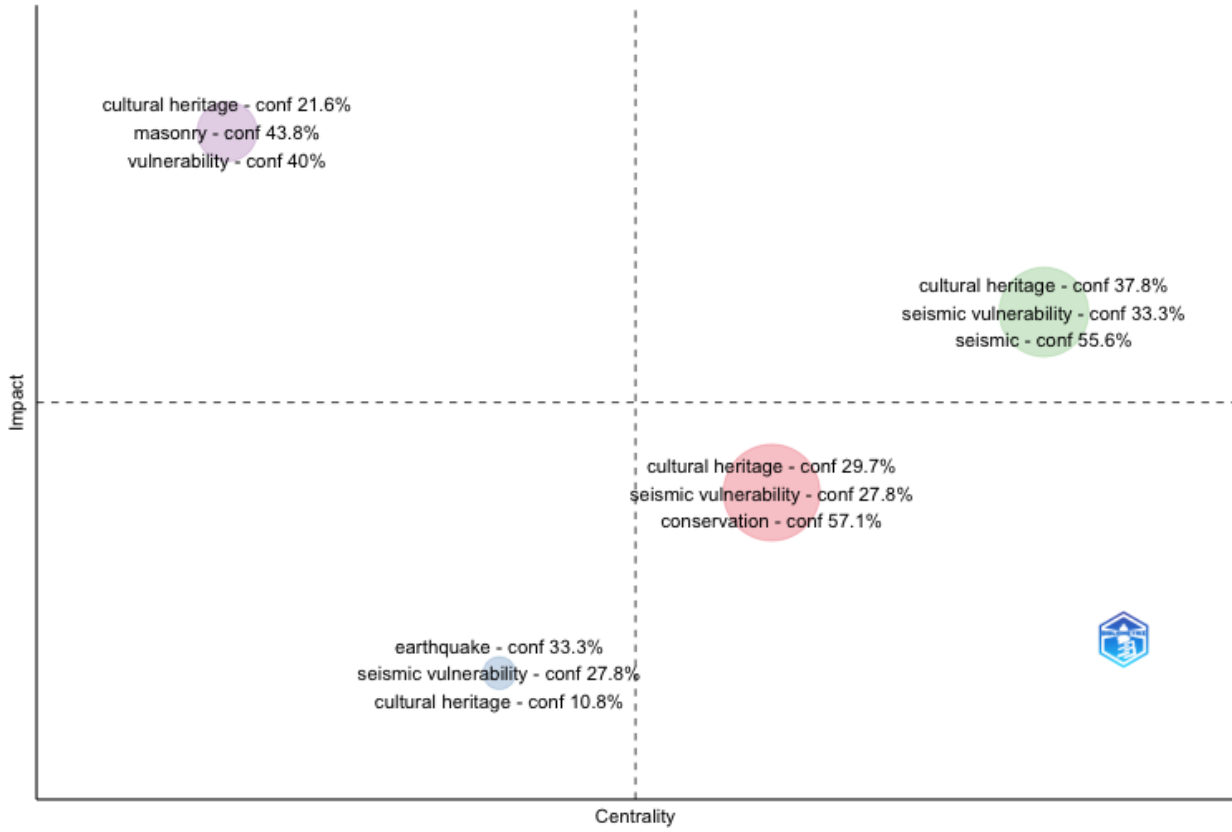
Lagomarsino ve Cattari'nin 2015 yılında *Bulletin of Earthquake Engineering* dergisinde yayımlanan makalesi, 260 toplam atıf ve 23.64 yıllık atıf ortalaması ile önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışma, muhtemelen tarihî yapıların deprem performansının değerlendirilmesine yönelik yöntemler sunmaktadır ve deprem mühendisliği ile kültürel miras koruma alanlarının kesişiminde yer almaktadır.

Kocaman'ın 2023 yılında *Engineering Failure Analysis* dergisinde yayımlanan makalesi, daha önce yazar analizinde gördüğümüz Kocaman'ın alandaki etkisini doğrulamaktadır. 62 toplam atıf ve 20.67 yıllık atıf ortalaması ile genç bir araştırmacı için önemli bir başarıyı temsil etmektedir.

Dergiler açısından bakıldığında, *Engineering Failure Analysis*, *International Journal of Architectural Heritage*, *Construction and Building Materials* ve *Bulletin of Earthquake Engineering* gibi dergilerin öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, deprem sonrası kültürel miras yönetiminin hem mühendislik hem de mimari koruma perspektiflerinden ele alındığını göstermektedir.

Yayın yılları açısından, hem eski (2010-2015) hem de yeni (2020-2025) makalelerin listede yer alması, alanın hem köklü bir literatüre hem de güncel gelişmelere sahip olduğunu göstermektedir. Son yıllarda yayımlanan makalelerin yüksek yıllık atıf oranlarına sahip olması, alanın hızla geliştiğini ve yeni çalışmaların büyük ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Genel olarak, bu veriler deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının disiplinler arası doğasını doğrulamaktadır. En etkili makalelerin uzaktan algılama, yapısal analiz, iklim değişikliği, afet yönetimi ve koruma gibi farklı disiplinleri içeren dergilerde yayımlanmış olması, konunun çok boyutlu olduğunu ve farklı uzmanlık alanlarının katkısını gerektirdiğini göstermektedir. Ayrıca, son yıllarda yayımlanan makalelerin hızla atıf alması, alanın güncelliğini koruduğunu ve araştırmacıların ilgisini çekmeye devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2. Yayınlar Göre Kümeleme Analizi

Şekil 2, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki araştırmaların kavramsal gruplarını "etki" ve "merkeziyet" eksenlerinde konumlandırmaktadır. Bu analiz, alandaki temel araştırma kümelerini ve bunların bilimsel literatürdeki konumlarını anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Şekil 2'de dört ana küme görülmektedir ve her küme, içerdiği temel kavramları ve bu kavramların yüzdesel ağırlıklarını göstermektedir. Merkeziyet eksen, bir araştırma kümesinin alanın genel literatürü içindeki konumunu gösterirken; etki eksen, kümenin literatürdeki atıf alma potansiyelini ve önemini yansıtmaktadır.

Sağ üst kadrındaki küme, hem yüksek merkeziliğe hem de yüksek etkiye sahiptir. Bu küme "kültürel miras" (%17,9), "sismik kırılganlık" (%33,2) ve "korunma" (%13,7) kavramlarını içermektedir. Bu kümenin konumu, deprem sonrası kültürel miras yönetiminde sismik kırılganlık ve koruma stratejilerinin alanın merkezinde yer aldığını ve yüksek etki yarattığını göstermektedir. Bu kümedeki çalışmalar muhtemelen tarihî yapıların deprem davranışlarının anlaşılması ve bu yapıların korunması için stratejiler geliştirilmesi üzerine odaklanmaktadır.

Sol üst kadrındaki küme, düşük merkeziliğe ancak yüksek etkiye sahiptir. Bu küme "kültürel miras" (%21,8), "deprem" (%43,8) ve "kırılganlık" (%34,6) kavramlarını içermektedir. Bu kümenin yüksek etki değerine sahip olması, deprem ve kültürel miras ilişkisinin doğrudan ele alındığı çalışmaların literatürde önemli bir etki yarattığını göstermektedir. Ancak düşük merkeziyet değeri, bu çalışmaların alanın çekirdek konuları ile daha az ilişkili olduğunu veya daha spesifik alt konulara odaklandığını düşündürmektedir.

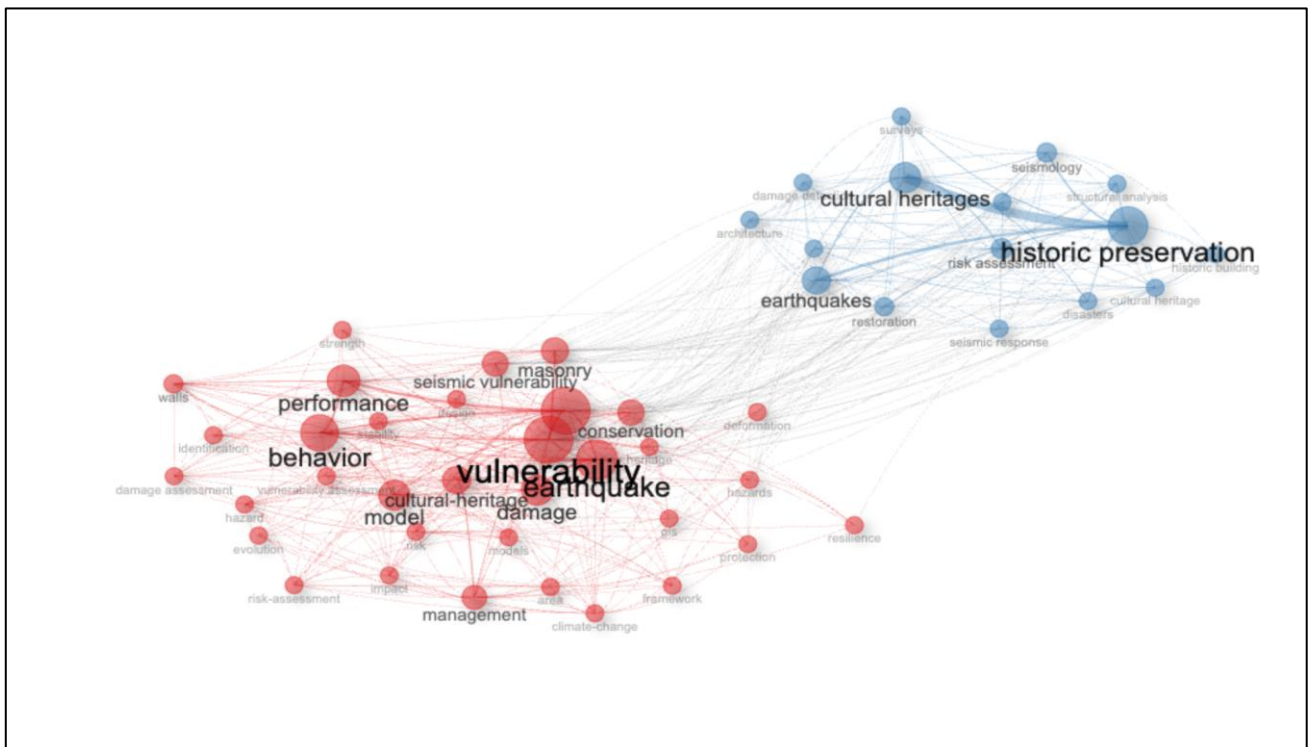
Sağ alt kadrındaki küme, yüksek merkeziliğe ancak düşük etkiye sahiptir. Bu küme "kültürel miras" (%25,7), "sismik kırılganlık" (%27,8) ve "koruma değeri" (%7,1) kavramlarını

çerçevesinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Ancak düşük etki değeri, bu teorik çalışmaların henüz beklenen atıf etkisine ulaşmadığını veya daha yeni olduğunu düşündürmektedir.

Sol alt kadrandaki küme, hem düşük merkeziliğe hem de düşük etkiye sahiptir. Bu küme "deprem" (%33,3), "sismik kırılğanlık" (%27,8) ve "kültürel miras" (%20,9) kavramlarını içermektedir. Bu kümenin konumu, bu kavramların bir arada ele alındığı çalışmaların henüz alanın çekirdeğinde yer almadığını ve yüksek etki yaratmadığını göstermektedir. Bu durum, bu spesifik kombinasyonun henüz gelişmekte olan bir araştırma alanı olduğunu veya çalışmaların daha yeni olduğunu düşündürmektedir.

Genel olarak, bu grafik deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. "Kültürel miras", "sismik kırılganlık" ve "deprem" kavramlarının tüm kümelerde farklı ağırlıklarla yer alması, bu kavramların alanın temelini oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca, "koruma" ve "koruma değeri" gibi kavramların da önemli bir yer tutması, alanın sadece afet yönetimi değil, aynı zamanda kültürel değerlerin korunması perspektifinden de ele alındığını göstermektedir.

Bu analiz sonuçları, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında çalışan araştırmacılara, hangi kavram kümelerinin daha merkezi ve etkili olduğunu göstererek, gelecekteki araştırma yönelimlerine ışık tutabilir. Özellikle sağ üst kadrındaki kümenin hem merkezi hem de etkili olması, sismik kırılganlık ve koruma stratejileri konusundaki çalışmaların alandaki önemini vurgulamaktadır.

Şekil 3. Anahtar kelimelere göre ağ analizi

Şekil 3 deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki anahtar kavramların ağ analizini göstermektedir. İki belirgin kavram kümesi dikkat çekmektedir. Sol tarafta kırmızı ile gösterilen 1 numaralı küme, "deprem", "kırılgnalık", "performans", "davranış" ve "binalar" gibi kavramları içermektedir. Bu küme, daha çok yapısal ve teknik konulara odaklanmaktadır. Sağ tarafta mavi ile gösterilen 2 numaralı küme ise "kültürel miraslar", "tarihî koruma", "restorasyon" ve "mimari" gibi kavramları içermektedir. Bu küme, daha çok koruma ve kültürel değer konularına odaklanmaktadır.

Arasındalık merkezîliği değerleri incelendiğinde, "kırılgnalık" (vulnerability) 185.60 değeri ile en yüksek arasındalık merkezîliğine sahiptir. Bu durum, "kırılgnalık" kavramının ağdaki farklı kavram grupları arasında bir köprü görevi gördüğünü göstermektedir. "Binalar" (buildings) 125.96 değeri ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu iki kavramın yüksek arasındalık değerleri, deprem sonrası kültürel miras yönetiminde yapıların kırılgnlığının merkezi bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Yakınlık merkezîliği (Closeness) değerleri incelendiğinde, genel olarak düşük ve birbirine yakın değerler görülmektedir. En yüksek yakınlık değerine sahip kavramlar "kırılgnalık" (0.0185), "binalar" (0.0178) ve "deprem" (0.0169) olarak sıralanmaktadır. Bu durum, bu kavramların ağdaki diğer tüm kavramlara ortalama olarak daha yakın olduğunu ve dolayısıyla bilgi akışında daha merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

PageRank değerleri, bir kavramın ağdaki önemini ve etkisini göstermektedir. En yüksek PageRank değerine sahip kavramlar "kırılgnalık" (0.0572), "binalar" (0.0541) ve "tarihî koruma" (0.0425) olarak sıralanmaktadır. Bu değerler, bu kavramların alanda en çok atıf alan ve en etkili kavramlar olduğunu göstermektedir.

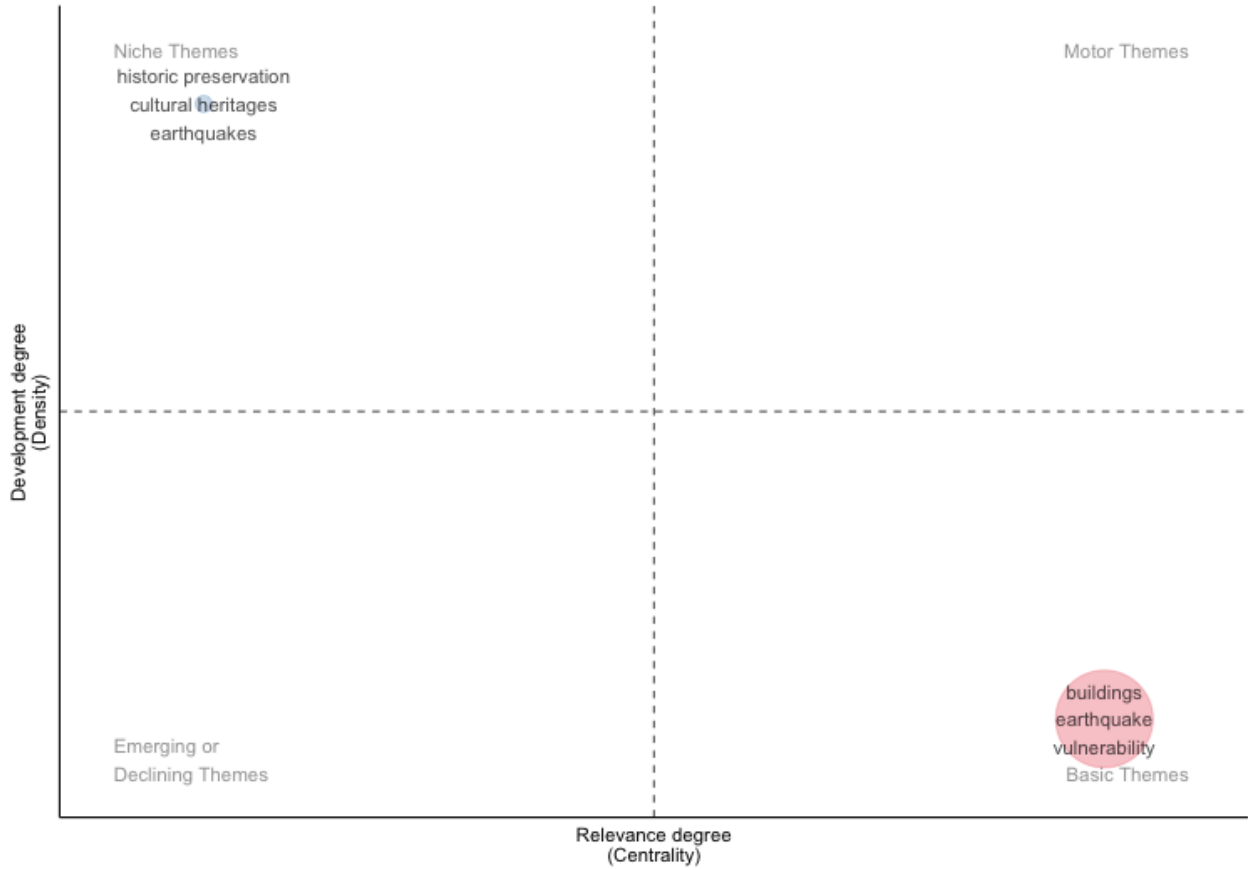
1 numaralı kümede öne çıkan kavramlar arasında "binalar", "deprem", "kırılgnalık", "davranış" ve "performans" bulunmaktadır. Bu küme, daha çok yapıların deprem davranışı, performans değerlendirmesi ve kırılgnlık analizi gibi teknik konulara odaklanmaktadır. Bu kümedeki kavramların yüksek merkezilik değerleri, deprem sonrası kültürel miras yönetiminde mühendislik ve yapısal analiz konularının temel bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

2 numaralı kümede öne çıkan kavramlar arasında "tarihî koruma", "kültürel miraslar", "depremler", "risk değerlendirmesi" ve "restorasyon" bulunmaktadır. Bu küme, daha çok koruma, restorasyon ve kültürel değer konularına odaklanmaktadır. Bu kümedeki kavramların görece daha düşük merkezilik değerleri, bu konuların daha spesifik ve belirli bir alt alanı temsil ettiğini göstermektedir.

İki küme arasındaki bağlantıları incelediğimizde, "kırılgnalık" ve "deprem" kavramlarının her iki küme arasında önemli bağlantı noktaları olduğu görülmektedir. Bu durum, bu kavramların hem yapısal analiz hem de koruma perspektiflerini birleştiren anahtar kavramlar olduğunu göstermektedir.

Kavramların merkezilik değerleri ve küme aidiyetleri birlikte değerlendirildiğinde, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının iki temel eksen etrafında geliştiği görülmektedir: yapısal analiz ve performans değerlendirmesi (1 numaralı küme) ile koruma ve restorasyon (2 numaralı küme). Bu iki eksenin kesişim noktasında ise "kırılgnalık" ve "risk değerlendirmesi" gibi kavramlar yer almaktadır.

Bu analiz sonuçları, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının disiplinler arası doğasını bir kez daha doğrulamaktadır. Alanın hem mühendislik ve yapısal analiz gibi teknik konuları hem de koruma ve kültürel değer gibi sosyo-kültürel konuları içerdiği görülmektedir. Gelecekteki araştırmaların, bu iki eksenini daha iyi bütünleştiren ve aralarındaki bağlantıları güçlendiren çalışmalara odaklanması, alanın gelişimine önemli katkılar sağlayabilir.

Şekil 4. Tematik analiz

Şekil 4 deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki kavramların sıklık değerleri incelendiğinde, 1 numaralı küme olan "buildings" (binalar) kümesinde en sık kullanılan kavramların "buildings" (156 kez), "earthquake" (152 kez), "vulnerability" (148 kez), "behavior" (136 kez) ve "performance" (119 kez) olduğu görülmektedir. Bu veriler, deprem sonrası kültürel miras yönetiminde yapısal analiz ve performans değerlendirmesi konularının temel bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle tarihî yapıların deprem davranışı ve kırılganlık analizleri, alanın merkezinde yer almaktadır.

2 numaralı küme olan "historic preservation" (tarihî koruma) kümesinde ise en sık kullanılan kavramlar "historic preservation" (121 kez), "cultural heritages" (88 kez), "earthquakes" (78 kez), "restoration" (54 kez) ve "risk assessment" (47 kez) olarak sıralanmaktadır. Bu veriler, kültürel mirasın korunması ve restorasyonu ile ilgili konuların da alanda önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Merkezlilik ölçütleri incelendiğinde, 1 numaralı kümede "earthquake" kavramının en yüksek arasındalık merkeziliğine (958.11) sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, "deprem" kavramının ağdaki farklı kavram grupları arasında bir köprü görevi gördüğünü ve bilgi akışında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. "Heritage" (miras) kavramının da yüksek bir arasındalık merkeziliğine (863.64) sahip olması, kültürel miras ve yapısal analiz konuları arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır.

2 numaralı kümede ise "earthquakes" (381.07) ve "restoration" (370.45) kavramları en yüksek arasındalık merkeziliğine sahiptir. Bu durum, deprem ve restorasyon konularının kültürel miras koruma alanında merkezi bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Paylaştığınız grafikte, kavramların farklı temalara göre dağılımı görülmektedir. Sol üst kadrındaki "Niche Themes" (Niş Temalar) alanında "historic preservation" (tarihî koruma), "cultural heritage" (kültürel miras) ve "earthquakes" (depremler) kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Bu durum, tarihî koruma ve kültürel miras konularının alanda spesifik ve gelişmekte olan temalar olduğunu göstermektedir.

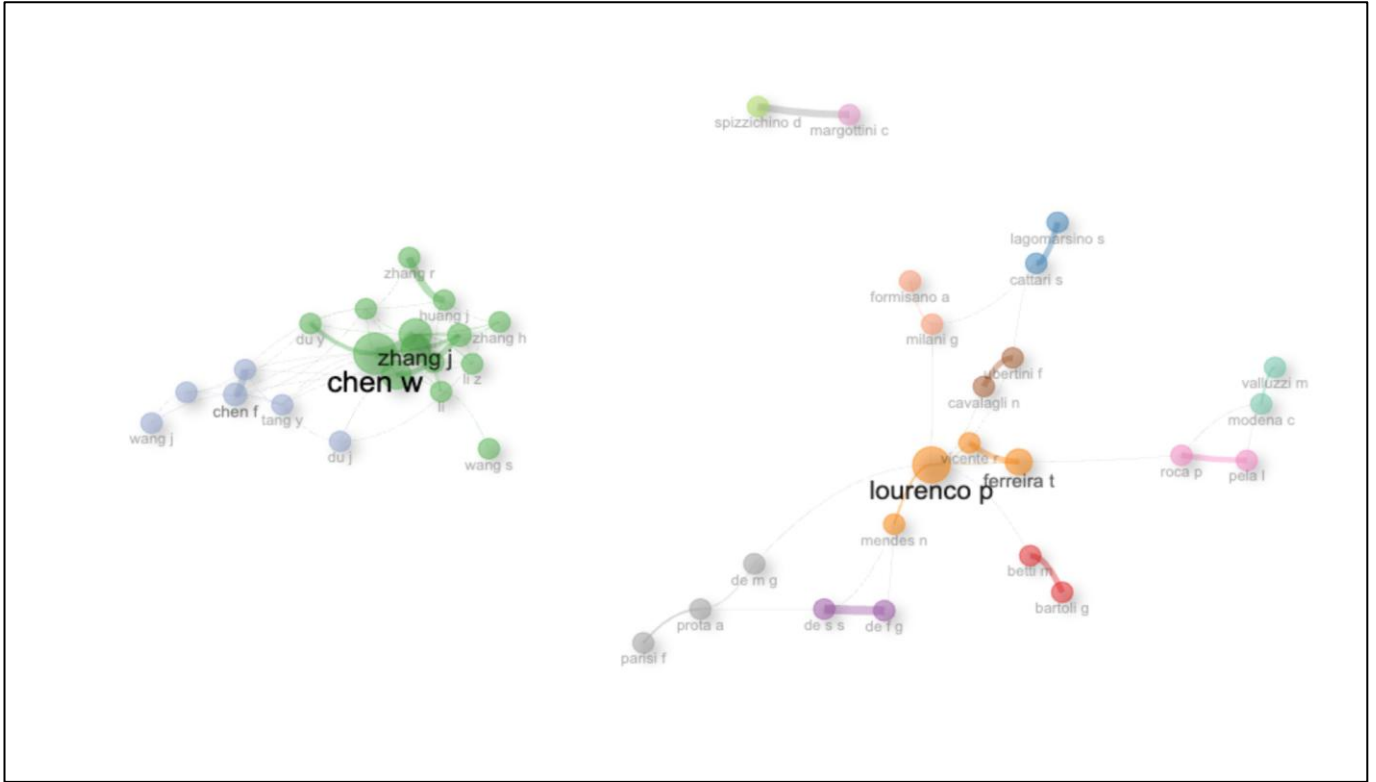
Sağ alt kadrındaki "Buildings" (Binalar), "seismic vulnerability" (sismik kırılganlık) ve "vulnerability" (kırılganlık) kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Bu kavramların "Motor Themes" (Motor Temalar) alanında konumlanması, yapısal analiz ve kırılganlık değerlendirmesi konularının alanın gelişiminde itici güç olduğunu göstermektedir.

Deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının iki temel eksen etrafında geliştiği görülmektedir:

1. Yapısal Analiz ve Performans Değerlendirmesi: Bu eksen, binaların deprem davranışı, kırılganlık analizi, hasar değerlendirmesi ve performans tahmini gibi konuları içermektedir. "Buildings", "earthquake", "vulnerability", "behavior" ve "performance" gibi kavramların yüksek sıklık ve merkezlilik değerlerine sahip olması, bu eksenin alanda temel bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.
2. Kültürel Miras Koruma ve Restorasyon: Bu eksen, tarihî yapıların korunması, restorasyonu, kültürel değerlerin yönetimi ve risk değerlendirmesi gibi konuları içermektedir. "Historic preservation", "cultural heritages", "restoration" ve "heritage conservation" gibi kavramların yüksek sıklık değerlerine sahip olması, bu eksenin de alanda önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Ayrıca, kavramların arasındalık merkeziliği değerleri, "earthquake", "heritage", "vulnerability" ve "conservation" gibi kavramların iki eksen arasında köprü görevi gördüğünü göstermektedir. Bu durum, deprem sonrası kültürel miras yönetiminin disiplinler arası doğasını bir kez daha doğrulamaktadır.

Sonuç olarak, bu analiz deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanının hem mühendislik ve yapısal analiz gibi teknik konuları hem de koruma ve kültürel değer gibi sosyo-kültürel konuları içeren disiplinler arası bir alan olduğunu göstermektedir. Gelecekteki araştırmaların, bu iki eksenini daha iyi bütünleştiren ve aralarındaki bağlantıları güçlendiren çalışmalara odaklanması, alanın gelişimine önemli katkılar sağlayabilir.

Şekil 5. Yazarlar arası ağ analizi

Şekil 5 incelendiğinde, farklı renklerde gösterilen birkaç ana araştırmacı kümesi dikkat çekmektedir. Bu kümeler, birlikte çalışan ve ortak yayın yapan araştırmacıları temsil etmektedir. En büyük ve en belirgin kümelerden biri, Chen W ve Zhang J etrafında oluşan 3 numaralı kümedir. Bu küme, büyük ölçüde Asya kökenli araştırmacılardan oluşmaktadır ve Çin'deki deprem sonrası kültürel miras çalışmalarını temsil etmektedir. Chen W, 30.57 arasındalık merkezîliği (betweenness) ve 0.0556 PageRank değeri ile bu kümenin en etkili araştırmacısıdır. Ayrıca 0.0385 yakınlık merkezîliği (closeness) ile tüm ağdaki en yüksek değere sahiptir. Bu değerler, Chen W'nin hem kendi kümesi içinde hem de farklı kümeler arasında önemli bir bağlantı noktası olduğunu göstermektedir.

Diğer önemli bir küme, Lourenco P etrafında oluşan 5 numaralı kümedir. Lourenco P, 148.14 arasındalık merkezîliği ile tüm ağdaki en yüksek değere sahiptir. Bu durum, Lourenco'nun farklı araştırma grupları arasında bir köprü görevi gördüğünü ve ağdaki bilgi akışında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca 0.0357 PageRank değeri ile de etki bakımından önemli bir konumdadır. Bu küme içinde Ferreira T, Vicente R ve Mendes N gibi araştırmacılar da yer almaktadır ve muhtemelen Portekiz'deki deprem sonrası kültürel miras çalışmalarını temsil etmektedir.

İtalyan araştırmacılar, grafikte farklı kümelere dağılmış durumdadır. 1 numaralı kümede Betti M ve Bartoli G, 2 numaralı kümede Cattari S ve Lagomarsino S, 6 numaralı kümede Ubertini F ve Cavalagli N, 8 numaralı kümede Prota A, De M G ve Parisi F, 9 numaralı kümede Valluzzi M ve Modena C, 10 numaralı kümede Milani G ve Formisano A yer almaktadır. Bu durum, İtalyan araştırmacıların farklı uzmanlık alanlarına ve araştırma gruplarına sahip olduğunu

göstermektedir. İtalya'nın zengin kültürel mirası ve sismik açıdan aktif bir bölgede yer alması, bu alanda çok sayıda araştırma grubu oluşmasına neden olmuş olabilir.

Cattari S ve Lagomarsino S'den oluşan 2 numaralı küme, grafikte sağ üst kısımda konumlanmıştır. Cattari S, 20 arasındalık merkeziliği ve 0.0282 PageRank değeri ile önemli bir etkiye sahiptir. Bu küme, yapısal analiz ve modelleme konularında uzmanlaşmış olabilir.

Ubertini F ve Cavalagli N'den oluşan 6 numaralı küme, grafikte sağ orta kısımda yer almaktadır. Ubertini F, 17 arasındalık merkeziliği ve 0.0254 PageRank değeri ile etkili bir araştırmacıdır. Bu küme, izleme sistemleri ve yapısal sağlık izleme konularında çalışıyor olabilir.

Pela L ve Roca P'den oluşan 7 numaralı küme, grafikte sağ üst kısımda konumlanmıştır. Roca P, 51 arasındalık merkeziliği ile önemli bir bağlantı noktasıdır. Bu küme, İspanya'daki deprem sonrası kültürel miras çalışmalarını temsil ediyor olabilir.

Margottini C ve Spizzichino D'den oluşan 12 ve 13 numaralı kümeler, grafikte sağ üst köşede izole bir şekilde konumlanmıştır. Bu iki araştırmacı, 1.0 yakınlık merkeziliği ile dikkat çekmektedir, ancak bu değer muhtemelen grafiğin yapısından kaynaklanan bir anomalidir. Bu araştırmacılar, belirli bir alt alanda uzmanlaşmış ve diğer gruplarla sınırlı iş birliği içinde olabilirler.

Chen F etrafında oluşan 11 numaralı küme, grafikte sol tarafta 3 numaralı kümeye yakın bir konumda yer almaktadır. Chen F, 16.63 arasındalık merkeziliği ve 0.0307 PageRank değeri ile bu kümenin en etkili araştırmacıdır. Bu küme, 3 numaralı küme gibi Asya kökenli araştırmacılardan oluşmaktadır ve muhtemelen uzaktan algılama veya CBS uygulamaları gibi belirli bir teknoloji alanında uzmanlaşmıştır.

Genel olarak, ağ yapısı incelendiğinde, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında farklı ülkelerden ve kurumlardan araştırma gruplarının varlığı görülmektedir. Bu gruplar arasında Lourenco P, Chen W, Ferreira T, Roca P ve Cattari S gibi araştırmacılar, yüksek arasındalık merkeziliği değerleri ile önemli bağlantı noktaları oluşturmaktadır. Bu durum, alanın uluslararası iş birliğine dayalı yapısını göstermektedir.

Ayrıca, ağın genel yapısı incelendiğinde, bazı kümelerin birbirine daha yakın ve daha fazla bağlantıya sahip olduğu, bazılarının ise daha izole durumda olduğu görülmektedir. Örneğin, 3 numaralı (Chen W, Zhang J vb.) ve 11 numaralı (Chen F vb.) kümeler arasında belirgin bağlantılar varken, 12 ve 13 numaralı kümeler (Margottini C ve Spizzichino D) oldukça izole durumdadır. Bu durum, alandaki araştırma grupları arasındaki iş birliği düzeyinin farklılık gösterdiğini ve bazı alt alanların daha bağlantılı, bazılarının ise daha özerk olduğunu göstermektedir.

Bu analiz sonuçları, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanında uluslararası iş birliğinin önemini ve farklı ülkelerden araştırmacıların katkılarını vurgulamaktadır. Özellikle Lourenco P, Chen W ve diğer yüksek merkezilik değerlerine sahip araştırmacılar, alanın gelişiminde ve bilgi akışında önemli rol oynamaktadır. Gelecekteki araştırmaların, bu etkili araştırmacılar ve gruplar arasındaki iş birliğini daha da güçlendirerek, alanın disiplinler arası ve uluslararası doğasını pekiştirmesi önerilmektedir.

4. Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, deprem sonrası kültürel miras yönetimi alanındaki uluslararası iş birliklerinin son 15 yılda önemli bir gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. %11,01'lik yıllık büyüme oranı, alanın akademik literatürde hızla genişlediğini ve araştırmacıların ilgisini çekmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu büyüme oranı, özellikle 2010 Haiti depremi, 2011 Büyük Doğu Japonya Depremi, 2015 Nepal depremi ve 2023 Türkiye-Suriye depremlerinin ardından gözlemlenen akademik ilgi artışıyla tutarlılık göstermektedir. DesRoches vd. (2011: 1-21)'nin Haiti depremi sonrası yaptıkları çalışmalar ve Shrestha vd. (2017: 363-376)'nin Nepal depremi üzerine araştırmaları, bu büyük afetlerin akademik topluluğu deprem sonrası kültürel miras yönetimi konusunda çalışmaya teşvik ettiğini doğrulamaktadır.

Araştırma bulgularında, doküman başına ortalama 4,15 ortak yazar bulunması ve %20,58'lik uluslararası ortak yazarlık oranı, alanın disiplinler arası ve uluslararası iş birliğine dayalı yapısını ortaya koymaktadır. Bu durum, Orr vd. (2021: 434-477)'nin vurguladığı gibi, kültürel mirasın küresel niteliği ve afetlerin sınır tanımayan etkilerinin, uluslararası iş birliğini zorunlu kıldığı görüşünü desteklemektedir. UNESCO, ICOMOS ve ICCROM gibi uluslararası kuruluşların koordinasyon rolü, bu iş birliği ağlarının oluşmasında kritik öneme sahiptir (Murthy, 2013: 65-79).

Etkili yayın kaynakları analizi, "International Journal of Architectural Heritage" ve "Journal of Cultural Heritage" dergilerinin 28'lik h-indeksleriyle alanın en etkili dergileri olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, mimari miras ve kültürel miras odaklı dergilerin, deprem sonrası yönetim çalışmalarında merkezi rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, "Bulletin of Earthquake Engineering" gibi mühendislik odaklı dergilerin de listede önemli yer tutması, alanın teknik ve koruma yaklaşımlarını birleştiren hibrit doğasını yansıtmaktadır. Li vd. (2023: 15-17)'ün vurguladığı gibi, modern teknolojilerin kültürel miras araştırmalarında kullanımı artarken, bu çok disiplinli yaklaşımın önemi de artmaktadır.

Etkili yazarlar analizi, Lourenco P'nin 15 h-indeksi ve 983 toplam atıf ile alanın en etkili araştırmacısı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, tarihî yapıların deprem davranışı ve güçlendirme teknikleri konularındaki çalışmaların alanda merkezi öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İtalyan araştırmacıların (Betti M, Prota A, Ubertini F, Bartoli G, Valluzzi M, Milani G, Cattari S, Cavalagli N) listede önemli yer tutması, İtalya'nın zengin tarihî mirası ve sismik aktivite açısından riskli konumunun bu alanda güçlü bir araştırma geleneği yaratmasıyla açıklanabilir. Lagomarsino ve Podestà (2004: 275-283)'nin 2002 Molise depremi sonrası yaptıkları çalışmalar ve Roca vd. (2019: 46--60)'nin tarihî yığma yapıların sismik davranışı üzerine araştırmaları, İtalyan okulu'nun alandaki öncü rolünü desteklemektedir.

Kurumsal analiz bulgularında Lanzhou Üniversitesi'nin 149 yayınlı listenin başında yer alması dikkat çekicidir. Çin'in kuzeybatısında yer alan ve sismik açıdan aktif bir bölgede bulunan bu üniversitenin liderliği, Çin'in hem zengin kültürel mirasa sahip olması hem de sık depremlerle karşılaşması ile açıklanabilir. Minho Üniversitesi'nin (Portekiz) 109 yayınlı ikinci sırada yer alması, Portekiz'in tarihî mirası ve İber Yarımadası'nın sismik özellikleri göz önüne alındığında anlamlıdır. Bu bulgular, Newman (2020:100-110)'ın belirttiği gibi, farklı coğrafi ve kültürel bağlamların kültürel miras yönetimi yaklaşımlarını şekillendirdiğini doğrulamaktadır.

Ülkeler arası karşılaştırma analizi, İtalya'nın 811 toplam atıf ile lider konumda olmasına rağmen, Birleşik Krallık'ın 32,4 ortalama makale atfı ile nitelik açısından öne çıktığını göstermektedir. Bu durum, Birleşik Krallık'ın kültürel miras yönetimi ve koruma alanındaki

köklü gelenekleri ve kurumsal altyapısının yüksek kaliteli araştırmalar üretmesine katkı sağladığını düşündürmektedir. Güney Afrika'nın 20,5 ortalama atıf ile ikinci sırada yer alması, gelişmekte olan ülkelerin bu alanda nitelikli katkılar yapabileceğini göstermektedir.

En etkili yayınlar analizi, Gröger ve Plümer (2012: 12-33)'in 422 toplam atıf ile listenin başında yer aldığını göstermektedir. Bu çalışmanın uzaktan algılama teknolojilerine odaklanması, modern teknolojilerin deprem sonrası kültürel miras değerlendirmesindeki artan önemini yansıtmaktadır. Borri vd. (2015: 2647-2665)'nin 3D lazer tarama ve fotogrametri teknikleri üzerine yaptıkları çalışmalar ve Remondino ve Rizzi (2010: 85-100)'nin modern ölçme teknolojileri araştırmaları, dijital teknolojilerin kültürel miras dokümantasyonundaki devrimsel etkisini desteklemektedir.

Kümeleme analizi bulguları, alanın "sismik kırılganlık ve koruma" ile "deprem ve kültürel miras" olmak üzere iki ana tema etrafında şekillendiğini göstermektedir. Bu dualite, Eze ve Siegmund (2024:16-18)'ün vurguladığı gibi, deprem sonrası kültürel miras yönetiminin afet öncesi risk azaltma stratejilerinden afet sonrası uzun vadeli rehabilitasyon programlarına kadar geniş bir faaliyet yelpazesi gerektiren disiplinler arası doğasını yansıtmaktadır. Kocaman (2023)'ın 2023 Kahramanmaraş depremlerinin tarihî yapılar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışması, bu iki tematik eksenin birleştiren yaklaşımın önemini göstermektedir.

Anahtar kelime ağ analizi, "kırılganlık" kavramının 185,60 arasındalık merkeziliği ile en yüksek değere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kırılganlık değerlendirmesinin farklı disiplinler arasında köprü görevi gördüğünü göstermektedir. Minos-Minopoulos vd. (2017: 1-20)'nin arkeolojik alanların deprem tehlikesine karşı kırılganlık değerlendirmesi üzerine geliştirdikleri yöntem ve Y. Yu vd. (2025:1-10)'nin mimari miras risk yönetiminde dijital teknolojilerin uygulanması üzerine yaptıkları sistematik tarama, kırılganlık kavramının disiplinler arası doğasını desteklemektedir.

Yazarlar arası ağ analizi, Chen W ve Lourenco P gibi araştırmacıların yüksek arasındalık merkeziliği değerleriyle farklı araştırma grupları arasında köprü görevi gördüklerini göstermektedir. Lourenco P'nin 148,14 arasındalık merkeziliği ile en yüksek değere sahip olması, Portekiz okulunun uluslararası iş birliğindeki merkezi rolünü ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Jokilehto (2000: 173-179)'nun vurguladığı uluslararası iş birliği ağlarının bilimsel bilginin yayılmasındaki kritik önemini doğrulamaktadır.

Tematik analiz sonuçları, "motor temalar" kategorisinde yer alan yapısal analiz ve kırılganlık değerlendirmesi konularının alanın gelişiminde itici güç olduğunu göstermektedir. Bu durum, UNESCO (2010)'nun "Dünya Mirası için Afet Risklerinin Yönetimi" rehberinde vurguladığı risk değerlendirmesi ve acil durum planlamasının önemini desteklemektedir. Ayrıca, "niş temalar" kategorisinde yer alan tarihî koruma ve kültürel miras konularının spesifik ve gelişmekte olan alanlar olduğu görülmektedir.

Çalışmanın bulguları, son yıllarda dijital teknolojilerin kültürel miras yönetiminde artan önemini de ortaya koymaktadır. Skubewska-Paszkowska vd. (2021: 2-15)'nin 3D teknolojilerle somut olmayan mirasın belgelenmesi üzerine yaptıkları çalışmalar ve Champion ve Rahaman (2020: 1-15)'in CyArk ve Global Digital Heritage gibi organizasyonların 3D dokümantasyon çalışmaları üzerine araştırmaları, bu eğilimi desteklemektedir. X. Yu vd. (2024:1-8)'ün 2023 Türkiye-Suriye depremlerinden sonra yapay zekâ ve uzaktan algılama teknolojilerini kullanarak

gerçekleştirdikleri hasar değerlendirmesi çalışması, modern teknolojilerin afet sonrası kültürel miras yönetimindeki potansiyelini göstermektedir.

Bulgular ayrıca, finansman ve sürdürülebilirlik konularında önemli zorlukların devam ettiğini ortaya koymaktadır. Pinto (2010: 193-195)'un Haiti'ye söz verilen 5,3 milyar ABD dolarının yalnızca %10'undan azının sağlandığına ilişkin bulgularına paralel olarak, uzun vadeli finansman taahhütlerinin yerine getirilmesindeki zorluklar, alandaki araştırmaların pratik uygulamalara yansımaları sınırlamaktadır. Bu durum, Cultural Heritage Finance Alliance'ın önerdiği sürdürülebilir turizm gelirleri ve karbon kredileri gibi alternatif finansman çözümlerinin önemini artırmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, 2010-2025 döneminde deprem sonrası kültürel miras yönetiminde uluslararası iş birliklerinin bibliometrik analizini gerçekleştirerek, alanın bilimsel gelişimini, iş birliği ağlarını ve araştırma eğilimlerini sistematik olarak ortaya koymuştur. Toplam 2780 belge üzerinden yapılan analiz sonuçları, alanın %11,01'lik yıllık büyüme oranıyla hızla gelişen ve dinamik bir araştırma sahası olduğunu göstermektedir. Özellikle 2020 sonrası dönemde yayın sayılarında gözlemlenen belirgin artış, küresel ölçekteki büyük depremlerin ve artan afet risklerinin akademik topluluk üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Alanın %20,58'lik uluslararası ortak yazarlık oranı ve doküman başına ortalama 4,15 ortak yazar bulunması, deprem sonrası kültürel miras yönetiminin disiplinler arası ve uluslararası iş birliğine dayalı yapısını doğrulamaktadır. Bu iş birliği ağları, farklı uzmanlık alanlarından araştırmacıların bir araya gelerek karmaşık sorunlara bütüncül çözümler geliştirme ihtiyacını karşılamaktadır.

Araştırma bulgularına göre, İtalya 811 toplam atıf ile liderlik konumunda bulunurken, Birleşik Krallık 32,4 ortalama makale atfı ile nitelik açısından öne çıkmaktadır. Lanzhou Üniversitesi'nin 149 yayınla en üretken kurum olması ve Lourenco P'nin 15 h-indeksi ile en etkili araştırmacı konumunda bulunması, farklı coğrafi bölgelerin ve araştırma geleneklerinin alana özgün katkılar sağladığını göstermektedir. Tematik analiz sonuçları, alanın "sismik kırılganlık ve koruma" ile "deprem ve kültürel miras" olmak üzere iki ana eksen etrafında geliştiğini ortaya koymaktadır. "Kırılganlık" kavramının 185,60 arasındalık merkezîliği ile en yüksek değere sahip olması, bu kavramın farklı disiplinler arasında köprü görevi gördüğünü ve alanın disiplinler arası doğasını desteklediğini göstermektedir. Ayrıca, uzaktan algılama, 3D dokümantasyon ve yapay zekâ teknolojilerinin artan önemi, alanın teknolojik gelişmelerle paralel olarak evrimleştiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın sonuçları, politika yapıcılar ve uluslararası kuruluşlar için önemli stratejik öngörüler sunmaktadır. UNESCO, ICOMOS ve ICCROM gibi kuruluşların koordinasyon rollerinin güçlendirilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kapasite geliştirme programlarının yaygınlaştırılması ve finansman mekanizmalarının çeşitlendirilmesi kritik öneme sahiptir. Araştırma bulgularında tespit edilen coğrafi ve tematik boşluklar, gelecekteki fonlama önceliklerinin belirlenmesinde rehber olabilir. Özellikle Afrika, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya gibi bölgelerdeki araştırma kapasitesinin güçlendirilmesi, küresel ölçekte daha kapsayıcı bir bilgi birikimi oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, dijital teknolojilerin kültürel miras yönetiminde standardizasyonu ve yaygınlaştırılması için uluslararası protokollerin geliştirilmesi

gerekmektedir. Araştırmacılar açısından, disiplinler arası iş birliklerinin güçlendirilmesi, özellikle mühendislik ve sosyal bilimler arasındaki köprülerin kurulması, iklim değişikliği etkilerinin kültürel miras yönetimine entegrasyonu ve yerel toplulukların katılımının sağlandığı participatory yaklaşımların geliştirilmesi öncelikli konular olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bibliometrik analiz, sadece Web of Science ve Scopus veri tabanlarında indekslenen İngilizce yayınları kapsamakta olup, yerel dillerde yayımlanan önemli çalışmaları içermemektedir. Özellikle Japonya, Çin ve diğer Asya ülkelerinde yerel dillerde yapılan araştırmaların analiz dışında kalması, bu bölgelerin gerçek katkısının tam olarak yansıtılamamasına neden olabilmektedir. Ayrıca, gri literatür, hükümet raporları, teknik rehberler ve uluslararası kuruluşların yayınları analiz kapsamında yer almamaktadır. Çalışma, sadece bilimsel yayınların nicel analizini gerçekleştirmekte olup, araştırmaların niteliksel içerik analizi ve pratik etkilerin değerlendirilmesi kapsam dışında bırakılmıştır. Gelecekteki araştırmaların, bu sınırlılıkları aşarak daha kapsayıcı ve çok boyutlu analizler gerçekleştirmesi, alanın derinlemesine anlaşılması için gereklidir. Özellikle, niteliksel içerik analizi ile nicel bulgularının desteklenmesi, farklı kültürel bağlamlardaki yaklaşımların karşılaştırılması ve araştırma sonuçlarının politika ve uygulamalara etkisinin değerlendirilmesi önemli araştırma fırsatları oluşturmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Anastasopoulos, I., Gazetas, G., Loli, M., Apostolou, M., ve Gerolymos, N. (2010). Soil failure can be used for seismic protection of structures. *Bulletin of Earthquake Engineering*, 8(2), 309-326. <https://doi.org/10.1007/s10518-009-9145-2>
- Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of informetrics*, 11(4), 959-975.
- Avrami, E. (2010). *Preserving Haiti's Gingerbread Houses: 2010 Earthquake Mission Report*. <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2107/>
- Borri, A., Corradi, M., Castori, G., ve De Maria, A. (2015). A method for the analysis and classification of historic masonry. *Bulletin of Earthquake Engineering*, 13(9), 2647-2665. <https://doi.org/10.1007/s10518-015-9731-4>
- Boyoğlu, C. S., Chike, I., Caspari, G., ve Balz, T. (2023). Assessing the Impact of the 2023 Kahramanmaraş Earthquake on Cultural Heritage Sites Using High-Resolution SAR Images. *Heritage*, 6(10), 6669-6690. <https://doi.org/10.3390/heritage6100349>

- Champion, E., ve Rahaman, H. (2020). Survey of 3D digital heritage repositories and platforms. *Virtual Archaeology Review*, 11(23), 1-15. <https://doi.org/10.4995/var.2020.13226>
- Commission, E., for Education Youth, S., ve Culture. (2022). *Strengthening cultural heritage resilience for climate change – Where the European Green Deal meets cultural heritage*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/doi/10.2766/44688>
- DesRoches, R., Comerio, M., Eberhard, M., Mooney, W., ve Rix, G. J. (2011). Overview of the 2010 Haiti earthquake. İçinde *Earthquake Spectra* (C. 27, Sayı SUPPL. 1). Earthquake Engineering Research Institute. <https://doi.org/10.1193/1.3630129>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., ve Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Ersoz, A. B., Pekcan, O., Altun, M., Teke, T., ve Aydogmus, O. (2024). Utilizing digital technologies for rapid damage assessment and reconnaissance: the February 6, 2023 Kahramanmaraş-Türkiye earthquakes (Mw 7.7 and Mw 7.6). *Bulletin of Earthquake Engineering*. <https://doi.org/10.1007/s10518-024-01925-w>
- Eze, E., ve Siegmund, A. (2024). Next-generation core competency gaps for disaster risk management and preparedness in UNESCO-designated heritage sites. *Sustainable Futures*, 8. <https://doi.org/10.1016/j.sftr.2024.100239>
- Freddi, F., Galasso, C., Cremen, G., Dall'Asta, A., Di Sarno, L., Giaralis, A., Gutiérrez-Urzúa, F., Málaga-Chuquitaype, C., Mitoulis, S. A., Petrone, C., Sextos, A., Sousa, L., Tarbali, K., Tubaldi, E., Wardman, J., ve Woo, G. (2021). Innovations in earthquake risk reduction for resilience: Recent advances and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 60. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102267>
- Gambilongo, L., Chieffo, N., ve Lourenço, P. B. (2024). A comprehensive approach to assess the seismic vulnerability of archaeological sites: the Wupatki Pueblo in Arizona. *Bulletin of Earthquake Engineering*, 22(9), 4413-4445. <https://doi.org/10.1007/s10518-024-01942-9>
- Gara, F., Nicoletti, V., Arezzo, D., Cipriani, L., ve Leoni, G. (2023). Model Updating of Cultural Heritage Buildings Through Swarm Intelligence Algorithms. *International Journal of Architectural Heritage*. <https://doi.org/10.1080/15583058.2023.2277324>
- Gokceoglu, C. (2023). 6 FEBRUARY 2023 KAHRAMANMARAŞ – TÜRKİYE EARTHQUAKES: A GENERAL OVERVIEW. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, XLVIII-M-1-2023, 417-424. <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-xxviii-m-1-2023-417-2023>
- Gröger, G., ve Plümer, L. (2012). CityGML - Interoperable semantic 3D city models. İçinde *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing* (C. 71, ss. 12-33). <https://doi.org/10.1016/j.isprsjprs.2012.04.004>
- Hartmann, R. (2014). Dark tourism, thanatourism, and dissonance in heritage tourism management: New directions in contemporary tourism research. *Journal of Heritage Tourism*, 9(2), 166-182. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2013.807266>
- ICCROM. (2023). *Emergency response*. <https://www.iccrom.org/what-we-do/programmes/first-aid-and-resilience-cultural-heritage-times-crisis-far/emergency>
- International Search and Rescue Advisory Group. (2023). *Urban Search and Rescue at Heritage Sites Urban Search and Rescue at Heritage Sites*.

- Jokilehto, J. (2000). Iccrom's involvement in risk preparedness. *Journal of the American Institute for Conservation*, 39(1), 173-179. <https://doi.org/10.1179/019713600806113275>
- Kafa Duran, E., ve Köşklük Kaya, N. (2020). Arkeolojik Alanlarda Uygulanan Bütünleme (Tamamlama) Müdahalelerinin Değerlendirilmesi: Metropolis Örneği. *SDU FACULTY OF ARTS AND SCIENCES JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES*, 50, 255-274.
- Kahya, V., Genç, A. F., Sunca, F., Roudane, B., Altunışık, A. C., Yılmaz, S., Günaydin, M., Dok, G., Kirtel, O., Demir, A., Aykanat, B., Arslan, M. E., Sarıbiyik, A., Aydın, F., Aslan, B., Sezdirmez, T., Tatar, T., Emiroğlu, M., Atmaca, B., ... Akgül, T. (2024). Evaluation of earthquake-related damages on masonry structures due to the 6 February 2023 Kahramanmaraş-Türkiye earthquakes: A case study for Hatay Governorship Building. *Engineering Failure Analysis*, 156. <https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107855>
- Kilic, G. (2023). Assessment of historic buildings after an earthquake using various advanced techniques. *Structures*, 50, 538-560. <https://doi.org/10.1016/j.istruc.2023.02.033>
- Kocaman, İ. (2023). The effect of the Kahramanmaraş earthquakes (Mw 7.7 and Mw 7.6) on historical masonry mosques and minarets. *Engineering Failure Analysis*, 149. <https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2023.107225>
- Lagomarsino, S., ve Cattari, S. (2015). PERPETUATE guidelines for seismic performance-based assessment of cultural heritage masonry structures. *Bulletin of Earthquake Engineering*, 13(1), 13-47. <https://doi.org/10.1007/s10518-014-9674-1>
- Lagomarsino, S., ve Podestà, S. (2004). Damage and vulnerability assessment of churches after the 2002 Molise, Italy, earthquake. *Earthquake Spectra*, 20(SPEC. 1). <https://doi.org/10.1193/1.1767161>
- Li, Y., Du, Y., Yang, M., Liang, J., Bai, H., Li, R., ve Law, A. (2023). A review of the tools and techniques used in the digital preservation of architectural heritage within disaster cycles. İçinde *Heritage Science* (C. 11, Sayı 1). Springer Science and Business Media Deutschland GmbH. <https://doi.org/10.1186/s40494-023-01035-x>
- Minos-Minopoulos, D., Dominey-Howes, D., ve Pavlopoulos, K. (2017). Vulnerability assessment of archaeological sites to earthquake hazard: An indicator based method integrating spatial and temporal aspects. *Annals of Geophysics*, 60(4). <https://doi.org/10.4401/ag-7157>
- Murthy, M. (2013). *HERITAGE AND RESILIENCE Issues and Opportunities for Reducing Disaster Risks*. <https://www.researchgate.net/publication/327906144>
- Newman, J. P. (2020). *Resilient Cultural Heritage: Learning from the Japanese Experience*. World Bank Group. United States of America. <https://coilink.org/20.500.12592/ps57tw>
- Okamura, K., Fujisawa, A., Kondo, Y., Fujimoto, Y., Uozu, T., Ogawa, Y., Kaner, S., ve Mizoguchi, K. (2013). The Great East Japan Earthquake and cultural heritage: towards an archaeology of disaster. *Antiquity*, 87(335), 258-269.
- Onescu, I., Lo Monaco, A., Grillanda, N., Mosoarca, M., D'Amato, M., Formisano, A., Milani, G., Clementi, F., ve Fofiu, M. (2024). Simplified Vulnerability Assessment of Historical Churches in Banat Seismic Region, Romania. *International Journal of Architectural Heritage*. <https://doi.org/10.1080/15583058.2024.2341054>
- Orr, S. A., Richards, J., ve Fatorić, S. (2021). Climate Change and Cultural Heritage: A Systematic Literature Review (2016–2020). *Historic Environment: Policy and Practice*, 12(3-4), 434-477. <https://doi.org/10.1080/17567505.2021.1957264>

- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., ... Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. İçinde *The BMJ* (C. 372). BMJ Publishing Group. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Pallarés, F. J., Betti, M., Bartoli, G., ve Pallarés, L. (2021). Structural health monitoring (SHM) and Nondestructive testing (NDT) of slender masonry structures: A practical review. *Construction and Building Materials*, 297. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2021.123768>
- Parisi, F., Iovinella, I., Balsamo, A., Augenti, N., ve Prota, A. (2013). In-plane behaviour of tuff masonry strengthened with inorganic matrix-grid composites. *Composites Part B: Engineering*, 45(1), 1657-1666. <https://doi.org/10.1016/j.compositesb.2012.09.068>
- Pinto, A. D. (2010). Denaturalizing “natural” disasters: Haiti’s earthquake and the humanitarian impulse. *Open medicine*, 4(4), e193-6. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21687340>
- Ramos, L. F., Marques, L., Lourenço, P. B., De Roeck, G., Campos-Costa, A., ve Roque, J. (2010). Monitoring historical masonry structures with operational modal analysis: Two case studies. *Mechanical Systems and Signal Processing*, 24(5), 1291-1305. <https://doi.org/10.1016/j.ymssp.2010.01.011>
- Remondino, F., ve Rizzi, A. (2010). Reality-based 3D documentation of natural and cultural heritage sites-techniques, problems, and examples. İçinde *Applied Geomatics* (C. 2, Sayı 3, ss. 85-100). Springer Verlag. <https://doi.org/10.1007/s12518-010-0025-x>
- Roca, P., Lourenço, P. B., ve Gaetani, A. (2019). *Historic Construction and Conservation*. Routledge. <https://doi.org/10.1201/9780429052767>
- Saisi, A., Gentile, C., ve Guidobaldi, M. (2015). Post-earthquake continuous dynamic monitoring of the Gabbia Tower in Mantua, Italy. *Construction and Building Materials*, 81, 101-112. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2015.02.010>
- Schaal, K., ve Evrensel, A. (2025). *From Disaster Recovery to Saving Cultural Heritage: IAEA Boosts Assistance to Countries in Non-Destructive Testing*. <https://www.iaea.org/newscenter/news/from-disaster-recovery-to-saving-cultural-heritage-iaea-boosts-assistance-to-countries-in-non-destructive-testing>
- Sesana, E., Gagnon, A. S., Ciantelli, C., Cassar, J. A., ve Hughes, J. J. (2021). Climate change impacts on cultural heritage: A literature review. İçinde *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* (C. 12, Sayı 4). John Wiley and Sons Inc. <https://doi.org/10.1002/wcc.710>
- Shrestha, S., Shrestha, B., Shakya, M., ve Maskey, P. N. (2017). Damage assessment of cultural heritage structures after the 2015 Gorkha, Nepal, earthquake: A case study of jagannath temple. İçinde *Earthquake Spectra* (C. 33, Sayı Special issue 1, ss. S363-S376). Earthquake Engineering Research Institute. <https://doi.org/10.1193/121616EQS241M>
- Skublevska-Paszkowska, M., Powroznik, P., Smolka, J., Milosz, M., Lukasik, E., Mukhamedova, D., ve Milosz, E. (2021). Methodology of 3D scanning of intangible cultural heritage—The example of lazgi dance. *Applied Sciences (Switzerland)*, 11(23). <https://doi.org/10.3390/app112311568>
- Soulakellis, N., Vasilakos, C., Chatzistamatis, S., Kavroudakis, D., Tataris, G., Papadopoulou, E.-E., Papakonstantinou, A., Roussou, O., ve Kontos, T. (2020). Post-Earthquake Recovery

- Phase Monitoring and Mapping Based on UAS Data. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(7), 447. <https://doi.org/10.3390/ijgi9070447>
- Soyukaya, N., Can, P., ve Açıkyıldız, B. (2023). DİYARBAKIR KALESİ VE BAZI KÜLTÜR VARLIKLARININ DEPREM SONRASI HASAR TESPİT ÇALIŞMASI. https://www.dkvd.org/public/uploads/files/D%C4%B0YARBAKIR_KALES%C4%B0_VE_D%C4%B0%C4%9EER_K%C3%9CLT%C3%9CR_VARLIKLARI%20_DEPREM_SONRASI_HASAR_TESP%C4%B0T%C4%B0_compressed%281%29.pdf
- UNESCO. (1972). *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>
- UNESCO. (2010). *Managing disaster risks for world heritage*. UNESCO.
- Varolgüneş, S. (2025). A bibliometric analysis of the 2023 Kahramanmaraş Earthquakes: trends, gaps, and policy implications. *İçinde Natural Hazards*. Springer Science and Business Media B.V. <https://doi.org/10.1007/s11069-025-07305-0>
- Yu, X., Hu, X., Song, Y., Xu, S., Li, X., Song, X., Fan, X., ve Wang, F. (2024). Intelligent assessment of building damage of 2023 Turkey-Syria Earthquake by multiple remote sensing approaches. *npj Natural Hazards*, 1(1). <https://doi.org/10.1038/s44304-024-00003-0>
- Yu, Y., Raed, A. A., Peng, Y., Pottgiesser, U., Verbree, E., ve van Oosterom, P. (2025). How digital technologies have been applied for architectural heritage risk management: a systemic literature review from 2014 to 2024. *npj Heritage Science*, 13(1), 45. <https://doi.org/10.1038/s40494-025-01558-5>
- Zonta, D., Pozzi, M., ve Zanon, P. (2008). Managing the historical heritage using distributed technologies. *International Journal of Architectural Heritage*, 2(3), 200-225. <https://doi.org/10.1080/15583050802063691>
- Zupic, I., ve Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 09/05/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27/06/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Güney, N. B. (2025). Osmanlı Devleti'nin Hapishane Islahatı Çerçevesinde Akşehir Hapishanesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 179-202.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1696100>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

OSMANLI DEVLETİ'NİN HAPİSHANE ISLAHATI ÇERÇEVESİNDE AKŞEHİR HAPİSHANESİ

Nazik Betül GÜNEY*

Öz

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte değişen ceza mefhumu kendini yeni ceza kanunlarında göstermiş, hazırlanan 1840, 1851 ve 1858 ceza kanunlarıyla suçun tanımı, cezaların süreleri, niteliği, mahkûm hakları gibi konularda yeni düzenlemeler yapılmıştı. Hapis cezasının artmasıyla hapishaneler de önem kazandı. Ne var ki Osmanlı Devleti'nde hapis cezalarının uygulandığı yerler olan mahbesler modern hapishane anlayışına uygun değildi. Mahbeslerden modern hapishanelere geçiş ise kolay olmadı. Osmanlı devlet adamları hapishaneleri birer medeniyet nişanı olarak nitelendiriyor, bu nedenle hapishane reformunu oldukça önemsiyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali sıkıntılar, yeni hapishaneler yerine var olan mahbeslerin tamir edilerek kullanılmasını mümkün kılıyordu. Çalışmanın konusu olan Akşehir hapishanesi de tamirler yoluyla yeni kanun ve nizamlara uygun hâle getirilmek istenen taşra hapishanelerindendi. Akşehir hapishanesini ilgi çekici yapan ise mütareke döneminde İtilaf Devletleri'nin teftiş ettiği hapishanelerden olması ve Akşehir'in ticari kapasitesi nedeniyle şehre sıklıkla yabancı tüccarların gelmesiydi. Bu noktadan hareketle çalışmada, hapishane ıslahatı çerçevesinde Akşehir hapishanesinin fiziki şartlarının nasıl olduğu, yapılan tamiratların ne şekilde sonuçlandığı, yerel yöneticilerin bu konudaki yaklaşımları, mahkûm sayıları, mahkûmların yaşam koşulları ve suç dağılımları gibi meseleler ele alınmıştır. Böylece Akşehir hapishanesinin yaşadığı dönüşüm süreci açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Akşehir, Hapishane, Mahkûm.

* Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye.

E-posta: nbetulcelik@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0999-1344>.

AKŞEHİR PRISON WITHIN THE FRAMEWORK OF THE OTTOMAN EMPIRE'S PRISON REFORM

Abstract

With the proclamation of the Tanzimat Edict, the changing concept of punishment manifested itself in new penal codes. The penal codes enacted in 1840, 1851, and 1858 introduced new regulations regarding the definition of crime, the duration and nature of punishments, and the rights of convicts. As prison sentences increased, prisons gained greater importance. However, the places where sentences were carried out in the Ottoman Empire, known as mahbes, did not conform to the modern concept of prisons. The transition from mahbes to modern prisons was far from easy. Ottoman statesmen considered prisons as symbols of civilization and thus attached great importance to prison reform. Nevertheless, due to the financial difficulties faced by the Ottoman Empire, repairing and reusing existing mahbes was preferred over constructing new prisons. The Akşehir prison, which is the subject of this study, was one of the provincial prisons that was intended to be brought into compliance with new laws and regulations through renovations. What makes the Akşehir prison particularly noteworthy is that it was one of the prisons inspected by the Allied Powers during the Armistice period and that Akşehir frequently hosted foreign merchants due to its commercial capacity. From this perspective, the study addresses issues such as the physical conditions of the Akşehir prison within the framework of prison reform, the outcomes of renovation efforts, the approaches of local administrators, the number of prisoners, the living conditions of inmates, and the distributions of crimes. In doing so, it aims to shed light on the reform process experienced by the Akşehir prison.

Keywords: Ottoman Empire, Akşehir, Prison, Prisoner.

Giriş

1858'de Karahisarlı Hafız Hasan Efendi borçları sebebiyle mahkemeye çıkmış ve 52 gün hapisle cezalandırılmıştı. Cezasını çekmek üzere Akşehir hapishanesine giderken, muhtemelen başına neler gelebileceğini tahmin ediyordu. Nitekim dönemin hapishanelerinin büyük bir yoksunluk içinde olduğu herkesçe malumdur. Karahisar'dan başlayan yolculuk Akşehir'e varılmasıyla sona erdi ve Hasan Efendi cezasını çekmek üzere diğer mahkûm ve tutuklularla bir arada olacağı mahbese koyuldu. Ne var ki Osmanlı ceza sistemi içinde *cünha* olarak nitelendirilen basit bir suçtan dolayı ceza alsa da cinayet mahkûm olanlarla birlikte aynı mahbesteydi. Burada bilmediğimiz bir sebeple çıkan tartışma sonucunda Hasan Efendi, kendisiyle aynı mahbeste ve cinayet şüphesiyle tutuklu bulunan İranlı bir şahıs tarafından birkaç yerinden bıçaklandı ve serçe parmağı kesildi.¹

1909'daki başka bir olayda da aynı şikâyet söz konusuydu. Konya Valiliği'ne ve Ermeni Patrikliği'ne yazılan dilekçelerde iki Ermeni tüccar dükkân kiralarnı ödemedikleri için tutuklanmış ve Akşehir hapishanesine konmuştu. 12 gündür tutuklu olan sanıklar, cinayet suçlularının olduğu koğuşa nakledildiklerini söylüyorlardı.² (BOA, DH.MKT, 2893/91, lef: 1; BOA, DH. MKT2898/54).

¹ Olay sonrası Konya hapishanesine gönderilen İranlı şahıs burada öldü. Hasan Efendi ise bundan sonra mahkemeye başvurarak İranlının terekesinden diyetini istedi. Yapılan soruşturmada bir mahkûmun hapse kesici bir aleti nasıl soktuğu, üzerinin aranıp aranmadığı, aranmadıysa neden aranmadığı gibi konular araştırıldı. Bu olay hapishane güvenliği konusundaki zafiyeti göstermesi açısından da önemlidir. BOA, A.} MKT.UM..., 331/71, lef. 1.

² Mahkûmlar borçlarını ödediklerini bu sebeple salıverilmeleri gerektiğini söylüyordu. Hatta kaymakamın vilayetten gönderilen belgeleri imzalamadığı ifade ediliyordu. Ancak salıverilmek yerine kendilerine eziyet etmek amacıyla kaymakamın onları cinayet koğuşuna naklettiğini belirtmişlerdi. Açıkça kaymakamdan şikâyetçi olan tüccarlar

Aralarında elli yıllık bir zaman dilimi olan bu iki örnek mahkûmların ve hapishanelerin o günkü durumlarını anlatması açısından kıymetlidir. Tanzimat'la birlikte yapılan hukuki düzenlemeler sonucunda hapis cezasının diğer cezalara göre daha çok tercih edilmesi hapishanelerin durumunu Osmanlı devlet adamlarının gündemine getirmiş, ancak bu konuda ciddi adımlar atılmamıştı. Aslında farklı suçlardan hükümlü ya da tutuklu bulunanların bir arada olması Osmanlı Devleti'nin o günkü şartları içinde alışlagelmiş bir uygulamaydı. Çünkü çoğunlukla hükümet dairelerinin alt katında yer alan hapishane ve tevkifhaneler birkaç odadan ibaretti. Oldukça küçük olan mahbeslerde mahkûm ve tutuklular, suçlarının türüne göre ayrılmaksızın müsaitlik durumu gözetilerek bir odaya koyulurlardı. 1845-1846 yıllarında mahkûmların suç derecelerine göre ayrı koğuşlara koyulması amacıyla en fazla 2000 kuruş maliyetle mahbesler yapılması düşünülmüşse de bir sonuç elde edilememişti. (Bilirli, 2018a: 72) Bu bakımdan 1858'de Akşehir hapishanesinde gerçekleşen bu olay hapishane tarihi içinde ne ilk ne de sondu. Hapishanelerin durumunun farkında olan Osmanlı yöneticileri ise bu olaydan üç yıl önce, 1855'te, hapis cezasının infazının ıslahına yönelik bir düzenleme yapılması için Meclis-i Tanzimat'ta bir toplantı gerçekleştirmişlerdi. Toplantıda taşradaki birçok hapishanenin fiziki yetersizliğinden bahsedilerek, hapishanelerin nizamsızlığı ve uygunsuzluğu üzerinde durulmuştu. Fiziki yetersizlikler sebebiyle mahkûm ve tutuklu ayrımı yapılamadığı gibi suç ayrımı da olmadan her tutuklu ve mahkûm birlikte aynı mahbese koyuluyordu (Yıldız, 2012: 165-166). Hapishanelerin fiziki şartlarının düzeltilmesi konusunda hemfikir olan devlet adamları başta İstanbul olmak üzere ülkedeki diğer yerlerde olan hapishanelerin iyileştirilmesi için bir çalışma başlattı. Bu doğrultuda Akşehir hapishanesinde de diğer çoğu taşra hapishanesinde olduğu gibi tamirat ve tadilatlar yapıldı. Böylece hapishane daha *medenî hâle* getirilecekti.

Bu çalışmada Akşehir hapishanesinin geçirdiği değişim ele alınarak hem şehir tarihi çalışmalarına hem de diğer taşra hapishaneleri üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nin mahbesten modern hapishanelere geçiş süreci hakkında bilgi verilmiş ardından Akşehir hapishanesinin durumu incelenmiştir.

1. Osmanlı Devleti'nde Hapishanelerin Islahı Konusunda Yapılan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda hapishanelerin kurulması 19. yüzyılın sonlarında olmuştur. Ancak dönem Avrupa'sıyla da paralel gelişen suç ve ceza anlayışındaki³ değişiklikler Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla hız kazanmıştır.⁴ Burada Osmanlı Devleti'nin hapishane ve ceza

kaymakamın görevden alınmasını istiyordu. Dilekçe üzerine vilayetten gönderilen emir sonucunda iki tüccarı tutuklayan memur hakkında soruşturma açılmıştı. BOA, DH.MKT., 2898/54, lef: 1 ve 5.

³ Hapishanenin ortaya çıkışında Merkantilist ve Calvinist anlayış etkilidir. Bu anlayışa göre yaşamın temeli çalışmaktır. Calvinistlere göre dilencilik ve yoksulluk bir tür günahıdır ve yoksullar çalışmaya teşvik edilmelidir. En temelde iktisadi kaygıların bulunduğu görülen bu anlayış, özellikle 30 yıl savaşları sebebiyle 17. yüzyılın ortalarında oluşan iş gücü kaybını önlemeyi hedef alır. Demirbaş, 2010: 13. Bu anlayış çerçevesinde 1555'te Londra'da Bridgewel adıyla açılan ıslahevi Avrupa'nın ilk hapishanesi kabul edilir. Burada yağmacılık yapan serseriler, fahişe ve dilenciler cezalandırılırdı. Artuk ve Alşahin, 2015: 153. Bridgewel'i 1596'da Amsterdam, 1605'te Copenhagen, 1608'de Bremen, 1613'te Antwerp, 1622'de Lyon ve Madrid 1624'te Stockholm takip etti. Amerika'da ise ilk hapishane 1773'te açıldı. İlk eyalet hapishanesi ise 1820'de Connecticut'ta açıldı. Yıldız, 2015: 92. Sanayi devrimiyle birlikte artan iş gücü ihtiyacı, otorite açısından nüfusu daha değerli kılmıştı. Bu anlayış doğrultusunda hapishaneler, düzeni ve üretimin devamlılığını sağlamak konusunda otoritelerin destekçisi olmuştu. Şen, 2007a: 207.

⁴ İngiltere'de 18. yüzyılın ikinci yarısında, sivil toplum örgütlerinin talepleri doğrultusunda, mahkûmların hayat

infaz sistemindeki ıslahatlarından önce mahbes kavramı iyi anlamak gerekir. 19. yy sonlarında ortaya çıkan ve suçlunun cezalandırılması ve ıslahının sağlanarak topluma kazandırılması üzerine temellenen (Foucault, 1992: 338) modern anlamdaki hapishane kavramından oldukça farklı olarak mahbesler, suçlunun cezasını çekebileceği dört tarafı kapalı binalardır. Bu bakımdan herhangi bir mekân birer mahbes olarak kullanılabilirdi. Bu mekânlar genellikle ev⁵, kale⁶, zindan⁷, mescit gibi yerlerle çeşitli devlet görevlilerinin konaklarının alt katlarıydı. (Şen, 2007b: 6) Diğer taraftan mahbes, tutuklunun kaçmasına engel olacak şekilde elleri ve ayaklarını bağlayarak hareket etmesinin önüne geçen zincir, bukağı, tomruk⁸ ya da prangayı da ifade eder (Yıldız, 2012: 9). Bu bağlamda dönemin ceza anlayışı daha çok bedene yöneliktir. Otoritenin varlığını tehlikeye sokacak durumların önüne geçilmesi için de suçlunun infazı genellikle halk önünde yapılarak ibret olması sağlanırdı (Aksu, 2010: 61-63; Yıldız, 2012: 9; Foucault, 1992: 330). Bu ceza anlayışı içinde Osmanlı Devleti'nde de en çok kullanılan cezalandırma yöntemleri idam, sürgün, kürek⁹, teşhir, mallara el koyma, pranga¹⁰, kalebentlik¹¹ gibi cezalardı (Şen, 2007b: 4).

19. yy başlarında zindan, kale, kürek gibi cezalandırma yöntemleri yavaş yavaş terk edilmeye başlandı. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma hareketlerinin bir etkisi olarak değişen ceza sisteminde ilk adım mehterhane olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmının 1831'de cezaevine dönüştürülmesi oldu. Böylelikle İstanbul'daki çoğu zindan kapatıldı ancak taşradaki kale ve burçların zindan olarak kullanılması devam ediyordu. (Zorba, 2023: 37)¹² 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte belirli hakların devlet tarafından garanti altına alınmış olması ceza sisteminde bazı değişiklikleri beraberinde getirdi. Bundan sonra devlet, "kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesini"¹³ benimseyerek cezanın standardizasyonu yönünde çalışmalara başladı. Bu anlayış çerçevesinde 1840'ta çıkarılan ilk ceza kanunnamesiyle kürek, sürgün ve kısa

şartlarının iyileştirilmesi ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına yönelik düzenlemeler yapılmıştı. Rusya ve Mısır'da ise reformlar Osmanlı Devleti'yle eş zamanlıydı. Devletin merkezî gücünü artırma politikasıyla paralellik gösteren bu reformlar, Osmanlı bürokrasisinin suç ve suçluya olan bakış açısındaki değişimin bir sonucudur. Şen, 2007a: 203-204.

⁵ Özellikle taşrada imam ve muhtar evleri kadın mahkûmlar için kullanılan yerlerdir. Karaca, 2010: 154.

⁶ Bu konuda bir örnek: Çelik, 2014: 253-260.

⁷ Osmanlı Devleti'nin klasik ceza sistemi içinde önemli denilebilecek bir yere sahip olan zindanların en meşhurları Yedikule, Tersane ve Baba Cafer zindanlarıdır. Subaşının kontrolünde olan bu zindanlar kendi içinde hiyerarşik bir düzene sahiptir. Güney, 2024: 116.

⁸ 4-5 m uzunluğunda 40-50 cm eninde baştan sona ortadan ikiye ayrılan ağaç kütüktür. Bir tarafı vidalı ya da kilitlenebilir. Büyüklü küçüklü 8-10 çift ayak yerine suçluların ayakları geçirilerek kilitlenir ve böylelikle suçlunun kaçması engellenir. Tomrukların kullanılarak sorgulama yapılan tevkifhanelere de "tomrukhane" adı verilir. Şen, 2007b: 7-14.

⁹ Donanmanın büyümesiyle birlikte artan kürekçi ihtiyacını karşılayanın bir yolu olarak uygulanan örfi bir cezadır. İpşirli, 2019: 112.

¹⁰ 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ceza sistemi içinde yer alan pranga cezası ilk kez 1840 ceza kanunnamesine yapılan zeyilde yer almıştır. 1851 kanunnamesinde çok sayıda maddede bahsi geçen pranga 1858 kanununda sadece iki maddede geçmektedir. Saner, 2007:169 ve 173.

¹¹ 18. Yüzyıldan itibaren sıklıkla kullanılan kalebentlik, sürgün cezasından sonra en çok uygulanan cezaydı. Erim, 1984: 81.

¹² Bundan başka İstanbul'da 1839-1845 yılları arasında Tersane-i Amire Zindanı, Babiâli Tomruğu, Bab-ı Seraskerî Tomruğu, Ticarethâne-i Amire Hapishanesi ve Tophane-i Amire Hapishanesi bulunmaktaydı. Karaca, 2010: 154.

¹³ Bu ilke, doğrudan ceza hukukunun oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu ilkeyle kanunda açıkça suç olarak belirtilmeyen bir fiilden dolayı kimseye bir yaptırım uygulanamaz. Böylelikle otoritenin keyfiliği ortadan kalkar. Osmanlı Devleti'nde bu ilkenin benimsenmesiyle birlikte padişah örfi ceza verme yetkisinden de vazgeçmektedir. Tanör, 2009: 89; Eşitli, 2013: 229.

süreli hapis cezaları yeniden düzenlendi. (Bozkurt, 2012: 262) Burada belirtmekte fayda var ki bu ceza kanunnamesi halktan ziyade devlet memurlarının işlediği suçlara yönelik bir düzenlemeyi kapsamaktaydı. Ancak kanun hükümlerinin uygulanması noktasında “*dağdaki bir çobanla bir vezirin eşit tutulacağı*”nın söylenmesi (Demirel, 2010: 6) kanun önünde eşitlik ve bağlayıcılık anlayışı getirmesi bakımında önemlidir.¹⁴ 1850 yılına kadar bazı hafif suçlar “değnek vurma” cezası ile cezalandırılırken bu tarihten itibaren bu ceza yerine hapis cezası verildiği görülür. Böylece artık bedene yönelik şiddet yerine nefsin ıslahı ön plana çıkar (Bilirli, 2019: 893; Demiryürek, 2019: 18). Zamanla 1840 ceza kanunnamesinde görülen eksiklikler 1851 ve 1858 kanunnameleriyle tamamlanmaya çalışılmış, suçların içerikleri ve kapsamlarıyla ilgili düzenlemeler yapılarak cinayet, cünha ve kabahat suçları yeniden düzenlenmişti.¹⁵ Bunun sonucu olarak hapishane anlayışı da değişti. Tanzimat’la başlayan düzenlemeler, Islahat Fermanı’nda yer alan bir madde ile hapishanelerin ıslahına ve cezaların sınırlarının belirlenmesine yönelik çalışmalarla devam etti.¹⁶ Bu maddeye bağlı olarak 1856 yılı Osmanlı bütçesinde hapishaneler için de ödenek ayrıldı. Aslında Islahat Fermanı’nda düzenli şekilde gelir gider kaydının tutulmasıyla ilgili bir madde yer almıştı. (Çakır, 2012: 59-60) Bu doğrultuda 1856 yılı bütçesi hazırlanırken hapishanelerin ıslahı için o yılın bütçesinde giderler hanesine “*hapishaneler için tertib olunan*” başlığı altında iki buçuk milyon kuruş ödenek ayrıldı. 1859 yılı bütçesinde meblağ azaltılsa da (bu sefer 500.000 kuruş) bu durum Osmanlı yönetiminin hapishanelerin ıslahı konusunda kararlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. (Güran, 1989: 60 ve 69; Yıldız, 2012: 172)

Hapishane ıslahına yönelik çalışmalarda İngiliz elçisi Canning’in Osmanlı ülkesindeki hapishanelerin durumuna yönelik yaptığı araştırmalar etkili oldu. Canning 1850’de Osmanlı ülkesinde yer alan konsoloslara 30 soruluk bir anket göndererek bulundukları bölgelerdeki mahbeslerin durumuyla ilgili bilgileri büyükelçiliğe göndermelerini istemişti. Konsoloslardan gelen bilgilerle Haziran 1851’de “*Memorandum on Improvment of Prison in Turkey*” başlıklı bir rapor yayınladı. Raporda mahbeslerin kirli, havasız, rutubetli ve ısıtma problemlerinin olduğundan, sağlık ve güvenlik açısından yetersizliğinden ve özellikle gayrimüslim mahkûmlar için ibadet yerlerinin eksikliğinden bahsediliyordu.¹⁷

Canning’in raporu, Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı’nda taahhüt ettiği sözleri yerine getirmediğini gösterdi (Yıldız, 2012: 110-111). Bundan sonra devlet adamları hapishane ıslahına yönelik çalışmalarına hız verecekti. Bu doğrultuda 1855’te Meclis-i Tanzimat’ta bir toplantı düzenlenerek hapis cezası ve hapishanelerin ıslahına yönelik düzenlemeler görüşüldü.

¹⁴ 1838’de yayınlanan bir ceza kanunnamesiyle askerî sınıf için siyaseten katl kaldırılmıştır. 1840 Kanunnamesi ise siyaseten katl cezasının padişah iradesine bağlı olması hükmünü kaldırarak bu yetkiyi mahkemelere vermiştir. Şentop, 2004:28.

¹⁵ Diğerlerine göre daha sistematik hazırlanan 1858 Kanunnamesi 68 yıl geçerli olmuştur. Burada suçlar cinayet, cünha ve kabahat olarak sınıflandırılmasının yanında ammeye yönelik, şahıslar aleyhine işlenen ve kabahatler şeklinde tayin edilmiştir. Cinayet suçları için idam, hapis, müebbet veya muvakkat kürek ve kalabentlik, sürgün, rütbe ve memuriyetten mahrumiyet; cünha suçları için 1 haftadan 3 yıla kadar hapis, muvakkat sürgün, memuriyetten tard ve para cezaları; kabahat suçları içinse 24 saatten 1 haftaya kadar hapis ile 100 kuruşa kadar para cezaları öngörülmüştür. Poyraz, 2022: 303; Schull, 2007: 219.

¹⁶ Islahat Fermanı’nın ilgili, kısmı şöyledir: “*hukûk-ı insaniyyeyi hukûk-ı adalet ile tevîf etmek için mazanne-i sû’i olanların ve yâhûd tedibât-ı cezaiyyeye müstehak bulunanların haps ve tevokiflerine mahsus olan kaffe-i mahbes ve mahal-i sâirede usûl-i hapsiyyenin mümkün mertebe müddet-i kalîle zarfında ıslahına mübaşeret olunması...*” Karal, 2001: 262; Aydın, 2022: 179.

¹⁷ Raporun sonucu hakkında detaylı bilgi için bkz: Yıldız, 2012: 110-161.

1856'da meclis bünyesinde bir komisyon oluşturularak İstanbul ve taşradaki hapishanelerin ıslahını müzakere etmek üzere Londra'dan bir uzman getirtilmesine karar verildi. Danışman olarak gelen Binbaşı Gordon'un 1857'de hazırladığı rapor, Osmanlı ceza infaz sistemindeki kapatma yerlerini ilk kez hapishane başlığı altında toplamaktaydı. (Yıldız, 2012: 179) 1858'de Meclis-i Tanzimat'ta yapılan toplantıda suçluların adil bir şekilde yargılanması, cezaların kanunlarla belirlenip uygulanması gibi konular görüşüldü. Bu toplantıdaki en önemli konu ise bir kişi suçunun ispat edilinceye kadar suçlu olarak değil de zanlı olarak mahkûmlardan ayrı bir yerde gözetim altında tutulması gerektiği idi. (Şen, 2007b: 20)

1858 Ceza Kanunnamesi'nde hapis cezasına daha fazla yer verilmiş olması infaz kurumu olarak hapishanelerin varlığını zorunlu hâle getirmişti (Demirkol, 2012: 21). Gordon'un sunduğu proje ve çizdiği resimler sonucunda İstanbul'da bir tevkifhane ve buna mahsus bir hastane yapılmasına karar verildi. Nitekim Osmanlı bürokratları için bu reform zanlılarla mahkûmları ayırmaktan ibaretti. Bab-1 Zaptiye bünyesinde inşa edilecek yeni tevkifhaneyi ikinci derecede ıslah ve tedip mahbesleri izleyecekti. Eylül 1859'da ise taşradaki ilk hapishane Yanya'da açıldı.¹⁸

1859'da çıkarılan Muhakemat Nizamnamesi'nin 27. maddesine göre hapishane şartlarını düzeltmek, sağlık koşullarını iyileştirmek, mahkûmların maddi sıkıntılarını gidermek ve bu konuda gerekli gördükleri düzenlemeleri Babıâli'ye bildirmek üzere Zaptiye Müsteşarı ile Divan-ı Zaptiye Reisi görevlendirildi (Çelik, 2008: 604; Bozkurt, 1996: 109-112; Demirkol, 2012: 21). 1865'te Zaptiye Müşirliği tarafından çıkarılan bir talimatnameyle mahkûmlar kayıtlarının ne şekilde tutulacağı, mahkûmlara verilecek eşyalar, temizlik kuralları, yemeklerin ve teneffüs vakitlerinin belirlenmesi ile yeteneklerinin bulunduğu sahalara göre sanat işleriyle meşgul olmak gibi günlük hayatlarını düzenleyecek kurallar belirlenmişti (Yıldız, 2012: 253-258).

1871 yılına kadar devlet birkaç küçük teşebbüste bulunsa da modern anlamda hapishaneye geçiş Sultanahmet Meydanı'nda inşa edilen Hapishane-i Umûmî'nin açılmasıyla oldu.¹⁹ Hapishanenin açılışına sadrazam ve diğer devlet adamları katılmış, birkaç gün de halkın görebilmesi için ziyarete açık tutulmuştu. Şüphesiz bu durum Batılılaşmanın ve bu doğrultuda 13 yıl önce Meclis-i Tanzimat'ta alınan kararların kısmen uygulanmış olmasının somut deliliydi.²⁰ Hapishane-i Umûmî'nin açılmasını 1876'da Hapishane Gardiyanları Nizamnamesi takip etti. (Demirel: 2007: 258) 1876 yılından sonra hapishane reform süreci hız kazandı. İstanbul ve taşrada bulunan hapishane binalarını modernize edilmeye çalışıldı. Ayrıca mahkûmların eğitimleri ve meslek kazanmalarına yönelik programlar uygulamaya koyuldu. (Karaca, 2010: 74-75; Bilirli: 2018a: 74; Aydın, 2022: 179)

Artan mahkûm sayısı hapishane reform sürecini zorlaştırıyordu. Hapishane-i Umûmî'nin açılmasından itibaren sadece üç yıl içinde mahkûm sayısı büyük oranda artmış, başa çıkılmaz hâle gelmişti.²¹ Özellikle ağır suçlularla siyasi suçluların bir arada tutulması neredeyse

¹⁸ Yanya'da eski mahbes terk edilerek 38.000 kuruşa yeni bir hapishane inşa edilmişti. Yıldız, 2012: 190-196.

¹⁹ Osmanlı bürokrasisi hapishane reformunu ciddiyetle ele alıyordu. Hatta bu konuda diğer ülkelerde yapılan faaliyetleri takip etmekteydiler. 1872'de Londra'da düzenlenen ceza kongresini izlemekle yetinseler de 1890'da St. Petersburg'daki kongreye katılımcı göndermişlerdi. Demirel, 2001: 11-15.

²⁰ Dönemin ünlü gazetecilerinden Basiretçi Ali Efendi hapishanenin açılmasını Osmanlı Devleti'nin medeniyet yürüyüşü olarak nitelendirir. Yıldız, 2012: 275-276.

²¹ Hapishane-i Umûmî'de ve İstanbul'da bulunan diğer tevkifhanelerde bulunan mahkûm sayıları için bkz: Yıldız, 2012: 316-317.

imkânsızdı. (Yıldız, 2012: 290) Bu sebeple hapishanelerdeki izdihamın önüne geçebilmek için daha önceleri uygulanan “sülûsân affı” kaidelerine uygun olmak üzere cezalarının üçte ikisini tamamlayan mahkûmların kalan cezalarının affedilmesini öngören bir düzenleme yapıldı.²² Dahiliye Nezareti’nin teşebbüsüyle yapılan düzenlemede sülûsan affına uygun olarak Hapishane-i Umûmî’de cezalarının büyük bir kısmını tamamlamış ya da müebbed ve 15 sene küreğe mahkûm edilmiş yaşı 75-80’e gelmiş kişilerle hasta olup elden ayaktan kesilen mahkûmlar ve küçük meblağdaki borçlarından dolayı mahkûm olanların cezaları affedildi. Bunu diğer af düzenlemeleri takip etti. (Yıldız, 2012: 303) 20. Yüzyılın ilk yarısında itibaren sıklıkla kullanılan bu uygulama ferdî ya da toplu aflardan ayrı olarak uygulanmaktaydı (Bilirli, 2018a: 74).

Hapishanelerle ilgili düzenlemeler yapılsa da şikâyetler devam ediyordu. Adliye Nezareti’ne yapılan şikâyetler mahkemelerin yavaş çalışması, davaların sürekli ertelenmesi ve adliye çalışanlarının görevlerine gelmedikleri yönündeydi. Özellikle mahkemelerdeki bu sarkmalar nedeniyle tutukluluk süreleri uzuyor bu da hapishanelerdeki yoğunluğu arttırıyordu. 1879’da çıkarılan Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ve Usûl-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu’yla adliye memurlarının çalışma saatleri ve mahkeme süreçleri düzenlendi. (Demirel, 2010: 117-119) Aynı yıl çıkarılan Usûl-ı Muhakemat-ı Cezaiyye Muvakkatı’nın *Fasl-ı Sâni* olarak adlandırılan ikinci kısmı hapishane ve tevkifhanelerle ilgiliydi.²³ 11 maddeyi kapsayan bu bölümde hapishane ve tevkifhane memurlarının yetki alanları, görevleri ve mahkûmlarla olan iletişimleri açıkça belirlenmişti. Buna göre hapishanelerde mahkûm ve tutukluların hapishaneye geldikleri tarih ve suçları gibi bilgilerinin bulunduğu defterler düzenli olarak tutulacak ve üç ayda bir yetkili kişilerce hapishaneler teftiş edilecekti. Mahkûmlara karşı gösterilecek her türlü şiddet kesin bir dille yasaklanmıştı. Ayrıca İstanbul’da Zaptiye Nazırı, taşrada ise valiler mahkûmlar ve hapishanelerle ilgili her türlü tedbiri almakla yükümlüydü. (Gökçen, 1994: 281-282; Güney, 2024: 120) Bundan bir sene sonra 20 Mayıs 1880’de çıkarılan ve kısaca Hapishane Nizamnamesi olarak bilinen *Memalik-i Mahrusa-yı Şahanede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizanmaneme* ile hapishanelerin idaresi, hapishane görevlileri ve mahpusların durumu detaylıca ele alınmıştı. (Yıldız, 2012: Temel, 2009: 112; Demirel, 2010: 291) 97 maddeden oluşan bu nizamnameye göre hapishane ve tevkifhanelerin yönetim birimi bir müdür, bir başkâtip, bir başgardıyan, gerektiği kadar kâtip, gardıyan ve kadınlar için nisa gardıyanı ile doktor, ihtiyaca göre hastane hademesi, bir imam ve gayrimüslimler için ruhani bir memurdan oluşmaktaydı. (Demirel, 2010: 292) Yine bu kanunla hükümlü ve tutuklular birbirinden ayrı tutulmasına, 18 yaş altı mahkûm ve tutuklularla kadınlar için ayrı koğuşların sağlanmasına, kadın koğuşları için kadın gardıyan bulundurulmasına, mahkûmların dışarıyla ilişkilerinin düzenlenmesine, hükümlülere çalışma zorunluluğu getirilmesine ve hapishane ve tevkifhanelerin yiyecek

²² Aslında bu tür uygulamalar daha önce de yapılmaktaydı. Örneğin yedişer sene küreğe mahkûm edilen ve İstanbul’da Tersane-i Amire’ye konan 3 kişinin verdiği dilekçeyi inceleyen Meclis-i Vala bu kişilerin cezalarının üçte ikisini çektiğini göz önünde bulundurarak tahliyelerine karar vermişti. Aynı şekilde bazı özel durumlarda da cezasının üçte ikisini çeken hafif suçlardan ceza alan kişilerin affedildiği görülür. Örneğin Sultan Abdülmecid’in doğum günü vesilesiyle Tersane-i Amire Zindanı, Babiâli ve Bab-ı Seraskeri tomrukları ile Ticarethane-i Amire hapishanelerinde tutulan borçlu aceze ve fukaralar ile hafif suç mahkûmları tahliye edilmişti. Diğer örnekler için bkz: Yıldız, 2012: 298dn-299dn.

²³ 1879’da Haziran’ında Teşkilat-ı Mehakim Kanunu, Usûl-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu, Usûl-ı Muhakemat-ı Cezaiyye Muvakkatı, Mahkeme Harç Tarifesi, Mekavelat Muharirliği Nizamnamesi gibi kanunlar ardı ardına çıkarılmıştı. Usûl-ı Muhakemat-ı Cezaiyye Muvakkatı’nın 249. Maddesine göre ceza davalarında dava vekili (avukat) tutma gücü olmayanlara mahkeme bir dava vekili tayin etmeliydi. Demirel, 2011: 85.

ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasına karar verilmişti. Hapishanelerin Adliye Nezareti'ne bağlı bir kurum hâline getirildiği bu nizamnameyle memlekette yapılacak hapishaneler de iki gruba ayrıldı. Birincisi her kaza, liva ve vilayet merkezinde bulunacak hapishaneler; ikincisi ise umumi hapishanelerdi. (Şen, 2007b: 32-33). Kaza hapishaneleri kabahat ve cünhadan dolayı üç aya kadar mahkûm olanlar için, liva hapishaneleri üç yıla kadar hapisle cezalandırılanlar için, vilayet hapishaneleri ise üç yıl ceza alanlar için kullanılacaktı. Umumi hapishaneler beş yıldan fazla kürek cezasına çarptırılanlara mahsus olacaktı. Uygun olan yerlerde açılacak umumi hapishaneler arasında gerekli görüldüğü takdirde mahkûm nakli olabilecekti (Demirel, 2010: 293).

2. Akşehir Hapishanesi

1880 Hapishane Nizamnamesi ile her kaza, liva ve vilayette bir hapishane açılması öngörülmüştü. Ne var ki devletin içinde bulunduğu mali bunalım sebebiyle bu pek mümkün değildi. Bu sebeple mevcut mahbeslerin tamiri ya da hapishane kullanımına uygun binaların kiralanması devlet açısından daha uygun bir seçenek olarak görüldü. Akşehir mahbesi de tamir edilen taşra hapishanelerinden biriydi.

Akşehir hapishanesinin yeri konusunda elimizde farklı bilgiler mevcuttur. Mart 1912 tarihli bir belgeye göre hapishane hükümet konağının alt katında ve kadın tevkifhanesiyle birlikte beş odadan oluşmaktadır. Bu belge hapishane gardiyanının maaşına zam istemek için yazdığı bir dilekçedir. Bu sebeple belgede kendi çalışma şartlarını anlatmak adına mübalağa yapmış olma ihtimali yüksektir (BOA, DH.MB..HPS..., 85/55) çünkü aynı gardiyan Kasım 1914'te yazdığı başka bir yazıda hapishaneyi yine hükümet konağı altında konumlandırmış ancak bu sefer hapishanenin üç oda ve bir avludan ibaret olduğunu ifade etmiştir (BOA, DH.MB..HPS..., 151/79). Dahiliye Nezareti'nin hapishaneler hakkında detaylı bilgi istediği emre cevaben yazılan Şubat 1914 tarihli başka bir belgeye göre hapishane hükümet konağının müstemilatında yer alır ve dört odadan ibarettir. Burada hapishanenin yeri hakkında sorulan soruda geçen "*hükûmet konağı dâhilinde veya hâricinde ve hükûmet dâ'iresi müstemilatında mı?*" ifadesi gereğince hapishanenin hükümet konağı yakınında bir müstemilat olduğu şeklinde cevap verilmiştir. (BOA, DH.MB..HPS.M..., 10/15, lef: 1-11). Mayıs 1916 tarihli belgede ise hapishanenin yeri hakkında en net bilgi verilir. Hükümet konağının bitişiğinde²⁴ olduğu söylenen hapishaneye ait bir de plan bulunmaktadır ki planda nisa hapishanesiyle birlikte dört oda olduğu görülür²⁵ (BOA, DH.MB..HPS...,157/31, lef: 1).

1880 Nizamnamesi sonrası yapılacak hapishaneler için bölge yöneticilerine gerekli fizibilite çalışmalarını yapmaları ve plan/projelerin hazırlanması emredildi. Bu emir üzerine diğer taşra memleketlerinde olduğu gibi Akşehir'de de gerekli çalışmalar başlatıldı. Ancak 1888'de hazırlanan bu ilk proje, yönetmeliğe uygun bulunmadığı gerekçesiyle reddedildi (BOA, DH.MKT., 1579/107). 1912 yılında iki ayrı proje hazırlandı. İlk projede Akşehir için 40 erkek ve 10 kadın mahkûm olmak üzere 50 kişi kapasiteli bir hapishane yapılmasının yeterli olduğu söylenmişti.²⁶ Ancak daha sonra hesaplamalarda hata yapıldığı, şimdi bile hapishanede 90- 100

²⁴ Bu bilgiyi destekleyenler belgeler için bkz: BOA, ML.EEM., 923/51, lef:1; BOA, DH.MB..HPS..., 162/79, lef: 12.

²⁵ Hapishanenin planı için bkz: Ek 2.

²⁶ İlk keşifnameye göre yapılmak istenen hapishanenin yeri için bkz: Ek 3.

mahkûmun olduğu tespit edilmişti. 50 kişilik bir hapishanenin ilerleyen zamanlarda ihtiyaca cevap vermeyeceği açıktı. Aslında keşifname yapılırken bir önceki yıl baz alınmıştı. Ne var ki 1911'de olan kolera salgını nedeniyle hapishanede az sayıda mahkûm bulunmaktaydı (BOA, DH.MB..HPS..., 36/17, lef: 1 ve 2). Yapılan ikinci projede ise 1912 yılı verileri baz alındı. Buna göre kadın-erkek 100 kişilik yeni hapishane için 157.106,5 kuruşa ihtiyaç vardı. Bu meblağın 140.994 kuruşu inşaat masrafı, 16.112,5 kuruşu ise satın alınacak arsaların bedeliydi.²⁷ Gelen emre göre yapılan bir diğer araştırma ise eski hapishanenin tamirine yönelik ihtiyaçların belirlenmesiydi. Buna göre yeni bir hapishane yapılmayıp eski hapishane tamir edilecekse bunun için gereken miktar ise 42.000 kuruştı. Üstelik mahkûmlar varken tamirat olamayacağı için mahkûmların başka bir yere nakledilmesi gerekiyordu ki bu meblağa mahkûmların nakil bedelleri eklenmemişti (BOA, DH.MB..HPS...,146/28, lef: 4).

Konya Vilayeti'ndeki 26 hapishane ve tevkifhanenin tamiri veya yeniden yapılması için yaklaşık iki milyonluk ödenek tahsis edildi. Böylece Akşehir hapishanesinin de acil olan ihtiyaçları giderilmeye çalışıldı.²⁸ Bu tamiratlardan yaklaşık altı yıl sonra Adliye Nezareti müfettişleri tamir edilen hapishaneleri teftiş ederek bir rapor hazırladılar. 1908 tarihli raporda içlerinde Akşehir hapishanesinin de bulunduğu sekiz hapishanenin²⁹ talimatlara uygun olmadığı, küçük olduğu, sağlık koşulları açısından yetersiz bulunduğu ve durum düzeltilmediği sürece mahkûmların burada kalmasının mümkün olmayacağı belirtiliyordu (BOA, DH.TMIK.S.,72/78). Konya Valisi ise vilayet kapsamındaki bütün hapishanelerin tamiratının yapıldığı söylüyordu. Üstelik en son tamiratlar daha geçen sene yapılmıştı. Müfettiş raporlarında bahsi geçen yerlere yapılacak yeni bir tamirat için elinde ödenek kalmadığından yakınan vali, 1.665.900 kuruşluk ödenek talep ediyordu. Hapishanelerin iyileştirilmesi konusunda kararlı olan hükümet ise bu talebi onaylamış ve gerekli miktarın Konya emvalinden karşılanmasını emretmişti (BOA, DH.TMIK.S.,73/61, lef:1).

Akşehir hapishanesi tekrar tamir edilse de 1910 yılında meydana gelen bir firar olayı hapishanenin durumunu gözler önüne serer. Hapishanede bulunan iki mahkûm bulundukları koğuşun kapı eşiğini delerek firar etmişlerdir. (BOA, DH.İD..112/27, lef: 2) Bu olay hem güvenlik açısından hem de fiziki olarak hapishanenin büyük bir acziyet içinde bulunduğunu gösterir. Gerçekten de Akşehir hapishanesinin durumu vahimdi. Yapılan kontrollerde cünha, cinayet ve nisa koğuşlarının çatısındaki kırış ve döşemelerin çürüdüğü, yola bakan duvarlarla daha önce kireçle badana yapılmış olan koğuş aralarındaki duvarların yıkılmak üzere olduğu anlaşıldı. Bu hâlde mahkûmların burada tutulması günden güne zorlaşacağından bir an evvel yeni bir hapishane yapılması gerekiyordu (BOA, ML.EEM., 923/51, lef: 1). Nitekim kısa bir süre sonra koğuşlardan birinin yıkıldığı, hapishane çatısının ise çökmek üzere olduğu vilayete bildirildi.

²⁷ Yapılacak olan hapishanenin planı için bkz: Ek 1.

²⁸ Dahiliye Nezareti, Konya Vilayeti'nde yeniden yapılacak veya tamir edilecek toplam 26 hapishane ve tevkifhane için 1.900.000 kuruşluk ödenek çıkaracağını söylemesine rağmen henüz bu para yerine ulaşmamıştı. Konya Valisi ise aslında bu 26 hapishane için gereken miktarın 2.108.879 kuruş olduğunu, üstelik bu paranın zaten daha önce tamiri ve yapımı başlayan yerlere yeteceğini söylüyordu. BOA, DH.TMIK.S., 38/62. Gerekli olan meblağın daha sonra Dahiliye Nezareti'nden karşılanmak üzere Konya emvalinden ödenmesine karar verildi. BOA, DH.TMIK.S.,40/16.

²⁹ Sekiz hapishanenin yedisi Konya Vilayetine bağlı hapishanelerdi. Bunlar Akşehir, Nevşehir, Ürgüp, Arabsun, Develi, Bor ve Aksaray kazaları hapishaneleriydi. Diğer Hapishane ise Ankara'ya bağlı merkez vilayet hapishanesi idi. BOA, DH.TMIK.S., 72/18.

Acilen tamirat için 600 kuruşluk ödenek isteyen kaymakam, mahkûmların avluda barındırıldığını söylüyordu (BOA, DH.MB.HPS..., 3/17; BOA, DH.MB.HPS..., 3/27, lef: 1).

Hapishane neredeyse her yıl bir tamirat geçiriyordu. 1915'te Akşehir Kaymakamı'nın yazdığı bir dilekçede kadın ve erkek hapishanesi arasındaki duvarların tehlikeli bir hâlde olduğu ve acilen güçlendirilmesi gerektiği yazmaktaydı ki bunun için 3024,5 kuruşa ihtiyaç vardı (BOA, DH.MB..HPS..., 9/3, lef: 2). Yine hapishanenin banyo ve tuvaletlerinin tamirine 250 kuruş, su künklerinin tamiri için 1250 kuruş harcanmıştı (BOA, DH.MB..HPS..., 14/68, lef: 2). Bu küçük çaplı tamiratların dışında büyük meblağların harcanıldığı tamiratlar da yapıldı. Bunlardan biri 1916 yılındaydı. Hapishanenin hafif cezalı mahkûmlara mahsus koğuşunun iç duvarları ve çatısının yeniden inşa edilmesi için 18.832 kuruş ödenek çıkarıldı. (BOA, DH.MB..HPS..., 157/31, lef: 3) Bundan üç yıl sonra hapishaneye 19.509 kuruş ödenekle büyük bir tamirat daha yapıldı (BOA, DH.MB..HPS..., 55/35, lef: 8). Aynı yıl Akşehir'le birlikte Bozkır, Ereğli ve Ilgın hapishanelerinin tamiri için 60.958 kuruşluk başka bir ödenek daha vilayete gönderildi (BOA, DH.MB.HPS..., 15/67, lef: 2). Bu meblağın 4250 kuruşu Akşehir hapishanesi için kullanıldı (BOA, DH.MB.HPS..., 15/67, lef: 11).

Ne var ki yapılan bütün tamiratlar geçici bir çözüm sunuyordu. 1919'da Akşehir belediye kalfasının son tamirat için gönderdiği ihtiyaç listesinin epey kabarık olması yapılan tamiratların neredeyse hiçbir etkisi olmadığını göstermekteydi. Buna göre koğuşların avlu tarafına bakan duvarları yıkılmak üzereydi. Bunların iki metre kadar taşla örülerek çatıya kadar olan kısmının kireçle badana yapılması gerekiyordu. Odaların arasındaki bölme duvarlar yeniden inşa edilmeliydi. Ayrıca cinayet koğuşuyla cünha ve nisa hapishanelerinin iç duvarları tamamen kara çamurla sıvanarak üzerine iki veya üç kat kireçle badana yapılmalıydı. Yine hapishanenin cadde tarafının toprak ve genelde de çamurlu olmasından kaynaklanan rutubeti yok etmek için buraya bir kaldırım yapılması elzemdi. Hapishanenin çatısı ise otlarla kaplı olduğundan bu otlar temizlenip yerine çorak toprak dökülmeliydi. Hapishanenin suyollarında da çatlaklar vardı ve bu durum avluda sızıntıya neden olmaktaydı. Yine su mihrabının da tamir edilmesi gerekiyordu (BOA, DH.MB..HPS..., 55/35, lef: 9).

Bu listenin bu kadar uzun olması daha önce yapılan tamiratların ne kadar yetersiz kaldığını gösterir. Hapishane o kadar eskiydi ki tamir edilmek yerine yenisinin yapılması daha mantıklı bir seçenektir. Konya Valisi de 90-100 kadar mahkûm ve tutuklunun bulunduğu Akşehir'e yeni bir hapishane yapılmasının lüzumundan bahsediyordu.³⁰ Akşehir'in ticari konumu nedeniyle şehre sürekli yabancıların gelip gittiğini söyleyen valiye göre hapishaneler birer medeniyet göstergesi olduğundan bu gibi yerlerde yeni hapishaneler yapılması hem siyasi hem de idari açıdan zorunluydu. Aslında vilayetteki bütün hapishanelerin durumu çok kötüydü ancak *takdîmü'l ehem ile'l-mühim* kaidesinden dolayı Akşehir diğerlerinin önüne geçmekteydi (BOA, DH.MB..HPS..., 36/17, lef: 1 ve 2). Ancak devletin içinde bulunduğu mali durum yeni bir hapishane yapılmasına imkân tanımıyordu. Üstelik Balkanlarda başlayan savaş da devletin maliyesini iyice zora sokmuştu. Bu sebeple tamirlerle hapishanenin fiziki şartları iyileştirilmeye çalışıldı.

³⁰ Belgede mahkûm sayısı 19 olarak geçse de bu rakamın bir önceki yıl olan 1911'de yaşanan kolera salgını döneminde olduğu, salgın sebebiyle mecburiyetten mahkûm fazladan mahkûm celbi yapılmadığı ve aslında hapishanede 90-100 kadar mahkûm bulunduğu ifade edilir. Düzeltilmiş belge için bkz: BOA, DH.MB..HPS..., 146/28, lef: 4.

Osmanlı yönetimi hapishanelerin ıslahı için büyük gayret içinde olsa da bazen gerekli olan tamiratlar bürokratik sebeplerden dolayı zamanında yapılamıyordu. Bürokrasinin bu ağır yapısı şöyle seyreliyordu: Akşehir istediği ödenek için valiliğe yazıyor, vali elinde ödenek varsa gönderiyor, yoksa Dahiliye Nezareti'ne durumu iletiyordu. Dahiliye Nezareti ise Maliye Nezareti'ne ödenek çıkarılmasını yazıyor, eğer kabul edilirse ödenek çıkıyordu. Bu bürokratik aşamalar sebebiyle yaşanan gecikmelerin en çarpıcı örneği, Akşehir Kaymakamı'nın Haziran 1912'de yazdığı dilekçeye Şubat 1913'te cevap verilmesidir. Mahkûmların koşullar yıkıldığı için avluda yatırıldığını ve acil olarak tamire ihtiyacı olduğunu raporlayan kaymakama (BOA, DH.MB.HPS..., 3/17) ihtiyacı olan 600 kuruş aylar sonra gönderilmişti (BOA, ML.EEM., 968/2). Bu sırada mahkûmların nerede barındırıldığını ise bilemiyoruz. Durumun vahametinin farkında olan Dahiliye Nezareti ise Akşehir hapishanesi gibi olan yerlerin mümkün mertebe tamiri için Konya Vilayeti'ne 10.000 kuruş gönderilmesini Maliye Nezareti'nden istemişti (BOA, DH.MB.HPS..., 3/27, lef: 2).

Bununla birlikte gönderilen tahsisatların hapishaneler için kullanılıp kullanılmadığı da merkezî yönetim tarafından sorgulanıyordu. Örneğin Konya Valisi Mart 1912'de Akşehir hapishanesi için 500 kuruş ödenek çıkarılması istemiş, buna karşılık Maliye Nezareti önceki sene 4500 kuruş ve bu yıl da 2500 kuruş gönderildi diyerek bu miktarın ancak Sadaret tarafından onaylanırsa çıkarılabileceğini söylemişti. Durumu ayrıca Dahiliye Nezareti'nden araştıran Maliye, gönderilen paranın hapishaneler için kullanıldığına dair Konya Valisi'nden de bir yazı istiyordu (BOA, ML.EEM., 923/51, lef: 5 ve 7).

Diğer taraftan tamirat için yapılan hesaplamalarda da zaman zaman hatalar çıkıyordu. Bazen istenen meblağın yapılacak olan tamirata yeterli gelmeyeceği, bazen de fazla hesaplandığı belirlenmekteydi. Örneğin kadın ve erkek hapishaneleri arasındaki duvarların güçlendirilmesi için istenen 3006 kuruşun yapılacak olan tamirata yetmeyeceği söylenerek miktar artırılmış ve 3024,5 kuruş Akşehir'e gönderilmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 9/3, lef: 3). Bir başka örnekte de yine duvar ve çatının yapımı için istenen 19.657 kuruş çok bulunmuş ve tamirat için gereken miktarın yanlış hesaplandığı bu sebeple de 1120 kuruşluk indirimle 18.832 kuruş gönderileceği bildirilmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 157/31, lef: 3 ve 4).

Her iki durumda da devletin üst kademelerinin her dilekçeyi detaylıca incelediği ve hapishaneler için yapılacak tamiratları takip ettiği anlaşılmaktadır. Gönderilen paraların yerine ulaşip ulaşmadığı, nerelere kullanıldığı, tamiratları gerçekleştiren hapishanelerin son durumlarının nasıl olduğu gibi konular merkezden gönderilen yazılarla sürekli gözetim altındadır.³¹

18 Ocak 1912'de Osmanlı hükümeti devrinin en büyük istatistiki çalışmasını başlattı. Dahiliye Nezareti'ne bağlı Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti hapishanelerin fiziki durumları, kira mı yoksa devlete ait bir binada mı olduğu, binanın bulunduğu arazinin değeri, hapishane çalışanlarının kimler olduğu, hapishanelerdeki mahkûmların sayısı, cinsiyetleri, etnik kökenleri, medeni hâlleri, okur yazarlıkları, eğitim durumları, meslekleri, hangi suçtan ceza aldıkları ve mahkûmiyet süreleri, ne işle meşgul oldukları gibi soruları içeren detaylı bir anket hazırladı

³¹ Dahiliye Nezareti, Hüdavendigâr Vilayetine gönderdiği bir telgrafta hapishaneler tahsisatından gönderilen paranın Karahisar-ı sahip mutasarrıflığınca alınmadığını, bu paranın akibetinin ne olduğunu sormaktadır. Sofuoğlu, 2010:164-165.

(Schull, 2007: 212). Buna göre Akşehir hapishanesinden de bilgi istendi. Hükümete ait bir binada olan hapishane, temelleri taş ve üzeri toprak olan harap, gayr-ı mazbut ve sağlık koşulları açısından yetersizdi. Bu bakımdan hapishane hiçbir suretle mahkûmların tutulmasına uygun değildi. Üç erkek ve bir kadın koğuşı olan hapishanede 1 Aralık 1913 tarihi itibarıyla 89 erkek ve 8 kadın olmak üzere toplam 97 mahkûm ve tutuklu bulunuyordu (BOA, DH.MB..HPS..., 10/15, lef: 1-11). Koğuşların 15-20 kişilik odalar olduğu düşünüldüğünde bu sayı oldukça fazlaydı.³² 1917'de bu sayı 13'tü. Bunun 10'u erkek, 3'ü kadın mahkûmdu (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79). Hapishanenin bulunduğu arazi ise 250-300 kuruş değerindeydi (BOA, DH.MB..HPS..., 10/15, lef: 1-11).

Akşehir hapishanesinin oldukça kalabalık olduğu anlaşılır. Aralık 1913 tarihinde Konya Vilayeti'ne bağlı diğer kazalarda olan mahkûm ve tutuklu sayılarını vermek bir karşılaştırma olması açısından iyi olacaktır. Bu tarihlerde Karaman hapishanesinde 79 tutuklu ve mahkûm bulunmaktaydı (Güney, 2024: 126). Ereğli hapishanesinde 46, Beyşehir hapishanesinde 36, Bozkır hapishanesinde 55, Seydişehir hapishanesinde 52, Ermenek hapishanesinde 38 kişi vardı (BOA, DH.MB..HPS.M..., 10/15, lef 1-2/1-8). Yine Mut hapishanesinde sadece 4 kişi bulunuyordu (Dağ, 2022: 174). Bu hapishanelerin çoğunda kadın mahkûm ve tutuklu ise yoktu. Akşehir'de ise hem erkek hem de kadın mahkûm ve tutuklu sayısı oldukça fazlaydı.

Buna rağmen her hapishanede olması beklenen müdür, kâtip, doktor, çamaşırcı gibi görevliler Akşehir hapishanesinde yoktu. Sadece bir gardiyanı olan hapishanenin bütün işlerine gardiyan İsmail Efendi-zâde Mustafa Fehmi Efendi bakmaktaydı (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79). Hatta Mustafa Fehmi Efendi 1912'de yazdığı dilekçede hapishanenin çok kalabalık olduğundan bahisle hem resmi işlemlerle hem de diğer işlerle ilgilendiğini bu yüzden de çok zorlandığını yazmıştı. Buna karşılık aldığı 150 kuruş maaşla kendi geçimini sağlayamadığından zam istiyordu (BOA, DH.MB..HPS...,85/55). Mustafa Fehmi Efendi'nin maaşının 1920'de 600 kuruş olduğu görülür (BOA, DH.MB..HPS.M...,42/62, lef: 3). Bu bilgiler doğrultusunda Mustafa Fehmi Efendi'nin uzun yıllar gardiyanlık görevini yürüttüğü anlaşılır.

Dahiliye Nezareti'nin istediği bilgilerden biri de mahkûm sayılarıydı. Dört aylık dönemler hâlinde yapılan yoklamalar nezarete gönderilerek mahkûm sayısı bildirilirdi. Buna göre Akşehir hapishanesinde 1911 senesinde 19 mahkûm vardı. Bu sayı 1912'de 90-100 kişiye çıkmıştı. Önceki yıl olan kolera salgını mahkûm celbinin az yapılmasına neden olmuş böylece hapishanedeki mahkûm sayısı az tutulmuştu (BOA, DH.MB..HPS..., 146/28, lef: 4). 1913'te mahkûm sayısı 60-70 kişi civarındaydı (BOA, DH.MB..HPS...,96/28). Bu tarihe kadar hapishanedeki mahkûmların suçları hakkında herhangi bir bilgi elimizde mevcut değil. Ancak 1914 sonrasında hem dönemlik yoklamalar hem de suçların dağılımına ulaşabiliyoruz.³³ Buna göre 1914 sonunda Akşehir hapishanesinde mahkûm sayısı neredeyse yarı yarıya azalmıştı. İkinci yoklamada tutuklular arasında yer alan bir kadın tutuklu ise salıverilmişti.³⁴ 1915 sonunda 48 mahkûm ve

³² Ülke genelindeki neredeyse bütün hapishanelerde mahkûm sayısının fazlalığından yakınılr. Asır Gazetesi'nde yer alan bir habere göre Serez Hapishanesindeki mahkûm ve tutuklular "balık istifi" şeklinde köhne bir yerde tutulmaktadır. Bkz: Öztunç, 2020: 123.

³³ Yoklamalar Rumi takvimin başlangıcı olan mart ayıyla birlikte başlıyordu. Mart-haziran dönemi birinci yoklama, temmuz-ekim dönemi ikinci yoklama ve kasım-şubat dönemi üçüncü yoklama dönemi idi. Her dönemin birinci ayının ilk günü yoklama yapıldı. Yıllara göre yoklamada mevcut mahkûm ve tutuklu sayıları için bkz. Ekler kısmı tablolar.

³⁴ Bkz. Ek 4, Tablo: 1.

tutuklu mevcuttu.³⁵ 1916'nın son yoklama kaydı elimizde yok. Bu sebeple tam olarak sayıyı bilemesek de diğer yoklama dönemlerine göre mevcut neredeyse yarı yarıya azalmıştı. Ancak 10 kişiyle en fazla kadın tutuklunun olduğu yıl 1916'dır.³⁶ 1917 yılının son yoklamasına göre hapishanede 37 kişi bulunuyordu.³⁷ 1918'in temmuz-ekim döneminde mahkûm ve tutuklu sayısı 59'a çıksa da son yoklama döneminde sayı 25'e düşmüştü.³⁸ 1920'de ise hapishanede 22 tutuklu ve 1 mahkûm olmak üzere toplamda 23 kişi vardı (BOA, DH.MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1-9).

Mahkûm ve tutukluların suç türleri incelendiğinde hapishanede hiç cinayet mahkûmu yoktu. Ancak 1915 ve 1918 yıllarında cinayetten tutuklu olanlar vardı. Bunların daha sonra mahkûm olarak kayıtlarda bulunmaması başka hapishanelere nakillerin olduğunu gösterir. Hapishanede bulunanlar çoğunlukla cünha suçundan dolayı hapisteydiler. 1917 yılında Sadarettin gelen yazıda hapishanelerde on sekiz yaşından küçük mahkûm olup olmadığı, varsa isimleri ve hangi suçlardan mahkûmiyet aldıkları sorulmuştu. Bu tarihte Akşehir hapishanesinde on sekiz yaşından küçük bir erkek mahkûm bulunuyordu. 15 ay ceza alan şahsın tahliyesine iki ay kalmıştı ancak ne ismi ne de mahkûmiyet sebebi belirtilmemişti (BOA, DH.MB..HPS..., 158/63, lef: 3). Akşehir'de verilen bu yüzeysel bilgiye karşın Burdur hapishanesi detaylı bilgiler vermiş, her mahkûmun isimleriyle beraber suçlarını da yazmıştı (BOA, DH.MB..HPS..., 158/63, lef: 2). Aynı şekilde Karaman hapishanesinde de mahkûmların isim ve bilgileri detaylıca verilmişti (Güney, 2024: 141-142). Yukarıda bahsedildiği üzere Akşehir hapishanesinde sadece Gardiyan Mustafa Fehmi Efendi'nin olduğunu ve iş yükünü göz önüne alırsak bu durum olağan karşılanabilir.

Akşehir hapishanesinin fiziki durumu düşünüldüğünde mahkûm ve tutuklu sayısı dönem dönem kapasitesinin üzerindedir. Genel olarak hapishanelerin kalabalık olması devleti bazı çareler aramaya mecbur etmişti. Bu çarelerden biri zaman zaman çıkarılan aflardı. Ekim 1918'de çıkarılan bir afla cezalarının üçte ikisini tamamlayanlar tahliye edilecekti. Bu kararlar Akşehir, Karaman, Ilgın, Devrek, Bartın, Zonguldak, İskilip, Kırşehir ve Karahisar-ı Şarki hapishanelerinden toplam 58 kişi tahliye edildi. Bu kişilerden beşi Akşehir hapishanesindendi (BOA, DH.MB..HPS.M..., 35/61, lef: 1). Akşehir hapishanesinin 1918 yılı Kasım-Şubat yoklamasına baktığımızda bir önceki yoklama dönemi olan Temmuz-Ekim dönemine göre yarı yarıya azaldığı görülür³⁹ (BOA, DH.MB..HPS..., 79/4, lef: 2; BOA, DH.MB..HPS.M..., 37/51, lef: 11).

Kaza hapishanelerindeki yoğunluğu azaltmanın bir diğer yolu olarak da 24 saatten bir haftaya kadar mahkûm olanların nahiye merkezlerinde cezalarını tamamlamaları ön görülmüştü. Böylece hapishanelerde kalabalık sebebiyle oluşan hastalıklar da önlenmiş olacaktı. Ayrıca yaz aylarında sıcaklıkların artması, kalabalık olan hapishanelerde mahkûmlar açısından zorlayıcı bir durumdu. Akşehir hapishanesinde de 60-70 kadar mahkûm ve tutuklunun bulunuyordu. Ayrıca hapishanenin sağlık koşulları açısından yetersiz olması mahkûm sağlığını da tehlikeye atmaktaydı. Diğer taraftan kazanın büyük olması mahkûmların toplanmasını zorlaştırıyor, bu da haklarında mahkûmiyet kararı verilen kişilerin işlemlerinin yapılmasını

³⁵ Bkz. Ek 4, Tablo: 2.

³⁶ Bkz. Ek 4, Tablo: 3.

³⁷ Bkz. Ek 4, Tablo: 4.

³⁸ Bkz. Ek, 4, Tablo: 5.

³⁹ Ayrıca bkz: Ek 4, Tablo: 5.

geciktiriyordu. Aynı zamanda merkez kazaya uzak olması sebebiyle 24 saatten 1 haftaya kadar ceza alan ahali yalnız merkeze gidip gelmek için bile bir hafta yol gidiyordu. Uzun yolculuklar sebebiyle jandarma vakit kaybediyor bu da zaten sayıca az olan jandarmanın işlerini zorlaştırıyordu. Gerek jandarmayı bu yükten kurtarmak gerekse hükümlülerin biran evvel cezalarını tamamlamaları açısından kısa süreli verilen bu cezaların nahiye merkezlerinde infazının gerçekleşmesi pratik bir yöntem olacaktı. Bu kararla Akşehir hapishanesinde 60-70 civarında olan sayı neredeyse yarıya düşmüştü (BOA, DH.TMIK.M., 24/64, lef: 2). Bu kararın alınmasındaki bir başka neden de mahkûmların nakilleri sırasında meydana gelen firarların önüne geçmekti. Uzun süren yol boyunca mahkûmun yanında genelde sadece bir jandarma bulunuyordu. Yetersiz personel sebebiyle cinayet suçluları bile tek bir jandarmaya teslim ediliyordu. Yalnız olan jandarmanın bir anlık dalgınlığından ya da yorgunluğundan faydalanan mahkûm firar ediyordu. Bazen de jandarma ve mahkûm para karşılığı anlaşıyor böylece mahkûm salıveriliyordu. Firarın sebebinin araştırılması ve mahkemece bir karara bağlanması ise başka sorunlara yol açıyordu ⁴⁰ (BOA, ŞD., 1760/5).

Alınan bütün bu kararlara rağmen hapishanelerde kapasitenin üstünde mahkûm ve tutuklu bulunuyordu. Üstelik tutuklu ve mahkûmların ayrı koşullarda tutulması emredilmişken hâlâ daha bir aradaydı. Bu konuda Akşehir Kaymakamı bazı teşebbüslerde bulunsa da hapishanede bulunan koşulların yetersiz olması sebebiyle bir sonuç elde edilememişti (BOA, DH.MB..HPS..., 151/79; BOA, DH.MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1-9). Bu soruna hızlıca çözüm bulabilmek için Ermeniler tarafından terkedilen ve hapishane olarak kullanılabilecek evlerin olup olmadığı sorulmuştu. Ne var ki bu soruya Akşehir'le birlikte Karaman ve Sultaniye'den de herhangi bir cevap verilmedi. Konya Valisi'nin tekrar yazdığı emirde bu araştırmanın hemen yapılması ve varsa buraların nisa hapishanesi olarak kullanılması isteniyordu. Böylece Akşehir hapishanesinin yoğunluğu azaltılacaktı (BOA, DH. MB.HPS.M..., 25/19).

Akşehir hapishanesinin sorunlarından biri de temizlik ve hijyen şartlarına uygun olmamasıydı. Mahkûm sağlığını tehlikeye atan bu durum karşısında hapishanenin sürekli uyarıldığı görülür. 1913'te Adliye Nezareti tarafından yapılan teftişte hapishanenin *temizlikten külliyyen mahrum ve sağlık koşullarına mugayir olduğu* ifade edilmiş ve durumun acilen düzeltilmesi emredilmişti. Adliye Nezareti durumu ayrıca Dahiliye Nezareti'ne bildirerek görevlilere telgraflar gönderilmesini ve durumun ciddiyetinin anlatılması istemişti (BOA, DH.MB..HPS..., 72/18, lef: 1 ve 2). Ne var ki gardiyan Mustafa Fehmi Efendi durumun abartıldığını düşünmekteydi. Fehmi Efendi hapishanenin sağlık koşulları açısından iyi durumda olmadığını kabul etmekle beraber odaların badana edilerek sorunun halledileceği kanısındaydı (BOA, DH.MB..HPS..., 151/79). Daha sonra yapılan bir teftişte Fehmi Efendi'yi doğrular nitelikte bir rapor hazırlanacaktı. Raporu hazırlayanlar ise İtilaf Devletleri'ne ait teftiş kuruluydu.

I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi'nin dördüncü maddesi İtilaf Devletleri'ne mensup savaş esirleri, Ermeni esir ve tutukluların İstanbul'da toplanarak teslim edilmesini içeriyorsa da uygulamada durum farklıydı. İtilaf Devletleri kurdukları teftiş

⁴⁰ Akşehirli İbrahim yetersiz personel yüzünden bir cinayet zanlısını tek başına Konya'ya götürmek zorunda kalmış, mola yerinde İbrahim'in uyuyakalmasından yararlanan mahkûm kaçmıştı. Sonrasında İbrahim mahkemeye çıkarıldı. İfadesinde nakledilecek mahkûmun aslında bir cinayet zanlısı olduğunu öğrenince tek başına götürmek istemediğini ancak çavuşun yanına kimseyi vermediğini ve mecbur bırakıldığını söyleyecekti. İbrahim'in mahkemedeki ifadeleri için bkz: BOA, ŞD. 1760/5.

heyetleriyle başta İstanbul olmak üzere diğer yerlerdeki hapishaneleri kontrol edeceklerdi. Bu teftiş heyetine eşlik etmek üzere Dahiliye Nezareti Hapishaneler Umum Müdürlüğü Kavanin ve Nizamât Kalemi Müdürü Bekir Bey görevlendirildi. Böylece İstanbul başta olmak üzere İzmit, Bilecik üzerinden Konya'ya ulaşan hat üzerindeki hapishaneler teftiş edilecekti⁴¹ (Baran, 2008: 158-161). Bu hapishaneler arasında Akşehir hapishanesi de bulunuyordu. 26 Ocak 1920'de Akşehir'e gelen heyet hapishanenin genel durumu hakkında bilgi edinmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 165/6, lef: 14). Teftişler sonrası hazırlanan raporda hapishanenin yeterince geniş olduğu ancak daha bakımlı olması gerektiği ifade edilmişti. Özellikle iç duvarların badanaya ihtiyacı vardı, zeminler ise kirliydi. Bundan başka herhangi bir sorun bulunmuyordu (BOA, DH.MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1-9).

Hapishanedeki mahkûmların yiyecekleri nasıl temin ettikleri de başka bir meseleydi. Hapishanenin bulunduğu yere göre yiyecek temini bazen hapishane mutfağından ya da aracı bir kurum vasıtasıyla temin edilmekteydi. Bazen de bölgede bulunan bir hayır kurumu bu işi üstlenirdi. Ancak Akşehir'de bunların hiç birinin olmadığı görülüyor. Bir mutfağı olmayan hapishanede mahkûmlar, kendi imkânlarıyla yiyecek temin ediyorlardı (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79, lef: 12). Bu durum ise mahkûmların üzerinde maddi bir yüke sebep oluyordu. Hapishanedeki çoğu mahkûm nafakaya muhtaçtı (BOA, DH.MKT., 2010/33). Aslında 1880 Nizamnamesi mahkûmların ceza süreleri boyunca yeteneklerine göre bir işte istihdam edilmelerini söylüyordu. Nizamnamenin dördüncü bölümü mahkûmların kamu hizmetlerinde çalıştırılmalarına dair şartları içermekteydi. Hatta mahkûmlara çalışma zorunluluğu getirilmişti⁴² (Göktepe, 2023: 936). Ancak Akşehir hapishanesinde mahkûmların herhangi bir işte çalışmadığı görülür. Bu konuda istenen bilgilere göre kamu işlerinde, hapishanenin kendi işlerinde ya da özel siparişlerin yapımı gibi işlerde çalışan mahkûm yoktu. Yine Dahiliye Nezareti bazı mahkûmların istihdamını sağlamak için ceza Kanunu'nun 48. maddeden 67. maddeye kadar olan kısmından⁴³ ceza alan siyasi mahkûmlar hariç cezalarını tamamlamaya altı ay kalmış çiftçi ve yol tamircilerinin olup olmadığını sormuştu. Ancak Akşehir hapishanesinde bu mesleklere sahip mahkûm olmadığı bildirilmişti (BOA, DH.MB..HPS..., 162/79, lef: 12).

Sonuç

Hükümet konağının bitişiğinde yer alan Akşehir hapishanesi oldukça eski ve harap hâlde olan bir binadan ibaretti. Hapishanede dört oda erkek mahkûmlara ve bir oda da kadın mahkûmlara ayrılmıştı. Ancak kadın mahkûm ve tutuklular ya çok azdı ya da hiç yoktu. Sadece

⁴¹ Teftiş edilen hapishaneler Bursa, Adapazarı, İzmit, Gebze, Bilecik, Eskişehir, Ankara, Kütahya, Afyon Karahisar, Akşehir, Ilgın ve Konya hapishaneleriydi. BOA, DH. MB..HPS.M..., 41/32, lef: 1.

⁴² Nizamnamenin 69. maddesi hiçbir mahkûmun işsiz bırakılmayacak şekilde bir işe yerleştirilmesini söylerken 71. maddesi çalışma zorunluluğu getirmekteydi. 16-19. maddeler ise mahkûmların istihdamı konusunda hapishane müdürlerini görevlendirmekteydi. Göktepe, 2023: 933-936. Yine 72. madde mahkûmların elde ettiği gelirin yarısının kendilerine harcanan yemek ve kıyafet masrafları için ayrılmasını ve kalan yarısının da mahkûmlara verilmek üzere hapishane yönetimi tarafından saklanmasını öngörüyordu. Aydın, 2022:191.

⁴³ 1858 Ceza Kanunu'nda 48. ve 67. Maddeler; düşmanla her türlü iş birliği yapmak, devlete ait resmi bilgileri sızdırmak, isyan etmek, halkı devlet aleyhine silahlandırmak ve isyana teşvik etmek, mühimmat depolarına zarar vermek gibi Osmanlı Devleti'nin iç ve dış güvenliğine yönelik suçları ve cezalarını kapsamaktadır. Büyük oranda cezalar idam ve küreğe konulmaktır. Kanun maddeleri için bkz: Kayapınar, 2024: 179-180.

1916'da kadın mahkûm sayısı diğer yıllara göre büyük oranda artmıştı. Diğer zamanlarda bir ya da iki kişi olan mahkûm ve tutuklu sayısı o yıl on bire çıkmıştı. Üstelik on kişi hüküm giyen kadınlardı. Kadın mahkûm ve tutuklu olmadığında ise koğuş erkek mahkûmlara tahsis ediliyordu. Böylelikle erkek hapishanesindeki yoğunluk azaltılmaya çalışılmıştı.

Oldukça eski olduğu anlaşılan hapishanenin sık sık tamirat geçirdiği görülür. Akşehir'den gönderilen dilekçelerde duvarlarının yıkıldığı, çatısının çöktüğü, su künklerinin kırıldığı gibi şikâyetler yer alıyordu. Bürokrasinin ağır işleyen yapısı sebebiyle bazen acil olan tamirat işine hemen başlanamıyordu. Bu durumdan en çok mağduriyet yaşayanlar ise mahkûm ve tutuklulardı. Böyle bir durumda mahkûmlar avluda tutuluyordu. Ancak hapishanenin neredeyse her yıl geçirdiği tamiratlar suya atılan imza gibi etkisizdi. Bu sebeple yerel yöneticiler Akşehir'e yeni bir hapishane yapılmasının gereğinden bahsediyordu. Bu amaçla yapılan keşifnamelere, plan ve projelere mali imkânsızlardan dolayı cevap verilememiş, yeni hapishane yapılamamıştı.

Mahkûmların ceza aldıkları suçlara bakıldığında hüküm giyenler genel olarak cünha ve kabahat suçu işlemişti. Cinayetle suçlanan mahkûm Akşehir hapishanesinde bulunmuyordu. Ancak hapishanede cinayet suçu işleyip mahkemeyi bekleyenler yani cinayet tutukluları vardı. Bunlar da hüküm giydiklerinde başka yerlere naklediliyorlardı. Kadın mahkûm ve tutuklular ise sadece cünha suçundan hapishanede bulunuyordu. Tutuklu ve mahkûmların bir arada aynı koğuşlarda tutulması konusunda yapılan çalışmalar Akşehir hapishanesinde sonuç vermemişti. Bu durum hapishanede güvenlik problemlerine sebep oluyordu. Bu durumdan mahkûm ve tutuklular da şikâyetçiydi. Cinayet zanlılarıyla aynı koğuştaki olmanın can güvenliklerini tehlikeye attığını söylüyorlardı. Hafız Hasan Efendi'nin başına gelenler bunun en çarpıcı örneğiydi.

Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulan iş gücünün bir kısmı daha önceleri kürek cezasına çarptırılan mahkûmlardan sağlanıyordu. Tanzimat'la birlikte ceza kanunlarında yapılan değişikliklerle kürek cezası yerine hapis cezasına ağırlık verilmişti. Bu durum ise iş gücü kaybına neden olmuştu. Hem iş gücü kaybının önüne geçmek hem de cezasını tamamlayıp hapisten çıkan mahkûmların topluma adaptasyonunu kolaylaştırmak isteyen yetkililer hazırlanan Hapishane Nizamnamesi'yle mahkûmların yeteneklerine göre bir işte çalıştırılması zorunlu tutmuştu. Hapishanelere gönderilen anketlerle de bunun takibi yapılmıştı. Ancak Akşehir hapishanesindeki mahkûmlar herhangi bir işte çalışmıyordu. Mahkûmlara iş imkânlarının ayarlanması hapishane müdürlerinin görev ve sorumluluğundaydı. Akşehir'de bir hapishane müdürünün olmaması mahkûmların neden çalışmadıklarını açıklar. Zaten bu konuda gönderilen anketlere var-yok gibi kısa cevaplar verilmesi hapishanedeki personel yetersizliğinin kanıtı niteliğindedir.

Hapishanedeki tek görevli gardiyandı. Uzun yıllar bu görevi Mustafa Fehmi Efendi yürütmüştü. Diğer taşra hapishanelerinde gözlemlediğimiz müdür, kâtip gibi görevlilerin Akşehir hapishanesinde olmaması Mustafa Fehmi Efendi'nin iş yükünü artırıyordu. Bu durum ise hapishaneden firarların yaşanmasını ve diğer güvenlik sorunlarını beraberinde getiriyordu.

Akşehir hapishanesinin yaşadığı bir diğer sorun ise temizlik ve hijyen konusuydu. Yapılan teftişlerde en çok dile getirilen konu hapishanenin pis olması ve sağlık şartlarına aykırı bir hâlde bulunmasıydı. Hem Adliye Nezareti hem de valilikten gönderilen müfettişlerin raporlarında rastladığımız bu meselenin acilen düzeltilmesi emredilse de ilerleme kaydedilememişti.

Diğer taşra hapishaneleriyle benzer problemlere sahip olan Akşehir hapishanesinde istenilen düzenlemelerin yapılamadığı görülür. Kaza, vilayet ve merkez arasındaki yazışmalar çoğunlukla hapishanenin ihtiyacı olan tamiratlarla ilgilidir. Mahkûmların yaşadığı sıkıntılara dair yazışmalar ise neredeyse yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi

Dahiliye, Hapishaneler Müdüriyeti (BOA, DH. MB..HPS...): 152/32; 151/29; 85/55; 36/17; 3/17; 3/27; 96/28; 72/18; 151/79; 9/3; 14/68; 146/28; 160/48; 151/29; 114/22; 156/77; 157/36; 152/32; 157/31; 158/3; 158/63; 79/4; 162/79; 124/5; 15/67; 165/6.

Dahiliye, Islahat (BOA, DH. TMIK.S..) 38/62; 40/16; 72/78; 73/61.

Dahiliye, İdare (BOA, DH. İD..) 112/27.

Dahiliye, Mektubi Kalem (BOA, DH. MKT.): 2010/33; 1579/107; 2893/91; 2898/54.

Dahiliye, Muamelat (BOA, DH. TMIK.M..): 24/64.

Dahiliye, Müteferrik (BOA, DH. MB..HPS.M...): 10/15; 55/16; 21/4; 22/15; 25/19; 33/17; 33/80; 35/61; 55/35; 41/32; 42/62.

Maliye Nezareti, Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (BOA, ML.EEM.): 968/2; 923/51.

Sadaret, Umum Vilayat Evrakı (BOA, A.}MKT.UM): 331/71.

Şura-yı Devlet (BOA, ŞD.): 1760/5.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aksu Ş. (2010). Otorite-Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oytun Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Alim Baran T. (2008). Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi. *Belleten*, 72(263), 155-174.

Artuk M.E. & Alşahin M.E. (2015). Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/2, 297-338.

Aydın M. (2022). Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuk Siteminde Hapishane Koşulları Açısından Mahkum Hakları (1839-1920). *Adalet Dergisi*, 69, 175-212.

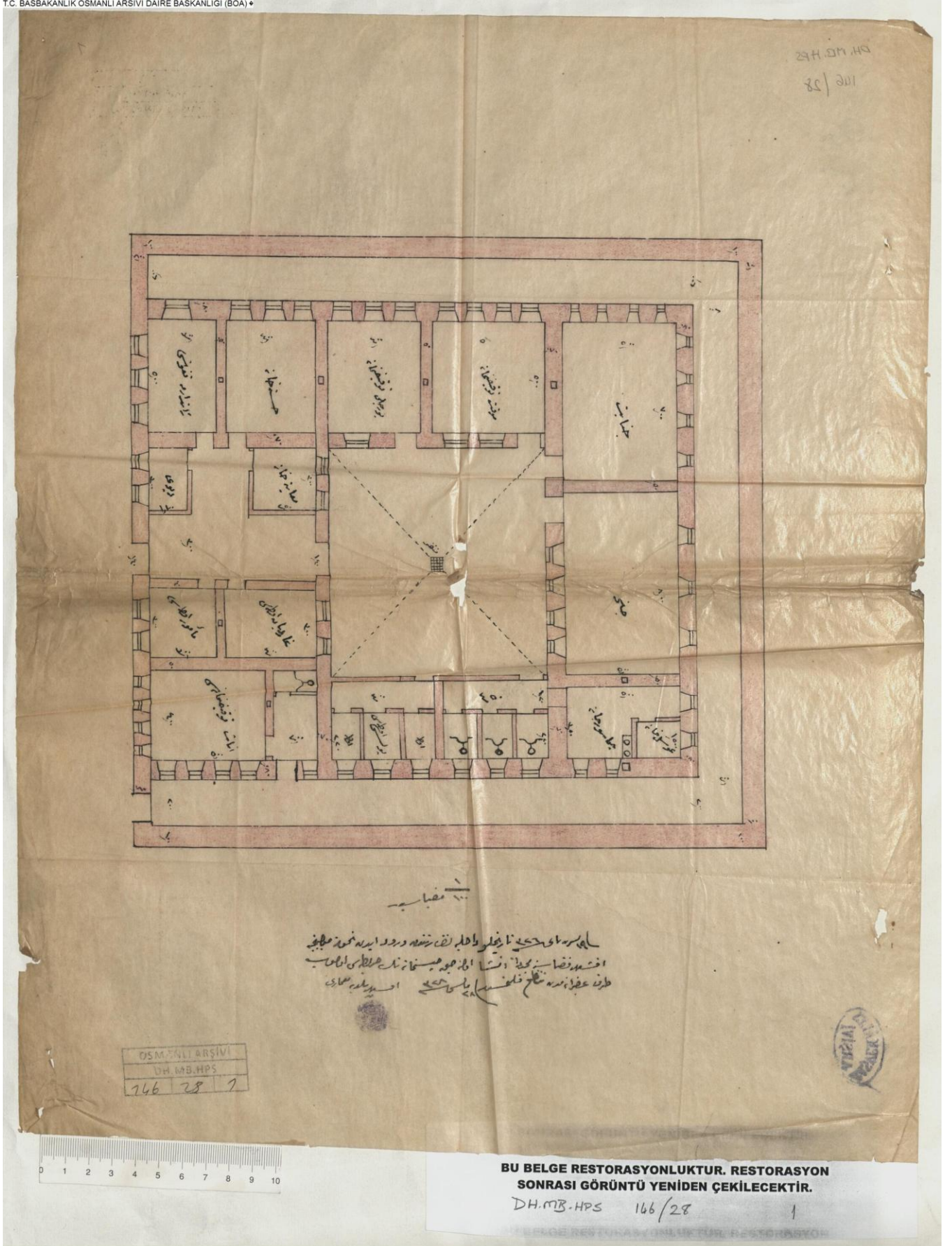
Bilirli T. (2018a), 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri Yozgat Örneği. *Sosyal Bilimler*

- Araştırmaları Dergisi*, 13/ 2, 71-96.
- Bilirli T. (2019). Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishaneleri: Tokat Hapishanesi Örneği. *History Studies*, 11/3, 891-913
- Bozkurt G. (1996). Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939), Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Bozkurt N. (2012). XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, 261-277.
- Çakır C. (2012). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul, Küre Yayınları.
- Çelik N. B. (2014). Bodrum Kalesinin Hapishaneye Dönüştürülmesi ve Buraya Yapılan Sürgünler (1890-1914). *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu 30 Ekim-1 Kasım 2013*, (Ed. M. A. Erdoğan- A. Özgiray), C. I, İzmir.
- Çelik Y. (2008). Hapishane Tarihimizden bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali. *Belleten*, 72/264, 603-628.
- Dağ M. (2022). Osmanlı Taşrasında Bir Ceza İnfaz Kurumu: Mut Hapishanesi Örneği (1890-1920). *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, 15, 167-201.
- Demirbaş T. (2010). Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oturn Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Demirel F. (2001). 1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi. *Toplumsal Tarih*, 89, 11-14.
- Demirel F. (2007). Osmanlı Hapishanesinin Gardiyanları. *Hukuk ve Adalet*, IV/9, 257-263.
- Demirel F. (2008). *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Demirel F. (2011). Osmanlı Hukuk Sisteminde Adlî Yardım Kurumu, *OTAM*, 29, 83-92.
- Demirkol K. (2012). *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayet Hapishaneleri*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- Demiryürek H. (2019). *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*. İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılık.
- Erim N. (1984). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları*, S. 4, 79-99.
- Eşitli E. A. (2013). Suçların ve Cezaların Kanuniliği İlkesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 104, 225-246.
- Foucault M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev: M. A. Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi.
- Gökçen A. (1994). 1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1-2, 203-288.
- Göktepe K. (2023). Osmanlı Devleti'nde Mahkumların İmar ve İnşa Faaliyetlerinde İstihdamı (1840-1920). *Belleten*, 87 (310), 919-958.
- Güney N. B. (2024). Osmanlı'nın Son Döneminde Karaman Hapishanesi. *Yakınçağ Tarihine Dair Yazılar*, (Ed: Alpaslan Demir & H. Baha Öztunç), Konya, Kömen Yayınları.
- Güran T. (1989). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İpşirli M. (2019). Kürek Cezası. DİA, C. EK-2 (Gözden Geçirilmiş 3. Basım), Ankara, 112-114.
- Karaca A. (2010). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oytun Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Karal E. Z. (2001). *Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Yayınları, Ankara.
- Kayapınar M. M. (2024). *1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun Kaynakları, Muhtevası ve Şer'i Hukukla Münasebeti*. Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek

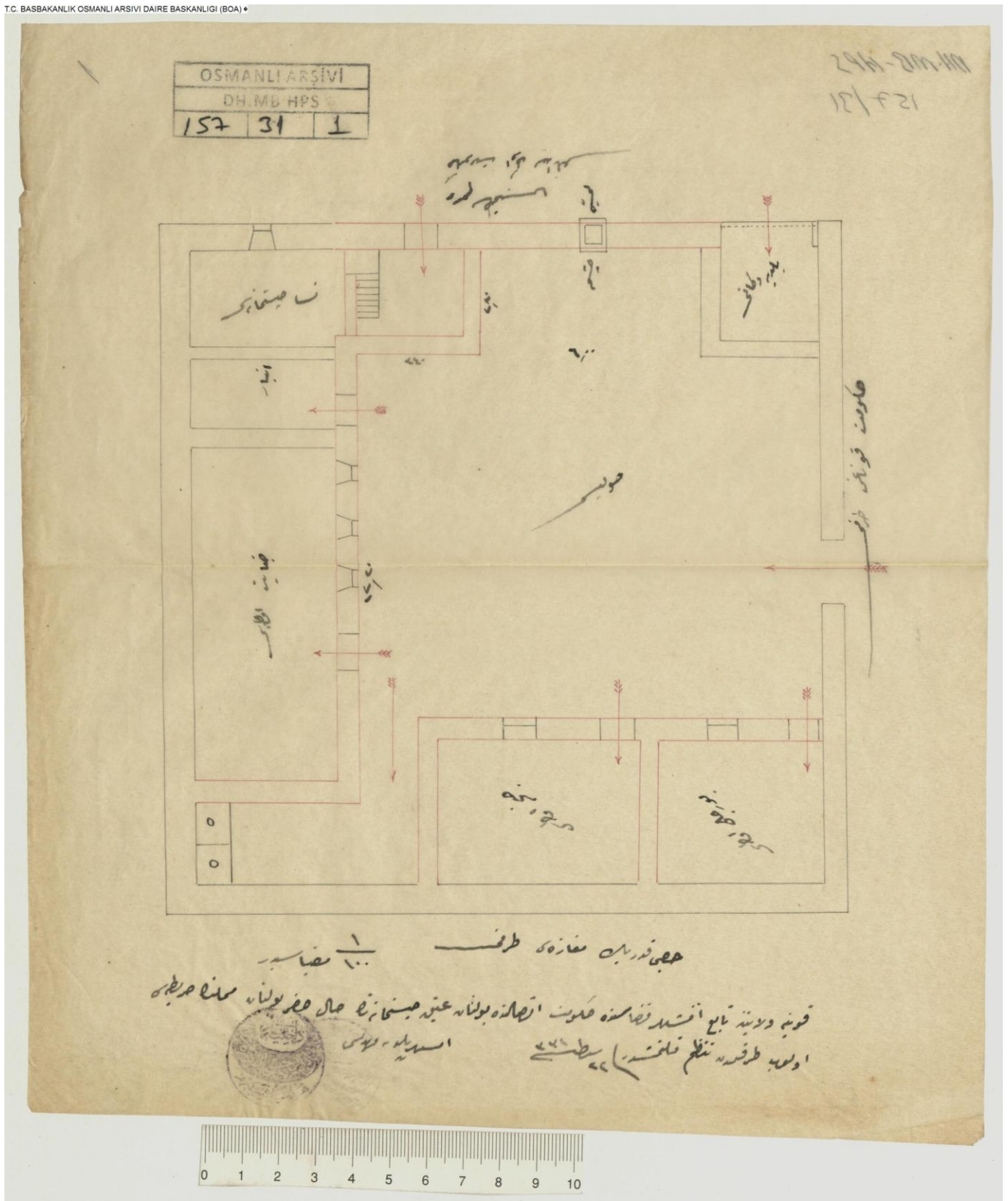
- Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztunç H. B. (2020). *Rumeli: II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri (1896-1907)*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Poyraz Ö. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 301-318.
- Saner Y. (2007). Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza: 18-20. Yüzyıllar*, (Der: Noémi Lévy & Alexandre Toumarkine), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Schull K. (2007). Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri. *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza: 18-20. Yüzyıllar*, Çev: Özlem Tuna, (Der. Noémi Lévy & Alexandre Toumarkine), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sofuoğlu E. (2010). Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri. *Hapishane Kitabı*, (Ed. E. Gürsoy Naskalli & H. Oytun Altun), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Şen H. (2007a), Osmanlı'da Hapishane Mefhumu. *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18-20. Yüzyıllar*, (Der. Noémi Lévy & Alexandre Toumarkine), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şen Ö. (2007b), *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul, Kapı Yayınları.
- Şentop M. (2004). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Kanunlar- Tadiller- Layihalar- Uygulamalar*. İstanbul.
- Tanör B. (2009). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Temel M. (2009). XX. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 109-135.
- Yıldız G. (2012). *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Yıldız Ö. (2015). Osmanlı Hapishane Üzerine Bir Değerlendirme: Karasi Hapishanesi Örneği. *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17(2015), s. 91-111.
- Zorba H.A. (2023). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Antalya Hapishanesi'nde Tamir ve İnşa Faaliyetleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1, 34-88.

Ekler

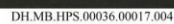
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) •

Ek 1: Yapılmak istenen yeni hapishanenin planı. BOA, DH.MB..HPS..., 146/28, lef: 1.

Ek 2: Eski hapishanenin planı. BOA, DH.MB..HPS...,157/31, lef: 1.

200

Ek 4: Yıllara göre mahkûm sayılarını gösteren tablolar.**Tablo 1:** 1914 yılı yoklamaları.

1914	1. Yoklama ⁴⁴						2. Yoklama ⁴⁵					
	Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	30	1	11	3	-	-	26	-	5	6	-
Kadın	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	30	1	11	4	-	-	26	-	5	6	-
	46						37					

Tablo 2: 1915 yılı yoklamaları.

1915	1. Yoklama ⁴⁶						2. Yoklama ⁴⁷						3. Yoklama ⁴⁸					
	Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	23	10	5	-	-	-	13	2	1	10	-	-	24	-	5	13	-
Kadın	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Toplam	-	23	-	5	-	-	-	13	2	1	10	-	-	25	-	5	18	-
	28						26						48					

Tablo 3: 1916 yılı yoklamaları.

1916	1. Yoklama ⁴⁹						2. Yoklama ⁵⁰					
	Hükümlüler			Tutuklular			Hükümlüler			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	6	-	-	7	-	-	5	-	-	8	-

⁴⁴ 1914 senesi Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 151/29, lef: 9.⁴⁵ 1914 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 152/32, lef: 7.⁴⁶ 1915 senesi Mart-Haziran dönemi 1. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 21/4, lef: 17.⁴⁷ 1915 yılı Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 22/15, lef 2; BOA, DH.MB..HPS..., 114/22, lef: 8.⁴⁸ 1915 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama BOA, DH.MB..HPS., 156/77, lef: 2.⁴⁹ 1916 senesi Mart-Haziran dönemi 1. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 157/26, lef:4.⁵⁰ 1916 senesi Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS., 158/3, lef 7.

Kadın	-	10	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	--	16	-	-	8	-	-	5	-	-	8	-
	24						13					

Tablo 4: 1917 yılı yoklaması.

1917 ⁵¹	Hüküm giyenler			Tutuklu olanlar			Toplam
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	
Erkek	-	4	-	-	32	-	36
Kadın	-	-	-	-	1	-	1
Toplam	-	4	-	-	33	-	37

Tablo 5: 1918 yılı yoklamaları.

1918	1. Yoklama ⁵²						2. Yoklama ⁵³						3. Yoklama ⁵⁴					
	Hükümlüle			Tutuklular			Hükümlüle			Tutuklular			Hükümlüle			Tutuklular		
	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat	Cinayet	Cünha	Kabahat
Erkek	-	7	3	3	7	1	-	7	1	15	36	-	-	3	-	9	13	-
Kadın	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	7	3	3	7	1	-	7	1	15	36	-	-	3	-	9	13	-
	21						59						25					

⁵¹ 1917 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama .BOA, DH.MB..HPS.M..., 33/17, lef: 5.⁵² 1918 senesi Mart-Haziran dönemi 1. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 33/80, lef: 7; BOA, DH.MB.. HPS..., 160/48.⁵³ 1918 senesi Temmuz-Ekim dönemi 2. yoklama BOA, DH.MB..HPS..., 79/4, lef: 2.⁵⁴ 1918 senesi Kasım-Şubat dönemi 3. yoklama BOA, DH.MB..HPS.M..., 37/51, lef: 11

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 23/05/2025

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 29/06/2025

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Özdoğan, M. A. (2025). Hannah Arendt Düşüncesinde Yargı Yetisinin Politik Anlamı. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 203-212.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1705321>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

HANNAH ARENDT'İN DÜŞÜNCESİNDE YARGI YETİSİNİN POLİTİK ANLAMI

Melek AYGÜL ÖZDOĞAN*

Öz

Hannah Arendt'in politik yargı kavrayışının kuramsal zeminini Kant'ın estetik yargı anlayışı oluşturur. Arendt'e göre yargı, yalnızca estetik nesnelerin güzel ve çirkinliğine ilişkin bir hükümde bulunma yetisi değil aynı zamanda politik bir düzlemde doğru ve yanlış ayırt edebilme kapasitesidir. Bu çalışmada Kant'ın *Yargı Yetisinin Kritiği* eserinde ortaya koyduğu estetik yargıların oluşumuna dair düşüncelerini ve bunun araçları olan *sensus communis* (ortak duyu), genişletilmiş zihin (*enlarged mentality*), temsilî düşünme gibi kavramları Arendt'in politik yargı üzerinden nasıl okuduğu ele alınacaktır. Bu yolla da politik yargının bireyin sadece kendisi için değil, herkes için düşünme kapasitesine dayandığı dolayısıyla çoğulcu ve kamusal alana yönelik bir etkinlik olduğu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arendt, Yargı, Sensus Communis, Genişletilmiş Zihin.

* Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-posta: melekaygul@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5571-0788>.

** Bu çalışma, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sistemik Felsefe ve Mantık Ana Bilim Dalı'nda yapılan "Hannah Arendt'in Düşüncesinde Vita Activa ve Vita Contemplativa'nın Kesişim Noktası Olarak Sivil İtaatsizlik" başlıklı doktora tezinin bir kısmından çıkarılmıştır.

THE POLITICAL MEANING OF JUDGMENT IN THE THOUGHT OF HANNAH ARENDT

Abstract

Hannah Arendt's conception of political judgment is theoretically grounded in Kant's understanding of aesthetic judgment. Arendt states that judgement is not only the ability to evaluate the aesthetic qualities of objects, but also the capacity to discern between right and wrong in a political context. This study will examine Kant's theories concerning the formation of aesthetic judgements, as outlined in his *Critique of Judgement*. It will further analyse how Arendt interprets concepts such as *sensus communis*, enlarged mentality and representational thinking, which function as the tools of this process, through the lens of political judgement. Thus, it will demonstrate that political judgement relies on the capacity of the individual to think not only for themselves but for everyone, making it a pluralistic and public sphere-oriented activity.

Keywords: Arendt, Judgement, Sensus Communis, Enlarged Mentality.

Giriş

Hannah Arendt, insan varoluşunun iki temel boyutunu *vita activa* (eylem yaşamı) ve *vita contemplativa* (zihinsel yaşam) kavramlarıyla tanımlar. En genel hâliyle *vita activa*'yı pratik, eylem temelli yaşamı tanımlamak için kullanırken *vita contemplativa*'yı teori, temaşa temelli yaşamı tanımlamak için kullanır. Bu iki yaşam biçimi kendi içinde farklı etkinlik alanlarına ayrılır. *Vita activa*; emek(labor), iş(work), eylem(action) etkinliklerini kapsar¹, *vita contemplativa* ise düşünme(thinking), isteme/irade(willing), yargılama(judging) etkinliklerini kapsar². *Vita activa*'nın etkinliklerinden emek, biyolojik ihtiyaçları karşılamaya yönelik döngüsel bir etkinliktir. İş, insani dünyayı inşa etmeye yönelik kalıcı nesneler üreten bir etkinliktir. Bu iki etkinlik biçimi de kamusal alanda görünür değillerdir ve kamusal olarak bir anlam ifade etmezler. Eylem ise kamusal alanda diğer insanlarla birlikte bireyin özgünlüğünü özgür bir biçimde ortaya koyduğu siyasal yaşamı mümkün kılan yegâne etkinlik biçimidir. Bu bağlamda Arendt, eylemi diğer *vita activa* etkinliklerinin üzerinde konumlandırır. Öte yandan, *vita contemplativa*'ya ait etkinlikler de insan yaşamında temel bir rol oynar. Düşünme yoluyla, dünyaya dair anlam arayışı ihtiyacı karşılanır; isteme, özgür irade geleceğe yönelik seçimler ve kararlar belirleme ve bu doğrultuda hareket etme imkânı sunar; yargılama yetisi de iyinin kötünün, doğrunun yanlışın ayırt edilmesini sağlar.

Tarihsel olarak bakıldığında *vita activa* ve *vita contemplativa* arasındaki ilişki çoğu zaman hiyerarşik biçimde ve karşıtlık içerisinde ele alınmıştır. Antik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar *vita contemplativa*'nın üstünlüğü kabul görürken modern dönemde *vita activa* üstünlüğü ele geçirmiştir. Arendt bu iki yaşam biçimini hiyerarşik ve birbirine karşıt olarak değil, insanlık durumunun iki asli yönü olarak değerlendirir. Özellikle totalitarizm deneyimi, bu iki boyutun birbirinden bağımsız düşünülemediğini açık biçimde göstermiştir. Örneğin zihinsel yetilerini

¹ Arendt, *vita activa*'nın etkinliklerini *İnsanlık Durumu* adlı eserinde derinlemesine ele alır. Detaylı bilgi için bakınız: Arendt, 2018.

² Arendt, *vita cantemplativa*'nın unsurlarından düşünme ve isteme'yi *Zihnin Yaşamı* adlı eserinde, yargılma'yı ise *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler* adlı eserinde detaylıca ele almıştır. Detaylı bilgi için bakınız: Arendt, 2022b; Arendt, 2021.

(düşünme, isteme, yargılama) kullanmaktan aciz bir fail olarak Adolf Eichmann³'ün edimleri siyasi felaketlerle sonuçlanmıştır. Arendt, Eichmann'ı doğruyu yanlıştan ayırt etme kapasitesini kaybetmiş bir 'düşünce yoksunu' olarak tanımlar. Dolayısıyla Arendt için *vita activa* önemli olmakla birlikte *vita contemplativa* da onun sorumluluğunu taşıyan bir arka plan olması bakımından önemlidir. Arendt bu iki yaşam biçiminin birbirini tamamladığını savunur. Bu iki yaşam biçiminin birlikte ele alınması yoluyla yeniden düşünülmesi, özellikle totalitarizmin sebep olduğu düşünme ve yargılama yetilerindeki çöküşü kavrayabilmek için önemlidir. Bu doğrultuda Arendt'in Kant'ın üçüncü kritiği olan *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ne yönelmesi, yalnızca teorik bir ilgiden değil, aynı zamanda politik bir gereklilikten kaynaklanmaktadır.

1. Estetik Yargıdan Politik Yargıya

Arendt, Kant'ın estetik yargı modelini siyasal yaşamın düşünsel alt yapısı olarak okur. Kant, estetik deneyimlerimizde, yani bir şeyi beğenmemizin temelinde yargılama yeteneğimizin işlediğini belirtir ve bu nedenle yargılama kavramını beğeni üzerinden açıklar (Arendt, 2021a: 37). Bu anlamıyla yargı, güzele ve çirkine dair bir hükümde bulunma yetisidir. Arendt, yargılama yeteneğini sadece estetik alanda güzeli çirkinden ayırmakla sınırlamaz; aynı zamanda siyasi alanda doğru ile yanlış ayırt etme kapasitesi olarak da görür (Arendt, 2016: 148; Benhabib, 2003: 188).

Kant estetik deneyimler ve beğeni üzerinden temellendirdiği yargı kuramını üçüncü kritiği olan *Yargı Yetisinin Eleştirisi* kitabında ele alır. Sezer'e göre Kant, bu eserde güzellik ölçütüyle değerlendirilen fenomenler dünyasının kamusal bir niteliğe sahip olduğunu göstermeyi amaçlar. Kültür ve sanatla ilgili yargılarda bulunan kişi, "*kendini başkalarının yerine koyarak düşünebilmelidir*". Bu, bu tür yargılarımızın sanıldığı gibi tamamen öznel veya rastgele olmadığını, aksine bir çoğunluğun varlığına ihtiyaç duyduğunu ve potansiyel bir ortak anlayışa dayandığını gösterir (Sezer, 2008: 322-323). Kant *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde insan anlığının üç maksiminden bahseder: "1. Kendi için düşünmek; 2. Başka her birinin yerine düşünmek; 3. Her zaman uyumlu olarak düşünmek. Birincisi *önyargısız*, ikincisi *genişletilmiş*, üçüncüsü *tutarlı* düşünme yoludur." (Kant, 2006: 161). Bu maksimlerden ilki anlama yetisinin, ikincisi yargı yetisinin, üçüncüsü ise aklın maksimidir (Kant, 2006: 162). Çalışmamızın sınırları çerçevesinde biz ikinci maksim olan genişletilmiş zihin maksimine odaklanacağız. Kant için genişletilmiş zihin maksimi, estetik yargının koşulu olarak vardır. Genişletilmiş zihin, kişinin kendini kısıtlayan öznel koşulları aşarak, öznelliğinden sıyrılarak, kendini başka herkesin yerine koyarak ve başka herkesin bakış açısıyla bakıp, başkalarının durduğu noktada durarak bir yargıya vardırıran maksimdir (Kant, 2006: 162). Bu tür yargının zemini olarak Kant, *sensus communis* kavramını ortaya koyar.

³ Üst düzey bir Nazi subayı olan Adolf Eichmann, soykırımın organizatörlerinden biridir. Eichmann'ın 1961 yılında Kudüs'te yargılanmasını izleyen Arendt'in onun şahsında gözlemlediği şey, düşüncesizlik ve sorumluluktan kaçan biri olarak salt itaatkarlıktı. Arendt bu duruşmadan sonra kötülüğün şeytani olmaktan çok banal olduğunu ifade etmiş ve "kötülüğün sıradanlığı" kavramını ortaya atmıştır. Arendt, 2021b.

1.1. *Sensus Communis* ve Genişletilmiş Zihin

Kant, *sensus communis*'i bir ortak duyu ideası olarak tanımlar. Bu bakımdan bireylerin kendi kişisel deneyimlerinden yola çıkarak evrensel geçerliliğe sahip yargılarda bulunabilmelerini sağlayan ortak bir duyarlık yetisi anlamına gelir. *Sensus communis*, bireyin yargıda bulunurken kendi perspektifini aşarak başkalarının bakış açılarını da düşünsel olarak dikkate almasını ifade eder. Bu kapasite, yargının salt öznel bir kanaatten ibaret olmaktan çıkarak, daha evrensel geçerlilik iddiası taşıyan bir biçime ulaşmasını mümkün kılar. Başka bir deyişle, birey kendi yargısını başkalarının muhtemel yargılarıyla karşılaştırma, onların yerine düşünsel olarak kendini koyma ve böylece kendi öznel sınırlarını aşma çabası içerisinde olur. Kant'ın ifadesiyle, bu ortak duyunun işletilmesi yoluyla, bireysel yargılar kamusal bir aklın ürünü hâline gelir ve böylelikle estetik yargılarda bir tür nesnellik zemini inşa edilebilir (Kant, 2006: 160). *Sensus communis*, kendimizi herkesin yerine koyarak ve onların temsilcisi gibi düşünmemizi sağlayan ortak bir anlayış zeminidir. Böylece, güzellikle ilgili bireysel deneyimleri aşan ortak bir yargılama yeteneğidir. *Sensus communis*'i yargının ideal bir normu olarak belirleyen Altuğ; "Estetik yargı veren insan, yargısına ilişkin olarak her türlü kişisel koşuldan kendisini yalıtma; bütün insanlar adına yargı verme hakkı elde ettiği bir özgürlük konumuna yükselmektedir" (Altuğ, 1989: 103) diyerek Kant'ın estetik yargının evrensellik talebini bireyin öznelliğini aşarak kamusal bir duyarlılığa yönelmesiyle temellendirdiğini vurgulamaktadır.

Herkesin benzer düşünme yeteneklerine sahip olmasından kaynaklanan ortak duyu (*sensus communis*) sayesinde, beğeni yargılarımız genel kabul görmeyi hedefler (Atalay, 2007 :46; Altuğ, 1989. 102). Bu doğrultuda Kant, yargıda bulunan öznenin, tüm diğer rasyonel varlıklarla ortak bir zihinsel donanım ve paylaşılan bir anlayış zeminine sahip olduğu varsayımıyla hareket ettiğini ileri sürer. Bu varsayım, bireyin yargısına geçerlilik atfetmesine ve dolayısıyla bu yargının başkaları tarafından da onaylanabileceğine dair rasyonel bir beklenti geliştirmesine imkân tanır (Kant, 2006: 93). Bu sayede beğeni yargıları, kişisel olmaktan çıkıp evrensel bir nitelik kazanır. Kant'a göre, kişisel önyargıları ve sınırlamaları bir kenara bırakıp evrensel bir bakış açısıyla değerlendirme yapmak, ancak kendini diğer insanların perspektifine/duruş noktalarına yerleştirmekle mümkündür (Kant, 2006: 162). Bunu sağlayan da genişletilmiş zihindir. Genişletilmiş zihin sayesinde, "kendi tikelliğimizden çıkıp 'başkasının yerine geçip düşünerek' kendi 'özel koşullarımızı' hesaba katmamayı başarırız. Bu yolla kendi yargımızı 'adeta ortak insan aklının' yargısı kılarız ve kendi tikelliğimizden öyle bir soyutlanırız ki, aradığımız genelliği elde edebiliriz" (Recki, 2010: 197). Recki, bu şekilde düşünme vesilesiyle "*biz kendimizde kendimizi aşarız*" der (Recki, 2010: 198). Burada ben'in yerini biz almıştır. Bu tür bir düşünme tarzında esas olan, öznenin kendisiyle kurduğu içsel özdeşlikten ziyade, başkalarının perspektifleriyle kurduğu ilişkisellik ve özdeşliktir. Bu düşünsel tutum, bireyin yalnızca kendi bakış açısıyla sınırlı kalmaksızın, diğer öznelere ait olası yargıları tahayyül etmesini ve onların perspektifinden düşünebilme yetisini sürekli olarak devrede tutmasını gerekli kılar (Altuğ, 1989: 105).

1.2. Arendt'in Kant Okuması

Arendt'e göre, genişletilmiş düşünme yetisi bir yalnızlık ya da mutlak soyutlanma koşullarında ortaya çıkamaz; çünkü yargı yetisi, bireyin kendi öznel sınırlarını aşarak çoğul bir perspektifler alanına açılmasını gerektirir. Başkalarının olası bakış açıları hesaba katılmaksızın bu tür bir düşünsel faaliyet işlevsel hâle gelemmez; çünkü yargı, ancak başkalarının

mevcudiyetinin tahayyül edilmesi yoluyla nesnellik iddiası kazanabilir (Arendt, 2022a: 298). Recki de Arendt'e benzer biçimde Kant'ın insan anlığına ait iki ilkesi (kendi kendine düşünme ve tutarlı düşünme) bireyin tek başına uygulayabileceği akılsal ilkeler olduğunu ancak yargı gücünün temel ilkesi olan kendini başkalarının yerine koyarak düşünme ilkesinin, diğer insanlara ve başkalarının perspektifine atıfta bulunduğunu belirtir (Recki, 2010: 194). Böylelikle yargının kendisini ortaya çıkaracağı bir kamusal alana yani insanlar tarafından kurulan ve paylaşılan bir ortak dünyaya ihtiyacı vardır.

Bireyin öznelliğinden çıkıp başkalarının perspektifini tahayyül etmesi bakımından imgelem önemli bir işleve sahiptir. İmgelem yoluyla şimdi ve burada, algılarımız dâhilinde olmayan ve doğrudan etkilenimde bulunmadığımız şeyleri zihnimizde temsil ederek yargıda bulunuruz (Arendt, 2021a: 132). Böylelikle deneyimin sınırlarının ötesine geçip (Kant, 2006: 185) duysal olarak burada olmayana temsil yoluyla zihinsel olarak burada kılarız. Beiner şöyle der: "... imgelem yetimizi kullanarak olası seçeneklerin, farklı bakış açılarının neler olabileceğini zihnimizde canlandırabiliriz. Her ne kadar farklı seçenekler bize fiilen sunulmamış olsa da şeylerin farklı açılardan nasıl görünebileceğini tahayyül edebiliriz." (Beiner, 2021b: 227). Başkalarının perspektiflerini dikkate almak suretiyle, bireysel sübjektivitenin ve onun beraberinde getirdiği sınırlılıkların aşılması hedeflenir.

Duyusal olarak orada olmayana temsil yoluyla zihinde canlandırarak imgelem, Kant'ın beğeni yargılarının önemli özelliği olarak belirlediği çıkar ve duysal hazdan bağımsız olma koşulunu sağlar (Kant, 2006: 76). İlgiden, çıkardan, faydadan bağımsız olarak hoşlanma Kant için tarafsızlığın koşuludur (Kant, 2006: 165). Bu noktada "imgelem", bireyin hem olaylara yakınlık kurmasını hem de yargılarken gerekli mesafeyi sağlayarak tarafsız ve ön yargılardan arınmış düşünmesini mümkün kılar (Beiner, 2021b: 171). Nesneyle aramızdaki uzaklık arttıkça kişisel ilgi, çıkar ve fayda beklentilerimizden arınır ve bu da bizi tarafsız bir konuma getirir. Kant'ın estetik yargılar için belirttiği öznellikten ve çıkar ilişkilerinden arınmışlık koşulu, Arendt'in siyasal yargı anlayışında da korunur. Arendt için de yargının en önemli koşulu olarak ilgi, çıkar ve hazdan bağımsızlık tarafsızlığı sağlar (Arendt, 2021a: 132).

Kant için yargıda bulunma ayrıcalığı sanat eserine doğrudan müdahil olmayan ona belli bir mesafeden bakan yani tarafsız bakan, ilgiden bağımsız bir tarzda düşünen seyirciye aittir (Beiner, 2021b: 212). Bu noktada seyirci- aktör ayrımı devreye girer. Aktör eyleme doğrudan katılarak rolüne odaklanmak durumunda olduğundan dolayı yalnızca kendinin dâhil olduğu kısmı bilebilir, kısmi bakış açısına sahiptir. Buna karşın seyirci, söz konusu olayın ya da eserin tamamını kapsayan bir bakış geliştirebilir. Kant'a göre bu seyircinin konumu kritiktir; çünkü olayların ya da edimlerin, aktörün kendisinin farkında bile olmadığı yönlerini ve anlam potansiyellerini açığa çıkarma kapasitesine sahiptir (Arendt, 2021a: 112).

Arendt, kamusal alanda aktör ve seyirci etkileşimine önem verir. Ona göre aktör, kamusal alanda siyasi eylemde bulunan, başlangıç yapma kapasitesine sahip olan politik faildir. Siyasal eylemin anlamı eylemi gerçekleştiren öznenin yanı sıra, bu eyleme tanıklık eden ve onu anlamlandıran başkalarının varlığında ortaya çıkar. Seyirci, eyleme doğrudan katılmaksızın, olan bitene eleştirel bir mesafeden yaklaşır çıkar ve ilgiden bağımsız bir tutumla değerlendirme yapar ve bir yargı ortaya koyar. Kristeva, Arendt'in siyaset felsefesine ilişkin yorumunda aktörün eyleminin kıymetli olduğunu fakat onun hatırlanmasını sağlayacak bir hikâye anlatıcısı yani seyircinin ve onun yargısının da eylem kadar kıymetli olduğunu ifade eder. Politik bir eylemin

hatırlanabilir olmasını sağlayan ve onu kahramanca bir eylem yapanın seyirci olduğunu ekler (Kristeva, 2018: 20). Benzer şekilde Bilsky de seyircinin yargısı kolektif bir hafıza inşa ettiğini, eylemin anlamının onu izleyen, yorumlayan ve hatırlayanların anlatılarında yaşadığını belirtir (Bilsky, 1996: 140). Bu çerçevede seyircinin, Arendt'in düşüncesinde yalnızca politik sahnede edilgin bir izleyici değil; anlam üretiminin, tarihsel hafızanın ve ortak dünyanın kurulmasında etkin bir aktör olduğunu ifade edebiliriz.

Arendt açısından yargı eylemi, sağduyu çerçevesinde işler. Sağduyu, dünyayı birlikte paylaştığımız gerçeğini önümüze seren bir yetidir; tamamen bireysel ve öznel olan duyusal algılarımızı, başkalarının da deneyimlediği ortak ve nesnel bir dünya ile ilişkilendirebildiğimiz oranda anlam kazanır. Bu bağlamda, yargıda bulunmak, ortak bir dünya deneyimini başkalarıyla paylaşmanın en temel —belki de en karakteristik— yollarından biridir (Arendt, 2022a: 299).

Kendini başkalarının yerine koyma, başkalarını dikkate alma ve onların bakış açısıyla bakma gibi yaklaşımlar, bizi doğal olarak çoğulculuk fikrine yönlendirir. Beiner de Kant'ın beğeni anlayışında çoğulculuk fikrinin olduğunu ifade eder. Bu doğrultuda çoğulculuk "kişinin, sanki, bütün dünya kendinden ibaretmişçesine sırf kendisiyle meşgul olmaması; tam tersine kendini bir dünya yurttaşı olarak görmeyi ve bunun gerektirdiği şekilde hareket etmeyi benimsemek" tir (Beiner, 2021b: 207-208). Sayısal bir çokluktan farklı olarak çoğulculuk, çeşitliliği, ayrımlarla kurulan bir ilişkiyi gösterir (Yazıcıoğlu, 2016: 22). Bu ilişki içerisinde hoşgörüyü, farklılıkların benimsenmesini ve nihayetinde potansiyel bir anlaşma ve uzlaşma fikrini barındırır. Genişletilmiş düşünme biçimi, başkalarının bakış açılarını dikkate alma yetisiyle şekillenir ve potansiyel bir uzlaşma zemini üzerine kurulur. Bu tarz düşünme, yalnızca bireysel değerlendirmelere değil, aynı zamanda ortak bir anlam arayışına da dayanır. Bu bağlamda yargının bir niteliği açığa çıkar: Yargı, mutlak bir doğruluk ya da evrensel bir zorunluluk iddiası taşımaz (Beiner, 2021b: 182). Kant'ın estetik yargılarında olduğu gibi, siyasal yargılar da nesnel gerçeklikler değil, paylaşılabılır ama tartışmaya açık değerlendirmelerdir. Çünkü herkesin yaşam deneyimi farklıdır ve bu fark, yargıların çeşitliliğini zorunlu olarak doğurur. Bu nedenle siyasal alanda hakikatin buyurgan dili yerine, ikna ve paylaşım ön plana çıkar. Önemli olan, farklı yargıların bir arada var olabilmesi; yani çoğulculuktur. Kişi, olaylara başkalarının perspektifinden bakmayı öğrendikçe kendi yargılama kapasitesini de derinleştirir ve genişletir.

Benhabib, Arendt'in düşüncesinde çoğulculuğun en yetkin siyasal ilke olarak değerlendirildiğini belirtir (Benhabib, 2003: 190). Arendt'e göre, başkalarının bakış açılarını dikkate alarak düşünmek ve bireyin kendi öznelliğine kapanmaksızın ortak bir dünyada diyalog kurması, yani iknaya dayalı tartışmalar yoluyla görüş alışverişine girmesi, çoğulculuğun temelini oluşturur (Sezer, 2008: 323). Bu tür bir iletişim ortamında ortaya çıkan yargılar, bireysel keyfiyetin ya da kalıp yargıların ötesine geçerek öznelararası bir uzlaşmanın ürününe dönüşür. Böylece yargı, artık sadece bireysel değil; başkalarıyla paylaşılan bir dünyanın içinde kurulan, öznelliğin ötesine geçen bir ifade biçimi hâline gelir. Arendt bu dünyaya müşterek dünya adını verir, bu dünya öznelararası ilişkileri kuran zemindir. Tassin'in de vurguladığı gibi bu dünya, ancak başkalarına hitap eden söz ve düşünce aracılığıyla, yani bir *dialegesthai*, bir diyalog nesnesi olarak var olabilir (Tassin, 2012: 84). Bu ortak dünyanın içinde yer alan nesneler hakkında hüküm verirken, aslında yalnızca o nesneleri değerlendirmiş olmayız; aynı zamanda kendi düşünsel duruşumuzu da görünür kılar, kamusal alanda kendimizi ifade etmiş oluruz (Beiner, 2021b: 208).

Kamusal alanda bireyin yargı yoluyla kendini ifade etmesi durumunu Kristeva, yargı'nın bireyin kimliğini ifşa edici bir süreç olmasıyla ilişkilendirir (Kristeva, 2018: 51). "Biz kimiz?" sorusu – "ne" olduğumuzdan farklı olarak – Arendt'in politik düşüncesinin kalbinde yer alır. Bu, bir tür kendini açığa vurma sürecidir (Kristeva, 2018: 52). Yargıda bulunan kişi, aynı zamanda kendine dair bir şeyleri de açığa çıkarır; ne tür bir insan olduğunu dolaylı biçimde görünür kılar. Bu kendini ifşa etme, ancak kişi, kişisel eğilim ve mizacını aşabildiğinde anlamlı bir kamusal değere ulaşır. Böyle bir ortaya çıkış, konuşma ve eylemin yer aldığı siyasal alanda gerçekleşir; burada bireyin özel özelliklerinden ziyade onun 'kim' olduğu, yani benzersiz varoluşu kamusal olarak görünür olur (Arendt, 2022a: 301-302). Kamusal alanın çok sesli ve farklılıklara açık yapısı, bireylere kendi kimliğini, yani benzersizliğini ve tekliğini ortaya koyma zemini sunar. Bu bağlamda, kimliğin ifşası hem bireysel hem de politik anlamda derin bir eylemdir.

Arendt'in düşüncesinde yargı ve eylem sıkı bir ilişki içindedir. Bilsky, Arendt'in eylemin her türlü sınırı aşma ve benzersiz yenilikler yaratma yönelimine uygun bir yargı kuramı oluşturma çabasında olduğunu belirterek (Bilsky, 1996: 139) onun eylem ve yargı arasında kurduğu bağı üç boyutta incelemektedir. Bilsky'e göre, Arendt'in yargı ile eylem arasında kurduğu ilişkinin ilk boyutu doğumluluk (*nativity*) kavramı etrafında şekillenir (Bilsky, 1996: 149). Arendt insanı doğumlu bir varlık olarak tanımlar; yani insan, dünyada yeni başlangıçlar yapabilme kapasitesine sahiptir. Bu bağlamda, eylem yalnızca dünyaya yeni olanı getirme edimiyle sınırlı değildir; aynı zamanda yargı da önceden verilmiş kategorilere başvurmaksızın, her bir olaya özgü olarak yeni kavramsal çerçeveler oluşturma yeteneğiyle doğumlu bir karakter taşır. Bilsky'ye göre, eylem gibi yargı da belirli olayları var olan evrensel kategoriler altında sınıflandırmak yerine, onları kendi tekliği içinde değerlendirmelidir. Bu perspektif, Beiner'in Arendt okumasıyla da örtüşmektedir. Beiner'e göre, Arendt'in yargı yetisi anlayışı, tekili kendinde bir amaç olarak ele alır ve onu yalnızca daha genel bir ilkenin aracı olarak görmez. Bu bağlamda yargıyı, tekili, evrensel açıklamalara indirgenemeyecek bir anlam ve değer kaynağı olarak kavrar (Beiner, 2021a: 20, 28). Her bir tekil olayın kendine özgü koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiği yönündeki bu yaklaşım, yargının yaratıcılığını gösterir. Arendt'in yargı anlayışında bu tekil-evrensel ayrımı, doğrudan Kant'ın beğeni yargıları kuramına, özellikle de belirleyici ve reflektif yargı ayrımına dayanır (Kant, 2006: 28). Belirleyici yargılar, evrensel ilke ve kuralların önceden verili olduğu ve tikellerin bu ilkeler doğrultusunda değerlendirildiği bir yargı türünü ifade ederken; reflektif yargılar, herhangi bir evrensel ilkenin önceden verilmediği, tikellerden hareketle genel bir anlam veya ilke oluşturulmaya çalışıldığı yargı biçimidir. Estetik yargılar, bu bağlamda reflektif yargı kategorisine girer ve Arendt de politik yargı anlayışını bu çerçevede temellendirir. Bu bakımdan, politik yargı, her bir tikel olayı daha önceden belirlenmiş evrensel normlara indirgemek yerine, söz konusu olayın bağlamını dikkate alarak ona özgü bir değerlendirme yapma becerisini içerir (Sezer, 2016: 115). Çoğulculuğu siyasetin başlıca ilkelerinden biri olarak gören Arendt için farklılıkların, görüş ayrılıklarının bastırıldığı ve evrensel ilkelerin geçerli olduğu siyaset, tiranca bir yönetim biçimi olduğunu söylemek mümkündür.

Eylem ve yargı arasındaki ilişkinin ikinci boyutu, Bilsky'e göre çoğulluktur (*plurality*). Arendt'in siyaset anlayışında çoğulluk, eylemin bir ilkesi olarak vardır. Yargının bir eylem biçimi olarak geçerliliği ise, bireyin yalnızca kendi bakış açısıyla sınırlı kalmayan bir düşünme kapasitesine, yani genişletilmiş zihniyete sahip olmasıyla mümkündür. Bu yolla birey yargıda bulunmadan önce başkalarının nasıl düşünebileceğini imgelem vasıtasıyla tahayyül eder (Bilsky,

1996: 154). Bu şekilde, yargılayan özne kendi öznel sınırlılıklarını aşarak, farklı bakış açılarını dikkate alır ve böylece yargı süreci çoğulcu bir nitelik kazanır. Arendt'in ifadesiyle, belirli bir konuda hüküm verirken birey, orada fiziksel olarak bulunmayan kişilerin bakış açılarını zihninde canlandırır ve onların dünyaya nasıl baktıklarını temsil ederek düşünür. Ancak bu temsil süreci, söz konusu kişilerin düşüncelerinin doğrudan benimsenmesi anlamına gelmez. Buradaki mesele, empatide olduğu gibi başkası olmak ya da onun gibi hissetmek değil; bireyin kendi benliğini yitirmeden başkalarının bakış açılarına zihinsel olarak erişebilmesidir (Arendt, 2022a: 326). Bu bağlamda, temsili düşünme yetisi; kişinin bir konuda ne kadar çok farklı bakış açısını zihninde canlandırabildiği ve her biriyle ne ölçüde derinlemesine düşünsel ilişki kurabildiğiyle doğru orantılıdır. Ne kadar geniş bir perspektif yelpazesi hesaba katılırsa, oluşturulan yargının geçerliliği de o denli artar. Bu süreç, başkalarının yargılarını olduğu gibi kabul etmeyi değil, onların muhtemel değerlendirmelerini hesaba katarak muhakeme etmeyi gerektirir. Başkalarının düşüncelerini dikkate almak, onları tanımak, farklılıklarını kabul etmek ve bu farklılıkları dışlamamak anlamına gelir.

Anlatısallık (*narrativity*), Bilsky'e göre, eylem ile yargı arasındaki ilişkinin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Eylem, anlatıya konu olacak bir hikâyeyi doğurur; yargı ise bu hikâyeyi anlamlandıran ve yeniden dillendiren bir etkinliktir (Bilsky, 1996: 156). Bu bağlamda yargı, bireyin topluluğa karşı taşıdığı sorumluluk duygusuyla motive olan, bir süreci harekete geçiren ve kamusal alana katılımı mümkün kılan bir anlatım pratiğidir. Julia Kristeva'ya göre anlatı, insanın içinde yaşadığı varoluşsal boyutu temsil eder; bu boyut, yalnızca doğal yaşamı (*zoe*) değil, siyasal yaşamı (*bios*) ve başkalarına aktarılan eylemleri de kapsar. Kristeva'nın ifadesiyle, insanın tarihsel varlığı anlatıdır; anlatı, paylaşılan bir eylem olarak aynı zamanda ilk politik eylemdir (Kristeva, 2018: 31). Arendt için kamusal alan, insanın ölümlülüğünü aşarak ardında hatırlanmaya değer bir hikâye bıraktığı alandır. Bu alan, söz, eylem ve edimler aracılığıyla inşa edilir ve bu edimlerin unutulmaktan kurtulması ise anlatı ve tarihsel yargı aracılığıyla mümkündür (Beiner, 2021a: 15). Yargı, bu anlamda yalnızca geçmişe yönelik bir değerlendirme değil, insanın ölümlülüğüne karşı bir yanıt, zamanın yıkıcılığına karşı bir direniş biçimidir. Yargı, doğası gereği retrospektiftir; yani geçmişe yöneliktir. Ancak bu geçmişe dair değerlendirmeler, şimdiki zamanı anlamlandırmakta ve geleceğe yön vermektedir. Bu nedenle yargı, zamansal olarak geçmişe yönelse de işlevi bakımından zamanlar üstü bir karakter taşır (Beiner, 2021b: 204). İnsani eylemler, ancak retrospektif yargı aracılığıyla unutulmaktan kurtularak anlam kazanır. Yargı, zamanın akışı içinde silinip gitme tehdidi altındaki edimleri muhafaza eder ve insanın dünyadaki yerini belirlemesine, dünyayı kendisine bir "yuva" kılmasına olanak tanır (Beiner, 2021b: 262). Bu yönüyle yargı, bireyin tarihsel ve zamansal sınırları aşmasına hizmet eder.

Sonuç

Bu çalışmada, Hannah Arendt'in politik yargı anlayışının kuramsal temellerini Kant'ın estetik yargı kuramına dayandırarak oluşturduğu ortaya konulmuştur. Arendt, Kant'ın estetik yargıya dair geliştirdiği *sensus communis*, genişletilmiş zihin ve temsili düşünme gibi kavramları politik alana taşıyarak, yargının yalnızca bireysel bir beğeni durumu değil, aynı zamanda kamusal ve çoğulcu bir etkinlik olduğunu ileri sürer. Kant'ta estetik yargı, başkalarının perspektiflerini tahayyül etmesi ve bu açıdan bireyin öznelliğini aşması bakımından evrensellik

kazanır. Arendt için de başkalarının perspektifini tahayyül edebilen bir yargı yetisi sahibi bir siyasal eylemin temelini oluşturur. Bu da politik yargının temsili, çoğulcu, uzlaşmacı bir zeminde gerçekleştiğini gösterir.

Kant'ın estetik yargılarında olduğu gibi, Arendt'in politik yargı anlayışı da ilgi, çıkar, haz ve önyargılardan arındırılmış bir tarafsızlık zeminine dayanır. Bu tarafsızlık, bireyin aktör/eylem karşısında seyirci konumunda durarak mesafeli bir değerlendirme yapabilmesiyle mümkün olur. Yargı, eylemle kurduğu ilişki sayesinde yalnızca anlam üretmekle kalmaz, aynı zamanda bireyin kimliğini kamusal alanda ifşa ettiği bir pratik olarak işlev görür. Sonuç olarak Arendt'in Kantçı estetikten yola çıkarak geliştirdiği bu politik yargı modeli, modern toplumlarda politik muhakemenin yeniden düşünülmesi açısından güçlü bir kuramsal zemin teşkil etmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Altuğ, T. (1989). *Kant Estetiği*, İstanbul, Payel Yayınevi.
- Arendt, H. (2016). "Düşünme ve Ahlaki Değerlendirmeler" Sorumluluk ve Yargı içinde. Çeviren, Müge Serin. Editör Jerome Kohn. İstanbul: Sel Yayıncılık. 147-176.
- Arendt, H. (2018). *İnsanlık Durumu*. Çeviren: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2021a). *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*. Çevirenler: Devrim Sezer, İsmail Ilgar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2021b). *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te*. Çeviren: Özge Çevik. İstanbul:Metis Yayınları.
- Arendt, H. (2022a). *Geçmişle Gelecek Arasında*, Çevirenler: Bahadır Sina Şener- Onur Eylül Kara, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2022b). *Zihnin Yaşamı*. Editör: Mary Mccarthy. Çeviren: İsmail Ilgar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atalay, M. (2007). *Kant's Aesthetic Theory: Subjectivity vs. Universal Validity*
- Beiner, R. (2021a). *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*, Önsöz. Çevirenler: Devrim Sezer, İsmail Ilgar. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Beiner, R. (2021b). *Hannah Arendt: Yargılama Üzerine*, Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler içinde, Çevirenler: Devrim Sezer, İsmail Ilgar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Benhabib, S. (2003). *The Reluctant Modernism Of Hannah Arendt*. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford, Rowman and Littlefield Publishers.

- Bilsky, Y. L. (1996). *When Actor And Spectator Meet In The Courtroom: Reflections On Hannah Arendts's Concept Of Judgement*. History And Memory, C.8 No:2 Indiana University Press.137-173.
- Kant Felsefesinin Politik Evreni içinde, Der. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 189-200.
- Kant, I. (2006). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, Çeviren: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi.
- Kristeva, J. (2018). *Hannah Arendt: Yaşam Bir Anlatıdır*. Çeviren: Necdet Dümelli, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Recki, B. (2010). *Kendini Başka Herkesin Yerine Koyarak Düşünmek: Aklın İletişimsel Ögesi Üstüne*, Sezer, D. (2008). *Arendt'in Hümanizmi: 'Genişletilmiş Zihniyet' olarak Kültür ve Politika*. Hasan Ünal Nalbatlıoğlu'na Armağan içinde, Derleyenler: Adile Arslan, Devrim Sezer, İstanbul: İletişim Yayınları. 307-326.
- Sezer, D. (2016). *Yargı ve Etik: İtiraz, Tartışma, Demokrasi: Arendt'te Yargı Yetisinin Etik ve Politik Önemi*. Yargıya Felsefeyle Bakmak içinde. Editörler: Kurtul Gülenç, Özlem Duva. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.107-135.
- Tassin, E. (2012). *Ortak Alan mı? Kamusal Alan mı? Topluluk ve Aleniyetin Karşıtlığı*. Kamusal Alan içinde, Der: Eric Dacheux, Çeviren: Hüseyin Köse, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 75-88.
- Yazıcıoğlu, S. (2016). *Arendt ve Eylem Olarak Siyaset*. Siyasal Üzerine Konuşmalar içinde, Ed. Ahmet Okumuş, Metin Demir, İstanbul: Küre Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi
(KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 29/06/2025

Gönderim Tarihi (Submission Date): 01/06/2025
Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Oral, G. Ö. & Akın, A. (2025). Pierre Bourdieu'nun Kavramları Işığında Türkiye'de Toplum Çevirmenliği: Kahramanmaraş Depremi Örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 204-220.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1711729>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

PIERRE BOURDIEU'NUN KAVRAMLARI IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE TOPLUM ÇEVİRMENLİĞİ: KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ ÖRNEĞİ

Gamze ÖZTÜRK ORAL*
Ayla AKIN**

Öz

Kahramanmaraş'ta dokuz saat arayla meydana gelen iki büyük deprem çevre illerde de yıkıcı hasarlar bırakmış, bu hasarların hafifletilmesinde ve ortadan kaldırılmasında küresel boyuttaki yardımların büyük katkısı olmuştur. Dünyanın farklı ülkelerinden deprem bölgelerine temel gıda, kıyafet, barınma araç-gereçleri gibi yardımların gönderilmesinin yanı sıra, binlerce arama-kurtarma personeli, gönüllü vatandaşlar ve doktor, hemşire gibi sağlık personelleri de destek ekip olarak katkıda bulunmuşlardır. Kendi alanlarında deneyimli olan yabancı destek ekiplerinin deprem bölgelerinde karşılaştıkları dil bariyeri, birer kültürel aracı olarak da adlandırabileceğimiz "toplum çevirmenleri" aracılığı ile ortadan kaldırılabilmiştir. Bu çalışmada depremden önemli ölçüde etkilenen bölgelerde gönüllü toplum çevirmenliği yapmış olan çevirmenlerin kişisel hayatları, eğitimleri, geçmiş tecrübeleri, dil donanımı ve yetkinlikleri, deprem bölgesinde birer toplum çevirmeni olarak rolleri ve deneyimleri Pierre Bourdieu'nun habitus, sermaye ve illusio kavramları ışığında nitel analiz yöntemi ile incelenecek ve çeviri sosyolojisi açısından değerlendirilecektir. 6 Şubat 2023'te meydana gelen Kahramanmaraş depreminde görev alan gönüllü toplum çevirmenlerinin sahadaki tecrübeleri ele alınarak, Türkiye'de toplum çevirmenliğinin sahadaki yansımalarının incelenmesi ve elde edilen verilerin çeviri sosyolojisi ve Pierre Bourdieu'nun habitus ve sermaye kavramları ışığında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplum çevirmenliği, Pierre Bourdieu, Çeviri sosyolojisi, Deprem, Afette Rehber Çevirmenlik.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Ana Bilim Dalı, İzmir/ Türkiye.
E-posta: gamzeozturkoral@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0003-8656-7605>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, İzmir/Türkiye.
E-posta: ayla.akin@ege.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9376-3386>.

*** Bu çalışma Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Yüksek Lisans Programında Dr. Öğretim Üyesi Ayla AKIN danışmanlığında Gamze ÖZTÜRK ORAL tarafından hazırlanan "Çeviri Sosyolojisi Işığında 6 Şubat 2023 Tarihli Kahramanmaraş Depremi Örneği ile Türkiye'de Gönüllü Toplum Çevirmenliği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

COMMUNITY INTERPRETING IN TÜRKİYE IN THE LIGHT OF PIERRE BOURDIEU'S CONCEPTS: THE EXAMPLE OF KAHRAMANMARAS EARTHQUAKE

Abstract

The two catastrophic earthquakes that struck Kahramanmaraş nine hours apart inflicted devastating damage upon neighboring provinces. Global aid has significantly contributed to the relief and mitigation following these disasters. In addition to humanitarian aid such as food, clothing, and shelter supplies delivered worldwide, thousands of search and rescue teams, volunteers, and healthcare personnel have also been deployed to the affected region. The linguistic challenges encountered by the foreign teams were surmounted through the invaluable assistance of “community interpreters,” who can also be considered the “cultural intermediaries”. In this study, these community interpreters’ personal lives, education, past experiences, linguistic qualification and competences, roles and experiences in the earthquake area is examined using the qualitative analysis approach in light of Pierre Bourdieu’s concepts of habitus, capital and *illusio*, and the analysis will be evaluated in terms of sociology of translation. In other words, by assessing the aforementioned dynamics of community interpreters, who voluntarily took part in the Kahramanmaraş earthquake that occurred on February 6, 2023, this study aims to examine the reflections of community interpreting in the field in Türkiye and to review the obtained data in light of the sociology of translation and Pierre Bourdieu’s concepts of habitus, capital and *illusio*.

Keywords: Community interpreting, Pierre Bourdieu, Translation sociology, Earthquake, Emergency and Disaster Interpreting.

Giriş

“Yüzyılın Felaketi” olarak adlandırılan 6 Şubat 2023 depremi, on binlerce vatandaşı hayattan koparmış, geride kalan depremzede vatandaşlara da büyük maddi ve manevi kayıplar yaşatmıştır. Afet sonrasında deprem bölgesindeki depremzedelerin acılarını hafifletmek üzere küresel boyutta bir seferberlik başlamıştır. Yurt dışından gelen ekipler, arama kurtarma çalışmalarında yer almış, sağlık ekipleri de kurulan sahra hastanelerinde depremzedelerin ilk müdahalelerinin gerçekleşmesinde büyük rol oynamışlardır. Bu ekiplerin hızlıca görevlerini icra edebilmeleri için çok sayıda gönüllü toplum çevirmeni sahaya gelerek, yabancı personellerin Türk vatandaşları ile iletişim kurmalarına olanak sağlamıştır. Bu destek ile yerli personeller ve halk ile yabancı personeller arasındaki iletişim engeli ortadan kalkmıştır.

Bu çalışmada sosyoloji ile çeviribilimin disiplinler arası boyutta kesişmesi ile tarih boyunca çeviriyi bir ürün ya da süreç olarak gören ve “metinsel-dilsel aktarımın” yapıldığı bir eylem olmanın ötesine taşıyan ve çeviriyi toplumsal bir eylem olarak ele alan çeviri sosyolojisi, kuramsal çerçeve olarak kullanılacaktır. Kahramanmaraş depremi örnekleminden yola çıkılarak, çeviriyi bir toplumsal eylem olarak ele alan çeviri sosyolojisi ve afet sahasında alanda gönüllü olarak çeviri eylemini gerçekleştiren toplum çevirmenleri ilişkilendirilecek ve bu çevirmenler hem kuramsal hem yöntemsel olarak çeviri sosyolojisi açısından incelenecektir.

Bir disiplin olarak kabul edildiği günden beri dilbilimsel dönüşüm (linguistic turn), kültürel dönüşüm (cultural turn) gibi farklı dönüşümlerden geçen çeviribilim, son olarak çeviri sürecinin incelenmesine bu süreçte yer alan eyleyicilerin de dahil edildiği sosyal/sosyolojik dönüşüm (social/sociological turn) olarak adlandırılan yeni bir sürece girmiştir. Söz konusu çalışmalar ile, çeviri eyleminin toplumsal bir bağlam içerisinde yapıldığı ve bu bağlamdan etkilenerek ortaya çıktığı fikri oluşmaya başlamıştır. Bu fikirlere göre çeviriyi bir eylem olarak ele aldığımızda, tüm çeviri sürecindeki özneler, yani eyleyiciler göz ardı edilmemelidir çünkü çeviri sürecindeki tüm aşamaların toplumda mevcut olan sosyal sistemin parçası olan kişiler tarafından gerçekleştirildiği aşikardır. Çeviri sürecinde etkili olan eyleyiciler çevirmenler, yayınevleri, edebiyat

acenteleri, edebiyat yönetmenleri, dergi editörleri, eleştirmenler olarak sıralanabilir (Gouanvic, 2010: 123). Bu çalışmanın öznesini oluşturan eyleyciler, "toplum çevirmenleri" dir.

Toplum çevirmenleri göçmenler, mülteciler, sığınmacılar gibi azınlık grupların, devlet dairelerinde ve kamu hizmetlerinde iletişimlerini sağlayabilmeleri amacıyla çeviri eylemini gerçekleştiren kişilerdir. Ancak toplum çevirmenlerine olan ihtiyaç yalnızca devlet daireleri veya kamu hizmetleri ile sınırlı değildir. Toplum çevirmenleri, toplumun herhangi bir alanında ortaya çıkan iletişim temelli ihtiyaçlarda ilk akla gelen kişilerdir. Kahramanmaraş depreminde de deprem sonrasında sahaya gelen yabancı ekiplerin yerel halk ve personeller ile iletişimlerinin sağlanmasında ve sahadaki faaliyetlerin gerçekleşmesinde toplum çevirmenleri önemli rol oynamışlardır. Deprem sahasındaki toplum çevirmenleri gerektiğinde enkaz altında kalan bir depremzedenin sesi olmuş, gerektiğinde ise enkaz altında anne-babasını kaybeden bir çocuğun psikolojik tedavi süreçlerinde onlara bir umut olmuşlardır.

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremlerde gönüllü olarak görev almış olan toplum çevirmenlerini ve onların sahadaki deneyimlerini çeviri sosyolojisi ve Pierre Bourdieu'nun habitus, sermaye ve *illusio* kavramları bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1.Toplum Çevirmenliği

Sözlü çeviri, farklı dilleri konuşan bireyler arasında iletişimi sağlamak üzere bir dilde söylenenlerin anlık veya kısa bir süre içerisinde başka bir dile aktarılmasıdır. Tanım olarak bakıldığında sözlü çeviri, kaynak dilde sözlü olarak yapılan bir konuşmanın farklı bir dile yine sözlü olarak aktarılması olarak tanımlanabilir (Pöchhacker, 2004: 11). Sözlü çeviri faaliyetleri de yazılı çeviride olduğu gibi dilsel ve kültürel aktarımı sağlamak üzere gerçekleştirilmektedir ve sözlü çevirmenler de yazılı çevirmenler gibi toplumlar ve kültürler arasındaki iletişimi sağlamada benzer rollere sahiptirler. Zaman içerisinde küreselleşme ve göç hareketlilikleri sonucunda oluşan çok kültürlü yapıların gelişimi ile iletişimdeki ihtiyaçlar da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu kapsamda farklı bağlamlarda farklı koşullarla bir araya gelen insanların arasında sözlü çeviri yoluyla kurulan iletişim ve dilsel aktarım da biçim ve ortam açısından farklılıklar göstermiştir. Bu aktarımın gerçekleşmesini mümkün kılan sözlü çeviri eylemi, gerçekleşme biçimi yönünden ve ortam yönünden olmak üzere iki farklı biçimde sınıflandırılabilir. Sözlü çeviri biçim yönünden *diyalog çevirisi*, *ardıl çeviri* ve *eşzamanlı çeviri* olmak üzere başlıca üç farklı şekilde; ortam yönünden ele alındığında ise *konferans çevirmenliği*, *mahkeme çevirmenliği*, *medya çevirmenliği* ve *toplum çevirmenliği* olmak üzere dört farklı şekilde ele alınmaktadır (Gürçağlar, 2011: 69-72).

Bu çalışmada ele alınacak olan toplum çevirmenliği dünyadaki en eski çevirmenlik türü olduğu olarak bilinmektedir. Toplum çevirmenliği, "toplum hizmeti alanında; polis merkezlerinde, göçmen bürolarında, sosyal hizmet merkezlerinde, sağlık ve psikiyatrik tedavi merkezlerinde, okullarda ve benzeri kurumlarda; yetkililerle halk arasındaki iletişimi kolaylaştırmak amacıyla verilen sözlü çeviri hizmeti..." olarak tanımlanabilir (Kurultay ve Bulut, 2012: 79). Bu mekanlarda görev alabilen toplum çevirmenleri, ardıl çeviri, fısıldayarak çeviri, yazılı metinden sözlü çeviri ve andaş çeviri gibi sözlü çeviri yöntemlerini kullanarak iki yönlü çeviri yapmaktadırlar (Alimen, 2018: 255). Toplumda gerekli olan hizmetlerin verilebilmesi için elzem bir ihtiyaç olan sözlü çeviri, dil ve dolayısıyla kültür bariyeri bulunan tüm bireylere

yöneliktir. Bu birey ve gruplar, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, engelliler, hastalar, yabancı ziyaretçi ve öğrenciler, dinsel, kültürel ve etnik azınlık grupları ve afetzedeler olarak sıralanabilir (Kurultay ve Bulut, 2012: 79). Genellikle ulusal ortamlarda gerçekleşen toplum çevirmenliğinde çevirmenler ihtiyaç sahiplerine hizmet sağlayan birer köprü konumundadırlar. Buna rağmen, toplum çevirmenliği sözlü çeviri türleri arasında en az prestije sahip olanı ve en yanlış anlaşılanıdır (Hale, 2007: 26). “Toplum çevirmenliği” bu meslek için en yaygın olarak kullanılan ve kabul gören kavram olsa da mesleğin isimlendirilmesinde üç köşeli çevirmen, *ad hoc* çevirmen, diyalog çevirmeni, bağlantı çevirmeni, kültürel çevirmen, kamu hizmeti çevirmenliği gibi farklı kavramlar da kullanılmaktadır (Bancroft, 2005: 37).

İnsanların doğal afetler, siyasi ve ekonomik sorunlar gibi sebeplerle göç ettiği veya etmek zorunda kaldığı bir dünyada göç hareketliliğindeki artış ile toplum çevirmenliğine olan ihtiyaç da her geçen gün artmaktadır. Farklı bir dilin konuşulduğu yeni bir ülkeye göç eden bu bireylerin karşılaştıkları ilk engel iletişimdir. Bu engeli yıkabilecek olan kişiler, toplum çevirmenleridir. Toplum çevirmenliği, kültürlerarası göç gibi hareketliliğin artmasıyla iletişime olan gereksinimin var olduğu her koşulda bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır (Şan ve Koçlu, 2020: 818). Ancak toplum çevirmenlerine olan ihtiyaç yalnızca göç durumları ile sınırlı değildir. Bu çalışmanın konusu olan deprem gibi doğal afetlerin yaşandığı durumlarda da toplum çevirmenleri kritik öneme sahiplerdir. Doğal afet durumlarında yürütülen çeviri faaliyetlerinde gönüllü çevirmenler görev almaktadır.

Ülkemizde toplum çevirmenliği ilk kez 17 Ağustos 1999 yılında gerçekleşen Marmara Depremi ile gündeme gelmiştir. Deprem sonrasında sahaya gelen yabancı ekipler ile Türk halkı arasında iletişimin sağlanmasındaki eksiklikler, deprem sonrasında Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ) organizasyonun kurulmasına neden olmuştur. Afetlerde destek hizmeti veren rehber çevirmenlik girişimi olan ARÇ, Marmara depremi sonrasında tecrübe edilen kaostan, ihtiyaçtan doğan iletişim engeline bir çözüm olabilmek üzere kurulmuştur (Kurultay ve Bulut, 2012: 81). ARÇ organizasyonu, ağına dahil olan gönüllü çevirmenlere belirli eğitimler sağlayarak ve tatbikatlar düzenleyerek gereken durumlarda afet sahalarında göreve hazır bir çevirmen ağı oluşturmuştur; 2000 yılında kurulduğu günden itibaren uluslararası düzeyde çalışmalara katkıda bulunmuş, ülkemizde ise Van ve Kahramanmaraş depremlerinde aktif bir şekilde rol almıştır (Çeviri Derneği,t.y.).

2. Çeviri Sosyolojisi

Daha öncelerde dilbilim ve karşılaştırmalı edebiyat disiplinleri ile ilişkilendirilen ve bu disiplinlerin çalışmalarında yer alan çeviribilim, 1990 ve 2000’li yıllara gelindiğinde geçirdiği dönüşümler ile sosyoloji disiplini ile ilişkilendirilebilecek bir yöne evrilmiştir. Özellikle Pierre Bourdieu’nun sosyolojik yaklaşımı, çeviribilimin yalnızca metinsel-dilsel aktarımdan ibaret olmadığını, toplumdaki diğer eylemler ve eyleyiciler ile de ilişkili olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır.

Çeviribilim, kültürel dönüşümünün başladığı 1990’lı yıllardan itibaren farklı kavramları da araştırma alanına dahil etmiş ve disiplinler arası bir boyut kazanmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde Pierre Bourdieu’nun öne sürdüğü kuram ve kavramların da etkisiyle, çeviri yalnızca metinsel-dilsel aktarımın yapıldığı bir eylem olmanın ötesine geçmiş, toplumsal bir

eylem olarak ele alınarak daha kapsamlı yaklaşımlardan oluşan bir disiplin haline gelmiştir. Bourdieu'nun sosyal alanlar kuramı, Luhmann'ın sosyal sistemler kuramı gibi farklı sosyolojik kuramlar çeviribilime uygulanabilen önemli kuramlardır (Inghilleri, 2005).

2000'li yıllarda geçirdiği bu dönüşüm, çeviribilimin sosyoloji disiplini ile ilişkileneşine ve çeviri eylemi ile ortaya çıkan çeviri ürünlerin toplumsal bir bağlam neticesinde ortaya çıktığını düşündürmüştür. Bununla birlikte çeviribilimde metinlerin incelenmesinin ötesine gidilerek, metinlerin arkasında yer alan çevirmenlere odaklanmaya başlanmıştır. Bu fikrin oluşumunda Daniel Simeoni'nin *The Pivotal Status of the Translator's Habitus* (1998) adlı makalesi ve Anthony Pym'in *Method in Translation History* (1998) adlı kitabında çeviri sürecinde metinlerin aksine birer eyleyici olarak çevirmenlere dikkat çekilmesi etkili olmuştur. Bu eserlerin de yayımlanması ile çevirmenlerin konumlarının irdelenmeye başlaması, çevirmen-toplum ilişkisini öne çıkarmıştır. Çeviri sosyolojisinin temelini oluşturan bu yeni bakış açıları ile çalışmalar yapan bazı araştırmacılar çeviri sürecinin bir parçası olan çevirmenlere odaklanırken, bazıları da çevirmenlik mesleğini ve çevirmenlerin toplumsallaşma süreçlerine odaklanmışlardır (Gürçağlar, 2011: 148).

Çeviri sosyolojisi kapsamında yapılan çalışmalar farklı yaklaşımlar ile oluşturulmuştur. Bu yaklaşımlardan bazıları çeviri sürecinde rol alan eyleyiciler, yani çevirmenler üzerineyken, diğer yaklaşımlar ise çeviri sürecine odaklanmaktadır (Wolf, 2007: 13). Dünyada çeviri sosyolojisi alanında yapılan ilk çalışmaların geneline bakıldığında bu çalışmaların çoğunluğunun edebiyat alanında olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2021: 28). Edebiyat ve sosyoloji düzleminde yapılan çalışmalarda "eyleyicilerin" incelendiği yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir.

Edebiyat çevirisi gibi yazılı çeviri türlerinin sosyolojik yaklaşımlarla ele alınması gibi, toplum çevirmenliği gibi sözlü çevirinin türleri de çeviri sosyolojisi kapsamında ele alınan alanlardandır. Fakat edebi çeviri gibi yazılı çeviri türleri ve çeviri sosyolojisi düzleminde yapılmış çalışmalardaki çeşitliliğe sözlü çeviri çalışmalarında rastlanmamaktadır. Sözlü çeviri çalışmalarının bir alt kolu olan toplum çevirmenliğini çeviri sosyolojisi bağlamında inceleyen çalışmaların sayısı çok sınırlıdır; Hélène Buzelin, bu duruma dikkat çekerek sözlü çeviri sosyolojisinin "oluşmakta olan bir alan" olduğunu ve sözlü çeviri alanında yapılan çalışmalarda da sosyoloji kuramlarının kullanılmaya başlandığını belirtmiştir (Erdoğan, 2021: 29).

Çeviri sosyolojisi kapsamında Pierre Bourdieu'nun kavramlarını sözlü çeviri alanına taşıyan isim Moira Inghilleri (2005)'tir. "*The Sociology of Bourdieu and the Construction of 'Object' in Translation and Interpreting Studies*" adlı makalesinde Inghilleri, Bourdieu'nun *habitus*, *illusio*, *alan* ve *sermaye* gibi kavramlarını yazılı ve sözlü çeviri çalışmaları kapsamında ele almıştır:

Özellikle Bourdieu'nun *habitus*, *alan*, *sermaye* ve *illusio* kavramları, yazılı ve sözlü çeviri araştırmaları kapsamında, aktör/eylemlilik ve yapı arasındaki ilişkinin (bireylerin eylemlerini başlatan aktiviteler ve bu eylemleri kısıtlayan ya da mümkün kılan yapılar) yeniden kuramsallaştırılmasına önemli ve benzersiz bir katkı sağlamıştır. Bourdieu'nun bu ilişkiyi kavramsallaştırması, belirli bir tarihsel ve sosyo-kültürel bağlam içerisinde gerçekleşen yazılı ve sözlü çeviri faaliyetlerinin yeniden üretilmesinin ve dönüştürülmesinin etkisinin, yazılı ve sözlü çevirmenlerin bireysel etkisinin ve yazılı ve sözlü çeviri sürecini gerçekleştirdikleri karmaşık ağların etkisinin ele alınmasının yararlı olduğunu kanıtlamıştır (Inghilleri: 2005, 126).¹

¹ Aksi belirtilmedikçe yazar tarafından çevrilmiştir.

Inghilleri, Bourdieu'nun kavramlarını ve sosyolojik kuramını yazılı ve sözlü çeviri çalışmaları kapsamında ilişkilendirirken, Bourdieu'nun kuramında özne etkisinin öne çıkmasının çeviri eylemindeki etkisine de değinmektedir. Yukarıdaki alıntıdan yola çıkarak çevirmenlerin çeviri sürecindeki kararlarının içinde bulundukları “karmaşık ağdan” -bir diğer deyişle içinde bulundukları toplumdan- bağımsız alınamayacağı çıkarımı yapılabilir.

Bu çalışmada, çeviri sosyolojisi kapsamında Pierre Bourdieu'nun kuram ve sosyolojik kullanımları çeviribilim ve çeviri sosyolojisi açısından ele alınacak ve çalışma bu kapsamda yürütülecektir. Çeviri Sosyolojisinde öne çıkan isimlerden biri olan Pierre Bourdieu'nun habitus, sermaye ve illusio gibi anahtar kavramları, tıpkı farklı sosyal bilim alanlarında olduğu gibi çeviribilimde ve çeviri sosyolojisinde de çevirmenlerin birer eyleyici olarak eylemlerini açıklamak da yol gösterici olacaktır.

2.1. Habitus

Habitus kavramına birden fazla tanım getiren Bourdieu'ya göre habitus, bireylerin sosyalleştikleri süre içinde kısmen bilinçsiz bir şekilde içselleştirmiş ve benimsemiş oldukları idrak, değerlendirme ve eylem şablonlarından meydana gelmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016:). Habitus, geçmişin ve bugünün bilgi ve deneyimlerini taşıyan ve şimdiki zamanda yaşayan bir tarihi içeren, kendisini sürekli olarak güncelleyerek geleceği şekillendiren bir yapıdır (Akoğlan Kozak ve Araboğa, 2021: 70). Bourdieu'nun habitusu, mantığa en yakın olanın tercih edilmesini değil, sorgulamadan ve bilinçsizce, başka türlüünün saf dışı görülmesini ve “kim olsa aynı şeyi yapar” düşüncesi ile hareket edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu düşüncüyü belirleyen de bireyin ait olduğu toplumsal sınıf ve eğitim sistemi temelinde edindiği alışkanlıkları ve yatkınlıklarıdır.

Pierre Bourdieu, bireylerin dilsel ifade ve söylemlerini “*dilsel habitus + dilsel piyasa = dilsel ifade, söylem*” (Bourdieu, 2022: 146) denklemiyle modellemiş ve bu çerçevede dilsel yatkınlıkların, bireylerin toplumsal alanlarla etkileşimlerini nasıl şekillendirdiğini açıklamıştır. Dolayısıyla, bireylerin konuşma tarzları ve birden fazla dili konuşabilmeleri gibi dilsel yetkinlikleri, onların dilsel habitusları ile doğrudan ilişkilidir.

Habitusun çevirmenlerin eylemleri üzerindeki etkileri ve dilsel habitusun değişebilen, dönüşebilen bir yatkınlık olduğu, bu çalışma kapsamında ele alınan toplum çevirmenlerinin sahadaki deneyimlerinden verilen örnekler ile gösterilecektir.

2.2. Sermaye

Sermaye, bu çalışma kapsamında ele alınacak olan bir diğer kavramdır. Bourdieu'nun sosyal kuramında kültürel sermaye, ekonomik sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermaye olmak üzere dört farklı sermaye türünden bahsedilmektedir. Bu sermaye türleri kendi içlerinde sabit olmaktan ziyade, kendileri aralarında sürekli olarak etkileşime girebilmekte ve birbirlerini etkileyebilmektedir (Bourdieu, 2010: 49).

Ekonomik sermaye, bireylerin sahip oldukları maddi değerleri tanımlamaktadır. Mülkiyet gibi taşınmaz mallara atfedilen kavramlara da bu sermaye türünde rastlanmaktadır. Çünkü ekonomik sermayenin varlığı, sahip olunan ekonomik kaynaklar ile de kendini göstermektedir.

Kısaca, Bourdieu için ekonomik sermaye, bireylerin gelir, mal ve mülklerini ellerinde bulundurmalarını ifade etmektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 106).

Kültürel sermaye, toplumda yüksek olduğu kabul edilen değerlere vâkıf olmaktır (Palabıyık, 2020: 15). Bireyin okuduğu okullar, aldığı eğitimler, katıldığı faaliyetler, dilsel yeterlilikleri, bilgi birikim ve becerileri kültürel sermaye için önem arz eden olgular arasındadır. Bireylerin sahip oldukları bu olgular ile hayat bulan kültürel sermayeler toplumsal yapı içerisinde farklılık gösterir; bazı bireylere miras yolu ile aktarılırken, bazıları da diploma ile bu sermayeyi sonradan kazanmaktadır. Bourdieu'ya göre kültürel sermaye bedenselleşmiş hal (bedenin ve zihnin yatkınlıkları), nesnelleşmiş hal (kitaplar, enstrümanlar, sözlükler, resimler) ve kuramsallaşmış hal olmak üzere üç şekilde var olmaktadır (Bourdieu, 1986: 17).

Bourdieu'ya göre *sosyal sermaye*, bireyin sahip olduğu ilişki ağı aracılığıyla elde ettiği faydalar ile kendini göstermektedir. Dolayısıyla, sosyal sermayeye sahip olabilmek için geniş bir sosyal ağa sahip olmak değil, sahip olunan sosyal ağ sayesinde bir avantaj ve fayda elde edebilecek bir sosyal konuma sahip olmak gerekmektedir. Bir bireyin toplumda parçası olduğu üyelikler, sosyal çevresi, güvendiği bireyler sosyal sermayesinin çeşitliliğini göstermektedir. Bir bireyin sahip olduğu sosyal sermayenin hacmi buna göre hem ilişkiler ağının genişlemesine hem de ilişki içerisinde bulunduğu kişilerin sahip olduğu sermayelerin (ekonomik, kültürel ya da sembolik) hacmine bağlıdır (Bourdieu, 1986: 21-22).

Son sermaye türü olan *sembolik (simgesel) sermaye*, toplumsal tanınırlık ve prestij kavramlarını ele almaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016: 107). Bireylerin kendileri ile ilgili olan görünüş, şeref, prestij, duruş ve konuşma gibi özellikleri sembolik sermayesi ile ilişkilidir (Palabıyık, 2020: 16). Bu çalışmada, deprem bölgesinde görev alan toplum çevirmenlerinin sahip oldukları sermayelere göre sahadaki konumlarını ve bu sermayelerin dönüşümleri örnekler ile açıklanacaktır.

2.3. Illusio

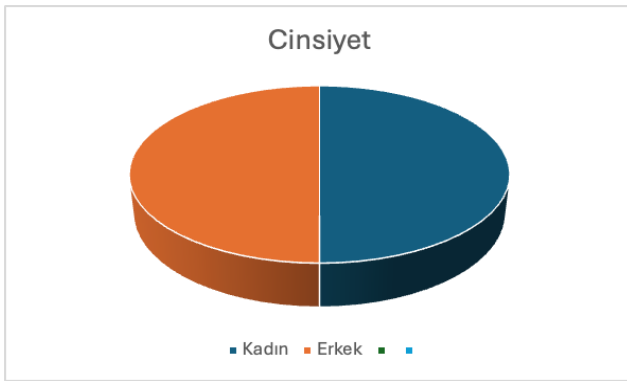
Pierre Bourdieu'nun kuramında *illusio*, eyleyicilerin bir eylem için harekete geçtiklerinde, eyleme veya eylemin sonucuna karşı sahip oldukları *beklentidir*. Illusio, eyleyicilerin, bir eylemi gerçekleştirmeyi değerli buldukları ve onları eylemi gerçekleştirmeye motive eden şeydir (Erdogan, 2021: 38). Pierre Bourdieu'nun toplumsal yapıyı açıklamak üzere başvurduğu oyun metaforu bağlamında *illusio*, toplumdaki eyleyicilerin oyuna dahil olmalarına sebep olan motivasyonlarıdır. Bourdieu, eyleyicilerin bu motivasyonlarına, bir diğer deyişle, "oyuna katılma, oyuna kendini kaptırma, oyunun ucunda büyük bir ödül olduğuna inanma, daha açık olmak gerekirse, oynamaya degeceğine inanma" (Jourdain ve Naulin, 2016: 123) haline *illusio* demektedir. Sahada görev alan gönüllü toplum çevirmenlerinin "illusio"ları bir sonraki bölümde incelenecek olsa da eyleyicilerin bu eylemlerini gönüllü olarak icra etmiş, olmaları, bu çevirmenlerin illusioları hakkında bize önceden bazı fikirler vermektedir.

3. Yöntem

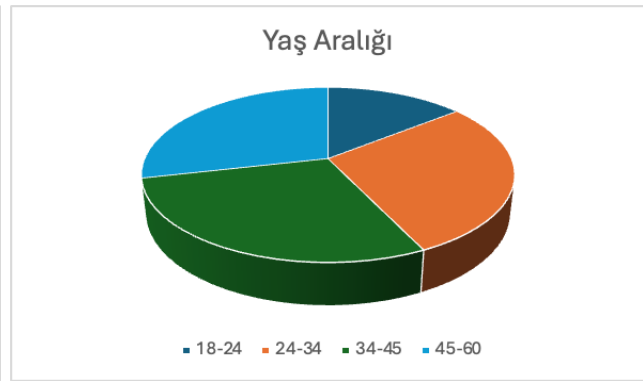
Bu çalışmada, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremlerde gönüllü olarak görev almış olan toplum çevirmenlerini ve onların sahadaki deneyimlerini çeviri sosyolojisi ve Pierre Bourdieu kavramları bağlamında değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Çalışmanın gerçekleşmesinde nitel analiz yöntemi kullanılmış ve veri toplama aracı olarak deprem sahasında görev almış olan 14 gönüllü çevirmen ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin öncesinde üniversitenin Etik Kurul Komisyonu'na görüşme soruları onay için iletilmiş, onay gelmesini takiben çalışmaya katılım sağlamak isteyen katılımcılarla WhatsApp ve e-posta üzerinden iletişime geçilerek görüşme tarihi planlanmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirilmesi için her bir katılımcıya çalışmanın amacı ve gereklilikleri ile ilgili bilgilerin bulunduğu onam formları imzalamaları için iletilmiştir. Görüşmeler Google Meet adlı online toplantı platformu üzerinden her bir katılımcı ile planlanan tarih ve saatte gerçekleştirilmiş, katılımcıların izni ile görüşme kaydı alınmıştır. Katılımcıların farklı şehirlerde ikamet etmesinden dolayı yüz yüze görüşme yapılamamıştır.

Görüşmeye toplamda 14 katılımcı dahil olmuş ve katılımcı profilleri aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir:

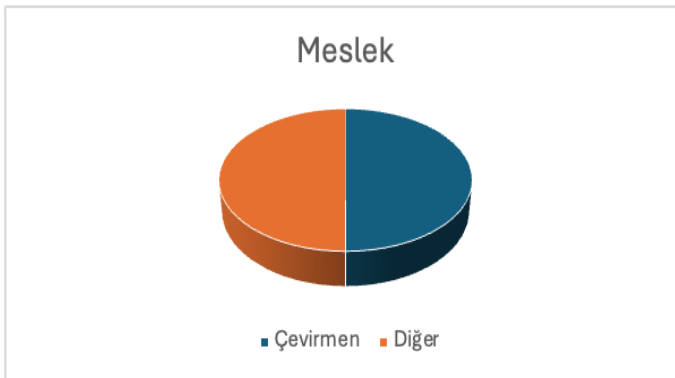

Şekil 1. Katılımcıların Cinsiyet Grafiği

Şekil 2. Katılımcıların Yaş Aralığı Grafiği

Şekil 1'de görüldüğü üzere katılımcılardan 7'si kadın, 7'si erkektir. Çevirmenlerin yaş aralıklarına bakıldığında 2'sinin 18-24; 4'ünün 24-34; 4'ünün 34-45 ve kalan 4'ünün de 45-60 aralığında olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Katılımcıların Meslek Grafiği

Şekil 4. Katılımcıların Eğitim Durumu Grafiği

Bu çevirmenlerden 1'i lise mezunu, 1'i önlisans mezunu, 7'si lisans mezunu, 1'i doktora mezunu iken; 2'sinin lisans, 1'inin yüksek lisans, 1'nin doktora eğitimi devam etmektedir. Katılımcıların yarısı çevirmenliği meslek olarak yaparken, diğer yarısı farklı meslekleri icra etmektedirler. Katılımcılardan 5'i mütercim tercümanlık bölümü mezunuyken, 1'i sosyoloji, 1'i radyo televizyon yayıncılığı, 1'i İngilizce öğretmenliği, 1'i Almanca öğretmenliği, 2'si İngiliz dili ve edebiyatı, 1'i Hint felsefesi, 1'i harita mühendisliği, 1'i yabancı dil lisesi mezunudur/eğitimi almaktadır.

Katılımcılara 9 soru yöneltilmiştir ve bu soruların temel amacı Pierre Bourdieu'nün sosyolojik kuramında yer alan habitus, sermaye ve illusio kavramları ile çeviri alanında görev alan çevirmenlerin kişisel geçmişlerini ve deneyimlerini ilişkilendirmek ve Bourdieu sosyolojisinin çeviri sürecine yansımalarını ortaya koymaktır.

4. Araştırma Bulguları ve Değerlendirme

Deprem bölgesinde gönüllü çevirmenlik yapmış olan çevirmenler ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin değerlendirildiği bu bölümde, Pierre Bourdieu'nün habitus, sermaye ve illusio kavramlarının gönüllü çevirmenlerin deneyimlerindeki yansımaları analiz edilecektir.

4.1. Habitus'un Sahadaki Yansımaları

Pierre Bourdieu'nün habitus kavramı çeviri süreci bağlamında ele alınırken alanda birer toplumsal eyleyici olan çevirmenler incelenmektedir. Bireylerin ait oldukları toplum içerisinde doğdukları günden itibaren içselleştirmeye başladıkları düşünceleri, yatkınlıkları, eğilimleri, kararları ve dünyayı algılayış biçimleri habitusları ile açıklanmaktadır. Bourdieu'ya göre habitus, tarihin bir ürünüdür (Bourdieu ve Wacquant, 1992: 133). Dolayısıyla habituslar, bireylerin zaman içerisinde özümstedikleri ve benimsedikleri yapılar ile oluşturmaktadır. Çevirmen habituslarını oluşturan bu yapılar çeviri alanındaki eğitimleri, deneyimleri, toplumsal uzamdaki konumları ve sahip oldukları sermayeler olarak sıralanabilir. Habitusu oluşturan tüm bu dinamikler çevirmenlerin çeviri eyleminde aldıkları kararları ve çeviri stratejilerini etkilemektedir ve çevirmenler de diğer toplumsal failer gibi eylemlerini gerçekleştirirken sahip oldukları habituslardan etkilenmektedir. Daniel Simeoni, çevirmen habitusunu "kişiselleştirilmiş bir toplumsal ve kültürel geçmişin ayrıntılı, karmaşık sonucu" (Simeoni, 1998: 32) olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla alandaki çevirmenlerin konumlarının ve sahip oldukları habitus türünün, çeviri sürecinde aldıkları kararlarda etkili olduğu söylenebilir. Yıllardır yazılı çeviri deneyimi olan ancak sözlü çeviri deneyimi neredeyse hiç olmayan gönüllü çevirmen Ö.Ö, bu durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

Bir de ben çok sözlü tercüme yapmadığım için biraz çekingendim çünkü yazılı tercüme de yanlış yaptığın bir şeyi silebiliyorsun ama sözlü tercüme de... Hele medikal söz konusuysa daha kritik oluyor bu durum" (Görüşme notları, 2025).

Yaklaşık 20 yıldır konferans çevirileri yapan ve tıp kongrelerinde defalarca kez görev almış bir başka gönüllü çevirmen olan A.T. ise şu sözleri kullanmıştır:

Öncesinde başka bir STK vardı görüştüğüm ve sahada röportajlar yapacaklardı, orada tercüman olarak gönüllü olabilirim diye düşünmüştüm. Ama sahra hastanesi benim en becerilerime ve özelliklerime uygun olduğu için ve eğitmen ve tercüman olduğum için sanırım en doğrusu bu oldu. Ben önceden de tıp çevirisi dersi verdiğim için ve tıp kongrelerinde çeviriler yaptığım oldukça aşına olduğum bir alandı” (Görüşme notları, 2025).

Birer toplum çevirmeni olan afet çevirmenlerinin sahada çeviri dışında farklı roller üstlendiklerini belirtmiş olmaları da dikkat çeken ifadeler arasındadır. Çevirmenlerin deprem sahasında yalnızca birer dilsel köprü olmak yerine toplumdaki diğer ihtiyaçları gidermek üzere farklı roller de üstlenebilmiş olmaları habitusları ile ilişkilendirilebilir, dolayısıyla bu durum onların toplumu etkileyen afet gibi durumlarda çeviri eyleminden daha fazlasını yapabilme yetkinliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bireylerin yetiştikleri toplum, aldıkları eğitimler, mesleki deneyimleri gibi eğilimlerden oluşan ve değer ve inançlarını şekillendiren habitusları, onların neyi doğru ve anlamlı bulduğunu, olaylara nasıl tepki verdiğini ve olaylar karşısında ne gibi kararlar aldığını belirlemektedir. Bu bağlamda çevirmenlerin deprem sahasına gönüllü olarak dahil olmaları ve çeviri dışında görevler edinmeleri, sadece vicdani bir sorumluluktan değil, içselleştirdikleri mesleki ve etik değerlerinden, bir başka deyişle, habituslarından doğmuş bir eylemdir. Çevirmenlerin çeviri eylemi dışında üstlendikleri roller hasta bakımından, depremedelere psikolojik destekte bulunmaya, yerleri paspaslamaktan, sahra hastanesinde insan kaynakları rolü üstlenmeye kadar uzamaktadır. Bu da sahada görev alan gönüllü çevirmenlerin aldıkları rollerin çok yönlü olabileceğini ve habituslarının esnek ve dönüştürücü yapıda olduğunu göstermektedir.

Görüşme yapılan çevirmenlerin tamamı, sahaya gelme kararlarında etkili olan ana nedenin, deneyim ya da eğitim gözetilmeksizin, İngilizce ya da farklı bir dili konuşabiliyor olmaları olduğunu belirtmişlerdir. Sahip oldukları *dilsel habitus* sayesinde başka bir yabancı dile hâkim olmanın getirdiği yetkinlik onlara toplumsal bir faaliyette gönüllü olarak yer alma düşüncesine itmiştir. Dilsel yetkinlik ve becerilerinin, afet durumlarında faydalı olabileceğine dair geliştirdikleri içsel düşünce gönüllü çevirmenlerin bu kararları doğal bir şekilde almalarına neden olmuştur. Dilsel habitusları sayesinde deprem sahasında gönüllü çeviri yapmaya yönelen toplum çevirmenleri, sahada çeviri dışında farklı görevler de edinmişlerdir.

Yapılan görüşmeler sonucunda çeviri dışında farklı roller üstlenen çevirmenlerin bazılarının ifadeleri aşağıda örneklendirilmiştir. Deprem sahasında Filistin-İsrail merkezli bir psikolojik yardım merkezinde çevirmen olarak görev yapan ve kendisi de bir çevirmen olan E.N., orada çeviri dışında gerçekleştirdiği görevlerini şu sözlerle açıklamıştır:

Genellikle çocukları eğlendirmek, oyunlar oynamak, onlarla iletişim kurmaya çalışmak, arada İngilizce bilen çocukları heveslendirmek, onların dil yönetimini artırmak üzerine çalıştık (Görüşme notları, 2025).

Üniversitede tercümanlık bölümü öğrencisi olan B.Ş. bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

Sözlü çevirinin farklı boyutları ve çevirmenin rollerini aşan bazı şeyler vardır ya, onu çok gördüğüm bir deneyim oldu bu. Çünkü kendimi bir anda onlara otel bulmaya çalışırken, araba kiralamaya çalışırken buldum. Burada da yapmalı mıyım, yapmamalı mıyım diye bir ikilem doğuyor ama işlerin ilerlemesi için onlara yardımcı olmam gerekti (Görüşme notları, 2025).

Gönüllü çevirmen A.A., deprem bölgesindeki rolleri ile ilgili aşağıdaki bilgileri vermiştir:

Ben de çeviri dışında işler de yaptım, çeviri dışında hasta bakımı, hastayı taşıma gibi konularda bilgi sahibi oldum (Görüşme notları, 2025).

Çevirmenlerin deprem sahasında birden fazla rol üstlenebilmesinde habituslarının etkili olduğu gibi, gönüllü olarak sahaya çevirmen olarak katılma kararı da habitusları tarafından şekillendirilmiştir. Çünkü bireylerin geçmiş yaşamlarında edindikleri deneyimler, habituslarını ve yatkınlıklarını şekillendirerek bugünkü kararlarında etkili olmaktadır. Bu örnekler ayrıca çevirmenlerin deprem sahasında birer dilsel aracı olmaktan öteye gittiklerini ve toplumsal alan içerisinde farklı pozisyonlar alan eyleyiciler olduklarını göstermektedir.

Çevirmenlerin sahip oldukları *dilsel habitus*, sahada gönüllü çevirmenlik yapma kararını almalarındaki en önemli etken olmuştur. Her bireyin sosyal uzam içindeki konumu, habituslarının şekillenmesinde belirleyici bir faktördür ve bu habituslar, bireylerin beğenilerinden siyasi görüşlerine, inançlarından boş zaman aktivitelerine kadar pek çok alışkanlıklarını ve yatkınlıklarını etkilemektedir (Bedir, 2019: 143).

Çevirmenlerin deprem sahasında yaşadıkları bazı olayları paylaşımları da dilsel habitusları ile ilgili fikir vermektedir. Kendisi de bir depremzede olan ve mütercim tercümanlık mesleğini icra etmekte olan S.A., bademcikleri şişen bir hastanın “küçük dilim şişti” şikayetiyle yanlarına geldiğini ve kendisinin de “küçük dil” ifadesini doktora nasıl aktaracağı konusunda tereddüt yaşadığını belirtmiştir. Her ne kadar mütercim-tercüman olsa da S.A.’nın önceki çeviri deneyimleri tıp alanında olmadığı için bu durum sahadaki deneyimlerine de yansımıştır. Deprem sahasında dil açısından çevirmenlerin karşılaştıkları bu tür zorluklar, habituslarını oluşturan dilsel becerilerinin ve geçmiş deneyimlerinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, deprem sahasında edindikleri deneyimlerin de çevirmenlerin dilsel habituslarına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Sahada görev alan ve harita mühendisliği öğrencisi olan A.A., deprem sahasına gitmeden önce belirli bir düzeyde İngilizce bildiğini ancak bu bilginin sözlü çeviri yapacak düzeyde olmadığını ifade etmiştir. A.A., sahadaki deneyiminden önce uzun bir süre boyunca İngilizce konuşma pratiği yapma fırsatının bulunmadığını, ancak deprem sahasında geçirdiği süre boyunca İngilizcesinin önemli ölçüde geliştiğini vurgulamıştır. A.A.’nın bu ifadeleri, dilsel habitusun değişen, dönüşen ve gelişebilen yönünü açıkça yansıtmaktadır.

Deprem sahasında görev alan bazı çevirmenlerin afet bölgesinde gönüllü olarak yer alma kararlarının arkasında yatan içsel etkenlerden biri de bizzat depremzede olmaları, yakınlarının depremde etkilenmiş olması ya da memleketlerinin doğrudan afet bölgesinde yer almasıdır. Bu tür etkenler, çevirmenlerin kişisel yaşam deneyimleriyle şekillenen ve içinde bulundukları sosyal bağlamla oluşan habituslarıyla doğrudan ilişkilidir.

Aslen Antakya’lı olan gönüllü çevirmen E.N., deneyimlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Benim babam zaten Antakyalı. Orada en çok şaşırdığım şey sokak sokak bildiğiniz bir kentin yok olmasıydı. Yolumu kaybettim, şaşırdığım tek şey bu oldu ama durumun vehametinin biraz farkındaydım. Oranın kültürüne de hâkim olduğum için ve oranın dayanışma ruhun da bildiğim için zorlanmadım pek fazla... Ve Antakya’yı biliyor olmam, babamın Antakyalı olması da oraya gitmemde büyük bir etken. Aslında Antakya’nın hayatımda önemli bir yer tuttuğunu düşünmüyordum... Tutuyormuş bu da bir etken (Görüşme notları, 2025).

Deprem sahasında görev alan çevirmenlerin daha önce farklı alanlarda gönüllülük tecrübelerinin olduğu görülmektedir. Geçmiş yaşantılarında ve deneyimlerinde edindikleri

gönüllülük tecrübelerinin, deprem sahasında gönüllü olarak görev alma kararlarında ve yatkınlıklarında önemli bir etken olduğu söylenebilir. Görüşmelerin gerçekleştirildiği 14 çevirmenden 5'inin daha önce gönüllülük tecrübesi olduğu görülmüştür.

Deprem sahasında bir ay gönüllü çevirmenlik yapan D.B., daha önce edindiği çok fazla gönüllülük tecrübesi olduğunu, sahaya gitme kararını alırken de eski tecrübelerine güvendiğini ifade etmiştir. Sahada gönüllü görev yapan bir diğer tercüman O.H., yaklaşık 10 sene boyunca yaşadığı şehrin sosyal ve kültürel faaliyetlerinden bölgede yaşayan toplumu haberdar etmek üzere, hiçbir maddi getirisi olmaksızın, gönüllü olarak çalışmalar yapmış ve kültür yayınları üretip bölge halkına dağıtmıştır.

Afet bölgeleri, toplumdaki her birey için alışılmışın dışında, konfor alanının ötesinde ve zorlu koşulların hüküm sürdüğü yerlerdir. Bu ortamlarda karşılaşılan olaylar ve dinlenen hikâyeler, güçlü bir psikolojik ve duygusal dayanıklılık gerektirir. Hayatlarının geçmiş dönemlerinde konfor alanlarından çıkmayı çokça deneyimlemiş olan bireyler, bugünkü deneyimlerinde geçmişin izlerini taşımaktadır. Zaman içinde oluşturdıkları habituslarının bu yönleri, bugünkü deneyimlerinde kolaylık sağlamıştır.

Örneğin çevirmen N.Y., bir kampçı olduğunu ve sahada ona lazım olabilecek çadır, mat gibi temel ekipmanlara sahip olduğunu belirtmiştir. Depremi bizzat deneyimlemiş olan bir gönüllü tercüman olan A.A. ise doğanın içinde vakit geçirmeyi ve ekstrem sporlar yapmayı sevdiğini belirtmiştir. Aynı şekilde gönüllü çevirmen E.N. ise *“Benim sırtımda her zaman bir çantam vardır zaten, 65 litre, çantamı alır giderim ben”* sözleriyle özgür ruhlu bir birey olduğunu ifade etmiştir.

Bu bölümde değinilen örnekler gönüllü toplum çevirmenlerinin habituslarının sahadaki yansımaları açısından aydınlatıcı fikirler vermektedir. Sosyal uzam içerisinde bir alan olan çeviri ve alanın toplum faileri olan çevirmenlerin afet alanındaki gönüllü çeviri süreçlerinin habitus kavramı çerçevesinde ele alınabileceği, sahadan örneklerle ortaya konulmuştur.

4.2. Sermayelerin Sahadaki Yansımaları

Pierre Bourdieu'nun toplumu betimlemek üzere tanımladığı sosyal uzamda bireyler sahip oldukları sermayelere göre konumlanmaktadır ve Bourdieu sermaye türlerini dört farklı türde ele almıştır. Çeviri alanında Bourdieu'nun sermaye türleri, çevirmenlerin alanda konumlanmasına, alandaki güç ilişkilerinin belirlenmesine ve çevirmenlerin çeviri sürecindeki kararlarının açıklanmasına ışık tutmaktadır. Bu çalışma ile deprem sahasındaki çevirmenlerin sahip oldukları dört sermaye türünün (kültürel, sosyal, ekonomik ve simgesel) deprem sahasındaki örnekleri ele alınacak; böylece Bourdieu'nun sermaye kavramının çeviri alanındaki yansımaları ve etkileri değerlendirilecektir.

Yapılan görüşmeler neticesinde deprem sahasındaki çevirmenler incelendiğinde, Bourdieu'nun sermaye kavramının çevirmenlerde farklı şekillerde görüldüğü ve etkili olduğu söylenebilir. Bunun en kapsamlı örneği, deprem bölgesinde yaklaşık iki hafta kadar çevirmenlik yapan A.T. kodlu çevirmenin sermayelerinin sahadaki gözlemlenen etkileridir.

Bir üniversitede mütercim tercümanlık bölümünde görev yapan ve yıllardır çevirmenlik yapmakta olan A.T., depremden haberdar olur olmaz, hali hazırda gönüllülük yaptığı bir kurum

aracılığıyla acil yardım faaliyetlerine katılma kararı almıştır. İlk etapta “nasıl yardımcı olabilirim?” kaygısı ile sahada çorba dağıtımı gibi temel insani yardım görevlerinde yer alabileceğini düşünmüş; daha sonra kişisel olarak iletişimde olduğu bir sivil toplum kuruluşunun (STK) kuracağı sahra hastanesinde çevirmen ihtiyacı olacağını öğrenince, çevirmenlik yapmanın kendi yetkinliklerine daha uygun olduğuna karar vermiştir. A.T.'nin afet sahasındaki gönüllü çeviri deneyimine dahil olmasında kişisel çevresi aracı olmuştur. Dolayısıyla bireylerin sahip oldukları sosyal sermayenin kriz anlarında harekete geçme ve sahada konumlanma biçimi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

A.T., uzun yıllara dayanan konferans çevirmenliği deneyimi, tıp kongrelerinde gerçekleştirdiği uzmanlık gerektiren çeviri faaliyetleri, tıp çevirisi alanında ders verme pratiği ve üniversitede mütercim-tercümanlık bölümünde öğretim görevlisi olarak sürdürdüğü akademik çalışmalarıyla çeviri alanında güçlü bir kültürel sermayeye sahiptir.

A.T. kodlu çevirmen ile ilgili dikkat çekici bir diğer sermaye türü de simgesel sermayedir. A.T., sahip olduğu sosyal sermayesi aracılığıyla alana dahil olmuş ve sahip olduğu kültürel sermayesi sayesinde de alanda tanınırlık kazanan ve öne çıkan isimlerden olmuştur. Önemli ölçüde sözlü çeviri ve tıp çevirisi deneyimine sahip olduğundan, deprem sahasında nispeten daha az deneyime sahip olan çevirmenlere çeviri süreçlerinde yardımcı olmuştur. Bununla birlikte deprem sahasında çevirmen ekibin koordinasyonunun yapılması gibi rolleriyle (kendi deyimiyle “insan kaynakları”), diğer çevirmenlerle direkt temasta bulunmuştur.

Bu çalışma kapsamında görüşmelerin yapıldığı ve A.T. ile aynı hastanede görev almış bazı çevirmenlerin saha deneyimlerinden bahsederken A.T.'nin adını geçirdiği görülmüştür. Bunun bir örneği Ö.Ö.'nün aşağıdaki ifadeleridir:

Arkadaşım A.T.'nin tweetini görmüş bana ilettiler... Daha sonra bu haberi alınca da A.T. ile bağlantıya geçtim, onunla da programlamayı yaptık (Görüşme notları, 2025).

Bir diğer örnek ise E.N. kodlu çevirmenin aşağıdaki ifadeleridir:

Ben Mersin'e geçtiğimde de A.T.'nin numarası bana iletildi. Ve onunla iletişime geçerek tekrar Antakya'ya döndüm... Sahada bir günüm epey yoğun geçiyordu. Özellikle de hastanede A.T. ile birlikte çalışırken (Görüşme notları, 2025).

Sahada görev almış çevirmenlerin A.T. ile ilgili bu gibi ifadeleri, A.T. kodlu çevirmenin afet alanında kazandığı simgesel sermayeyi görünür kılması bakımından dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra, A.T.'nin sahada edindiği simgesel sermaye, Pierre Bourdieu'nun “sermaye türlerinin birbirine dönüştürümü” (Bourdieu, 2021: 394) düşüncesi kapsamında örnek teşkil etmektedir. Çevirmen, sahip olduğu sosyal ve kültürel sermayesini deprem sahasında simgesel sermayeye dönüştürmüştür.

Deprem sahasında yaklaşık bir ay gönüllü çevirmenlik yapan D.B., Hindistan'da yaşamaktadır. Hindistan'daki geçmiş çalışmalarının Hindistan'daki Türk Elçiliği tarafından dikkat çekmesi sayesinde Hindistan'daki Türk Elçiliği ile iletişimde olduğunu belirten D.B., depremi öğrenir öğrenmez Elçilik ile irtibata geçtiğini ve onların yönlendirmesiyle de sahada kurulan sahra hastanesinde gönüllü çevirmenlik yaptığını belirtmiştir. D.B.'nin geçmişte edindiği kültürel sermayenin, ona sosyal sermaye kazandırdığı; bu sosyal sermaye aracılığıyla da afet alanındaki gönüllülük sürecine dâhil olduğu görülmektedir.

Almanca öğretmenliği yapan ve sınırlı çeviri deneyimine sahip olan N.Y. kodlu çevirmenin kuzeni, Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ) kuruluşunun üyesidir ve ARÇ'nin ihtiyacı doğrultusunda, N.Y.'nin kültürel sermayesinin deprem sahasında faydalı olabileceği düşüncesiyle N.Y.'yi sahaya dahil etmiştir. N.Y., deprem sahasına dahil olma sürecini şu şekilde açıklamaktadır:

Ben sahaya ARÇ ile gittim. Deprem olduğunda tabi ki hepimiz yıkıldık, ben kampçıyım aslen, benim tüm arkadaşlarım kampçı, arkadaşlarımdan hepsi gittiler ve onlara alanda yabancılar olacaktır ihtiyaç olursa beni arayın, demiştim. Graz Üniversitesinde profesör olan bir kuzenim, halamın kızı, beni aradı ve "kuzen, sahaya gider misin?" diye sordu. Ben de gidebileceğimi söyledim. Sonra ARÇ ile görüştük ve sahaya dahil oldum (Görüşme notları, 2025).

Sahada görev alan S.A. da alanda simgesel sermaye edinmiş çevirmenler arasında yer almaktadır. Görev süresi boyunca çalıştığı sahra hastanesine çeşitli önemli isimlerin ziyaret ettiğini belirtmiş; bu bağlamda, ünlü Doktor Mehmet Öz'ün ziyaretiyle ilgili deneyimlerini şu sözleriyle aktarmıştır:

Dr. Mehmet Öz gelmişti ve ameliyathane ekibiyle bayağı vakit geçirmişti. Scrup giymem gerekiyordu ameliyathanede olduğum için, normalde biz tercümanlar belli olsun diye bize verdikleri yelekleri giyiyorduk ancak ameliyathanede özellikle hijyen açısından scrup giyerek çalışıyorduk. Beni görünce "Türk müsün?" diye sormuştu ve böyle küçük bir diyalogumuz olmuştu ve bize yaptıklarımız için teşekkür etmişti. (Görüşme notları, 2025).

Alanda görev yapan tüm çevirmenler, sahip oldukları yabancı dil bilgisi, eğitim düzeyi ve önceki deneyimleri itibarıyla güçlü bir kültürel sermayeye sahiptir. Görüşmelerden elde edilen veriler, bazı çevirmenlerin sahaya güçlü bir sosyal sermaye aracılığıyla dâhil olduklarını ve bu sermayeyi sahadaki deneyimleriyle pekiştirdiklerini göstermektedir. Buna karşın, sosyal sermayesi görece daha sınırlı olan bazı çevirmenler ise sahada kurdukları arkadaşlık ve dayanışma ilişkileri yoluyla bu sermayeyi inşa etme fırsatı bulmuşlardır. Sosyal sermayenin çeviri öncesi, esnası ve sonrası süreçlerine doğrudan olumlu yansımaları olduğu gözlemlenmiştir. Birbirleriyle güçlü ilişkiler kuran çevirmenlerin, çeviri sürecinde karşılıklı destek sağladıkları ifade edilmiştir. Deprem sahasındaki çeviri faaliyetleri bağlamında değerlendirildiğinde sahadaki ekonomik sermayenin etkisi, diğer sermaye türlerine nazaran arka planda kalmıştır. Bunun sebebi, tüm çevirmenlerin gönüllü olarak görev almaları ve afet sahasının fiziksel olarak zorlu koşullarından dolayı tüm çevirmenlerin aynı koşullar altında görev yapmış olmalarıdır.

4.3. Illusio'nun Sahadaki Yansımaları

Bourdieu sosyoloji kuramında illusio kavramını tanımlamak için, bu çalışmanın önceki bölümlerinde detaylıca ele alınan "oyun" metaforundan yararlanmıştır. Oyun metaforunda toplumsal uzamda yer alan alanlar birer "oyuna", alanda yer alan failer de birer "oyuncuya" benzetilmektedir. Bourdieu ve Wacquant, bireylerin oyuna belirli çıkarlar doğrultusunda dâhil olduklarını ve oyuna bu çıkarlar doğrultusunda yatırım yaptıklarını belirtmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 1992: 98). Bourdieu ve Wacquant'a (1992) göre oyuncuların oyuna katılmaları, bu oyunu oynamaya değer buldukları inancından doğmaktadır, bu inanç da "illusio" kavramı ile tanımlanmaktadır.

Çeviri eyleminin oyun metaforu kapsamında ele alınmasında “oyun” çeviri eylemidir. Bu çalışma kapsamında oyun, oyuncuların deprem sahasına gönüllü olarak dahil olmalarıdır, yani oyun, deprem sahasında çevirmenlik yapmaktır. Oyuncular ise bu oyun içerisinde çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmenlerdir. Peki bu çalışmaya katılım sağlayan, deprem sahasında görev alan çevirmenler için bu oyunu oynamayı değerli kılan ne olmuştur? Bu soru aslında tüm çevirmenlerin çeviri süreçlerine gönüllülük esasına dayalı olarak katılım sağladığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda cevaplanmaktadır.

Sahada görev alan tüm çevirmenler bu oyuna hiçbir çıkar gözetmeden, tamamen toplumsal fayda sağlamak üzere girdiklerini belirtmişlerdir. Çevirmenlere “tekrardan böyle bir deneyimin parçası olmak isteyip istemedikleri” sorulduğunda, çevirmenlerin tamamı isteyeceğini ifade etmiştir.

S.G., yaklaşık 11 yıldır çevirmenlik yapan ve depremin 20. gününde sahada göreve başlayan bir gönüllü çevirmendir. Kendisinin illusiosu da çoğu çevirmende olduğu gibi toplumsal fayda sağlamak olmuştur. S.G. deneyimlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Kesinlikle tekrar gitmek isterim. Ben deprem bölgesine 20 gün sonra intikal ettim. O 20 gün çok zor geçti benim için. Tekrar böyle bir durum olsa daha erken gitmek isterim. Toplumda bir hareket olunca ben yerimde duramıyorum, katılmam gerekiyor, bir şeyler yapmam gerekiyor. Temel nedeni buydu yani bir şey yapmam gerekiyor diye hissediyorum (Görüşme notları, 2025).

O.H., 1999 yılında gerçekleşen Gölcük Depremi'ne gönüllü olarak katılmak istemiş ancak sahada görev alma konusunda cesaret edemediği için gidemediğini belirtmiştir. Bu nedenle yıllarca vicdan azabı taşıyan ve geçmişte kaçırdığını hissettiği toplumsal sorumluluğu bu defa yerine getirmek isteyen O.H., Hatay Depremi meydana gelir gelmez herhangi bir şeyin ucundan tutabilmek için sahaya gitme kararı aldığını belirtmiştir:

Ben sahaya tercüme etmek için gitmedim. Sadece herhangi bir şeyin ucundan tutmak için gittim. Gitmemdeki en önemli etken, ben 99 depreminde Olympos'taydım. Ve bir sabah duyduk ki Gölcük'te deprem olmuş. Kaldıramayacağımdan korktum ve gitmedim yani gidemedim daha doğrusu cesaret edemedim. Ve uzun yıllar benim içimde bir yara, utanç kaynağı ve vicdan azabı olarak kaldı o depreme gidemeyiş. Motivasyonum buydu, 99 depreminde hiçbir faydam olmadı ve Olympos'ta boş anlamsız geçti, orada yapabileceğim çok şey vardı (Görüşme notları, 2025).

N.Y. kodlu çevirmenin illusiosu da aşağıdaki cümleleri ile ortaya çıkmaktadır. N.Y., ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmak amacı ile empati yeteneğinin getirdiği inanç ile deprem sahasına dahil olmuştur:

Yardım etmek. Nasıl yardımcı olabilirim, diye düşündüm. Ben pozitifimdir ve iyi düşünmeye çalışırım. Bir şeyler yapılmaya başladıkça çabuk duyuluyor. İyilik de kötülük de çok çabuk duyulur deniyor ya, biz bunu başardık. Hep birlikte iyilik yapmak kadar insanı motive eden bir şey yok (Görüşme notları, 2025).

N.Y.'nin topluma fayda sağlamak için yardım etmenin, iyilikte bulunmanın ve kolektif olarak dayanışma içinde hareket etmenin değerli ve anlamlı olduğu düşüncesi, kendisinin bu “oyunu” oynamaya değerli kılan inancı, yani illusiosu olmuştur.

Deprem sahasında “yardım etmek ve toplumsal fayda sağlamak” gibi illusiolar ile alana dahil olan diğer çevirmen örneklerinden M.E. ile A.A.’nın cümleleri de sırasıyla aşağıda verilmiştir:

Suçluluk duygusuydu diye düşünüyorum. Bir şeye yardımcı olmam gerekiyor, ben burada rahat rahat oturamam, o kadar insan acı çekerken burada rahatça oturamam diye hissettim. Günün sonunda aslında motivasyonum elimden bir şeyler gelebiliyorken harekete geçmekti (Görüşme notları, 2025).

O anda yapmam gerektiğini hissettim manevi olarak. Yapmam gereken buydu ve o şekilde yaptım. Depremde iki tane arkadaşım rahmetli oldu. Yakın çevremden başka çok etkilenen olmadı depremden ama yine de ben de yaşadığım için aynı durumu, empati yapınca biraz, gitmek istedim. Manevi bir görevi tamamladım diye hissediyorum (Görüşme notları, 2025).

Deprem sahasında görev almış gönüllü çevirmenlerle yapılan görüşmeler neticesinde edinilen tüm veriler, gönüllü çevirmenlerin sahaya sahip oldukları vicdani sorumluluk, yüksek duygusal zekâ ve empati yetenekleri, mesleki kimlik, yetkinlik, donanım ve toplumsal fayda gibi etkiler doğrultusunda dahil olduklarını göstermektedir. Bu inançlarla sahaya, yani oyuna dahil olan çevirmenler, habitusları ve sermayeleri aracılığıyla edindikleri bilgi ve becerilerini toplumsal bir yardıma dönüştürme inancıyla hareket etmişlerdir. Sahada görev alan çevirmenlerin illusioları donanım ve yeterliliklerini yalnızca ekonomik kaygılarla profesyonel bir şekilde kullanabilecekleri değil, toplumun ve bütününe yararına kullanabilecekleri bir kaynak olarak görmelerinden doğmaktadır. Bu yönüyle çevirmenler sadece çeviri eylemini gerçekleştiren failer olmanın ötesinde, alanın değerlerini içselleştirmiş olan birer oyuncu olarak konumlanmaktadır.

Sonuç

Tarih boyunca dilin var olduğu her mekânda çevirmenlere olan ihtiyaç var olmuştur ve var olmaya devam edecektir. Çeviri alanında birer eyleyici olan çevirmenler, toplumun farklı alanlarında iletişim bağlamında birer köprü görevi görmektelerdir. Bu görevin gerçekleştirildiği alanlar mahkeme salonlarından mahalle aralarına kadar toplumun her alanını kapsamaktadır.

Bu çalışmada 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremlerin ardından deprem bölgelerinde bulunan sahra hastaneleri, psikoterapi merkezleri, enkaz bölgeleri gibi alanlarda gönüllü olarak görev almış toplum çevirmenleri örneklem olarak alınmıştır. Bu çevirmenlerle yapılan görüşmeler çeviri sosyolojisi bağlamında analiz edilmiş, toplum çevirmenlerinin deneyimleri Pierre Bourdieu’nun habitus, sermaye ve illusio kavramları ile ilişkilendirilmiş ve kavramlar somut örnekler ile desteklenmiştir.

Çeviri sosyolojisini ele alan çalışmaların geneli bir yazılı çeviri türü olan edebiyat alanında yapılmıştır. Bu çalışma ile elde edilen veriler çeviri sosyolojisinin ve Pierre Bourdieu’nun kuramının ve habitus, sermaye ve illusio kavramlarının toplum çevirmenliği, dolayısıyla sözlü çeviri türleri kapsamında da ele alınabileceğini desteklemektedir.

Sözlü çeviri faaliyetlerini gerçekleştiren gönüllü çevirmenlerin habituslarının, deprem sahasındaki gönüllü çevirmenlik deneyimlerine yansıdığı görülmüştür. Deprem sahasına gönüllü çevirmen olarak dahil olmaları hemşehrilik, duygudaşlık, geçmiş tecrübeleri, meslekî

deneyimleri, bilgi ve donanımları gibi etkenler sayesinde olmuştur. Deprem sahasındaki deneyimlerinde aldıkları kararlarda da yine habitusun etkileri gözlemlenmiş ve örneklerle açıklanmıştır.

Sermaye kavramı ve Bourdieu'nun dört sermaye türü sahada görev almış gönüllü çevirmenlerin deneyimlerinde gözlemlenmiştir. Tüm çevirmenlerin dil alanındaki bilgi ve donanımları, bir diğer deyişle kültürel sermayeleri, deprem sahasına dahil olmalarındaki başlıca nedenlerdendir. Çevirmenler edindikleri bu deneyim ile sahip oldukları kültürel, sosyal ve simgesel sermayelerine değer katmışlardır. Bunun aksine ekonomik sermayenin bu deneyimlerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bunun başlıca nedenleri deprem bölgesinde tüm çevirmenlerin eşit koşullarda görev almak durumunda olması ve bu görevlerini gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirmiş olmalarıdır.

Illusio kavramının deprem sahasındaki yansımaları ise çevirmenlerin “oyuna girme nedenleri, oyunu oynamaya değer bulmaları” gibi dinamiklerin analiz edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Tüm çevirmenlerin deprem sahasındaki faaliyetlerini gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirmeleri illusio'ları ile ilgili açıkça fikir vermektedir. Toplumsal fayda ve toplumsal hizmet içgüdüleriyle sahaya dahil olan çevirmenlerin yüksek duygusal zekaya sahip olmaları, empati, dayanışma gibi kavramları beraberinde getirerek onları gönüllü çevirmenlik deneyimine yöneltmiştir.

Bu çalışma, çeviri sosyolojisini bir sözlü çeviri türü olan toplum çevirmenliği ve afette rehber çevirmenlik ile ilişkilendirerek, direkt alanda görev almış eyleyicilerin deneyimleri ile örneklenen bir çalışma olması yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Çeviri sosyolojisini hem toplum çevirmenliği hem de afet çevirmenliği bağlamında ele alarak, gönüllülük bağlamında incelemiştir. Gönüllü olarak, hiçbir zorunluluk, yükümlülük ve maddi çıkar gözetmeden, tamamen “gönüllü” olarak yapılan ve bu doğrultuda deprem sahasında görev alan toplum çevirmenlerinin bu eylemleri toplumsal eylem olarak bir anlam kazanmıştır.

Çokkültürlü ülkelerde profesyonelleşme yolunda büyük adımların atıldığı toplum çevirmenliğine gereken önemin ülkemizde de verilmesi gerekmektedir. Toplum çevirmenliğine olan ihtiyacın yalnızca afetler ile sınırlı olmadığı bilinse de hem doğal afetlerin sıkça yaşandığı bir ülke olan hem de çeşitli nedenlerden dolayı yoğun göç alan bir ülke olan Türkiye'de, toplum çevirmenliği bir meslek olarak profesyonelleşmeli ve bu yönde gerekli adımlar atılmalıdır. ARÇ gibi gönüllü çevirmen ağı olan ve bu çevirmenlere çeşitli eğitimler ve tatbikatlar düzenleyen organizasyonlar desteklenmelidir. Bu çalışma ile doğal afetler ve göçler gibi toplumsal alanlarda çevirinin önemi bir kez daha ortaya konmuş, sosyoloji ve çeviri arasındaki ilişki örneklerle açıklanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında Gamze ÖZTÜRK ORAL (%50) ve Ayla AKIN (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazarı ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Akoğlan Kozak, M. & Araboğa, Y. (2021). Lunaparkların “Pierre Bourdieu sosyolojisi” üzerinden değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(1), 67-78. doi: 10.17123/atad.786087
- Alimen, N. (2018). Toplum Çevirmenliğine Genel Bir Bakış ve Eğitime Yönelik Yöntem Arayışları, *Çeviribilimde güncel tartışmalardan kavramsal sorgulamalara* (247-281) İstanbul: Hiper Yayınları.
- Bancroft, M. (2005). *The interpreter's world tour: an environmental scan of standards of practice for interpreters*. Woodland Hills, CA: The California Endowment.
- Bedir, U. (2019). Pierre Bourdieu'nün 'dilsel habitus' kuramı çerçevesinde Asghar Farhadi'nin 'Bir Ayrılık' (A Separation) filminin incelemesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (48), 135-152.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. (Edt. J.G. Richardson). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Newyork: Greenwood Press: 241-258.
- Bourdieu, P. (2010). *Sermaye biçimleri, sosyal sermaye, değişim*. (M.M. Şahin ve A.Z. Ünal, Çev.), İstanbul.
- Bourdieu, P. (2021). *Genel sosyoloji*. (Zuhal Emirosmanoğlu, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2022) *Sosyoloji meseleleri*. (Filiz Özgür ve Diğ., Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Çeviri Derneği (t.y.) ARC hakkında. 10 Mayıs 2025 <https://ceviridernegi.org/arc-hakkinda/> adresinden erişildi.
- Erdoğan, Ö. B. (2021). *Çeviri sosyolojisi odağında göç olgusu ve güç ilişkileri: Türkiye'de Suriyeli mültecilerin toplum çevirmenleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gouanvic, J.M. (2010). Outline of a sociology of translation informed by the ideas of Pierre Bourdieu. *MonTI*. 2,119-129.
- Gürçağlar, Ş.T. (2011). *Çevirinin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Hale, S.B. (2007). *Community interpreting*. New York: Palgrave Macmillan.
- Inghilleri, M. (2005). The sociology of Bourdieu and the construction of the 'object' in translation and interpreting studies. *The Translator*, 125-145.

- Jourdain A.; Naulin S. (2016). *Pierre Bourdieu'nun kuramı ve sosyolojik kullanımları*. (Öykü Elitez, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kurultay, T.; Bulut, A. (2012) Toplum çevirmenliğine yeniden bakışta Afette Rehber Çevirmenlik. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 3, 75-102.
- Palabıyık, A. (2020). Pierre Bourdieu sosyolojisinde habitus, sermaye ve alan üzerine. *Habitus Toplumbilim Dergisi* (1), 1-22.
- Pöchhacker, F. (2004). *Introducing interpreting studies*. London: Routledge.
- Simeoni, D. (1998). The pivotal status of the translator's habitus. *Target*, 10:1, 1-39.
- Şan, F. & Koçlu, S. (2020). Toplum çevirmenliği alanında Türkiye'de yapılan bilimsel çalışmalar: analiz ve değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 780-802.
- Wolf, M. (2012). The sociology of translation and its "activist turn". *Translation and Interpreting Studies*, 7(2), 129-143.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Kitap İncelemesi

Gönderim Tarihi (Submission Date): 30/10/2024

Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27/10/2024

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/06/2025

Atıf Künyesi (Citation): Rjoub, B. (2025). M. A. Yekta SARAÇ (2019), Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 221-226.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1576348>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

M. A. Yekta SARAÇ (2019), KLASİK EDEBİYAT BİLGİSİ BELAGAT VE BİÇİM-ÖLÇÜ-KAFİYE

(Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları/Atatürk Kültür, 612s. ISBN: 978-975-17-4287-2)

Baha RJOUR*

Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olduktan sonra, aynı yıl Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalına araştırma görevlisi olarak atanmıştır. 1991 yılında doktor unvanını, 1994'te doçentlik unvanını ve 2000 yılında profesörlüğü kazanmıştır.

2005 yılında YÖK başkanlığına seçilen Saraç, bu görevde çeşitli dönemlerde bulunmuş, 2014 yılında YÖK Başkanlığına atanmıştır. 2021 yılında YÖK'teki görev süresi sona ermiş ve ardından Cumhurbaşkanı Başdanışmanı olmuştur. Ayrıca Yunus Emre Enstitüsü Mütevelli Heyeti, TÜBA üyeliği ve Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Konseyi gibi önemli kuruluşlarda görev almıştır.

Saraç, klasik Türk edebiyatı, metin şerhi ve belagat-retorik konularında uzmanlaşmış bir akademisyendir.

* Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya/Türkiye. E-posta: baha.rjoub@ogr.dpu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0842-9883>.

Akademik kariyeri boyunca, eski Türk edebiyatına dair birçok önemli esere imza atmıştır. En bilinen çalışmaları arasında Klasik Edebiyat Bilgisi, Divan Şiirinden Seçmeler ve Osmanlı'nın Şiiri yer almaktadır. Bu eserler, özellikle Osmanlı şiir geleneği ve klasik edebiyatın temel kavramlarını detaylı bir şekilde ele almasıyla öne çıkmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada tanıtılan Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat ve Biçim-Ölçü-Kafiye adlı eserin de yazarın en önemli eserlerinden biri olduğu belirtilmektedir.

Saraç'ın kaleme aldığı bu eser, Klasik Türk edebiyatı alanında çalışmalar yapan herkes için büyük bir öneme sahiptir. Türk Dil Kurumu tarafından 2019 yılında yayımlanan bu kitap, belagat, biçim, ölçü ve kafiye gibi konulara dair kapsamlı, açıklayıcı ve detaylı bir içerik sunmaktadır. Eser, klasik Türk edebiyatının temel unsurlarını derinlemesine incelemek isteyen araştırmacılar ve öğrenciler için önemli bir referans kaynağı olma niteliği taşımaktadır.

Bu eser, sekiz sayfalık bir önsözün ardından birinci bölüme giriş yapmaktadır. Yazar, her ana bölüme geçmeden önce kapsamlı giriş metinleri sunmayı tercih etmiş olup, bu metinlerde ana bölümlerin geniş bir perspektiften ele alınacağına dair genel bir çerçeve çizmektedir. Bu yaklaşım, okuyucuya eserin içeriği hakkında derinlemesine bir anlayış kazandırmayı ve takip edilen metodolojiyi net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Ana bölümlere geçmeden önce yazar, okuyucuya birkaç temel konu açıklamıştır. Birincisi, "klasik" teriminin tanımını yaparak, divan edebiyatının normları çerçevesinde bir edebî anlayışın ifade bulunduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, belagatın her dönemde geçerliliğini koruyan bilgiler sunduğu belirtilmiştir. Kitap, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, belagatın dilin inceliklerini ve anlam derinliklerini ele almasının yanı sıra, modern dönemde karşılaşılan bilgi hatalarına da vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Yazar, anlaşılabilirliği sağlamak amacıyla sade bir dil kullanmayı tercih etmiş ve belagatın yalnızca edebî sanatlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda anlam boyutunu da kapsadığına özellikle değinmiştir.

Yazar, anlaşılabilirlik ve kural koyuculuk açısından titizlikle seçilmiş örneklerle, farklı dönemlerden alınan zengin bir içerik sunmaktadır. Kullanılan kaynaklar, belagatın tarihî gelişimine dair bilgi veren eserler ile genel nitelikli çalışmalar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Eski metinler üzerinde yapılan yeni sınıflandırmalar ve eleştirel yaklaşımlar, belagatın zenginliğini ve edebiyat tarihindeki önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, okuyucunun klasik edebiyat ve belagat anlayışını derinleştirmeyi hedeflemektedir.

İkincisi ise şiirin biçim, ölçü (vezin) ve kafiye unsurlarını ele alarak klasik edebiyat anlayışını temel almaktadır. Şiir, anlam ve sesin ideal bir birleşimini sağlayan ölçü ve kafiye ile tanımlanmakta; yazar ise, şiiri diğer metinlerden ayıran temel özelliklerin dilin kurgusundan ve etkileycilik amacından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, ahenk, şiir dilinin en belirgin niteliği olarak ön plana çıkmaktadır. Bölümde, nazım biçimleri, ölçü ve kafiye konuları sırasıyla ele alınmakta ve nazım biçimlerinin şiirin sınıflandırılmasında kritik bir rol oynadığı belirtilmektedir.

Ayrıca, nazım biçimlerinin belirlenmesinde kafiye düzeni ve nazım biriminin etkisinin, klasik literatürde bazı tanımlarda belirsizliklere yol açtığı ifade edilmektedir. Kitap, konuların sistematik bir şekilde sunumuyla hem öğrencilere hem de araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Özellikle aruz ve kafiye konuları, öğretici bir yaklaşımla ele alınmakta ve bilinen bilgilerin ötesine geçilerek yeni bir perspektif sunulmaktadır. Eserin daha anlaşılır hâle gelmesi için günümüz Türkçesine yapılan çeviriler ve özenle seçilmiş örneklerle desteklenmesi dikkat çekmektedir.

Yazar, son olarak esere yönelik eleştirilerden yapıcı katkılar beklediğini ve alan uzmanlarının önerilerine açık olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın ana bölümlerine gelinecek olursa, üç bölümden oluştuğu görülmektedir. Yazarın titiz bir seçim süreci izlediği açıkça görülmektedir. İki ana bölümden oluşan eser, belagat ile biçim, ölçü ve kafiye konularının eğitim ve öğretim süreçlerindeki kritik rolüne vurgu yapılarak, kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde yapılandırılmıştır. Yazarın seçtiği metinlerde, kelime dağarcığı, örneklemeler ve dil bilgisi kurallarının belirleyici bir öneme sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Kitabın birinci bölümü (S. 23-322) Belagat - Fesâhat adlı bölümdür. Bu bölümde, belagatın temel kavram ve alt disiplinleri detaylı bir şekilde ele alınarak çeşitli konulara ayrılır. Bunlar;

1. Belagat; Bir ilim olarak belagat, üç ana kısma ayrılmaktadır:

- A. **Meânî;** Sözün duruma uygun bir şekilde nasıl ifade edileceğini inceler.
- B. **Beyân;** Maksadın, farklı yöntemlerle nasıl ifade edileceğini ele alır.
- C. **Bedî’;** İfade açısından yeterli olan bir sözün, anlam ve ahenk bakımından güzellik kazanmasını sağlayan unsurları araştırır.

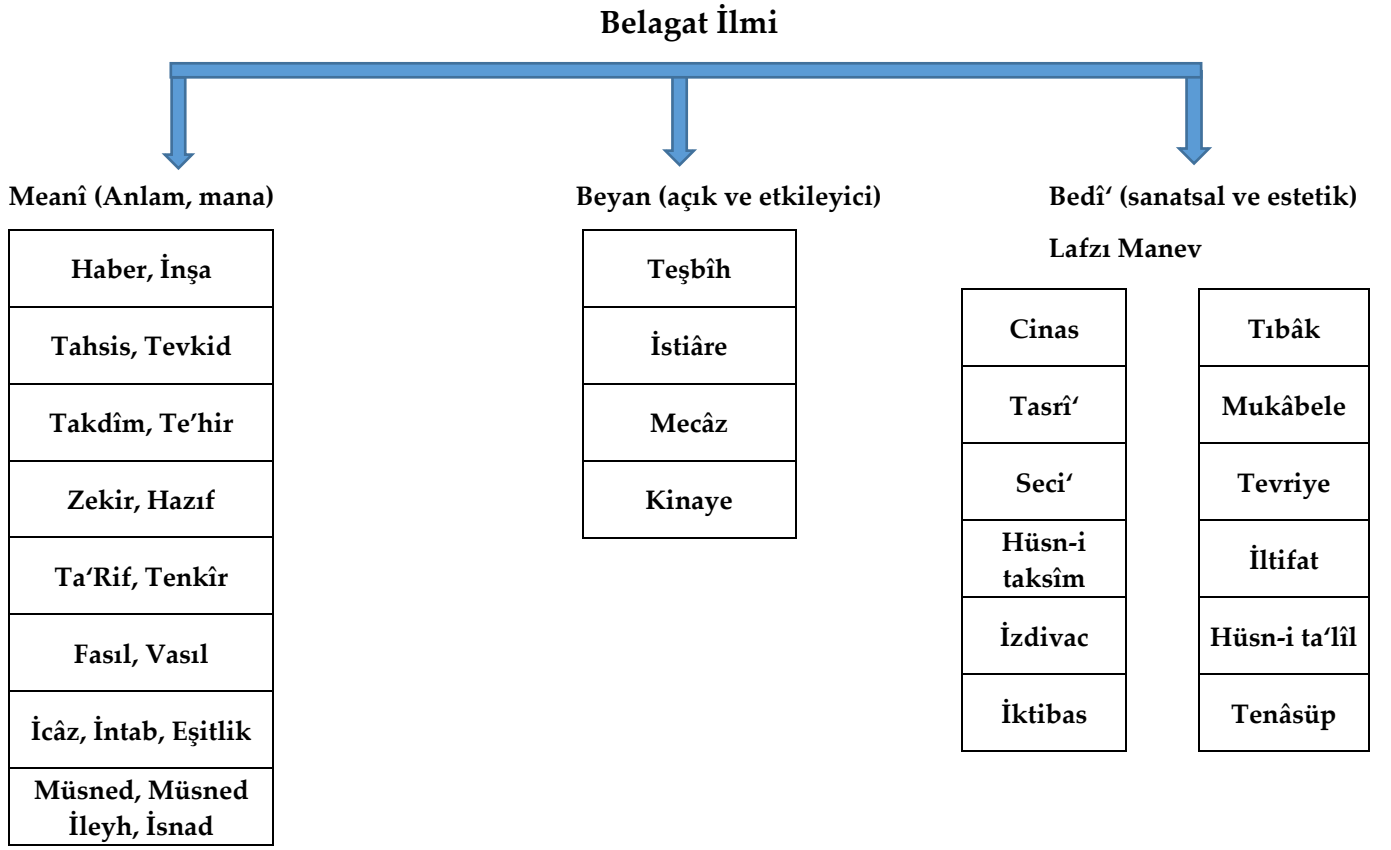
2. Fesâhat; Açık, berrak ve saf olma anlamına gelen fesahat, bir metnin ya da kişinin dil bakımından kusursuz, anlaşılır ve akıcı olması durumunu ifade eder. Ayrıca, kelimeler arasındaki uyumdan doğan akıcılık, **selaset** olarak adlandırılır.

3. Meânî; Kelâmın yerinde kullanılmasını ve muhatap ya da konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan bir ilimdir. Söz, **haber** (gerçekliğe işaret eden) ya da **inşa** (gerçekliğe işaret etmeyen) cümlelerden oluşabilir. Haber cümleleri üç unsur içerir: **müşned** (yüklem), **müşnedün ileyh** (özne) ve **isnad** (ikisi arasındaki bağ). Ayrıca, cümleler atıflı (**vasıl**) veya atıfsız (**fasıl**) olabilir ve az kelimeyle (**icaz**) ya da çok kelimeyle (**itnâb**) ifade edilebilir.

4. Beyân; sözün farklı yollarla nasıl ifade edileceğini inceleyen bir belâgat dalıdır. Maksat, sözcüklerin gerçek ya da mecaz anlamlarıyla teşbih gibi araçlarla ifade edilebilir. **Abdülkâhîr Cürçânî** ve **Zemahşerî** gibi önemli isimlerin çalışmalarıyla, beyân ayrı bir ilim dalı olarak sistematikleştirilmiştir.

5. Bedî’; Sözleri hem lafız hem de mana yönünden güzelleştiren edebî sanatları konu alan bedî’, cinas ve seci gibi sanatlardan oluşur. Başlangıçta tüm edebî sanatlar bedî’ kapsamında değerlendirilirken, zamanla kapsamı daraltılmış ve belagatın üçüncü bölümü hâline gelmiştir. Ancak bedî’ sanatları, yalnızca estetik bir unsur olarak belîğ sözlerde değer kazanır.

Bu bölüm, belagatın üç ana dalı olan meanî, beyan ve bedî’ disiplinlerinin temelini, tarihî gelişimini ve edebî sanatlar içerisindeki yerini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Yazar, bu yapısal ayrımı vurgulayarak belagatın kapsamlı ve sistematik bir ilim dalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Belagat İlminin Dalları.

Yazar, eserine belagat ile ilgili önemli notlar da eklemiştir: Belagat, kişinin maksadını uygun bir şekilde ifade etmesini sağlayan bir yetenektir. Bu yetenek, doğru kelimelerin seçimi ve cümlelerin düzenlenmesiyle şekillenir. Dil kuralları ve edebiyat ilkeleri, belagat yeteneğinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Kitabın II. bölümü ise (S.323-604), Biçim-Ölçü-Kafiye adlı bölümdür. Bu bölümde, ilgili konular çeşitli alt başlıklar altında ele alınmıştır. Bunlar;

I. Biçim: Bu bölümde öncelikle beyit ve mısraın ne demek olduğu ayrıntılı bir şekilde izah edilmiş ve divan şiirindeki nazım şekilleri üç gruba ayrılmıştır:

A) Beyitlerden oluşan nazım biçimleri: Kaside, gazel, mesnevi, kıt'a ve müstezad.

B) Dört mısralı nazım biçimleri: Tuyuğ ve rubai.

C) Bendlerden oluşan nazım biçimleri: Müselles, murabba, muhammes, müseddes, müsebbâ', müsemmen, mütessa', mu'aşşer, terkib-i bend, tercî'-i bend, şarkı ve tardiye.

II. Ölçü (Arûz): Türk şiirinde iki ana ölçü türü bulunmaktadır: hece ölçüsü ve aruz ölçüsü. Hece ölçüsü, mısralardaki hece sayısına odaklanırken, aruz ölçüsü hecelerin açıklık ve kapalılığını dikkate alır. Hece ölçüsü genellikle halk şiirinde, aruz ise Arap ve İran edebiyatlarında uzun süre tercih edilmiştir. İslamiyet sonrası Türk edebiyatında aruz benimsenmiş ve Kutadgu Bilig gibi eserler 11'li hece ölçüsüne yakın aruz vezinleriyle yazılmıştır. Zamanla Türkçe ile aruzun uyumu sağlanmış; Tevfik Fikret ve Mehmet Akif gibi şairler bu ölçüyü günlük dilde de kullanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde aruzun önemi azalmış olsa da hem divan hem de halk şiirinde önemli bir yer tutmaya devam etmiştir.

Aruz vezni, Arapça gramer kurallarına dayanan ve sekiz ana kelimededen (usûl) oluşan bir ölçü sistemidir. Bu kelimeler arasında feûlün, fâilün, mefâilün, müstef'îlün, fâilâtün, müfâaletün, mütefâilün ve mef'ûlâtü bulunur. Bu terimlerin toplam sayısı, bazı değişikliklerle 41'e ulaşır ve 16'sı asıl vezinleri oluşturur. Bu vezinler "bahir" adı verilen gruplara ayrılır. Bahirler, kendilerini oluşturan kelimelerin hareke veya sükûnlarına göre beş ana dairede sınıflandırılmıştır. Bu dairelerdeki bahirler, farklı ölçü özelliklerine göre çeşitli kullanımlara sahiptir. Örneğin, "Daire-i muhtelif" altında yer alan Tavi ve Medid gibi bahirler, Türk ve İran edebiyatlarında kullanılmamıştır. Diğer bahirler arasında ise Hezec, Recez ve Remel gibi, Türk ve İran edebiyatında sıkça tercih edilen bahirler bulunmaktadır. Aruz ölçüsünün Türk edebiyatındaki yeri, belirli kalıplar ve vezinlerle şekillenmiş olup hem klasik hem de halk şiirinde önemli bir rol oynamıştır.

Yazar, aruz ölçüsüne dair temel kurallar ve terimlerin yanı sıra, aruza dayalı hece türlerini, aruzla gerçekleştirilen işlemleri, vezin bulma yöntemlerini, cüzlerine göre aruz kalıplarının nasıl gruplandırıldığını ve Türk edebiyatında kullanılan bahirler ile kalıpları detaylı bir biçimde açıklamıştır. Bu açıklamalar, aruz ölçüsünün hem teorik hem de pratik yönlerini derinlemesine anlamak için önemli bir kaynak sunmaktadır. Ayrıca, aruzun yapı taşları olan cüzlerin nasıl bir araya geldiği ve bu ölçünün Türk şiirindeki rolünün nasıl belirlendiğine dair kapsamlı bir analiz yapılmıştır.

III. Kafiye, Türk edebiyatında şiirin temel unsurlarından biri olarak önemli bir yer tutar. Kafiye, en az iki mısra sonunda meydana gelen ses tekrarından ibarettir ve bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin anlamları farklı olmalıdır. Türk şiirinde kafiye olgusu, İslam öncesi dönemlere kadar uzanmakta olup, 8. yüzyılın sonlarından itibaren yazılı metinlerde ahenk sağlayan bir unsur olarak yer almaya başlamıştır. İslam medeniyetine dâhil olduktan sonra, kafiye üzerine çeşitli eserler yazılmış ve bu alandaki kurallar belirlenmiştir. Divan şiirinde ise kafiye, vezinle şiirin temel iki koşulundan biridir. Kafiye ile tekrarlanan ek ve kelimelere "redif" adı verilir. Redif, anlam ve fonksiyon bakımından aynı ek, kelime veya kelime gruplarından oluşur ve kafiye ile şiire ahenk katar. Arap edebiyatında kafiye kelimesinin bölünebilmesi, Türk edebiyatında yaygın bir uygulama olmamıştır. Klasik Türk edebiyatında kafiye yalnızca ses benzerliği ile değil, aynı zamanda harflerin yazılışlarıyla da ilişkilendirilmiştir. Kafiye konusunun ele alınışı ve değerlendirilmesi, kullanılan dönemin alfabesiyle doğrudan ilişkilidir. Günümüzde ise kafiye anlayışı, geleneksel yaklaşımdan farklılık göstermekte ve kafiye kelimelerinin aynı cinsten olma şartı ortadan kalkmıştır. Bu değişim, özellikle Abdülhak Hamit gibi şairlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca, günümüz edebiyatında kafiye çeşitleri, yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye gibi alt başlıklarla sınıflandırılmaktadır. Sonuç olarak, kafiye ve redif, Türk şiirinin yapısını oluşturan, ahenk ve ritmi sağlayan önemli unsurlar olarak karşımıza çıkar. Şairlerin bu unsurları kullanma biçimi hem klasik hem de modern Türk edebiyatında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yazar, kafiye konusunu ele alırken, okuyucularına şiirsel dilin inceliklerini ve estetik unsurlarını kavratmayı amaçlamaktadır. Kafiye ile ilgili temel kurallar, terimler ve çeşitler hakkında derinlemesine bilgi sunarak, okuyucuların kafiye anlayışını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, kafiye harflerinin ve kafiye yapılarına dair unsurların önemine dikkat çekmekte ve şiirin ahengini ile ritmini nasıl oluşturduğunu açıklamaktadır. Yazar, yalnızca teorik bilgi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda okuyucularına kafiye ile ilgili pratik

uygulamalar yapma imkânı da tanımaktadır. Sonuç olarak, yazarın amacı, okuyucuların kafiye konusunda sahip oldukları bilgi düzeyini artırmak ve şiir sanatının zenginliğini keşfetmelerine yardımcı olmaktır. Bu sayede, okuyucuların şiir yazma becerilerini geliştirmeleri ve duygularını daha etkili bir şekilde ifade edebilmeleri teşvik edilmektedir. Eserin son kısmında (S.605–612) kaynaklara yer verilmiştir.

Sonuç olarak, Yekta Saraç'ın eseri, klasik Türk edebiyatı üzerine derinlemesine bir inceleme yapmak isteyenler için zengin ve sistematik bir kaynak sunmaktadır. Yazarın titiz çalışma süreci ve kapsamlı analizi, okuyucuların klasik edebiyatın zenginliğini, belâgat, biçim, ölçü ve kafiye estetiğini daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, yazarın kullandığı örnekler hem anlaşılabilirlik hem de kural koyuculuk açısından titizlikle seçilmiş olup, farklı dönemlere ait örneklerle desteklenmiştir. Bu eser, sadece bir akademik referans olmanın ötesine geçerek, edebî eserlerin derinliklerine inen bir keşif rehberi işlevi görmektedir. Kısacası, çalışma, klasik Türk edebiyatının eğitim ve öğretim süreçlerindeki değerini vurgulamakta ve edebî sanatların inceliklerini gözler önüne sermektedir. Yazarın bu alanda gelecekte de yeni ve değerli çalışmalar yapacağına olan inancımız tam olup, başarılarının devamını dileriz.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD)

AMAÇ VE KAPSAM

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin amacı, Lisans ve Lisansüstü eğitimin niteliğini arttırarak, ülkemizin ihtiyaç duyduğu nitelikli araştırmacıların yetiştirilmesine katkıda bulunmaktır. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bu anlayışı sürdürmek amacıyla, öğrencilerini evrensel düzeyde ihtiyaç duyacakları bilgi ve yetenekle donatan, eleştirel düşünceye sahip, evrensel ölçekte araştırma yapabilen ve projeler üretebilen üstün nitelikli profesyoneller, araştırmacılar, uzmanlar ve bilim adamları yetiştiren, üretilen projeleri toplumun hizmetine sunan ve gerek üniversite-toplum, gerekse de üniversite-sanayi işbirliğinin sağlanmasında görev alan bir kurum olmayı seçmiştir. Bu doğrultuda, bünyesinde kurulan Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), fakültenin misyonunu gerçekleştirmek için, mükemmelliğe, işbirliğine, uyuma, etkinliğe ve yeniliğe değer verir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yer alan yayınlar, kuramsal ve yöntemsel açıdan Sosyal ve Beşeri Bilimlere katkı sağlayacak ve araştırmaların uluslararası düzeye erişmesine ortam hazırlayacaktır. Bu süreçte dergimiz, Sosyal Bilimlere yönelik araştırmalara yeni bakış açıları ve yaklaşımlar kazandırmayı hedeflemektedir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) 2018 yılında kurulan sosyal ve beşeri bilimler alanlarında özgün ve derleme bilimsel araştırma makalelerine yer veren uluslararası nitelikte, akademik, hakemli ve çevrimiçi yayınlanan bir dergidir. KMÜ EFAD Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. KMÜ EFAD'ın yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanması istenilen araştırma makalelerinin KMÜ EFAD yayın politikasına ve yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanarak editör grubuna ulaştırılması gerekmektedir.

YAYIN VE YAZIM KURALLARI

1. KMÜ EFAD YAYIN KURALLARI

- KMÜ EFAD Dergisi'ne gönderilmesi planlanan yazı ve çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD), sosyal ve beşeri bilimler alanında öncelikli olarak orijinal araştırmalar, özgün derlemeler/incelemler, genişletilmiş bildiri, orijinal çeviri, kitap kritiği/inceleme, değerlendirme yazısı, görüş yazısı ve editöre mektup türünde Türkçe ve İngilizce yazılar yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen çalışmalar, ilk aşamada editör grubu tarafından dikkatli bir şekilde ve nesnel bir bakış ile incelenmektedir. KMÜ EFAD'a gönderilen makalelerin yazım kurallarına uygun olmaması halinde editör grubu, gönderilen makaleleri doğrudan reddedebilmektedir. Makaleler, eğer KMÜ EFAD'ın

yayın ve yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanmış ise “çift körleme” tekniği ile üç hakeme gönderilmektedir. Üç hakemden en az iki hakemin olumlu rapor vermesi üzerine de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra çalışmalar ilgili sayılarda yayınlanmaktadır.

- “Çift körleme” tekniği uyarınca yazarların isim ve kurum bilgileri orijinal metinden çıkartılarak alanında uzman hakemlere gönderilir. Hakem bilgileri yazarlarla, yazar bilgileri hakemler ile hiçbir koşulda paylaşılmaz.
- Hakem değerlendirme süreci maksimum 30 gün olarak belirlenmiştir. Değerlendirilmek üzere hakeme gönderilen; ancak herhangi bir geri dönüş sağlanmayan makaleler için yeniden bir hakem belirlenir ve çalışma için hakem süreci tekrar başlatılmış olur. Verilen süre içerisinde kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirmeyen hakemin “Hakem Kurulu” üyeliği, dergi yönetiminin değerlendirmeye alınır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi’ne (KMÜ EFAD) gönderilen bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmiş ya da Yüksek Lisans veya Doktora tezlerinden hazırlanmış çalışmaların ilk sayfasının altında dipnot olarak mevcut durum belirtilmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi’ne (KMÜ EFAD) gelen makaleler hakem süreci sonrasında gerekli düzeltmelerin yapılması gayesiyle yazarlara gönderildiğinde yazar, hakem önerileri dışında kalacak ve orijinal metni değiştirecek boyutta ekleme veya çıkartma yapamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi’ne (KMÜ EFAD) gönderilen ve hakem önerileri doğrultusunda yayınlanması uygun görülen makalelerin son hali gözden geçirilmek üzere yazara tekrar gönderilir. Yazarın kontrolü sonrası, hakem süreci tamamlanan eserler kabul tarihi esas alınarak yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi’ne (KMÜ EFAD) gönderilen makalelerin tüm sorumluluğu (bilimsel etik kuralları, intihal vb.) tek taraflı olarak yazar ya da yazarlara aittir. KMÜ EFAD bu konuda bir yükümlülük altına sokulamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi’ne (KMÜ EFAD) gönderilen makaleler “iThenticate” ya da “Turnitin” isimli intihal tespit programları ile taranmaktadır. İntihal oranının aşıldığı durumlar için Editör grubu gerekli yaptırımlarda bulunma yetkisini elinde bulundurur. Bu gerekçe ile çalışmalar reddedilebilir.
- Yukarıda zikredilen kurallara uymayan eserlerin, hiçbir koşulda değerlendirmeye alınmayacağını unutmayınız.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi’nde (KMÜ EFAD) yayınlamak istediğiniz makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad> adresinden tarafımıza gönderebilirsiniz.

2. KMÜ EFAD YAZIM VE KAYNAKÇA KURALLARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) kullanılan, kullanılacak olan kaynakça, künye, metin içi gönderme ve alıntı ile ilgili uyulması gereken kurallar Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarında yaygın olarak kullanılan kaynak gösterimleri esas alınarak hazırlanmıştır.

- Dergiye gönderilecek makaleler **Word** dosyası içerisinde **A4 boyutunda**; üstten 2 cm. ve alttan 1.5 cm. soldan ve sağdan 1.5 cm. şekilde hazırlanmalıdır.
- Makaleler Times New Roman yazı tipinde ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır. **Asıl makale başlığı** 15 kelimeyi geçmeyecek düzeyde kısa ve konuyu kapsayacak şekilde olmalı, kelimeler büyük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır. **İkinci makale başlığı (Türkçe/İngilizce)** asıl başlıkla aynı anlam içerir şekilde olmalı, kelimeler Küçük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır.
- Makalenin “özet” bölümü araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, **en az 100 ve en fazla 350** kelime olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise “Öz”, İngilizce ise “Abstract” başa gelmelidir. Anahtar kelimeler ise **en az 3 en çok 5** kelimeden ibaret olmalıdır.
- Yazar adları makale başlığından sonra iki satır boş bırakılarak 12 punto ve bold olarak ismin/isimlerin baş harfi büyük; soy isminin ise tamamı büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Yazar adları sayfanın sağ tarafına hizalanmış bir şekilde yerleştirilmelidir. Akademik unvanlar ve diğer hususlar dipnotta 10 punto büyüklüğünde belirtilmelidir (Örn: *Unvan, Kurum adı ve Bilgisi, Şehir/Ülke. E-posta:..., Orcid: ..*).
- Birinci düzey ana başlıklar sola dayalı, 12 punto, kalın ve düz olmalı, her kelimenin ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş başlığına numara verilmemelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir. Metin içindeki diğer bütün bölümler de 12 punto ve tek satır aralıklı olarak, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.
- İkinci, üçüncü ve dördüncü düzey alt başlıklar sola dayalı, 12 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, kalın olarak yazılmalıdır.
- Makale içindeki tablolar, biçimsel olarak kendi içeriğinin gerektirdiği biçimde oluşturulmalı, tablo başlığı numaralandırılmış, tablonun üstünde ve ortalanmış olarak yazılmalıdır.
- Sonuç kısmında alt başlık ve numaralandırma kullanılmamalı; dilendiği takdirde maddeler halinde sıralama yapılabilir.
- Yazar sayısı eğer beşten fazlaysa, ilk beş yazarın adları künyede verilmeli, beşinci yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.
- Metin içinde ve başlıklarda, “Milattan Önce” kısaltması MÖ, “Milattan Sonra” kısaltması MS şeklinde verilmelidir.
- **Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.**

- Bir çalışmanın yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı verildiği tarihi verilmeli; tarih bilgisi hiçbir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde dergi ve kitap adları tam ismi ile kısaltılmadan eğik (italik) olarak yazılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde bildiri kitapları aynen “kitap” gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de “kitap bölümü” gibi belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. gibi kaynakların belli bir bölümünden yararlanılan bilgi için “kitap içinde bir bölüm” gibi yazılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. kaynaklarda maddelerin yazarı belli değilse, madde adı kullanılarak giriş yapılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde kullanılacak tezlerde, tezin adından sonra “Yayımlanmamış yüksek lisans tezi”, “Yayımlanmamış doktora tezi” ya da “Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi” ifadeleri mutlaka kullanılmalıdır. Alınan derecenin alındığı üniversite ya da kurumun adı mutlaka belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adı ile yapılmalıdır. Yasanın adından sonra ayrıca içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilmeli; e-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak belirlenmelidir.
- Kaynakça bölümünde mektup, e-posta, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılmalıdır.

2.1. Kaynakça Örnekleri

Tek Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

İrzık, G. (1990). Karl Popper’ın üç dünya kuramı ve bilimsel bilginin nesnelliği. *Felsefe Tartışmaları*, 7, 45-57.

Metin içi: (İrzık, 1990: 55)

Dipnot: Irzık, 1990: 55

İki Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Wegener, D.T. & Petty, R.E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality & Social Psychology*, 66, 1034–1048.

Metin içi: (Wegener ve Petty, 1994: 1042)

Dipnot: Wegener ve Petty, 1994: 1042

Üç ve üzeri Yazarlı Dergi Makaleleri

Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Kandır, Y.S., Karadeniz, E., Özmen, M. ve Önal, B.Ö. (2008). Türk turizm sektöründe büyüme göstergelerinin turizm işletmelerinin finansal performansına etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (10), 211-237.

Metin içi: (Kandır ve diğ., 2008: 220) **Dipnot:** Kandır ve diğ., 2008: 220

Basımda Olan Dergi Makaleleri

Soyadı, A. & Soyadı, A. (yayın aşamasında). Makale adı. *Dergi Adı*.

Zuckermctn, M. & Kieffer, S.C. (yayın aşamasında). Yüz ifadesinde ırk farklılıkları: Yüzdeki belirginlik üstünlüğe mi işaret eder? *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi*.

Metin içi: (Zuckermctn ve Kieffer, y.a.) **Dipnot:** Zuckermctn ve Kieffer, y.a.

Tek Yazarlı Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Muşmal, H. (2009). *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*. Konya, Kömen Yayınları.

Metin içi: (Muşmal, 2009: 45) **Dipnot:** Muşmal, 2009: 45

Üç ve üzeri Yazarlı Kitaplar

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E. & Yazar, E. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Çevik, O., Doğanay, T. & Karaçayır, E. (2017). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal ve Ekonomik Profili*. Ankara, Murat Kitabevi.

Metin içi: (Çevik ve diğ., 2017: 45) **Dipnot:** Çevik ve diğ., 2017: 45

Editörlü Kitaplar

Yazar, A. & Yazar, B. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Gibbs, I.T. & Huang, L.N. (Ed.). (1991). *Children of color: Psychological interventions with minority youth*. San Francisco, Jossey-Bass.

Metin içi: (Gibbs & Huang, 1991) **Dipnot:** Gibbs & Huang, 1991

Tüzelkişi (Kurum) Yazarlığı olan Kitaplar

Tüzelkişi, (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, (2017). *Türkçe Sözlük*. Ankara, Türk Dil Kurumu.

Metin içi: (Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18) **Dipnot:** Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18

Yazarı Olmayan Kitaplar

Kitap adı (Baskı sayısı) (Yayın Yılı). Yayın yeri, Yayınevi.

Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlüğü (1. Bs.) (1985), İstanbul, Cambridge.

Metin içi: (Cambridge, 2000: 45) **Dipnot:** Cambridge, 2000: 45

Çeviri Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*, (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri, Yayınevi, (Kaynak yapının yayın yılı).

Danermark, B., Karlosson, J.C., Jakobsen, L. & Ekstrom, M. (2018). *Toplumu Açıklamak: Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm*, (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul, Phoenix, (2001).

Metin içi: (Danermark ve diğ., 2018: 65) **Dipnot:** Danermark ve diğ., 2018: 65

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* İçinde (ss. Yayının sayfa numaraları), Yayın yeri, Yayınevi.

Çakır, M. (2016). Seçim Beyannamelerinde Genç Bireylere Yönelik Politika Vaatlerinin Analizi. A.G. Baran & M. Çakır (Ed.), *İnter-Disipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri* İçinde (ss. 107-125), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Metin içi: (Çakır, 2016: 108-109) **Dipnot:** Çakır, 2016: 108-109

Sözlük veya Ansiklopedi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Sözlük veya Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.

Sadie, S. (Ed.). (1980). *The new Grove dictionary of music and musicians* (6. Bs., C. 1-20). London, Macmillan.

Gürün, O.A. (2001). *Psikoloji sözlüğü* (2. bs., C. 1-3). İstanbul, İnkılâp.

Ansiklopedide Madde

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı, Sayfa sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.

Bergmann, P.G. (1993). Relativity. *The new encyclopaedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, Encyclopaedia Britannica.

Öncül, R. (2000). Psikoloji. *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü* (C. 1, ss. 501-503). İstanbul, Milli Eğitim.

Not: Eğer yazar yoksa maddeyi başa getiriniz

Yayımlanmış - Bildiri

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* içinde (sayfa numaraları), Yayın Yeri, Yayınevi.

Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi ve Kullanımı. O. Horata (Haz.), *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler içinde* (ss. 92-103), Ankara, Yeni Avrasya.

Metin içi: (Uçak, 2005: 96)

Dipnot: Uçak, 2005: 96

Yayımlanmamış - Bildiri

Konuşmacı, A. (Ay Yıl). Bildiri adı. *Toplantı Adı*, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.

Çepni, S. & Bacanak A. (Haziran 2001). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi. *X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Metin içi: (Çepni ve Bacanak, 2005)

Dipnot: Çepni ve Bacanak, 2005

Yayımlanmamış Doktora/ Yüksek Lisans/ Sanatta Yeterlilik Tezleri

Soyadı, A. (Yılı). Tez Adı. Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi/sanatta yeterlilik, Üniversite Adı, Şehir.

Akkaş, İ. (2020). 2008-2019 yılları arası amphora buluntuları ışığında Parion Antik Kenti Roma ve Erken Bizans/Geç Roma Dönemi ticari ilişkileri. Yayımlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Özkaya Karaismailoğlu, A. (2006). Sosyal teoride iktidar tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Metin içi: (Akkaş, 2020: 150-151)

Dipnot: Akkaş, 2020: 150-151

Anonim

Anonim, 1993. *Tarım İstatistikleri Özeti*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1579, Ankara.

Sadece İnternette Yayımlanan Makale

Yazar, A. (Ay Yıl). Makale adı. *Dergi/Site Adı*, Sayı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.

Fredrickson, B.L. (Mart 2000). Sağlık ve refahın üst düzeye çıkarılması için pozitif duyguların geliştirilmesi. *Prevention&Treatment*, 3, 20 Kasım 2000 tarihinde <http://journals.apa.org/volume3/pre301a> adresinden erişildi.

Bir İnternet Dokümanında Bölüm veya Kısım

Doküman Adı. (Ay Yıl). Bölüm/Kısım adı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.

Benton Foundation. (7 Temmuz 1998). Barriers to closing the gap. Losing ground bit by bit: Low-income communities in the information age. 18 Ağustos 2001 tarihinde <http://www.benton.org/Library/Low-Income/two.html> adresinden erişildi.

Yazarsız, Tarihsiz İnternet Sitesi

Kaynağın adı. (t.y.). Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.

TMMOB Makine Mühendisleri Odası Kütüphane Katalog Tarama (t.y.). 8 Ağustos 2000 tarihinde <http://kutuphane.mmo.org.tr/tarama.php?hit=1> adresinden erişildi.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD)

ETİK İLKELERİ ve YAYIN POLİTİKALARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD), yayın süreçleri, tarafsız ve saygın bilginin gelişimine hizmet edecek şekilde yürütülmektedir. Dergimiz, yayın etiği kapsamında, uluslararası [Committee on Publication Ethics'in \(COPE\) "Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri"](#) ile "[Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları](#)" ilkelerini benimsemekte ve tüm paydaşların (okuyucular, yazar, hakem, yayıncı ve editörler) aşağıdaki etik sorumlulukları yerine getirmesini beklemektedir. Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar, açık erişim olarak [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) ve [Yükseköğretim Kurumları \(YÖK\)](#) tarafından yayınlanan rehber ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır (bkz. <https://publicationethics.org>). Söz konusu tüm paydaşların aşağıda paylaşılan standart genel ve özel etik kurallara ve sorumluluklara dikkat etmesi gerekmektedir.

Dergimiz yönetimi, makale kabul, değerlendirme ve yayınlama süreçlerinin etik yayıncılık kuralları çerçevesinde başarılı bir şekilde yürütülmesini ve iyileştirilmesini taahhüt eder. Araştırmaların paydaşları ve okuyucularının, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan incelemelerde gördükleri intihal, mükerrer yayın, yanlışlık, şüpheli içerik veya durumları efad@kmu.edu.tr email adresine bildirmelerini memnuniyetle karşılar. Konu hakkında elde edilen veri ve sonuçları ilgili taraflara bildirir ve takibini yapar.

1. PAYDAŞLARIN SORUMLULUKLARI

a) Editörlerin Sorumlulukları

KMÜ EFAD editörü ve editör yardımcıları, Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları ([COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors](#)) ve [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) 'nin yayınladığı Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları ([COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors](#)) ilkelerine dayanarak aşağıdaki etik görev ve sorumlulukları sağlayacaktır. :

- Editörler, makaleleri kabul etmek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahiptir. Bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır.
- Editörler dergiye makale kabul ederken akademik kaygı ve ölçütleri öncelermelidir.
- Editörler, kabul ya da reddettiği makalelerle ilgili çıkar çatışması/ilişkisi içerisinde olmamalıdır.
- Editörler, dergi politikasında belirtilen ilgili alanlara katkı sağlayacak özgün makaleleri değerlendirme sürecine kabul etmelidir.
- Editörler, dergi politikası, yayım kuralları ve seviyesine uymayan eksik ve hatalı araştırmaları hiçbir etki altında kalmadan reddetmelidir.

- Editörler, yanlış, eksik ve problemli makalelerin hakem raporu öncesi veya sonrasında geri çekilmesine ya da düzeltildikten sonra yayımlanmasına imkân vermelidir.
- Editörler, en az iki hakem tarafından değerlendirilen makalelerin çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlamakla, hakem ve yazar isimlerini gizli tutmakla sorumludur.
- Editörler, fikri mülkiyet haklarından ve etik standartlardan ödün vermeden iş süreçlerine devam eder.
- Editörler, “[Turnitin](#) ve/veya [Ithenticate](#)” intihal programı aracılığıyla makalelerin intihal durumu ve yayımlanmamış özgün araştırmalar olup olmadıklarından sorumluluk alır.
- Editörler, tüm okuyucular, araştırmacılar ve uygulayıcıların ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve deneyimleri dikkate alır.
- Editörler, yayımlanan sayıların okuyucuya, araştırmacıya, uygulayıcıya ve bilimsel alana katkıda bulunmasına ve özgün nitelikte olmasına özen gösterir.
- Editörler, danışma komitesi üyelerinin tümünün yayın politikalarına ve yönergelerine uygun olarak süreçleri ilerletmesini sağlar.
- Editörler, danışma kurulu üyelerine yayın politikaları hakkında bilgi verir.
- Editörler, danışma kurulu üyelerinin çalışmalarını bağımsız olarak değerlendirmesini sağlar.
- Editörler, yeni danışma kurulu üyelerine katkıda bulunabilir ve uygun şekilde karar verir.
- Editörler, değerlendirme için danışma kurulu üyelerinin uzmanlığına uygun çalışmaları göndermelidir.
- Editörler, danışma kurulu ile düzenli olarak etkileşime geçer.
- Editörler, yayın politikaları ve dergi gelişimi için yayın kurulu ile düzenli toplantılar düzenler.
- Editörler, (Editör ve Yardımcı Editörler) ile yayıncı arasındaki ilişki editör bağımsızlığı ilkesine dayanmaktadır. Editörler ve yayıncı arasındaki yazılı anlaşmaya göre, editörlerin tüm kararları yayıncıdan ve dergi sahibinden bağımsızdır.
- Dergiye gönderilen makalelerin ön inceleme, hakemlik, düzenleme ve yayınlama süreçlerinin vaktinde ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması editörlerin görevidir.

b) Yazarların Sorumlulukları

- Gönderilen makalenin belirtilen akademik alanlara uygun şekilde özgün ve araştırmaya dayalı olması yazarın sorumluluğundadır.
- Gönderilen makale bilimsel yayın etiğine (intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayın, dilimleme, haksız yazarlık, destekleyen kuruluşu belirtmemek) aykırı olmamalıdır.
- Makale aynı anda farklı dergilere/mecralara gönderilmemelidir ve daha önce başka bir dergide/mecrada yayınlanmamış olmalıdır.

- Makaleye akademik katkısı olmayan kişilerin adının yazar olarak yazılması veya katkı sırası gözetilmeksizin unvan, yaş ve cinsiyet gibi bilimsel ölçütlerle yazar sıralaması yapılması bilim etiğine aykırıdır. Yayınlanmak üzere başvurusu yapılan bir makalenin yazar sırasını değiştirme, yazarlarını çıkartma, yazar ekleme önerilmemelidir. Bir çalışmanın yayınlanması için yazarlarının tümünün rızası olmalıdır.
- Yazar(lar), dergi editörleri talep ettiği takdirde makalenin ham verilerini editöre iletmekle yükümlüdür.
- Dergiye makale gönderen yazarların derginin yayım ve yazım ilkelerini okuduğu ve kabul ettiği varsayılır ve yazarlar bu ilkelere kendinden beklenenleri taahhüt etmiş sayılır.
- Atıf yapılan kaynaklar kaynakçada mutlaka belirtilmeli ve "Kaynakça" listesi eksiksiz ve doğru şekilde hazırlanmalıdır.
- Yazar(lar), değerlendirme ve erken görünüm aşamasındaki ya da elektronik ortamda yayınlanmış makaleleriyle ilgili bir hatayı fark ettiklerinde editöre bilgi vermek, makalesini düzeltmek ya da geri çekmek için editörle iletişime geçmek zorundadır.
- Yazar(lar), Yükseköğretim Kurulu'nca da belirtilen [Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi](#)'ni dikkate almalıdır.

c) Hakemlerin Sorumlulukları

- Hakemler dergide yayımlanacak makaleyi akademik kaliteyi artırma sorumluluğuyla değerlendirmelidir.
- Hakemler, yalnızca uygun bir değerlendirmeyi yapmak için gereken uzmanlığa sahip oldukları, kör hakemlik gizliliğine riayet edebilecekleri ve makaleye dair detayları her şekilde gizli tutabilecekleri makalelerin hakemliğini kabul etmelidirler.
- Makale inceleme süreci sırasında ve sonrasında incelenen makaleye dair herhangi bir bilgi, hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmamalıdır.
- Hakemler, yalnızca makalelerin içeriğinin doğruluğunu ve akademik ölçütlere uygunluğunu değerlendirmelidir. Makalede ortaya konan düşüncelerin hakemin düşüncelerinden farklı olması değerlendirmeyi etkilememelidir.
- Değerlendirmeler tarafsızca yapılmalı, hakem raporları objektif ve ölçülü olmalıdır. Hakaret içeren, küçümseyici ve itham edici ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır.
- Hakemler, değerlendirme raporlarında yüzeysel ve muğlak ifadelerden kaçınılmalıdır. Sonucu olumsuz olan değerlendirmelerde sonucun dayandığı eksik ve kusurlu hususlar somut bir şekilde gösterilmelidir.
- Hakemler, kendilerine tanınan süre içerisinde makaleleri değerlendirmelidir. Şayet değerlendirme yapmayacaklarsa, makul bir süre içerisinde dergiye bildirmelidirler.
- Hakemler ile değerlendirme konusu makalenin paydaşları arasında çıkar çatışması olmamalıdır.
- Makale ile ilgili diğer makale, eser, kaynak, atıf, kural ve benzeri eksiklerin tamamlanmasını işaret edilmelidir.

- Çift taraflı kör hakemlik sistemine binaen değerlendirmesi yapılmış makaleler veya hakemleri açıklanmaz.

2. BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE AYKIRI GENEL EYLEMLER

- a) İntihal:** Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan, kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,
- b) Sahtecilik:** Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,
- c) Çarpıtma:** Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,
- d) Mükerrer Yayın:** Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,
- e) Dilimleme:** Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,
- f) Haksız Yazarlık:** Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,
- g) Diğer Etik İhlali Türleri:** Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak ([YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8](#)).

3. İNTİHAL POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) Aralık 2018 tarihi itibarıyla yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaları intihal programları aracılığıyla ([Turnitin](#) veya [iThenticate](#)) kontrol etmeye başlamıştır. Yazar çalışma ile birlikte intihal oranını gösteren belgeyi de göndermelidir. İntihal oranı (kaynakça hariç olmak üzere) %15'in üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz ve yazarına iade edilir. Dergide yayımlanmış bir çalışmanın intihal olduğu tespit edilirse Editör Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın

çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili kurumlara bildirmek dahil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

4. AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayınlanan tüm yazılar <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad/archive> adreslerinden erişime açıktır.

Derginin tüm içeriğine kişiler ve kurumlar tarafından ücretsiz erişilebilir. Tüm kullanıcılar, yazarlardan ya da dergi yönetiminden izin almaksızın dergide yayınlanan yazıların tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, dağıtabilir, çıktı alabilir, arayabilir ve bağlantı verebilir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayınlanma ile birlikte açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir. Açık erişim bilginin küresel değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurmaktadır. KMÜ EFAD aynı zamanda 12 Eylül 2012 tarihinde kabul edilen [Budapeşte Açık Erişim Girişimi](#)'ni desteklemektedir.

Bu bağlamda Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayın kurulu tarafından benimsenen açık erişim politikaları <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation> adresinde yer almaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlanan tüm makaleler "[Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](#)" ile lisanslanmıştır. Bu lisans; yayınlanan tüm makaleleri, veri setlerini, grafik ve ekleri kaynak göstermek şartıyla veri madenciliği uygulamalarında, arama motorlarında, web sitelerinde, bloglarda ve diğer tüm platformlarda çoğaltma, paylaşma ve yayma hakkı tanır. Açık erişim disiplinler arası iletişimi kolaylaştıran, farklı disiplinlerin birbirleriyle çalışabilmesini teşvik eden bir yaklaşımdır. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) bu doğrultuda makalelerine daha çok erişim ve daha şeffaf bir değerlendirme süreci sunarak kendi alanına katma değer sağlamaktadır.

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı\(CC BY-NC-ND 4.0\)](#) ile lisanslanmıştır.

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı kapsamında özgürce şunlar yapılabilir:

- **Paylaş:** Eseri her ortam veya formatta kopyalayabilir ve yeniden dağıtabilirsiniz.

Yalnız şu şartlara uyulmalıdır:

- **Atıf:** Uygun referans vermeli, lisansa bağlantı sağlamalı ve değişiklik yapıldıysa bilgi vermelisiniz. Bunları uygun bir şekilde yerine getirebilirsiniz fakat bu, lisans sahibinin sizi ve kullanım şeklinizi onayladığını göstermez.
- **Gayri Ticari:** Bu materyali ticari amaçlarla kullanamazsınız.
- **Türetilmez:** Eğer materyali karıştırdınız, aktardınız ya da materyalin üzerine inşa ettiyseniz, değiştirilmiş materyali dağıtamazsınız.
- **Ek sınırlamalar yoktur:** Lisansın sağladığı izinlerin kullanımını kanunen kısıtlayacak yasal koşullar ya da teknolojik önlemler uygulayamazsınız.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), açık erişim sağlama politikası kapsamında kütüphanelerin dergi içeriğini kütüphane katalog kayıtlarına almalarını önermektedir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (KMÜ EFAD) yayıncısı hiç bir kütüphane veya okuyucudan yayınlanan elektronik makalelere erişim için abonelik ve ücret talep etmeyeceğini taahhüt eder.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) olarak 23 Ekim 2020 tarihi ile [Crossref](#) tarafından sağlanan DOI Numarası kaydımız başlatılmıştır. Artık dergimizde yayımlanacak tüm makalelerin bir DOI numarası olacaktır. Bu sayede dergimize yayımlanacak tüm makalelere yapılacak atıflarda karışıklıkların önüne geçilmesi sağlamış olup, makalelerinize istediğiniz zaman kesintisiz, kesin ve kolay bir şekilde ulaşabilirsiniz.

5. TELİF HAKKI POLİTİKASI

Öncelikle, dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup, yayıncının ve derginin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Dergimize makale gönderen yazarlar, dergimizin online sistemine çalışmalarını yüklerken aşağıda belirtilen telif hakkı sözleşmesini okurlar ve onaylarlar. Dergimize gönderilen yazılar, daha önce herhangi bir ortamda yayımlanmamış veya herhangi bir yayın ortamına yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makale gönderen yazarlar, dergimizin online sistemine çalışmalarını yüklerken kontrol listesi ekranında aşağıda belirtilen telif hakkı bildirim metnini okuyup onaylarlar. Kontrol listesinin sonunda yer alan "Yukarıdaki maddelere uygun olduğunu beyan ederim." kutusunu işaretlemekle telif hakkı bildirim metnini kabul etmiş sayılırlar.

Telif Hakkı Bildirim Metni

Yazar(lar);

1. Sunulan makalenin, yazar(lar)ın özgün çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
2. Tüm yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
3. Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
4. Makalenin başka bir yerde yayınlanmadığını veya yayınlanmak için sunulmadığını,

5. Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan telif haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.

Yazarlar, [CC BY-NC-ND 4.0](#) lisansı kapsamında çalışmalarını dergiye göndererek aşağıdaki şartları kabul etmiş sayılırlar.

1. Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
2. Tüm yazarların, makale konusu çalışmaya asli olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
3. Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini, onayladıklarını ve başvurdıklarını,
4. Yazarlar, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
5. Yazarlar, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
6. Yazarlar, sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dahil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını sınırsız olarak kullanılmak üzere Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne devretmeyi kabul ve taahhüt ederler.
7. Buna rağmen yazarların veya varsa yazarların işverenin patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.
8. Bununla beraber yazar(lar) makaleyi çoğaltma, postayla veya elektronik yolla dağıtma hakkına sahiptir. Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin yayımcı olarak belirtilmesi ve Dergiye atıfta bulunulması şartıyla izin verilir.
9. Atıf yapılırken Dergi Adı, Makale Adı, Yazar(lar)ın Adı, Soyadı, Cilt No, Sayı No ve Yıl verilmelidir. Yayımlanan veya Yayına kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nce saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir.
10. Yazar/Yazarlar, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin 'Dergi Editörlerinin ve yayımcısının' hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt eder/ederler.
11. Ayrıca Yazar/Yazarlar, makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanmadığını taahhüt eder/ederler.

6. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Editörler, değerlendirilen çalışmaya dâhil edilen konular veya resimlerle ilgili kişisel verilerin korunmasını sağlar. Dergiye katkı sağlayan kişilere (editörler; yazarlar ve hakemler) talepleri halinde katkılarını gösteren belgeler verilir.

7. ETİK KURUL, İNSAN VE HAYVAN HAKLARI

Editörler, değerlendirilen çalışmalarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlar. Editörler, çalışmada kullanılan konularda etik kurulun onayı, deneysel araştırmalarla ilgili hiçbir izin olmadığında çalışmayı reddetme sorumluluğuna sahiptir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

8. MUHTEMEL SUİSTİMAL VE SUİSTİMAL TEDBİRLERİ

Editörler, olası suiistimal ve suiistimal davranışlarına karşı önlem alır. Bu duruma ilişkin şikâyetlerin tespiti ve değerlendirilmesi konusunda titiz ve nesnel bir soruşturma yürütmenin yanı sıra, editörün sorumlulukları konu ile ilgili bulguları yetkili merciler ile paylaşır.

9. AKADEMİK YAYIN BÜTÜNLÜĞÜ SAĞLAMAK

Editörler, eserlerde ortaya çıkan hataları, tutarsızlıkları veya yanıltmayı içeren kararların süratle düzeltilmesini sağlar.

10. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI

Editörler, yayınlanan tüm makalelerin fikri mülkiyet haklarını korumak ve olası ihlallerde dergi ve yazar haklarını savunmak, yayınlanan tüm makalelerin içeriğinin diğer yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğinden emin olmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

11. YAPILANDIRMACILIK VE TARTIŞMAYA AÇIKLIK

Editörler, dergide yayınlanan eserlere karşı yapılacak eleştirileri dikkate alır ve bu eleştirilere karşı derginin amaç ve kapsamı doğrultusunda yapıcı bir tutum sergiler. Eleştirilen eser yazarlarının cevap verme hakkı bulunmaktadır. Olumsuz sonuçları içeren çalışmalar reddedilir.

12. ŞİKÂyetLER

Editörler, şikâyetleri dikkatlice gözden geçirerek yazarlara, hakemlere veya okuyuculara aydınlatıcı ve açıklayıcı bir şekilde cevap vermekle yükümlüdür.

13. POLİTİK VE TİCARİ ENDİŞELER

Derginin sahibi, yayıncısı ve başka hiçbir siyasi veya ticari unsur editörlerin bağımsız kararlarını etkileyemez.

14. ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Editörler, yazarlara ve hakemlere derginin yayın sürecinin bağımsız ve tarafsız bir şekilde sürdürüleceğini garanti eder ve sağlar. Ayrıca Yazarlar makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer vermekle yükümlüdür.

15. GİZLİLİK BEYANI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) dergi yönetim sistemine girilen isim ve elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler, yalnızca bu derginin bilimsel amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Bu bilgiler başka bir amaç veya bölüm için kullanılmayacak olup, üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

16. ARŞİVLEME POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlan tüm makalelere ait üst veriler ve tam metinler XML ve .pdf formatında 3. parti bulut bir sunucuda erişime kapalı bir şekilde saklanır. Ayrıca [TÜBİTAK ULAKBİM Dergiler Veritabanı \(DergiPark\)](#) aracılığıyla tüm makaleler .pdf formatında ULAKBİM sunucularında saklanmakta ve sunulmaktadır.

1. Yazarlar, bir makaleyi kendi arşivlerinde, yazarın kişisel web sitesi, veya yayımlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için bir makalenin nihai yayınlanmış sürümünü kullanabilir (örneğin, üniversite, ResearchGate, Academia.edu gibi bilimsel veri tabanlarında veya web sitelerinde).
2. Yazarlar, makalelerini halka açık ve/veya ticari konu tabanlı arşivlerde kendi kendilerine arşivleyebilirler. Ambargo süresi yoktur.
3. Yazarlar makalenin çıktısını PDF belgesi olarak indirebilirler. Yazarlar makalenin kopyalarını ambargo olmaksızın başkalarına gönderebilir.
4. Yazarlar telif hakkını saklı tutar ve derginin ilk yayın hakkını Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne verir, çalışma aynı anda [Creative Commons Atıf Lisansı \(CC BY-NC-ND 4.0\)](#) altında lisanslanır ve başkalarının çalışmanın yazarlığını ve bu dergide ilk yayını kabul ederek çalışmayı paylaşmasına izin verir.
5. Yazarlar, çalışmalarının telif hakkına sahip olmaları koşuluyla, çalışmanın dergide yayımlanmış versiyonunun dağıtımını için (örneğin, kurumsal bir depoya göndermek, bir dergide veya bir kitapta yayınlamak), bu dergide ilk kez yayımlandığına dair bir onay ile ayrı, ek sözleşmeli düzenlemeler yapabilirler.

6. Yayıncı, makalelerin tüm sürümlerine izin verir (Gönderilen sürüm, kabul edilmiş versiyon, yayımlanmış versiyon) ambargo olmaksızın yazarın tercih ettiği bir kurumsal veya başka bir arşivde saklanacaktır.

Yayımlanan Versiyon/ Yayım Türü: Açık Erişim /Ambargo yoktur.
Kabul Edilen Versiyon/ Ambargo yoktur.
Gönderilen Versiyon/ Ambargo yoktur.

17. ÜRETKEN YAPAY ZEKA POLİTİKASI

KMU EFAD, üretken yapay zeka araçlarının akademik süreçlerde etik, bilimsel ve hukuki ilkeler çerçevesinde kullanılmasını sağlamak amacıyla bu politikayı belirler. Politika, tüm yazarlar, hakemler ve editörleri kapsar.

Yazarlar İçin Kurallar

Beyan ve Şeffaflık: Herhangi bir bölümde (örneğin özet, giriş, görsel, tablo, analiz vb.) üretken yapay zeka kullanıldıysa, bu kullanım makalenin “Yapay Zeka Kullanım Beyanı” bölümünde belirtilmelidir. Beyanda kullanılan araç adı, versiyonu ve kullanım amacı net şekilde yer almalıdır.

Örnek: “Bu çalışmanın yazım sürecinde dilbilgisi düzeltme amacıyla OpenAI ChatGPT (GPT 4) kullanılmış, çıktılar yazar tarafından kontrol edilmiştir.”

Sınırlı Kullanım Alanları: Yapay zekanın sadece “Dilbilgisi, yazım, üslup düzenleme, çeviri, görsel/tablo oluşturma destekleri” konularda kullanımı kabul edilir. Araştırmanın bilimsel içeriği, veri analizi, sonuçların üretimi ya da yorumlanması tamamen AI aracılığıyla yapılmamalıdır.

Bilimsel Sorumluluk ve Doğruluk: AI ile oluşturulan her içerik (metin, analiz, grafik, görsel) için doğruluk yazarın sorumluluğundadır. Elde edilen çıktılar mutlaka kaynaklarla doğrulanmalı ve gerekirse referanslarla desteklenmelidir.

Kaynak Gösterimi: Yapay zekâ araçları ne yazar ne de kaynakça/dipnot olarak gösterilmez, sadece beyan bölümünde yer alabilir.

Hakem ve Editörler İçin Kurallar

Gizlilik ve Fikri Mülkiyet: Gönderilen makaleler, hakemlik değerlendirmesinde hiçbir şekilde yapay zekâ araçlarına yüklenemez.

Değerlendirme Süreci: Hakemler kendi değerlendirmelerini uzmanlıkları temelinde yapmalı; AI kullanımı kabul edilmez. Ancak raporun dilini iyileştirmek amacıyla AI kullanılabilir, bu durumda da beyan edilmelidir.

Şüpheli Durumların Yönetimi: Hakem veya editör, AI kullanıldığına dair şüphe duyarsa dergi kurulu ile paylaşmalı ve gerekirse ek belge isteyebilir.

Görsel, Tablo ve Veri Analizi

Yapay zekâ ile oluşturulan veya desteklenen tüm grafik, tablo ve görseller altta belirtilmeli; araç adı, versiyon ve kullanım amacı açıklanmalıdır. Bu materyaller bilimsel doğruluk açısından yazar tarafından garanti edilmeli ve uygun kontroller yapılmalıdır.

İhlal Durumunda İşlem Prosedürü

Beyan edilmemiş veya uygun olmayan AI kullanımı tespit edilirse, makale reddedilebilir. Yayın sonrası tespit durumunda ise düzeltme yapılır ya da çalışma geri çekilebilir. Tekrarlanan ihlaller, yazarın KMU EFAD'a başvurularını olumsuz etkileyebilir.

Sürekli Güncelleme

Politikamız gelişen teknoloji ve etik çerçevelerle uyumlu şekilde en az yılda bir kez güncellenecektir.

18. DERGİ BÖLÜM POLİTİKASI

Araştırma Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

İnceleme Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Derleme

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Çeviri

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Konferans Bildirisi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Kitap İncelemesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Değerlendirme Yazısı

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Söyleşi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Bilimsel Haber

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Görüş

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Editörden

- Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY